

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Oddelek za bibliotekarstvo

252522

Franja Dular

KNJIGOTRŠKA PONUDBA NA KRANJSKEM OD 17. DO
ZAČETKA 19. STOLETJA

Doktorska disertacija

Mentor:
Prof. dr. Martin Žnideršič

Ljubljana 2000

b̄ 523293

|| 523293

0 2000 19273

Franja Dular

Naslov:Knjigotrška ponudba na Kranjskem od 17. do začetka 19. stoletja

Kraj: Ljubljana

Leto: 2000

Število strani: 196 Št. slik: 46

Število bibliografskih opomb: 537

Mentor: prof. dr. Martin Žnideršič

UDK: 655.4/.5(497.4)(091)

Ključne besede: knjigotrštvo, tiskarji, Kranjska, zgodovina, kulturna zgodovina, 17./18. stoletje

Povzetek: Podana je zgodovina knjigotrštva na Kranjskem do začetka 19. stoletja. V uvodnih poglavjih so zbrani podatki o prodaji knjig v antiki in srednjem veku ter viri za obravnavano temo. Težišče razprave je posvečeno obdobju 17. in 18. stoletja. Na podlagi analize ponudbe kranjskih knjigotržcev je bilo možno prikazati, kateri miselni in kulturni tokovi tedanje Evrope so bili prisotni tudi na Kranjskem.

Title: Bookselling in Carniola from 17th to the beginning of the 19th century

Key words: bookselling, printers, Carniola, history, cultural history, 17./18. century

Summary: The thesis deals with the history of bookselling in Carniola from the 17th to the beginning of the 19th century. In the introductory chapters data on bookselling in antiquity and in the middle ages as well as the sources for the chosen theme have been presented. The focus of the thesis is the 17th and the 18th centuries. On the basis of an analysis of the lists of books Carniolan booksellers were able to offer it was possible to show which European mental and cultural currents were present at the time in Carniola.

KAZALO

1.0 UVOD	5
1.1. Časovni okvir	6
1.2. O pisanju osebnih imen	6
2.0 ZGODOVINA RAZISKAV	8
3.0 VIRI ZA ZGODOVINO KNJIGOTRŠTVA	12
3.1. Akti knjigotržcev	12
3.2. Plakati	13
3.3. Knjigotrški katalogi	14
3.4. Časopisni oglasi	18
3.5. Knjigotrški prospekti	21
3.6. Inventarji bibliotek	23
4.0 ANTIKA	24
5.0 SREDNJI VEK	28
6.0 PRVI TISKI	36
7.0 POSEBNE OBLIKE KNJIGOTRŠTVA	42
7.1. Krošnjariji	42
7.2. Sejmi	46
8.0 PRVI KNJIGARNARJI	52
8.1. Knjigarnarji v 16. stoletju	54
8.1.1. <i>Leonhard Stegmann</i>	55
8.1.2. <i>Christian Warl</i>	56
8.1.3. <i>Janž Mandelc</i>	56
8.1.4. <i>Knjigotržci povezani s prodajo protestantike</i>	58
8.1.5. <i>Knjigovezi</i>	59
8.1.6. <i>Gradec pomembno tiskarsko knjigotrško središče</i>	61
8.2. Knjigarnarji v 17. stoletju	63
8.2.1. <i>Knjigovezi</i>	67
8.2.2. <i>Leto 1678</i>	72
9.0 JANEZ KRSTNIK MAYR	74
9.1. Življenje in delo do prihoda v Ljubljano	74
9.2. Katalog iz leta 1664	75
9.2.1. <i>Libri Rubro - Nigri</i>	75

9.2.2. <i>Libri concionatorii</i>	75
9.2.3. <i>Libri Biblici Theologici & Ascetici</i>	75
9.2.4. <i>Libri Iuridici</i>	76
9.2.5. <i>Libri Politici, Historici</i>	76
9.2.6. <i>Teutsche Geistliche Bücher</i>	76
9.2.7. <i>Teutsche Historische und Politische Bücher</i>	77
9.2.8. <i>Libri Medici</i>	77
9.2.9. <i>Teutsche Arzney-Bücher</i>	78
9.2.10. <i>Libri Musici</i>	78
9.3. Katalog iz leta 1678	79
9.3.1. <i>Libri Theologici, Concionatorij, Ascetici, & c.</i>	80
9.3.2. <i>Libri Iuridici</i>	82
9.3.3. <i>Libri Medici</i>	83
9.3.4. <i>Libri Philosophici, Philologici, Historici, Mathematici, Gymnastici, & Mechanici</i>	85
9.3.5. <i>Teutsche Theologische Bücher</i>	89
9.3.6. <i>Teutsche Historische / Politische/ und Philosophische Bücher</i>	90
9.3.7. <i>Libri Gallici</i>	93
9.3.8. <i>Libri Italici</i>	93
9.3.9. <i>Libri Musici</i>	94
9.4. Mayrjeva založniška in knjigotrška dejavnost v Ljubljani	94
10.0 MAYRJEVI NASLEDNIKI	100
10.1. Jožef Tadej Mayr	100
10.2. Ana Barbara Mayr	102
10.3. Janez Jurij Mayr	104
11.0 ADAM FRERIK REICHARD	106
12.0 JANEZ JURIJ HEPTNER	110
13.0 PROSVETLJENSTVO	113
14.0 JANEZ FRIEDERIK EGER	115
15.0 ALOJZ RAAB	118
16.0 ANDREJ KLEMENS	121
17.0 LOVRENC BERNBACHER	123
18.0 MIHAEL PROMBERGER	124

19.0 JANEZ JURIJ LICHT	130
20.0 IGNAC MERK	133
21.0 IGNAC ALOJZ KLEINMAYR	136
21.1. Življenje in delo	136
21.2. Oglasi iz leta 1784	138
21.3. Kleinmayrjeva izposojevalnica knjig	143
22.0 VILJEM HENRIK KORN	150
22.1. Življenje in delo	150
22.2. Katalog iz leta 1782	154
22.3. Katalog iz leta 1783	155
22.4. Katalog iz leta 1785	160
22.5. Katalog iz leta 1787	163
22.6. Katalog iz leta 1788	165
22.7. Katalog iz leta 1789	167
22.8. Nedatiran katalog (1790 ?)	169
22.9. Katalog iz leta 1797	170
22.10. Kornova založniška in knjigotrška dejavnost	173
23.0 ZAKLJUČEK	175
23.1. Knjigotrška ponudba	177
23.2. Kdo je kupoval knjige?	179
23.3. Kaj je lahko kupil Valvasor v Ljubljani?	179
23.4. Kje so knjige kupovali Smledniški?	180
23.5. Ali so bili posredniki pri Zoisovih nakupih knjig tudi ljubljanski knjigotržci?	181
23.6. Kako so sredi 18. stoletja prodajali Paglovčeve knjige?	184
23.7. Sklep	185
24.0 Bookselling in Carniola from 17 th to the beginning of the 19 th century	187
25.0 SKRAJŠANO CITIRANA LITERATURA	189

1.0 UVOD

Knjigotrštvo ali trgovino s knjigami lahko proučujemo kot specialno trgovsko panogo, nanj pa je moč gledati tudi z drugih zornih kotov. Zaradi specifičnega blaga, s katerim se ukvarja, sodi knjigotrštvo med pomembne kulturne dejavnosti, saj je na dlani, da so prav knjige v zgodovini človeštva odigrale pomembno vlogo pri širjenju znanja in duha. Kulturni aspekt stopa v ospredje še posebej takrat, ko govorimo o knjigotrštvu v preteklosti, torej o njegovi zgodovini. Podatki o tem, kako so se knjige širile in kakšna literatura je bila v določenem obdobju na nekem območju prisotna, so namreč zelo pomemben vir za širše razumevanje kulturne zgodovine.

Z zbranim gradivom o knjigotrštvu na Kranjskem smo želeli osvetliti prav to doslej slabše poznano področje kulturne dejavnosti. Trgovini s knjigami smo skušali slediti od najstarejših znanih spomenikov pisemstva na naših tleh v antiki, prek srednjega veka do prvih tiskanih knjig, ki so prišle k nam konec 15. stoletja. Obseženje pa smo lahko spregovorili o knjigotrštvu šele po letu 1678, kajti od takrat naprej poznamo tudi tiskane kataloge kranjskih knjigotržcev.

Največ gradiva o kranjskem knjigotrštvu najdemo v zapuščini Jožefa Kalasanca Erberga. Ta pomemben zbiratelj umetnin in kulturnega blaga nam je namreč v svoji bogati zbirki ohranil tudi vrsto drobnih tiskovin, ki so pomembne za kranjsko zgodovino. Med njimi je večina knjigotrških katalogov 17. in 18. stoletja, na podlagi katerih smo lahko ugotavljali, kakšno literaturo so v tistih časih prodajali pri nas. Iz zapuščine barona Erberga je tudi izvod časnika *Laibacher Zeitung*, katerega posebnost je v tem, da ima ohranjene vse priloge in reklamne lističe, ki so jih razpečavali skupaj z listom. Prav na teh straneh pa so bili običajno natisnjeni oglasi knjigotržcev. Izvod hrani knjižnica Narodnega muzeja Slovenije.

Delo smo razdelili na več sklopov. Tako smo v prvem podali zgodovino raziskovanja zgodovine knjigotrštva v svetu in pri nas. Spregovorili smo tudi o primarnih in sekundarnih virih.

Drugo poglavje obravnava prve začetke knjigotrštva v antiki in srednjem veku. Opozorili smo na nekatere specifične oblike širjenja knjig v tem začetnem obdobju. Pomembno vlogo so namreč imeli krošnjarji in sejmi.

V tretjem sklopu so predstavljeni kranjski knjigarnarji šestnajstega in sedemnajstega stoletja. To so bili večinoma knjigovezi, ki so prodajali tudi knjige, predvsem pa drobne tiskovine.

Leto 1678 predstavlja v knjigotrški ponudbi na Kranjskem pomembno prelomnico. To leto je odprl v Ljubljani svojo knjigarno Janez Krstnik Mayr. O njem in njegovi bogati ponudbi pišemo v četrtem sklopu.

Delo Mayrjevih naslednikov je obravnavano v petem poglavju. V drugi polovici osemnajstega stoletja, torej v času, ki ga v kulturni zgodovini

zaznamuje prosvetljenstvo, nastanejo spremembe tudi v knjigotrštvu. Šele v tem obdobju

imamo namreč v Ljubljani sočasno več pomembnih knjigotržcev. Ob koncu osemnajstega stoletja sta pri nas prodajala knjige Ignac Alojz Kleinmayr in Viljem Henrik Korn. Njunemu delu smo posvetili zaključni poglavji.

Vesela sem, da se lahko na tem mestu zahvalim vsem, ki so mi pri delu kakorkoli pomagali. Poleg mentorju prof. dr. Martinu Žnideršiču velja moja prisrčna zahvala še dr. Stanetu Grandi, dr. Maji Žvanut, dr. Branku Reispu in Majdi Tomažič.

1.1. Časovni okvir

Trgovanju s knjigami na Kranjskem smo skušali slediti od skromnih dokazov o tej dejavnosti v antiki in srednjem veku, pa vse do razcveta knjigotrštva v 16. stoletju ter delovanju prvih specializiranih trgovcev s knjigami v 17. in 18. stoletju. Vzrokov, zakaj smo našo raziskavo zaključili z začetkom 19. stoletja, je več. Takrat namreč nastanejo velike spremembe v proizvodnji knjig: pojavi se prvi strojni papir, v tiskarnah so ročne ravne preše zamenjali stroji s cilindričnimi valji, prav tako pa praviloma niso več prodajali nezvezanih knjig. Spremembe so nastale tudi v knjigotrštvu. Dotlej je med knjigotržci veljalo načelo menjalne trgovine, na prehodu iz 18. v 19. stoletje pa so prešli na komisijski sistem.¹ Prvo desetletje 19. stoletja pa pomeni ločnico tudi v naši kulturni zgodovini, saj se je takrat izteklo obdobje prosvetljenstva.

1.2. O pisanju osebnih imen

Možje, ki so v preteklih stoletjih tiskali in prodajali knjige na Kranjskem, večinoma niso bili domačini, zato se nam zastavlja vprašanje, kako zapisati njihova krstna imena. V Enciklopediji Slovenije svetujejo avtorjem, da vsa imena slovenijo, enakega načela so se držali tudi v Velikem splošnem leksikonu. Slovenski biografski leksikon je pri rabi nedosleden. Tako smo se odločili, da uporabljamo slovensko obliko njihovih imen, če so se kdaj tako podpisovali, ali če so pod njimi uvrščeni v omenjenih enciklopedičnih priročnikih. Vendar se zavedam, da tudi tega pravila ne bo možno dosledno izpeljati. Salzburški knjigarnar Mayr, se je leta 1678 podpisal kot Joannis Baptista, v literaturi pišejo o njem kot o Janezu Baptistu ali pa Janezu Krstniku. Viljem Henrik Korn se je celo v slovenskih izdajah podpisoval z nemško obliko imena. Mihael Promberger pa si je v slovenskem prospektu sam poslovenil ime,

¹ WIDMANN 1975, 117 ss.

piše namreč, da se knjiga dobi “per Mihelnu Prombergarju”, a zanj uporabljamo ime Mihael. Tudi pri Andreju Klemensu se je bilo težko odločiti, sam ni nikoli uporabljal slovenske oblike imena, v literaturi pa je le mimogrede omenjen.

2.0 ZGODOVINA RAZISKAV

Že v antiki so se zanimali za knjige. O njihovih avtorjih, vsebini in zgodovini so razpravljali grški in rimski filozofi, v srednjem veku pa so se jim posvečali samostanski bratje, znanstveniki in pesniki. Nastajale so bibliografije, navodila o vodenju knjižnic in podobno. Malo pa je bilo zapisanega o knjigotrštvu; to področje, ki je prav tako tesno povezano s knjigo, šele v zadnjih dveh stoletjih raziskujejo nekateri posamezniki in inštitucije. Seveda ni naš namen, da bi na tem mestu podali popoln pregled literature o problematiki knjigotrštva, saj je to že pred leti naredil Hans Widmann.² Opozoriti želimo le na nekatera dela oziroma raziskave, ki so nam bile v pomoč pri obravnavi te dejavnosti na Kranjskem.

V Nemčiji je med vodilnimi ustanovami, ki se ukvarjajo z zgodovino knjige zanesljivo Herzog August Bibliothek iz saškega Wolfenbüttla. Njen bogati fond je bil osnova za več temeljnih del tudi o zgodovini knjigotrštva.³ Posebno mesto v zgodovni knjige pripada Gutenbergovemu rojstnemu kraju Mainzu in sosednjemu Wiesbandu⁴, pomembno knjigotrško središče pa je bil tudi Leipzig, kjer je poleg časnika *Börsenblatt für den Deutschen Buchhandel* že od leta 1878 izhajala še revija *Archiv für Geschichte des Deutschen Buchhandels*. V drugem nemškem centru, ki prav tako slovi po knjižnih sejmih - Frankfurtu na Maini - je po drugi svetovni vojni začela izhajati revija *Archiv für Geschichte des Buchwesens* in leta 1979 še *Buchhandelsgeschichte: Aufsätze, Rezensionen und Berichte zur Geschichte des Buchwesens*. V omenjenih revijah najdemo kopico pomembnih razprav o zgodovini knjigotrštva v Evropi.

Med angleškimi raziskovalci velja najprej omeniti Archerja Taylorja in njegovo delo o zgodovini knjižnih katalogov,⁵ medtem ko je za proučevanje zgodovine prodaje po knjigotrških katalogih pomembna monografija Grahama Pollarda in Alberta Ehrmana.⁶ Zanimive so tudi raziskave Davida L. Paiseya, ki je med drugim pisal o nemških tiskarjih, knjigotržcih in založnikih, odličen vir pa so tudi njegovi popisi starejših fondov Britanske knjižnice.⁷ Med novjšimi avtorji velja omeniti še Davida Pearsona in njegov priročnik o raziskovanju knjižnih provenienc.⁸

² WIDMANN 1975.

³ Objavljena so v seriji *Wolfenbütteler Schriften zur Geschichte des Buchwesens*, ki jo izdaja Otto Harrasowitz v Wiesbadnu.

⁴ Poleg citirane izhaja tu še serija *Beiträge zum Buch- und Bibliothekswesen*.

⁵ TAYLOR 1957.

⁶ *The distribution of books by catalogue from the innovation of printing to A.D. 1800* (Cambridge 1965).

⁷ Med njegovimi deli velja za naše področje omeniti predvsem popis fonda Britanske knjižnice *Catalogue of books printed in the German-speaking countries and of German books printed in other countries from 1601 to 1700 now in The British Library* (London 1994) in delo *Deutsche Buchdrucker, Buchhändler und Verleger 1701-1750, Beiträge zum Buch- und Bibliothekswesen 26* (Wiesbaden 1988).

⁸ Njegovo najnovejše delo je *Provenance research in book history: a handbook* (London 1994).

Zgodovina knjigotrštva v Avstriji je povezana z raziskavami Antona Durstmüllerja, ki je napisal celotni pregled avstrijskega tiskarstva,⁹ knjigotrštvo v posameznih deželah monarhije pa so proučevali Josef Matl, Karl Ernst Newole, Johanna Lotschak in Eva Liegl.¹⁰

O zgodovini knjigotrštva na Kranjskem je prvi pisal Peter Radics. V temeljnem delu *Geschichte des deutschen Buchhandels in Krain*¹¹ je celovito predstavil razvoj trgovine s knjigami od srednjeveških začetkov do sredine 19. stoletja. Podatke za obravnavano tematiko najdemo tudi v drugih njegovih delih.¹² O zgodovini tiskarstva na Kranjskem v drugi polovici 19. stoletja so pisali še drugi avtorji. Tako je Theodor Elze objavil več člankov o začetkih tiskarstva¹³, Friederich Ahn o tiskarju Janezu Mandelcu¹⁴, Albin Arko pa je ob tristoletnici tiskarstva napisal pregled te dejavnosti na Kranjskem.¹⁵ Obsežen seznam starejše literature objavlja Branko Reisp v razpravi o Janezu Mandelcu.¹⁶ Številne podatke o knjigotrštvu najdemo tudi v pregledni študiji *Zgodovina slovenskega slovstva: od začetkov do marčne revolucije*, ki jo je med obema vojnoma napisal France Kidrič.¹⁷ O kranjskih knjigotrščih, tiskarjih in založnikih so pisali tudi v Slovenskem biografskem leksikonu, ki je začel izhajati že leta 1925.¹⁸ Ob 140 letnici Vodnikovih *Lublanskih noviz* so leta 1937 pripravili razstavo, ki jo je spremljala obsežna publikacija. V njej je poleg bibliografije slovenskega časopisja, ki jo je sestavil Janko Šlebinger, tudi razprava Antea Gabra *Skozi stoletja za našim novinarstvom*.¹⁹

Obsežen je seznam strokovne literature o slovenskem slovstvu, ki je bilo z razvojem tiskarstva in knjigotrštva vseskozi tesno povezano. V številnih delih najdemo veliko pomembnih podatkov tudi za proučevanje zgodovine knjigotrštva; ker pa je srž teh razprav namenjena drugi tematiki, jih tu posebej ne navajamo.

V novejšem času sta knjigotrštvo na Slovenskem raziskovala Branko Reisp in Martin Žnideršič. Reisp je avtor vrste razprav o začetkih tiskarstva in

⁹ Durstmüller, Anton, *500 Jahre Druck in Österreich I-III* (Wien 1982 - 1989).

¹⁰ Doktorsko delo: Lotschak, Johanna, *Geschichte des österreichischen Buchhandels unter besonderer Berücksichtigung von Wien* (Graz 1973); magistersko delo: Liegl, Eva, *Der Klagenfurter Buchhandel im 17. und 18. Jahrhundert* (Wien 1993); Newole, Karl Ernst, Die offizin Kleinmayr in Klagenfurt bis zur Gründung der Zeitschrift "Carinthia", *Carinthia I* 144, 1954, 417 ss. in isti, Die Offizin Kleinmayr in Klagenfurt seit der Gründung der Zeitschrift "Carinthia", *Carinthia I* 146, 1956, 295 ss.; Matl, Josef, Steierisch=südslawische Beziehungen im frühen steierischen Buchwesen, *Deutsches Archiv für Landes- und Volksforschung* 4, 1940, 425 ss.

¹¹ *Archiv für Geschichte des deutschen Buchhandels* 6, 1881, 72 ss.

¹² npr. Radics, Peter, *Johann Weikhard Freiherr von Valvasor* (Laibach 1910).

¹³ Die Anfänge der Buchdruckerei in Krain, *Mitteilungen des historischen Vereins für Krain* 16, 1861, 90 ss in 18, 1863, 11 ss.

¹⁴ Johann Mannel, Laibaches erster Buchdrucker (1575-1580), *Archiv für die Geschichte des deutschen Buchhandels* 19, 1898, 45 ss.

¹⁵ *Tristoletnica tiskarstva v Ljubljani* (Ljubljana 1875).

¹⁶ REISP 1993, 512 ss.

¹⁷ KIDRIČ 1929-38.

¹⁸ *Slovenski biografski leksikon* (Ljubljana 1925-1991).

¹⁹ *Razstava slovenskega novinarstva* (Ljubljana 1937), 179 ss.

knjigotrštva²⁰, številne pa so tudi njegove spremne študije ob faksimiliranih izdajah starih tiskov in knjigotrških prospektov.²¹ Pomebna so tudi gesla o tiskarjih in knjigotržcih, ki jih je objavil v Slovenskem biografskem leksikonu²² in Enciklopediji Slovenije.²³

Prav tako obsežen je opus Martina Žnideršiča. V svojih razpravah obravnava sodobno knjigotrštvo, posegel pa je tudi v njegovo zgodovino. Tej

²⁰ Mayrjev *Catalogus librorum*, prvi v Ljubljani tiskani knjižni katalog, spet v evidenci, *Kronika* 10, 1962, 59 ss.; Mandelčevi ljubljanski tiski v Knjižnici Narodnega muzeja v Ljubljani, *Kronika* 11, 1963, 51 ss.; Doslej neznan knjigotrški prospekt o izidu Vodnikovih pesmi za pokušino, *Kronika* 13, 1965, 78 ss.; Neevidentirana slovenska knjižica iz leta 1728, *Kronika* 17, 1969, 48 s.; Valvasors Zeit, Leben und Werk. - V: *Johann Weichard Valvasor, Die Ehre des Herzogthums Crain I.-IV* (Ljubljana, München 1973) 1 ss.; Začetki tiskarstva v Ljubljani, *Situla* 14-15, 1974, 349 ss.; Tiskarna Janeza Mandelca in leta 1578 tiskana pesem o zmagi Ivana Ferenbergerja nad Turki, *Kronika* 23, 1975, 81 ss.; Začetki našega tiskarstva in Bogenšperk. - V: Božo Otorepec, Branko Reisp, *Bogenšperk*, Kulturni in naravni spomeniki Slovenije 70 (Maribor 1976), 27 ss.; Tri dragocene pridobitve Knjižnice Narodnega muzeja, *Knjižnica* 26, 1982, 207 ss.; *Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor* (Ljubljana 1983) 431 str.; Dragocene pridobitve Knjižnice Narodnega muzeja v letih 1983 do 1988, *Kronika* 36, 1988, 258 ss.; Janez Vajkard Valvasor, življenje delo in pomen. - V: *Janez Vajkard Valvasor Slovincem in Evropi* (Ljubljana 1989) 13 ss.; Tiskarska produkcija v Ljubljani od leta 1678 do 1764. - V: *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, Obdobja 9 (Ljubljana 1989) 433 ss.; Dosedanje raziskave o Valvasorju in nekatera odprta vprašanja. - V: *Valvasorjev zbornik* (Ljubljana 1990), 17 ss.; Izbor tiskov jezuitskih avtorjev in institucij 17. in 18. stoletja iz Knjižnice Narodnega muzeja v Ljubljani. - V: *Ignacijeva karizma na Slovenskem* (Ljubljana 1990), 43 ss.; Tiskarstvo. Oris razvoja v Solveniji od začetkov do konca 19. stoletja. - V: *Gradovi minevajo, fabrike nastajajo* (Ljubljana 1991), 65 ss.; Delež jezuitskega reda v slovenski literaturi 17. in 18. stoletja. - V: *Jezuiti na Slovenskem*, Redovništvo na Slovenskem 3 (Ljubljana 1992) 232 ss.; Prvi (protestantski) tiskar na Slovenskem Janez Mandelc, *Zgodovinski časopis* 47, 1993, 509 ss.; *Slovenien - Frankfurt: 300 Jahre*. Katalog zur Ausstellung auf Frankfurter Buchmesse 1994; Dve novi faksimilirani izdaji kot vir za slovensko zgodovino 17. in 18. stoletja. - V: *Grafenauerjev zbornik* (Ljubljana 1996) 493 ss.; Redki tiski 15., 16. in 17. stoletja v Knjižnici Narodnega muzeja v Ljubljani. - V: *Zbornik razprav. 10 let Oddelka za bibliotekarstvo 1987-1997* (Ljubljana 1998) 243 ss.

²¹ Andrej Šuster-Drabosnjak (1768-1825). - V: *Andrej Šuster-Drabosnjak, Parodije in satirične pesmi* (Ljubljana 1966) 1-27; Nova Crainska pratika 1741. - V: *Nova Crainska Pratica, na Lejtu MDCCXXXI*. (Ljubljana 1966), 1-21; Novica o sončnem mrku, opazovanem blizu Vrhniko 28. januarja 1664. - V: *Sončni mrk 1664* (Ljubljana 1966) 1-6; Prvi v Ljubljani izdani knjigotrški katalog. - V: *Joannes Baptista Mayr, Catalogus librorum qui nundinid Labacensibus autumnalibus in officina libraria Joannis Baptistae Mayr, venales prostant. Anno MDCLXXVIII* (Ljubljana 1966) I-V; Janez Vajkard Valvasor in njegova *Topographia Ducatus Carniolae modernae* iz leta 1679. - V: *Janez Vajkard Valvasor, Topographia Ducatus Carniolae modernae* (Ljubljana, München 1970), 1-63; Prvi ljubljanski tiskar Janez Mandelc (Mannel, Manlius) 1575-1581). - V: *Jurij Dalmatin, Jezus Sirah* (Ljubljana 1973) I-XXXVIII; Prva v Ljubljani natisnjena slovenska knjiga. - V: *Jezus Sirah. Prevedel Jurij Dalmatin* (Ljubljana 1974) I-XVII; Valvasorjeva izdaja Ovidijevih *Metamorfoz*. - V: *Publij Ovidij Naso, Metamorfoze* (Ljubljana 1984) 197 ss.; Vodnikova Mala pratika za leti 1798 in 1803. - V: *Vodnikova Mala pratika za leti 1798 in 1803* (Ljubljana 1986) 35 str.; Florijančičev veliki zemljevid Kranjske iz leta 1744. - V: *Janez Dizma Florijančič de Grienfeld, Deželopisna karta vojvodine Kranjske* (Ljubljana 1995) 36 str.; Valvasorjeva topografija Kranjske iz leta 1679. - V: *Janez Vajkard Valvasor, Topographia Ducatus Carniolae modernae* (Ljubljana 1995) 1-61; Vodnikova Velika pratika za leta 1795, 1796 in 1797. - V: *Vodnikova Velika pratika za leta 1795, 1796 in 1797* (Ljubljana 1996) 15 str.

²² Trost Andrej. - SBL 4, zv. 12, 1980, 186 s.; Valvasor (Vavas/s/or, Vavis/s/or ipd.) plemiška rodovina. - SBL 4, zv. 13, 1982, 344 s.; Valvasor Janez Vajkard. - SBL 4, zv. 13, 1982, 345 ss.

²³ Eger. - ES 3, 1989, str. 1; Endter Wolfgang Moritz. - ES 3, 1989, str. 42; Francisci Erasmus. - ES 3, 1989, str. 138; Heptner Janez Jurij. - ES 4, 1990, str. 14; Herberstein Žiga. - ES 4, 1990, 15 s.; Klein Anton. - ES 5, 1991, str. 91; Kleinmayr. - ES 5, 1991, str. 91; Kraft Johann. - ES 5, 1991, str. 358; Krajec Janez. - ES 5, 1991, str. 360; Leon Janez. - ES 6, 1992, str. 132.; Mandelc Janez (Janž). - ES 6, 1992, 387 s.; Mayr. - ES 7, 1993, 27 s.; Merk Ignac. - ES 7, 1993, str. 74; Morhat Ulrich. - ES 7, 1993, str. 218; Mravlja Lenart. - ES 7, 1993, 232 s.; Reichard Adam Friderik. - ES 10, 1996, str. 155; Retzer Janez. - ES 10, 1996, str. 185; Sassenberg Jožef. - ES 10, 1996, str. 402; Schotter Jožef. - ES 11, 1997, str. 16; Skerbina Jožef. - ES 11, 1997, str. 103.

problematiki je posvetil kar dve monografiji (*Knjiga in založništvo*, 1977 ter *Knjiga in trg*, 1982), pomemben pa je predvsem njegov prispevek *Knjigotrštvo* v Enciklopediji Slovenije²⁴ in razprava *Pregled razvoja založništva in knjigotrštva v Sloveniji od začetkov do danes*.²⁵

Za študij knjigotrštva so pomembna tudi dela, ki obravnavajo zgodovino tiskarstva. Tako moramo na tem mestu omeniti temeljno delo Branka Berčiča *Tiskarstvo na Slovenskem* (1968), veliko podatkov pa vsebujejo tudi njegove razprave o slovenski protestantiki²⁶ in razvoju bibliotekarske stroke.²⁷

Sicer pa je bilo doslej nekaj razprav posvečenih tudi posameznim knjigotržcem. Tako je o Schützovem delu na Ptujju pisal Jakob Emeršič,²⁸ predstavljeno je bilo življenje in delo Viljema Henrika Korna²⁹ ter celjskega knjigarnarja in tiskarja Franca Jožefa Jenka.³⁰ Končno naj omenimo še monografiji o Lavoslavu Schwentnerju³¹ in o založniški dejavnosti na Slovenskem v prvi polovici 20. stoletja, ki ju je napisal Dušan Moravec.³² Knjigi sicer obravnavata mlajše obdobje, vendar ju omenjamo predvsem zaradi zanimivega metodološkega pristopa.

²⁴ Martin Žnideršič, s. v. *Knjigotrštvo*. - ES 5, 1991, 135 s.

²⁵ Martin Žnideršič, *Pregled razvoja založništva in knjigotrštva v Sloveniji od začetkov do danes*. - V: *Informativni kulturološki zbornik* (Ljubljana 1995) 119 ss.

²⁶ Branko Berčič, *Das slowenische Wort in den Drucken des 16. Jahrhunderts*. - V: *Abhandlungen über die slowenische Reformation, Geschichte, Kultur und Geisteswelt der Slowenen* 1 (München 1968) 152 ss.

²⁷ Branko Berčič, s. v. *Knjižnica*. - ES 5, 1991, 153 ss.; s. v. *Knjižničarstvo*. - ES 5, 1991, 159 ss.; *Bibliotekarska stroka in ustanove ter njihov razvoj na Slovenskem*. - V: *Informativni kulturološki zbornik* (Ljubljana 1995) 99 ss.

²⁸ Jakob Emeršič, *Leto 1793 - začetek ptujškega tiskarstva in knjižničarstva*. - V: *Littera scripta manet* (Ptuj 1993) 8 ss. in isti, *Med Schützom in ptujsko čitalnico*. - V: *Littera scripta manet* (Ptuj 1993) 14 ss.

²⁹ Anja Dular, *Kornova knjigarna v hiši številka 180 v Ljubljani v času od 1783-1790*. - V: *Slovenci v letu 1789* (Ljubljana 1989) 115 ss.

³⁰ Marijan Smolik, *Dvestoletnica celjskega tiskarja Jenka*, *Celjski zbornik* 1990, 121 ss.

³¹ Dušan Moravec, *Schwentner in slovenska moderna*, *Razprave II. razreda SAZU* 14, Ljubljana 1991, 139 ss.

³² isti, *Novi tokovi slovenskem založništvu: od Schwentnerja do prvih publikacij Akademije* (Ljubljana 1994).

3.0 VIRI ZA ZGODOVINO KNJIGOTRŠTVA

Za preučevanje knjigotrštva, ki je bilo že od antičnih časov tista dejavnost, ki je omogočala pretok misli in idej na širšem območju, se je ohranilo malo virov. Razvrstimo jih lahko na dve kategoriji: v prvo sodijo dokumenti, ki so nastali ob sodelovanju med posameznimi trgovci s knjigami in govore o pretoku blaga; druga skupina pa zaobjema gradivo, ki je bilo namenjeni potencialnim bralcem, torej kupcem knjig. Tretji sklop aktov o knjigotrštvu se je ohranil v fondih državnih struktur, ki so nadzorovale knjižno produkcijo in njihovo prodajo. V evropskih državah so bile za to zadolžene posebne komisije, katerih dejavnost je bila povezana tudi s cenzuro knjig. Med vire za zgodovino knjigotrštva bi končno lahko šteli tudi popise fondov bibliotek, iz katerih je do neke mere prav tako mogoče rekonstruirati delovanje knjigotrških mrež.

3.1/ Akti knjigotržcev

Do izuma tiska s premičnimi črkami, to je do sredine 15. stoletja, imamo o knjigotrštvu zelo malo podatkov. Zanimivo je, da so akti redki tudi za kasnejša obdobja. Tiskane okrožnice, s katerimi so firme obveščale partnerje o spremembah lastništva, o selitvah sedežev in podobno, se namreč pojavijo šele v tridesetih let 18. stoletja.³³ Verjetno so si v 16. in 17. stoletju take novice izmenjavali ob obiskih velikih knjižnih sejmov ali pa v okviru združenj knjigotržcev, ki so delovala na posameznih območjih.

Na Dunaju je bilo leta 1859 ustanovljeno združenje avstrijskih knjigotržcev. Njegov arhiv - *Archiv der Buchhändlercorporation* hrani danes Hauptverband des Österreichischen Buchhandels. Žal mi gradivo (najstarejši dokumenti so vsaj iz druge polovice 18. stoletja in morda obravnavajo tudi kranjske knjigotržce) ni bilo dostopno. Dr. Otto Mang ga je označil kot neurejenega in tako za študij nedostopnega, čeprav je znano, da je bil prav ta arhiv pomemben vir za študijo o avstrijskem knjigotrštvu, ki jo je leta 1973 opravila Johanna Lotschak.³⁴ Naj povemo, da tudi revija *Biblios*, ki je uradno glasilo avstrijskih bibliotekarjev, pogosto prinaša zanimivosti iz zgodovine, ki so jih prav tako izbrskali v omenjenem gradivu.

Za zgodovino knjigotrštva so pomembni akti, ki jih hrani dunajski Haus-, Hof- und Staatsarchiv; danes je to del Avstrijskega državnega arhiva. V njem najdemo dokumente dveh cesarskih uradov, katerih delovanje je bilo povezano

³³ Carola Staniek, *Buchhändlerische Geschäftsroundschreiben als buchgeschichtliche Quellen, Buchhandelsgeschichte* 1999/2, 79 ss.

³⁴ Johanna Lotschak, *Geschichte des österreichischen Buchhandels unter besonderer Berücksichtigung von Wien*, Karl - Franzens - Universität: Graz 1973.

prav z založništvom in knjigotrštvom. Med akti Bücherkommission, ki je imela sedež v Frankfurtu na Maini in je bila pristojna za cenzuro tiska, prav tako pa je skrbela, da so bili dolžnostni izvodi publikacij predani dvornemu uradu, so sezname knjig, ki so jih nameravali knjigotržci predstaviti na spomladanskih in jesenskih knjižnih sejmih. Nekateri sezname so zelo sumarni, saj navajajo le okrajšane naslove in imena založnikov, drugi pa zelo izčrpni.³⁵ Tako je v aktih te komisije zbranih veliko knjigotrških prospektov, ki so edinstven vir za zgodovino knjigotrštva od 16. do 18. stoletja.³⁶ Drugi sklop aktov - Impressoria - je povezan s podeljevanjem cesarskih zaščitnih aktov za posamezna dela. Tudi v njem je veliko gradiva, ki smo ga lahko uporabili za zgodovino knjigotrštva na Kranjskem.³⁷

Za raziskovanje trgovskih odnosov med knjigotržci in ljubljansko mestno upravo v času 16., 17. in 18. stoletja je veliko podatkov v fondih, ki jih hrani Zgodovinski arhiv v Ljubljani.³⁸ Knjigotrške pogodbe, večinoma so to naročila in računi, pa najdemo tudi v zasebnih arhivih. Med pomembnimi Kranjci, ki so ohranili tovrstno gradivo velja omeniti zlasti Žigo Zoisa. Akti iz njegovega arhiva so odličen vir za ugotavljanje, kdo so bili posredniki pri njegovih nakupih, oziroma od kod je knjige naročal.³⁹

3.2. Plakati

Kako pritegniti kupce in jih seznaniti s knjižnimi novostmi, je bilo verjetno vprašanje, ki so si ga zastavljali knjigarnarji že v antiki. Ena od najzgodnejših oblik obveščanja so bili izveski ali plakati. Tako na primer Gaj Plinij Cecilij mlajši že v 1. stoletju piše o prodajnem oglasu.⁴⁰ V visokem srednjem veku, ko so bile po Evropi ustanovljene prve univerze, so tamkajšnji stacionarji izobešali na vidnih mestih cenike svojih izdelkov. Čeprav se nobeden od teh seznamov ni ohranil, pa vseeno veljajo za predhodnike tiskanih plakatov, ki se prvič pojavijo v drugi polovici 15. stoletja. Z njimi so knjigotržci opozarjali kupce na novosti. Plakati so bili različnih formatov od folija in kvarta do oktava, pač glede na to, kakšna je bila potreba trgovca. Posebnost najstarejših knjigotrških plakatov je tudi v tem, da nimajo cen, običajno pa je na njih natisnjena ponudba več založnikov.⁴¹

³⁵ EISENHARDT 1970, 64 ss.

³⁶ RICHTER 1965.

³⁷ DULAR 1998.

³⁸ Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL)- fondi o delovanju mestne uprave - predvsem Cod. I, XIII in XVII.

³⁹ Zoisovo korespondenco hrani Knjižnica Narodnega Muzeja Slovenije.

⁴⁰ Gaj Cecilij mlajši, Pisma, Knjiga 5, X (Maribor 1962).

⁴¹ RICHTER 1965, 10 ss.

3.3. Knjigotrški katalogi

Tako kot plakati so bili seznanjanju potencialnih kupcev namenjeni tudi knjigotrški katalogi. Za razliko od enolistnih obvestil, ki so visela v knjigarnah oziroma ob kramarskih stojnicah, pa so te knjižice bibliofili lahko odnesli domov, jih pregledali in nato naročili knjige. Zato so opisi ponujenih zalog v knjigotrških katalogih natančnejši.

Prvi katalogi so bili natisnjeni v Nemčiji že v drugi polovici 15. stoletja. Raziskovalci omenjajo dva knjigotržca, ki jima pripisujejo najstarejša tovrstna tiska. Nastala sta med leti 1468 in 1470 v delavnicah Heinricha Egggesteina in Petra Schöffnerja, nato pa je leta 1470 Johann Mentelin v Strasbourgu natisnil kar tri taka oznanila. Do konca 15. stoletja naj bi po doslej znanih podatkih na Nemškem izšlo 53 knjigotrških katalogov.⁴²

Najstarejši katalog v Benetkah je iz osemdesetih let 15. stoletja, izdal pa ga je Franciscus de Madiis. Njegov naslednik, najpomembnejši beneški renesančni tiskar in založnik Aldo Manutius, je šel še korak dalje in je leta 1498 v svoj katalog vpisal tudi cene za posamezne knjige, kar je bila novost v evropskem prostoru.⁴³ Do nedavnega so smatrali, da v Angliji vse do leta 1628 niso poznali tovrstnih tiskovin,⁴⁴ zdaj pa so odkrili, da je najstarejši katalog na Otoku že leta 1595 natisnil Andrew Maunsell.⁴⁵

Iz obdobja med 16. in 18. stoletjem imamo nato vrsto katalogov, ki so jih tiskali knjigotržci širom po Evropi. Omenim naj le nekatera imena, ki so povezana tudi s prodajo knjig na Kranjskem. Tako je leta 1664 za sejem v Linzu Janez Krstnik Mayr natisnil poseben katalog.⁴⁶ Več takih publikacij poznamo iz 18. stoletja z Dunaja. Med knjigarnarji velja omeniti predvsem Johana Thomasa Trattnerja, ki je imel poleg centralne prodajalne poslovalnice še v Budimpešti, Innsbrucku in Linzu, ter za nas posebej zanimivem Zagrebu in Trstu.⁴⁷ Izdal je več katalogov, tako da hranijo v Nacionalni biblioteki na

⁴² Günter Richter, *Buchhändlerische Kataloge vom 15. bis um die Mitte des 17. Jahrhunderts.* - V: *Bücherkataloge als buchgeschichtliche Quellen in der frühe Neuzeit*, Wolfenbütteler Schriften zur Geschichte des Buchwesens 10, 1985, 35 ss.

⁴³ Martin Lowry, *Le monde d'Alde Manuce, imprimeurs, hommes d'affaires et intellectuels dans la Venise de la renaissance* (Paris 1989) 118 ss. in WIDMANN 1975, 79 ss.

⁴⁴ TAYLOR 1957, 70ss.

⁴⁵ PEARSON 1994, 132 ss.

⁴⁶ *Catalogus librorum qui vernis nindinis Lincensibus venales prostant* (Salzburg 1664), ÖNB sig. 409267.

⁴⁷ *Von Trattner bis Salzer: 1748-1926: Beiträge zur Geschichte der österreichischen Buchdruckerkunst* (Wien 1926).

Dunaju najstarejšega iz leta 1774⁴⁸, pa četrtega iz leta 1785⁴⁹ in nato še zelo obsežnega iz leta 1798.⁵⁰

*Opuscula
Bonavent. Baronis
edita
Lugduni A. 1669*

CATALOGUS LIBRORUM

Qui
NUNDINIS LABACENSIBUS
AUTUMNALIBUS
IN OFFICINA LIBRARIA
JOANNIS BAPTISTÆ MAYR,
Venales prostant.

ANNO
M. DC. LXXVIII.

Sl. 1. Mayrjev knjigotrški katalog iz leta 1678.

Seveda pa Trattner ni bil edini, ki je tiskal svoje prodajne kataloge. V tem času je bila na Dunaju in v ostalih mestih monarhije to ustaljena praksa. Med knjigotržci iz prestolice naj omenimo še Rudolfa Sammerja, ki je ponujal poleg nemških tudi bogat izbor francoskih, angleških, italijanskih, španskih, čeških,

⁴⁸ *Der gerechtfertigte Nachdrucker, oder erwiesene Rechtmäßigkeit einer veranstalteten Nachdrucke* (Wien, Leipzig 1774), ÖNB sig. 145.630-B

⁴⁹ *Catalogus der vierten Ausgabe von jenen in dem Subscriptions-Plan vom 22. Jänner 1785 durch die Trattnerische k.k. Hofbuchhandlung angekündigten Bücher, mit beygefügetem kurzem Inhalt verselben*, ÖNB sig. 244.413 - A.

⁵⁰ *Catalogus der von Joh. Thom. Edlen v. Trattnern, kaiserl. königl. Hofbuchdruckern und Buchhändlern, auf eigene Kosten verlegten Bücher* (Wien 1798), ÖNB sig. 68651 -A.

poljskih in ruskih knjig.⁵¹ V Celovcu sta v zadnjih dveh desetletjih 18. stoletja izdajala knjigotrške kataloge Carl Friedrich Walliser⁵² in Ignac Alojz Kleinmayr.⁵³ Oba sta tesno sodelovala s kranjskimi knjigotržci, prav tako pa sta na Kranjskem tudi trgovala, zato ju bomo podrobno obravnavali v nadaljevanju.

Najstarejši kranjski knjigotrški katalog - *Catalogus librorum qui nundinis Labacensibus autumnalibus in officina libraria Joannis Baptistae Mayr venales prostant* - je izšel ob Elizabetinem sejmu leta 1678 v Ljubljani. Več katalogov je ohranjenih iz 18. in začetka 19. stoletja. Tiskala sta jih Viljem Henrik Korn in Ignac Kleinmayer. Podrobna analiza teh publikacij bo podana ob predstavitvi njunega dela. Omenjajo pa tudi rokopisni katalog, ki ga je izdal leta 1793 ljubljanski knjigarnar Jurij Licht.⁵⁴ Danes je žal izgubljen.

Posebna vrsta knjigotrških katalogov je bila natisnjena ob razprodajah knjižnic. Avkcije knjig so poznali že v antiki, znane pa so tudi iz srednjega veka in sicer iz Španije in drugih sredozemskih dežel.⁵⁵ Več izvemo o razprodajah knjig šele takrat, ko so te dogodke spremljali tiskani avkcijski katalogi. Ti dokumenti so večkrat tudi edini viri, ki govore o bogastvu nekdanjih bibliotek. Najstarejši avkcijski katalog je bil natisnjen na Nizozemskem, v Leidnu leta 1598.⁵⁶ V drugih evropskih deželah se taki prodajni katalogi pojavijo več kot pol stoletja kasneje, in sicer v Nemčiji leta 1659, na Danskem 1661, Švedskem 1664, v Angliji 1676 in Franciji 1700.⁵⁷ V 17. stoletju so knjigarnarji na ta način prodajali gradivo posameznih bibliotek, ob koncu 18. pa se pojavijo tudi prodajni katalogi antikvariatov, kjer je bil združen fond več knjižnic.⁵⁸

Ob koncu 18. stoletja pa izšel tudi prvi ljubljanski avkcijski katalog; ob razprodaji biblioteke škofa Karla Herbersteina ga je leta 1788 natisnil Janez Friederik Eger.⁵⁹

Knjigotrški katalogi so urejeni po več principih, vendar so knjige običajno razdeljene glede na jezik. V zgodnejših je na prvem mestu latinščina in nato nacionalni jeziki, kasneje se ta vrstni red zamenja. Muzikalije so praviloma dodane ob koncu seznamov. Nadaljna delitev je narejena na principu srednjeveške delitve znanosti: na prvem mestu je teologija, tej pa sledijo pravo, medicina in filologija. V okviru posameznih razdelkov je seveda upoštevan

⁵¹ *Vollständiges alphabetisches Verzeichnis aller neuen und ungebundenen Bücher, aus allem Theilen der Wissenschaften, welche größten Theils seit der letzten zehn Jahren 1790-1799. erscheinen und um beygesetzten billige als manchmal herabgesetzte Preise zu haben sind im Rudolph Sammer's Buchhandlung in Wien, nächst dem Kärnthertore* (Wien 1800), ÖNB sig. 219637 - A.

⁵² NUSSBAUMER 1956, 263 ss.

⁵³ LIEGL 1993, 68 ss.

⁵⁴ Vinko F. Klun, *Beiträge zur Literatur-Geschichte von Krain, Mittheilungen des historischen Vereines für Krain* 7, 1852, str. 70.

⁵⁵ SALEM 1985

⁵⁶ SALEM 1985, str. 68.

⁵⁷ SALEM 1985, str. 76.

⁵⁸ TAYLOR 1957, str. 75.

⁵⁹ *Verzeichniß der Fürst bischöfl. Karl Graf von Herbersteinisch Verlaß. Bücher mit den Schätzungs-Preißen.*, Knjižnica Narodnega muzeja Slovenije sig. 8190.

abecedni vrstni red. V nekaterih katalogih so upoštevali le to pravilo. Redko so knjige razvrščali po drugih karakteristikah, na primer po formatih.

Ob teh drobnih tiskih, ki so prinašali predvsem aktualne informacije in so tako sčasoma izgubili svoj praktični namen, se moramo vprašati, koliko jih je danes sploh ohranjenih. Na srečo so nekatere inštitucije in posamezniki v svojih

193

V e r z e i c h n i s s
d e r I. 1. a.

Fürst bischöfl. Karl Graf
von Herbersteinisch.

Verlaß • Bücher
mit den Schätzungs-Preißen

Welche den 25 Juny 1788. und die folgenden Tage, Montags den ganzen Tag, Dienstags Nachmittags, Mittwoch, Donnerstag den ganzen Tag, und Samstags Nachmittags, in der Früh von 9 bis 12 Uhr, und Nachmittags von 3 bis 6 Uhr in dem sogenannten Alumnathause hinter der Domkirche im 1sten Stock zu Kalbach mittels öffentlicher Versteigerung gegen baare Bezahlung werden hindangegeben werden.

Dobey auch erinnert wird, daß die Käuf-
lustigen, welche verhindert sind, hiezu zu er-
scheinen und sonst keinen Geschäftssträger haben,
sich entweder an Herrn Doct. Andreas Fav.
Kepeschitz, oder an die Koenigsche Buchhandlung
Postportofrey verwenden können, welche die
diesfällige Mithewaltung für die Abwesenden
zu liquidiren auf sich genommen haben; die
verhinderten Käuf-
lustigen werden aber gebethen
sich in ihren Briefen deutlich auszudrücken,
welches Buch sie haben wollen, und wie hoch
man sich in ihrem Namen einlassen könne.

Kalbach, bei Joh. Fried. Eger.

Sl. 2. Avkcijski katalog ob razprodaji biblioteke škofa Karla Herbersteina (1788).

bibliotekah hranili tudi tovrstno gradivo. V Veliki Britaniji imamo bogate zbirke v British Library v Londonu, The Bodleian Library v Oxfordu, v

LI
LCS

University Library v Cambridgeu in v knjižnici Victoria and Albert Museuma v Londonu.⁶⁰

Knjigotrške kataloge najdemo tudi v fondih evropskih nacionalnih bibliotek in drugih knjižnic. Koliko se je takih tiskov sploh ohranilo, lahko na primer sklepamo iz podatka o številu holandskih avkcijskih katalogov iz 17. stoletja. Bibliotheque Nationale v Parizu jih hrani 300, Herzog Augst Bibliothek v Wolfenbüttlu jih ima na seznamu 550, holandski časopisi iz tega obdobja pa so prinesli naznanila za več kot 2000 knjižnih avkcij, ki so jih spremljali tiskani katalogi.⁶¹

Največjo zbirko knjigotrških katalogov s Kranjske je imel v svoji biblioteki na gradu Dol pri Ljubljani baron Jožef Kalasanc Erberg. V njej je bila poleg najstarejšega Mayrjevega kataloga iz leta 1678 tudi zbirka Kornovih in Kleinmayerjevih popisov iz zadnjih desetletij 18. stoletja. To dragoceno dokumentarno gradivo hrani danes knjižnica Narodnega muzeja Slovenije.

Iz povedanega torej vidimo, da imamo ohranjenih le majhno število knjigotrških katalogov, ki pa so za zgodovino knjigotrške dejavnosti, ki ni bila nikoli zaprta v ozke regionalne, nacionalne ali državne okvire, zelo pomembni. Tako lahko razumemo apel Berta van Salema, ki ga je izrekel na konferenci v Wolfenbüttlu oktobra 1982, da naj bo izdelava bibliografije knjigotrških katalogov pomemben mednarodni projekt.⁶² Kako popolna bo bibliografija, ki je začela izhajati pri založbi Sound & Vision Interactive iz Rotterdama - Stocklists of European print publishers sixteenth to nineteenth century, bomo lahko presodili šele po objavi vseh zvezkov.

3.4. Časopisni oglasi

Predhodniki časopisov so bili letaki. Najstarejše poznamo iz druge polovice 15. stoletja, v večjem številu pa se uveljavijo v 16. stoletju. Novice, ki

⁶⁰ PEARSON 1994, 144 s.

⁶¹ SALEM 1985, 75 ss.

⁶² O.c. 77ss. Raziskovanje problematike knjigotrških katalogov se je razmahnilo šele v zadnjem času. Tako je bil leta 1982 v Wolfenbüttlu v Nemčiji organiziran simpozij na temo o knjižnih katalogih kot virih za zgodovino knjige (*Wolfenbütteler Schriften zur Geschichte des Buchwesens* 10, Wiesbaden 1985), na katerem so referenti osvetlili problematiko knjigotrških prodajnih, sejmskih in avkcijskih katalogov ter njihov pomen za kulturno zgodovino. Kljub dosežkom, ki jih je prinesel simpozij, se Barthélemy Jobert desetletje kasneje še vedno sprašuje: "Catalogues de vente: une source négligeable ou negligée?", *Nouvelles de l'estampe* 132, 1993, 28 ss. Leta 1992 je bila v Königsteinu avkcija na temo "Bücher über Bücher", kjer so prodali vrsto knjigotrških, tiskarskih in založniških katalogov. Najstarejši so bili že iz 15. stoletja. V svoje zbirke jih zdaj želijo kot prvovrsten vir vključiti kulturne inštitucije širom po Evropi, čeprav je njihova cena v antikvariatih močno narasla. Tako si je moral Museum Ferdinandeum iz Innsbrucka zagotoviti sredstva avstrijskega Zveznega ministrstva za znanost, da je lahko leta 1994 odkupil *Verzeichnis der Bücher, welche bey Thomas Edlen v. Trattner, k.k. Hofbuchdrucker und Buchhändler, in seinem Gewölbe zu Innsbruck, in der Pfarrgasse Nro. 26, das ganze Jahr hindurch...zu haben sind, o.O.* (Innsbruck) 1783.

so jih prinašali so bile povezane z aktualnimi dogodki, predvsem vojнами in zanimivimi naravnimi pojavi.

Nekaj takih tiskovin je obravnavalo tudi dogodke na Kranjskem. Tako je znana vrsta letakov, ki poročajo o turških vpadih, zanimiv pa je tudi opis sončnega mrka iz leta 1664. Nekaj letakov je bilo pri nas tudi natisnjenih.

Pravo časopisje, za katerega je značilno, da izhaja v rednih časovnih presledkih, pa je nastalo v 17. stoletju. Prvi časopisi so bili tiskani na Nizozemskem. Kot zanimivost naj omenimo, da so tudi najstarejši angleški

285

Bey Michael Promberger, Buchhändler all-
hier sind nebst vielen andern nachfolgenden
Büchern zu haben:

Sprugg (Otho) *Dissertationes dogmat. de Baradiso terrestri, & immortalitate Hominis innocentis &c.* 8vo. 28 kr.

- • *Dissertationes dogmat. de exteriori dei cultu, Adoratione Eucharistiæ & Sacraficio nobiliss. divini cultus Specie, de inventione & Adoratione S. Crucis &c.* 8vo. 1 fl. 8 kr.

Bouhours (P.) *Christliche Gedanken auf alle Tag des Monats*, 8vo. 7 kr.

Steinberg (Franz) *gründliche Nachricht, und Beschreibung von dem Zürknizer See in Krain, mit Kupfer*, 4to. 1 fl.

Herman (P.) *Quæstiones Principales Polemica dogmat. Theologicæ de Sac. Script. & Tradit.* 4to. 1 fl.

- - *Quæstiones selectæ Scripturificæ, excerptæ ex IV. Evangeliiis*, 8vo. 51 kr.

- - *Examen ordinandorum*, 8vo. 24 kr.

Rituale Labacense, ad usum Romanum Accommodatum, 4to. 1 fl. 25 kr.

Compendium ritualis Labac. cum Appendice germ. & carn. pro Assistentia moribund. 12mo. 10 kr.

Bessombes (Jac.) *Moralis Christianæ ex Sac. Script. Trad. Conciif. P. P. excerpta Vol. II.* 4 Mut. 1772. 3 fl. 30 kr.

Maraccii (Hip.) *Polyanthea Mariana*, 4. Col. 1727. 3 fl.

Markt=

Sl. 3. Prombergerjev oglas v *Wochentliches Kundschaftsblatt des Hezrogthum Krain*, 1775, str. 285.

časopis izdajali v Amsterdamu,⁶³ medtem ko je bil prvi dnevnik (*Einkommende Zeitung*) tiskan v Leipzigu. Ker so založniki časopisov težko živeli le od njihove prodaje, so se v 18. stoletju pojavili časopisni oglasi. V njih so objavljali razna trgovska sporočila, prav tako pa so z oglasi seznanjali bralstvo o knjižnih novitetah.⁶⁴

Prvi časopis na Kranjskem je izšel leta 1707. To je bil *Wochentliche Ordinari-Laybacher-Zeitung*, ki je izhajal le dve leti. Njegov založnik in tiskar je bil Janez Jurij Mayr. Skoraj sedemdeset let kasneje je Ljubljana dobila nov tednik, *Wöchentliches Kundschaftsblatt des Herzogthums Krain*. Urejal ga je naravoslovec Baltazar Hacquet, tiskal pa Eger v svoji tiskarni. Tudi ta časopis je ostal pri življenju le dve leti (1775-76). V njem je bilo mnogo lokalnih novic, posvečen pa je bil predvsem kmetijskim vprašanjem.

Leta 1778 začela izhajati *Laibacher Zeitung*, ki jo je tiskal celovški in ljubljanski tiskar Ignac Alojz Kleinmayr. Sprva je časopis prihajal med bralce dvakrat ali trikrat na teden, leta 1850 pa je postal dnevnik. Prinašal je uradna vladna sporočila ter aktualne novice iz političnega, trgovskega in kulturnega življenja.

Leta 1789 je osnoval svoj časopis *Merkische Laibacherzeitung* tudi ljubljanski tiskar Ignacij Merk, vendar ga je izdajal le eno leto.⁶⁵ 4. januarja leta 1797 pa so pričele izhajati Vodnikove *Lublanske Novize*, prvi slovenski časopis. V začetku so bile poltednik, ki je prišel med bralce ob sredah in sobotah, od junija 1798 do decembra 1800, pa vsako soboto. Tiskal jih je Janez Friderik Eger, za njim pa njegova vdova Terezija Eger.⁶⁶

Wochentliches Kundschaftsblatt des Herzogthum Krain je naš prvi časopis, ki je objavljala oznanila o knjižnih novitetah poleg založnika Egerja še knjigotržca Michael Promberger in Alojz Raab. Prav tako zasledimo knjigotrške oglase tudi v časopisu *Laibacher Zeitung*. Priobčali so jih Ignac Alojz Kleinmayr, Viljem Henrik Korn, Andrej Klemens, Michael Promberger in Jurij Licht. V Merkovi inačici *Laibacher Zeitung* pa so poleg založnika oglašali še Korn, Promberger in Klemens. Naročila za Novice in Pratique so vsako leto prinašale tudi *Lublanske Novize*, v njih pa je bilo objavljenih še nekaj ponudb za slovenske knjige, ki so bile naprodaj pri knjigotržcih Raabu in Kleinmayrju. Vsi ti oglasi so pomemben vir za zgodovino knjigotrštva na Kranjskem.

⁶³ Izhajal je v letih 1620-21. John Westmancoat, *Newspapers* (London 1985) 17 ss.

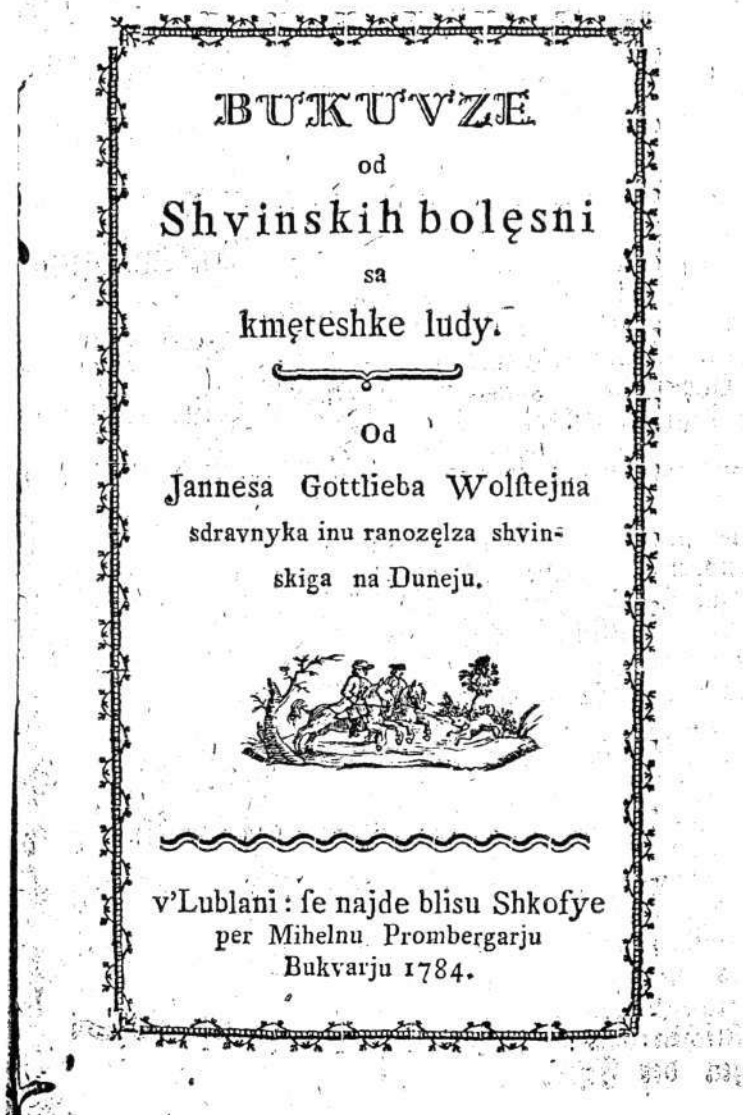
⁶⁴ O. c. 42 ss.

⁶⁵ Ante Gaber, *Skozi stoletja za našim novinarstvom. - V: Razstava slovenskega novinarstva* (Ljubljana 1937), 215 ss.

⁶⁶ Fran Vatovec, *Slovenski časnik 1557-1843* (Maribor 1961) 49 ss.

3.5. Knjigotrški prospekti

O posameznih knjigah so založniki seznanjali bralce tudi s knjigotrškimi prospekti. To so bili lahko zgolj poskusni listi, praviloma pa posebej tiskana naznanila s podatki o vsebini knjige, avtorju in podobnim. Večkrat so na prospektih natisnjeni tudi odlomki tekstov. Take drobne tiskovine, ki so danes pomemben vir za zgodovino tiskarstva, knjigotrštva, kulture in literature, so tiskali že v času inkunabul.⁶⁷

Sl. 4. Knjigotrški prospekt za knjigo *Bukuvze od shvinskih bolesni sa kmeteshke ludy* od Jannesa Gottlieba Wolstejna (1784).

⁶⁷ REISP 1996.

S poskusnimi listi so obveščali bralce o novih izdajah že naši protestnati. Tako so na primer za hrvaško izdajo Svetega pisma v Nürnbergu leta 1560 natisnili 200 prospektov, naslednje leto v Urachu pa za cirilsko izdajo kar 300 listov.⁶⁸ Tudi za Dalmatinov prevod Biblije imamo ohranjen poskusni list. Leta 1580 ga je z naslovom *Perve buqve Mosessove, Genesis imenovane, Iudovski Breshith* naštel ljubljanski tiskar Janž Mandelc.⁶⁹

Vprašanje je, ali naj uvrstimo med publikacije, s katerimi so opozarjali na knjižne novosti tudi Trubarjev Register.⁷⁰ Po obsegu namreč presega običajne knjižne prospekte iz 16. stoletja, vendar pa v njem avtor predstavlja tako svoja že objavljena dela, kot tudi načrte za bližnjo prihodnost. Običajno ga imenujemo prvo slovensko bibliografijo, vendar pa je imel lahko tudi funkcijo knjigotrškega prospekta.

Razen s prospekti so založniki včasih opozarjali bralce o knjigah, ki so jih imeli še na zalogi, na zadnjih straneh svojih publikacij. Kot primer naj navedemo založbo družine Occhi iz Benetk, ki je v 18. stoletju v svojih hrvaških izdajah vedno dodajala sezname knjig, ki jih so bile na prodaj v "Butighi Bartula Occhi Kgnigara".⁷¹ Tudi takšni sezname, so pomembni za zgodovino knjigotrštva.

Knjižne prospekte, največkrat eno ali dvolistna naznanila, so v preteklosti razširjali na razne načine. Prilagali so jih knjigam, vlagali v časnike in časopise. Nekaj so jih ohranili bibliofili, še več pa srečno naključje, da so običajno ob koncu leta s časopisom vred zvezali tudi te drobne priloge. Tako imamo pri nas poleg znanih prospektov za Vodnikovo Veliko pratiko iz leta 1794 in Pesmi za pokušino iz leta 1813,⁷² ohranjenih še nekaj prospektov drugih knjigotržcev. Ljubljanski knjigovez Andrej Klemens je leta 1784 poslal med ljudi reklamni listič z vabilom za prednaročilo na zbirko "najboljših nemških del", Viljem Henrik Korn pa prospekt za novo izdajo Svetega pisma, ki jo je pripravljala dunajski teolog Joseph Lauber.⁷³ Sicer pa je v Ljubljani že leta 1784, torej kar desetletje pred reklamo za Vodnikovo Veliko pratiko, izšel tudi doslej najstarejši znani slovenski prospekt. Vabil je na nakup knjige *Bukuvze od shivinskih bolesni sa kmeteshke ludy od Jannesa Gottlieba Wolsteyna, sdravnyika inu ranozelza na Duneju*, ki jo je bilo moč kupiti blizu škofije "per Mihelnu Prombergarju Bukvarju".⁷⁴

⁶⁸ Ante Gaber, *Skozi stoletja za našim novinarstvom*. - V: *Razstava slovenskega novinarstva* (Ljubljana 1937) str. 195.

⁶⁹ REISP 1993, 509 ss. in GLAVAN 1994, 8 ss.

⁷⁰ *Register und summarischer Inhalt, aller der Windischen Bücher, die von Primo Trubero, biß auff diß Jar 1561. in Truck gegeben seind.*

⁷¹ Werner Schmitz, *Südslavischer Buchdruck in Venedig (16.-18. Jahrhundert)* (Giessen 1977), str. 279 in Radoslav Katičić & Slobodan P. Novak, *Dva tisućljeća pismene kulture na tlu Hrvatske* (Zagreb 1988) str. 87.

⁷² REISP 1996.

⁷³ Priloženo k izvodu *Laibacher Zeitung* Nr. 31 in 32, 1784, ki ga hrani knjižnica Narodnega muzeja Slovenije.

⁷⁴ Priloženo k izvodu *Laibacher Zeitung* Nr. 41, 1784, ki ga hrani knjižnica Narodnega muzeja Slovenije.

3.6. Inventarji bibliotek

Pomemben vir za zgodovino knjigotrštva so popisi bibliotek. Poti, kako so knjige vanje prišle, običajno niso znane, vendar je moč na podlagi fondov sklepati vsaj o provenienci gradiva. Največ popisov privatnih bibliotek se je ohranilo v zapuščinskih inventarjih.⁷⁵

Na Kranjskem lahko proučujemo premoženje plemstva na podlagi zapuščinskih aktov od sredine 16. stoletja, medtem ko so knjige podrobneje popisane šele od 17. stoletja.⁷⁶ Ti sezname so pomemben vir za študije o življenju našega plemstva, saj lahko z njihovo pomočjo sklepamo o omiki nekdanjih lastnikov, ki se odraža tudi v številu knjig, ki so jih imeli doma.⁷⁷

Katalogi nekaterih privatnih knjižnic so nastali že za življenja lastnikov. Rokopisni so verjetno služili njim samim, medtem ko so s tiskanimi seznanjali druge znanstvenike o inventarju svojih knjižnic.⁷⁸ Med rokopisnimi katalogi iz 18. stoletja, ki so nastali na Kranjskem, naj omenimo dva: prvi je inventar knjižnice z gradu Smlednik, ki je bil narejen leta 1771 in je doslej edini, ki je bil celovito obravnavan.⁷⁹ V drugem katalogu je popisana Zoisova biblioteka. Narejen je bil konec leta 1803 ali v začetku leta 1804, odlikuje pa ga preglednost, iz katerega lahko razberemo, kako sistematično je Zois zbiral gradivo, ki je služilo tedanji znanstveni srenji na Kranjskem.⁸⁰ Čeprav katalog ni bil tiskan, je imel torej podobno funkcijo kot tiskani katalogi privatnih bibliotek tistega časa. Končno naj omenimo še seznam Valvasorjeve biblioteke, ki jo hrani Metropolitanska oziroma Nacionalna biblioteka v Zagrebu.⁸¹ Šele na podlagi tega inventarja lahko vidimo, kako vsestransko je bilo zanimanje njenega lastnika.

Podatke o knjigotrštvu, ki jih dobimo ob proučevanju katalogov privatnih bibliotek, večkrat dopolnjujejo tudi rokopisni akti, naročila in računi.⁸² Po izpovednosti so to najbolj zanesljivi viri za zgodovino trgovanja s knjigami.

⁷⁵ Erdmann Weyrauch, *Nachlaßverzeichnisse als Quellen der Bibliotheksgeschichte*. - V: *Bücherkataloge als buchgeschichtliche Quellen in der frühe Neuzeit*, Wolfenbütteler Schriften zur Geschichte des Buchwesens 10 (Wiesbaden 1985), 299 ss; Pearson 1994, 173 ss.

⁷⁶ Melita Pivec-Stele; *Srednjeveške knjižnice v Sloveniji*, *Knjižnica* 15, 1971, str. 94.

⁷⁷ ŽVANUT 1994, 147 ss.; ŠTUHEC 1995, 78 ss.; Majda Žontar; *Preddvorski gradovi v zapuščinskih inventarjih 18. stoletja*. - V: *Preddvor v času in prostoru* (Preddvor 1999) 142 ss.

⁷⁸ PEARSON 1994, 171 ss.

⁷⁹ DULAR 1986, 15 ss.

⁸⁰ KIDRIČ 1929-38, 212 ss.

⁸¹ VALVASORIANA 1995

⁸² Cfr. Zoisovo korespondenco v *Knjižnici Narodnega muzeja Slovenije*.

4.0 ANTIKA

Zgodovino knjigotrštva delimo na dve veliki obdobji. Prvo, ko so posamezniki oz. institucije trgovali z rokopisnim gradivom in drugo, po izumu tiska s premičnimi črkami. Predmet trgovanja so od tedaj predvsem tiskane knjige in letaki. Tehnika je pripomogla, da je bilo število izvodov knjig mnogo večje, s tem pa se je širilo tudi delovanje knjigotržcev in krog bralcev.⁸³

Najstarejše omembe knjigotrštva najdemo v antičnih virih. Na podlagi podatkov o privatnih in javnih bibliotekah, ki so bile v mestih antičnega Egipta, Mezopotamije in Grčije, sicer lahko predpostavljamo, da je knjigotrštvo, tu mislimo seveda na trgovino z glinenimi ploščicami in papirusnimi zvitki, obstajalo že v 2. tisočletju pred Kr. Morda je bilo za zgodnejša stoletja značilno neposredno sodelovanje med prepisovalci, večinoma so bili to sužnji, oz. njih lastniki in naročniki, torej brez posredovanja specializirane trgovine.

Tudi iz grške klasične dobe imamo nekaj utrinkov iz življenja v Atenah, ki govore o knjigotrštvu. Tako na primer nekateri interpretirajo Aristofanove verze o obnašanju Atencev v komediji *Ptiči* (prvič je bila uprizorjena leta 414 pred Kr.): "*Že zgodaj zjutraj s postelje lete najprej na svojo pašo kakor mi, potem spustijo se na liste vsi ter se na sklepih skupščine paso*",⁸⁴ češ da gredo Atenci takoj po zajtrku v knjigarne, kjer razpravljajo o novih knjigah.⁸⁵ Drug podatek lahko navedemo iz Platonovega dela *Poslednji dnevi Sokrata*, kjer le-ta v svojo obrambo navaja, da mladine ni kvaril, niti ni edini, ki bi nanjo vplival, saj lahko knjige kupijo na "plesišču" za drahmo.⁸⁶ Trgovanje s knjigami v tem času pa nikakor ni bilo omejeno le na prestolnico. Veliko število Platonovih del je eden izmed njegovih učencev prodal na Siciliji, na otoku Rodosu pa so se križale knjigotrške poti med celino in pomembnimi centri v Egiptu.⁸⁷

V helenističnem obdobju so nastale velike biblioteke v Pergamonu in Aleksandriji, ki so še danes pojem bogatih knjižnic. Ob njih je moralo biti močno razvito tudi knjigotrštvo, kar nam izpričuje tudi Aristejevo pismo, po katerem je Ptolemej II. Filadelfos kupoval za Aleksandrijsko knjižnico knjige ne le v Grčiji, ampak po vsem grškem svetu - od Male Azije, Cipra in Krete pa tja do kolonije Masilije, današnjega Marseillesa v južni Franciji.⁸⁸ Živahno trgovanje v grškem kulturnem krogu lahko predpostavljamo tudi na podlagi

⁸³ WIDMANN 1975, str. 10.

⁸⁴ Aristofanes, *Komedije* (Maribor 1959), verz 1288, prevod F. Bradača.

⁸⁵ WIDMANN 1975, str. 10. in KLEBERG 1977, str. 28.

⁸⁶ Platon, *Poslednji dnevi Sokrata* (Ljubljana 1955), 64. - Prevajalec in komentator Anton Sovre predvideva, da je termin "na plesišču" - v originalu "orhestra" - morda označeval del gledališča, ki so ga uporabljali za knjigarno (str. 248).

⁸⁷ KLEBERG 1977, str. 30.

⁸⁸ WIDMANN 1975, str. 12.

zapisa o blagu z ladij, ki so nasedle v Salmidesosu ob Črnemu morju, o katerih nam poroča Ksenofon v 4. stol. pred Kr. Omenja namreč tudi množico knjig, ki jih mornarji vozijo v lesenih skrinjah.⁸⁹

Na Apeninskem polotoku je bila prisotna grška omika, k njej pa so sodile, vsaj že v 3. stoletju pred Kr., tudi knjige. Več podatkov imamo šele iz 1. stoletja pred Kr. Iz tega časa poznamo prvega založnika in knjigarnarja tudi po imenu. Titus Pomponius Atticus, nadimek je pridobil zaradi dolgega obdobja, ki ga je preživel v Atenah, je svoje založniško delo opisal: "*Legi, emendavi, controli, relegi, recensui*" (Prebral sem, popravil, pregledal, zopet prebral, ocenil). Iz pisem, ki si jih je izmenjal s Ciceronom pa ne izvemo le to, da je poskrbel, da so bila Ciceronova dela razmnožena, ampak tudi da je bil eden najpomembnejših knjigarnarjev v Rimu sredi 1. stoletja pred Kr.⁹⁰ V istem stoletju so tu delovale še založniško knjigotrške hiše bratov Sosi, znanih predvsem po izdajah Horacove poezije.⁹¹ Viri poročajo še o nekaterih drugih imenih rimskih založnikov oziroma knjigarnarjev, naj jih tu le naštejemo: Dorus Secundus, izdajatelj Livijeve zgodovine, Tryphon in Atrectus.⁹²

Grški svet je za knjigotrštvo uporabljal izraz *bibliopola*, v rimskem času pa so knjigarne poimenovali *tabernae librariae*. V prvih stoletjih so v njih prodajali knjige v obliki zvitkov. Na sarkofagu iz 3. stoletja, ki je bil najden v Neumagenu na Mosli (antični Noviomagus Treverorum), je relief prikazoval knjigarno oziroma biblioteko. Original je sicer izgubljen, vendar pa poznamo upodobitev po risbi anonimnega slikarja iz 17. stoletja.⁹³ O načinu prodaje knjig v rimskem času izvemo nekaj tudi iz pisma, ki ga je Gaj Plinija Cecilij mlajši pisal Svetoniju Trankviliju. V pismu ga namreč nagovarja, naj vendar zaključi svoje delo in mu privošči, da bo videl njegovo ime na prodajnem oglasu ter slišal, da se njegove knjige prepisujejo, berejo in prodajajo. Iz pisma, ki ga je poslal isti avtor Geminu, pa izvemo, da je bil le-ta vesel, ko je ugotovil, da so v Lugdunu (današnji Lyon) knjigotržci in da prodajajo tudi njegove knjige.⁹⁴ Poleg Lyona imamo v provinci Galiji dokumentirane knjigarne še v 30 km južno ležeči Vienni, prav tako pa tudi v provinci Britaniji.⁹⁵ Torej so bile knjigarne tudi v provincialnih mestih. Vse kaže, da so prav javne knjižnice bistveno pripomogle, da se je v zahodnih provincah in v severni Afriki podobno kot v času helenizma tudi v prvih stoletjih po Kr. razmahnilo knjigotrštvo.⁹⁶ Za širitev knjig so bili nedvomno pomembni knjigotržci, ki so imeli prodajalne v

⁸⁹ Ksenofon, *Anabasis* VII, 5 (Ljubljana 1963).

⁹⁰ KLEBERG 1977, 39 ss.

⁹¹ KLEBERG 1977, 39 ss.

⁹² CAVALLO & HILD 1997, str. 814.

⁹³ PESANDO 1994, 26 ss.

⁹⁴ Gaj Plinij Cecilij Mlajši, *Pisma*, knjiga 5, X in 9, XI (Maribor 1962).

⁹⁵ CAVALLO & HILD 1997, str.. 814.

⁹⁶ KLEBERG 1977, 62 ss.

pristanišču v Brindisiju,⁹⁷ saj je zelo verjetno, da so knjige tu natovarjali na ladje in jih nato razpošiljali po mediteranskih mestih.

Sl. 5. Šempeterski nagrobnik z upodobitvijo pisarja.

Tako kot drugod po imperiju se je pismenstvo v rimskem času razširilo tudi na ozemlju današnje Slovenije. Poleg upravnih norm, ki so veljale za vse dele imperija, so osvajalci v drugi polovici 1. stoletja pr. Kr. prinesli v naše kraje tudi del svoje omike. Dokaz za to so številni napisi na miljnikih, ki so označevali ceste, posvetila na žrtvenikih v svetiščih in napisi na nagrobnikih, na katerih so umrli večkrat upodobljeni v domači noriško-panonski noši. Prav noša in njihova staroselska imena kažejo, da so tudi domačini ne le prišleki, rimski uradniki, znali brati in pisati. Poleg napisov so pomemben dokaz pismenstva tudi pisala in umetelno izdelani črnilniki, ki so na primer v grobovih antične

⁹⁷ CAVALLO & HILD 1997, str. 814.

Emone in Nevioduna pogosti pridatki. S Ptuja, antične Petovione, pa poznamo celo miniaturno "knjižico", v katero je skupaj zvezanih več voščenih tablic.⁹⁸

Lep dokaz o pismenstvu pri nas je tudi prizor na eni od grobnic iz Šempetra v Savinjski dolini. Na pepelnici - ari, ki jo je v začetku 2. stoletja postavil sebi in svoji petdeset let stari ženi Juliji Ingenui Gaj Vindonij Suktess, je namreč upodobljen pisar. V iztegnjeni levici drži tablico, na katero piše s tankim črtalom, ob desni nogi pa ima na tleh visok valj za spise. Podoben prizor poznamo tudi na poškodovani reliefni plošči, ki je bila kot spolija vzdana v spodnjo cerkev na Ajdovskem gradu nad Vranjem pri Sevnici. Pisar drži v levici svitek, z desnico kaže nanj, ob nogah pa ima ovalen predmet, ki najbrž predstavlja tulec za akte.⁹⁹ Pisana beseda na zvitkih ali tablicah je bila torej v antiki prisotna tudi pri nas, žal pa o obstoju bibliotek in o knjigotrštvu nimamo materialnih dokazov. Zanje bi lahko posredno govorila le pismenost prebivalstva, na osnovi katere bi smeli predpostavljati, da je obstajala tudi trgovina s knjižnim gradivom. Šempeterski nagrobnik dečka Statutiusa Sekundusa iz 3. stoletja, ki je umrl star komaj štiri leta, pa sta ga starša dala upodobiti s tablico in črtalom,¹⁰⁰ je eden izmed njih.

⁹⁸ Sonja Petru, *Emonske nekropole*, Katalogi in monografije 7 (Ljubljana 1972), 133, tab.95, 15; Sonja Petru & Peter Petru, *Neviodunum*, Katalogi in monografije 15 (Ljubljana 1978), 67, tab. 23, 1; Eva Kocuvan, *Rimljan sem = Romanus sum* (Ljubljana 1994) str. 32.

⁹⁹ Josip Klemenc & Vera Kolšek & Peter Petru, *Antične grobnice v Šempetru*, Katalogi in monografije 9 (Ljubljana 1972), str. 49 in Peter Petru & Thilo Ulbert, *Vranje pri Sevnici*, Katalogi in monografije 12 (Ljubljana 1975), 154, tab. 32, f.

¹⁰⁰ Josip Klemenc & Vera Kolšek & Peter Petru, o.c., str. 55.

5.0 SREDNJI VEK

Za časa rimskega imperija je bilo enotno pisemstvo razširjeno na celotnem območju te velike države. V stoletjih po njenem propadu pa smo priča drugačnemu razvoju: zaradi velikih političnih, gospodarskih in družbenih sprememb so nastale nove politične tvorbe in nove kulturne province, to pa se je seveda med drugim močno odražalo tudi na razvoju pismenstva prebivalstva.

Po nemirnem obdobju zatona antike, ko so prek naših krajev prodirala proti Italiji številna barbarska ljudstva in puščala za seboj predvsem pepel in ruševine, so šele v 8. stoletju zopet nastali pogoji, ki so bili ugodni za nadaljni razvoj pismenstva. Središča omike so se umaknila za cerkvene zidove in samostanska obzidja. Na slovenskem ozemlju so v srednjem veku ustanovile svoje podružnice naslednje redovne skupnosti: benediktinci (v Štivanu ob izlivu Timava, Osojah, Možacu, Rožacu, Millstattu, Št. Pavelu v Labodski dolini, Podkloštru in Monoštru), cistercijani (v Stični, Vetrinju in Kostanjevici na Krki), kartuzijani (v Žičah, Jurkloštru, Bistri in Pleterjah), minoriti (Gorica, Trst, Ptuj, Celje, Ljubljana, Beljak, Maribor, Volšperk, Piran, Koper), frančiškani (Koper, Metlika, Novo mesto, Ljubljana, Kamnik), dominikanci (Breže na Koroškem, Ptuj, Koper, Novi Klošter pri Polzeli), avguštinci (Velikovec, Ljubljana, Muta), križniki (Velika Nedelja) in malteški viteški red (Melje v Mariboru, Komenda, Polzela). Obstajala sta tudi dva ženska reda in sicer benediktinke oziroma dominikanke v Št. Juriju ob Jezeru, Krki, Studenicah, Velesovem in Marenbergu ter klarise v Mekinjah in Škofji Loki.¹⁰¹ Odnos redovnih skupnosti do knjig in knjižnic ter prepisovanja je bil sicer različen, za vse pa je veljal rek, ki ga je okoli leta 1170 zapisal Gottfried von Sainte-Barbe-en-Auge: "*Claustra sine armario quasi castrum sine armamentario*" (Samostan brez (knjižnih) omar je kot utrdba brez obzidja). Tako pomeni ustanovna letnica samostana praviloma tudi čas, ko so tja prišle prve knjige. Ustanovitev samostana je bila torej tudi začetek novega duhovnega središča.

V samostanih je bilo osnovno pravilo za življenje geslo sv. Benedikta: "*Ora et labora!*" Ker pa so se redovi med seboj razlikovali tako po odnosu do okolja, kot po kulturnem in verskem delovanju, so obstajale med njimi razlike tudi v odnosu do knjig, prepisovanja tekstov ter do literarnega ustvarjanja. Razlike je opaziti predvsem med strogimi kontemplativnimi redovi (kartuzijani) ter redovi, ki so se ukvarjali z rokodelstvom in gospodarstvom (cistercijani). Obstajala pa je še tretja skupina redov, katerih načela so temeljila predvsem na poudarjanju ubožstva, na teoloških študijah in pridigi. Med te sodijo zlasti dominikanci, minoriti in frančiškani.

¹⁰¹ France Dolinar, s.v. Redovništvo. - ES 10, 1996, 133 ss.

Kartuzijanom redovna pravila niso dovoljevala stika z zunanjim svetom in neposrednega oznanjanja evangelija, pač pa je bilo v njih zapisano: "*Ker božje besede ne moremo oznanjati z usti, jo bomo oznanjevali z rokami.*"

Prepisovanje knjig je bilo torej eno njihovih glavnih opravil. Posvečali so se mu, podobno kot molitvam in premišljevanju, kar v svojih celicah. Iz opisa njihove opreme, h kateri sodijo tudi pripomočki za prepisovanje (npr. peresa, kreda, britvi za struganje, dleto, šilo, grezilo, ravnilo in črtalo za vrstice) lahko zaključimo, da je celica služila tudi kot skriptorij. Nekateri menihi so poleg prepisovanja obvladali krašenje tekstov, med njimi pa so bili tudi knjigovezi. Tako so skrbeli za stalno rast fonda bibliotek, ki so imele v okviru kartuzij posebno mesto, največkrat nad zakristijo ali kapiteljsko dvorano.¹⁰²

Prva kartuzija je bila ustanovljena leta 1084 v Chartreusu pri Grenoblu. Za matični deželi reda veljata Francija in Italija. Prva postojanka izven tega prostora pa je bila ustanovljena prav na slovenskih tleh in sicer leta 1160 v Žičah. Osnoval jo je štajerski mejni grof Otokar III. Traungavec. Čeprav je bilo število menihov, ki so živeli v samostanu, s pravili strogo omejeno (običajno jih je bilo s priorjem vred 13), pa je bila knjižnica Žičke kartuzije po obsegu in duhovni vsebini, zelo bogata. Ob koncu srednjega veka jo je z vidnim občudovanjem opisal Paolo Santonin, tajnik oglejskega patriarha: "*Potlej nas je po skrivnih stopnicah peljal v knjižnico in v še eno zakristijo, pozidano nad obokom cerkve in spodnje zakristije. V knjižnici vidiš nad dva tisoč knjig iz vseh ved, večinoma na pergamentu, tudi prav starih in s trsom pisanih, ne tiskanih, kakor je danes v navadi.*"¹⁰³ Ker v Žički kartuziji po letu 1572 ni bilo več redovnega življenja, je nadvojvoda Karel II leta 1573 določil, da morajo knjige poslati v Gradec tamkašnjim jezuitom. Žal se ni ohranil katalog, ki sta ga naredila upravitelj Otolin Scazuola in mariborski župnik Jurij Žehel, kar bi omogočilo, da bi imeli popolno sliko o tej kulturni ustanovi. Na podlagi drugih virov pa lahko povzamemo, da so v knjižnici prednjačila dela, ki so jih menihi uporabljali pri vsakdanjem življenju in verskih obredih. Poleg so bila verjetno tudi teoretična dela s področja teologije, filozofije, medicine in leposlovja.

Menihi v Žičah pa niso bogatili knjižnice le s prepisovanjem, ampak je bilo med njimi tudi nekaj vidnih literarnih ustvarjalcev. Tako je na primer Gottfried, žički profes in prior v letih 1302-1314, avtor del *Laus Mariae* in *Oratio carthusiana de corpore Christi*. Drugi avtor, ki ga velja omeniti, je Konrad Hainburški, prior samostana v letih 1342-1345; cenili so ga zlasti kot pesnika. Pesnik je bil tudi sobrat Filip, ki je v začetku 14. stoletja v nemščini spesnil ep *Vita Mariae metrica* z nad dva tisoč verzi. Iz druge polovice 15. stoletja je znan brat Matija, ki je med drugim zaslovel po prepisih nekega flarilegija iz Aristotela, tekstov cerkvenih očetov in drugih krščanskih piscev. Zgodovino

¹⁰² MLINARIČ 1982, 23 ss.

¹⁰³ SANTONINO 1991, str. 87.

knjižnice Žičke kartuzije je na podlagi arhivskih virov izčrpno predstavil Jože Mlinarič.¹⁰⁴

Okoli leta 1170 je krški škof Henrik ustanovil kartuzijo v Jurkloštru. Tudi tu so se menihi posvečali prepisovanju tekstov in tako skrbeli za rast samostanske knjižnice. V njej so bili poleg običajnih teoloških del tudi spisi frančiškana Bonaventure, Davida iz Augsburga in Henrika iz Suse. Prav tako zasledimo v Jurkloštru tudi nekaj avtorjev izvirnih del. V samostanu je na primer ustvarjal pesnik Sifrid iz Švabske, ki je v 13. stoletju med drugim napisal rimano kroniko o vojvodi Leopoldu VI. Babenberžanu, enem od ustanoviteljev samostana. Drugi pomembni pisci, ki jih moramo prav tako omeniti, so avtor govorov Odon iz Novare, literarni ustvarjalec Mihael iz Prage ter Nikolaj Kempf. Slednji, ki velja za enega najplodovitejših kartuzijanskih piscev 15. stoletja, je bil v Jurkloštru prior, in sicer v obdobjih med 1447-1451 in 1467-1479, morda pa celo do leta 149.¹⁰⁵

Tretjo kartuzijo na slovenskih tleh sta sredi 13. stoletja v Bistri pri Vrhniki ustanovila koroška vojvoda in gospoda na Kranjskem Bernard in Ulrik Spanheimska. Vhod v samostansko biblioteko, ki je bila nad nekdanjo kapiteljsko dvorano, je vodil iz križnega hodnika. V 14. in 15. stoletju, torej v času največjega razcveta kartuzije, je bilo v njej veliko knjig. Kot zanimivost naj povemo, da med njimi niso bile le take, kot jih srečamo v drugih kartuzijanskih knjižnicah, ampak so bila vmes tudi dela s področja kanonskega prava, jezikoslovja in glasbe. V Bistri je nastalo tudi nekaj izvirnih del povezanih predvsem z zgodovino in življenjem redovne skupnosti. Med prepisi je znan likovno bogato opremljen kodeks Avguštinevega dela *De civitate dei*, ki ga je leta 1347 po naročilu priorja Hermana prepisal in iluminiral brat Nikolaj, verjetno kasnejši bistriški prior.¹⁰⁶

V začetku 15. stoletja je Celjan Herman II. ustanovil še četrto kartuzijo na slovenskih tleh, v Pleterjah. Tudi ta je imela svojo biblioteko ob prezbiteriju nad zakristijo. Če se omejimo le na prvo stoletje po njenem nastanku, moramo ugotoviti, da čas ni bil primeren za njen razcvet. Celjani so izumrli, s tem pa tudi podpora kartuziji, stalno so jih ogrožali tudi Turki. Po inventarjih je ugotovljeno, da so bile v tem času v Pleterjah zlasti knjige za vsakodnevne potrebe. Med pleterskimi kartuzijani, literarnimi snovalci, najdemo Nikolaja Kempfa, po rodu Alzačana, ki je na Dunaju zaključil študij filozofije. V letih 1462 in 1463 je bil predstojnik samostana. Pred tem je nekaj let preživel v Žičah, tja se je iz Pleterij tudi vrnil. V pleterskem samostanu se ni ohranilo nobeno njegovo delo, pač pa jih najdemo v Žičah.¹⁰⁷

¹⁰⁴ MLINARIČ 1991, 466 ss.

¹⁰⁵ MLINARIČ 1991, 491 ss.

¹⁰⁶ MLINARIČ 1982, 31 s. in MLINARIČ 1996, 111 ss.

¹⁰⁷ MLINARIČ 1982 a, 168 ss. in MLINARIČ 1991, 495 ss.

V 11. stoletju je iz reda benediktincev nastal nov red in sicer cistercijani. Po pravilih, ki so bila izoblikovana v matični hiši Citeaux, so morali menihi velik del dneva prebiti ob branju in študiju Svetega pisma, cerkvenih očetov in drugih krščanskih avtorjev. Vsaj del redovnikov se je posvečal tudi prepisavanju tekstov. To delo so opravljali le v skriptorijih, posebej določenih prostorih, kjer je morala vladati popolna tišina. Pač pa so njihova pravila prepovedovala pesniti; za kršilca je bila predvidena premestitev v drugo redovno postojanko. Statuti iz leta 1134 določajo, da je morala biti knjižna oprema skromna, brez vsakega razkošja, črke pa enobarvne in ne poslikane. Tega pravila po smrti sv. Bernarda, ustanovitelja reda, niso več upoštevali.

Na Slovenskem so bile v srednjem veku ustanovljene tri cisterce. Bolje poznamo fond obeh dolenjskih, zato se bomo pri predstavitvi knjižnic omejili na Stično in Kostanjevico na Krki. Seveda velja tudi za cistercijanski meniški red, da je bilo ustanovno leto samostana tudi začetek njegove knjižnice. V Stični je bila prvotno nameščena v križnem hodniku ob današnjem baročnem vhodu v južno prečno ladjo.

Seveda na tem mestu ni naš namen, da bi se ukvarjali z zapletenimi vprašanji provenience stiških rokopisov, čeprav je ta problematika posredno pomembna tudi za raziskovanje zgodnjega knjigotrštva. K tem vprašanjem se bomo namreč v nadaljevanju še vrnili. Pač pa naj na tem mestu povemo predvsem to, da so bila v stiški knjižnici v srednjem veku že pred izumom tiska prisotna poleg Biblije tudi dela cerkvenih očetov Avguština, Hieronima, Gregorja Velikega, Ciprijana, Izidorja Seviljskega, Bede Častitljivega in Kasijana. Manjkal ni niti življenjepis sv. Bernarda. V knjižnici je bilo tudi precej knjig s področja zgodovine: med antičnimi avtorji lahko omenimo Salusta, Tacita, Valerija Maksima, Kurcija Rufa in Avrelija Makrobija. Močno je bila zastopana še literatura s področja prava, medicine in farmacije ter nekaterih drugih prirodoslovnih ved.¹⁰⁸

Za kostanjeviško opatijo ne vemo, kje je bil njen prvotni armarij. Vendar pa dajejo ohranjeni srednjeveški rokopisi, ki jih je v primerjavi s stiškimi sicer zelo malo, kljub vsemu dober vpogled v nekdanji fond knjižnice. Tu so bila redovna pravila, sklepi generalnih kapitljev, koledar, papeški privilegiji, govori za postni čas, izvlečki iz Zlate legende Jakoba iz Varazze, Dialogi Gregorja Velikega in zapisi teološkega kompendija Huga iz Strasbourga. Čeprav nimamo neposrednih dokazov, pa lahko predvidevamo, da so bila tudi v Kostanjevici dela z drugih področij, oziroma da je bil sestav knjižnice podoben kot v Stični. V obeh cistercah so nedvomno živeli široko razgledani možje, ki so se zanimali za sodobne filozofske tokove in naravoslovje. Žal pa ne vemo, če so bili med njimi poleg prepisovalcev tudi avtorji tekstov. Da to ni nemogoče, velja na tem

¹⁰⁸ MLINARIČ 1995, 851 ss.

mestu opozoriti le na Janeza Vetrinjskega, opata v koroški cisterci med leti 1312 in 1345, ki je bil eden najodličnejših zgodovinskih piscev 14. stoletja.¹⁰⁹

Pri pregledu bibliotek, ki so jih imeli samostani na naših tleh v srednjem veku, smo v tretjo skupino uvrstili dominikance, minorite in frančiškane. To so bili redovi, ki so vsaj na začetku poudarjali svoje uboštvo in so veljali v tedanji meščanski družbi za zelo priljubljene. Znani so bili po svojih pridigah, kasneje pa tudi po izobraževanju. Le za samostanskimi zidovi dominikank (npr. v Velesovem, na Studenicah in v Marenbergu) so si lahko dekleta iz plemiških družin pridobila osnove branja in pisanja. Čeprav obstaja nekaj študij o naših minoritskih in frančiškanskih bibliotekah,¹¹⁰ pa je v njih starejše gradivo le skromno predstavljeno. Vzrok za to so pomanjkljivi viri. Bruno Hartman sicer predpostavlja, da so morali imeti mariborski minoriti, pri katerih je bila v samostanu tudi šola, vsaj priročno knjižnico, kaj več pa je seveda težko reči.¹¹¹ Nekaj podatkov imamo za dominikance, ki so intenzivno gojili prepisovanje. Nune z Velesovega so na primer slovele po lepoti svojih prepisov, saj jih uvrščajo takoj za stiškimi rokopisi. Vemo, da so imeli dominikanci na Ptujju lastno knjigovoznico. V fondih samostanskih knjižnic je bilo poleg osnovnih obrednih in verskih knjig tudi veliko del, ki so jih uporabljali predvsem pri dušnopastirski službi med ljudmi. Iz zgodnjega obdobja dominikanskih samostanov ne poznamo nobenega izvirnega teksta, ki bi nastal na naših tleh.¹¹²

Iz zadnjih desetletij 15. stoletja imamo nekaj poročil tudi o cerkvenih nesamostanskih knjižnicah. Santonino je na primer takole opisal dragocenosti, ki jih je videl v Kranju: *“V tej cerkvi boš videl več kot šestnajst srebrnih kelihov, srebrn in pozlačen tabernakelj, nenavadno velik in silno težak, vreden sedemsto dukatov, prav tako tudi srebrne križe in več relikvij svetnikov v srebrnih relikvijarijih, pa tudi razne knjige in veliko dragocenih parametrov: vse to bi bilo kar primeren okras kateri koli stolni cerkvi.”*¹¹³ Pečat temu bogastvu je nedvomno vtisnil v začetku 15. stoletja župnik Kolman iz nižjeavstrijskega Mannswörtha, plemič, ki je veljal za najodličnejšega duhovnika svojega časa na Kranjskem in je bil strasten ljubitelj umetnosti.¹¹⁴

V srednjem veku so na slovenskih tleh nastale tudi prve grajske knjižnice. Žal lahko navedemo nekaj konkretnjših podatkov le o biblioteki Turjačanov, ki je začela nastajati že v srednjem veku. Iz 14. stoletja je imela pet, iz 15. stoletja pa devet rokopisov. Razdelitev in popis njene vsebine poznamo po katalogu, ki ga je leta 1659 naredil Janez Ludvik Schönleben. Omenjena so dela s področja

¹⁰⁹ MLINARIČ 1995 a, 227 ss.

¹¹⁰ DOLAR 1993, 45 ss.; Angelik Tominec, Pregled zgodovine frančiškanov med Slovenci, *Cvetje z vrtov sv. Frančiška* 43, 1926, 36 ss.; Jakob Emeršič, Minoritska knjižnica. - V: *Minoritski samostan na Ptujju 1239-1989* (Ptuj, Celje 1989) 365 ss.

¹¹¹ HARTMAN 1992, str. 189.

¹¹² MLINARIČ 1997, 221 ss.

¹¹³ SANTONINO 1991, str. 41.

¹¹⁴ Dušan Kos, *Kdor z mesto ne trpi, naj se z mestom ne krepi* (Ljubljana 1998) str.86.

teologije, prava, politike, zgodovine, filozofije, medicine, matematike, humanističnih ved in filologije.¹¹⁵

Danes imamo nekaj več podatkov tudi o usodi Auerspergove biblioteke oziroma njenega fonda. Do nedavna je namreč veljalo mnjenje, da so bile knjige prepeljane v Ameriko in delno vključene v washingtonsko Kongresno knjižnico, v resnici pa so bile šele junija 1982 in maja 1983 razprodane na dražbah firme Sotheby v Londonu. Ta ugotovitev je pomembna, saj je bilo mogoče na podlagi prodajnih katalogov deloma rekonstruirali njen fond. O rokopisih sicer ni podatkov, pač pa je opisanih kar 50 inkunabul, ki so bile tiskane v Italiji in Nemčiji.¹¹⁶ Temu lahko dodamo še to, da hrani osem pomembnih del iz nekdanje Turjaške knjižnice Britanska biblioteka v Londonu.¹¹⁷ O knjižnih zbirkah naših drugih srednjeveških gradov pa žal nimamo podatkov.

Ob prvih posvetnih knjižnicah si moramo najprej zastaviti vprašanje, kje si je plemstvo in kasneje tudi meščanstvo pridobilo osnovno znanje, da je lahko knjige sploh uporabljalo. Omenili smo že šole za plemiška dekleta pri dominikankah v Velesovem, Studenicah in Marenbergu. Tam namreč niso vzgajali le bodočih redovnic, ampak tudi dekleta, ki so za samostanskimi zidovi prejela osnovno izobrazbo in verski pouk, kasneje pa so se vrnila v domače okolje.¹¹⁸ Tudi cistercijani so imeli v okviru svojih podružnic šole, vendar so bile namenjene le bodočim članom reda.¹¹⁹ Sicer pa so meščani od 13. stoletja naprej uvideli, da jim lahko le izobraževanje omogoči napredek. Osnovna znanja kot so branje, pisanje in preračunavanje denarja so si dečki pridobili v elementarnih mestnih šolah. Največkrat jih srečamo ob cerkvah, čeprav so bile podrejene mestnim oblastem. Na Slovenskem imamo podatke za okoli 40 takih šol, kjer so poučevali duhovniki, redovniki in poklicni učitelji. O višjem šolstvu pa v srednjem veku pri nas še ne moremo govoriti, čeprav bi lahko v šoli za klerike, ki je bila že pred letom 1461 ustanovljena v Gornjem gradu, videli tudi zametke takega izobraževanja.¹²⁰ Sicer pa je znano, da so si nekateri meščanski in plemiški sinovi pridobili tudi visoko izobrazbo ter postali duhovniki, pravniki in zdravniki. Študij so torej nadaljevali na najstarejših evropskih univerzah. Prva je bila ustanovljena leta 1119 v Bologni, sledile pa so ji Pariz 1150, Oxford 1167, Salamanca 1249, Praga 1348, Dunaj 1365 in Heidelberg 1386, da naštejemo le tiste, ki so bile za nas najvažnejše.

Po tem, ko smo na kratko podali sliko naših srednjeveških knjižnic, si oglejmo še to, kako je rasel njihov fond. Podatki, čeprav skromni, so namreč

¹¹⁵ PIVEC-STELE 1971, 94 s.

¹¹⁶ REISP 1989 a, 37 ss.

¹¹⁷ BIRCHER 1995, 285 ss.

¹¹⁸ MLINARIČ 1997, 231 ss.

¹¹⁹ MLINARIČ 1996 a, 257 ss.

¹²⁰ Fran Zwitter, Višje šolstvo na Slovenskem do leta 1918. - V: *Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani* (Ljubljana 1969) 13 ss.

zanimivi za srednjeveško knjigotrštvo. Predmet trgovanja je bil v tem času kodeks, torej rokopisna knjiga, šele v zadnjih desetletjih 15. stoletja pa tudi inkunabule, ki jih bomo obravnavali posebej.

Samostani so imeli skriptorije, kjer so knjige prepisovali, predvsem za lastno uporabo, saj je bilo treba obredne knjige zaradi dolgotrajne uporabe sčasoma zamenjati. Vendar pa so večkrat pisali knjige tudi po nareku, tako da je lahko hkrati nastalo več izvodov istega dela. S tem seveda niso zadovoljevali le svojih potreb, ampak so s prepisi zalagali tudi druge samostane, običajno istega reda.¹²¹ Zlasti za kartuzijane je bilo značilno, da matična hiša ni dala menihom, ki so se odpravili ustanovit novo redovno postojanko, za popotnico le knjižni zaklad, ampak je za rast tega fonda tudi vnaprej skrbela.

Pomemben doprinos k fondom bibliotek so dodali tudi sami člani redovnih skupnosti. V okviru enega reda so se pogosto premikali iz postojanke v postojanko, seboj pa so jemali tudi knjige, in sicer kot dar ali na posodo. Prav izposojene knjige pa so večkrat privedle do sporov med posameznimi samostani, saj je prišlo do odtujevanja rokopisov, ki so ga morali reševati generalni kapitlji; menihom, ki niso vračali knjig, so grozili celo z izobčenjem.¹²²

Klasičnega knjigotrštva, kakršnega smo poznali v antiki, med samostani ni bilo,¹²³ pač pa imamo nekaj skromnih podatkov, ki govore, da je trgovina le obstajala. Za razkošno okrašeno Biblijo v dveh zvezkih, ki jo je prepisala Diemund von Wessobrunn, je njen samostan leta 1074 dobil posestvo v Persinberchu. Kot drugi primer lahko navedemo cistercijanski samostan Wasserler, ki je imel finančne težave in je leta 1309 prodal Sveto pismo v štirih zvezkih za 16 mark srebra.¹²⁴ Nekaj posameznih primerov prodaje iz 13. stoletja poznamo tudi iz severne Italije.¹²⁵

O neke vrste knjigotrstvu lahko govorimo tudi v primerih, ko so posamezni samostani za prepisovanje tekstov najeli potujoče mojstre. Kot so pokazale najnovejše analize, so na primer znane Stiške rokopise ustvarili taki obrtniki, ki so s seboj prinesli tudi predloge.¹²⁶

Notico o kupovanju knjig zasledimo tudi med arhivskimi viri samostana v Bistri. Ko so konec 15. stoletja po požaru obnovili tamkajšnjo cerkev, je škof Niscimbenus posvetil dva oltarja, vernikom obeh spolov pa delil odpustke, če so se udeleževali daritev ter posebej darovali za knjige.¹²⁷

¹²¹ MLINARIČ 1982, str. 24.

¹²² MLINARIČ 1982, str. in MLINARIČ 1991, str. 468.

¹²³ WIDMANN 1975, str. 30.

¹²⁴ KRIEG 1953, str. 15.

¹²⁵ Donatella Nebbiai-Dalla Guarda, *I documenti per la storia delle biblioteche medievali (secoli IX-XV)* (Roma 1992) 37 ss.

¹²⁶ GOLOB 1992, 158 ss. Leta 1994 je Slovenska knjiga izdala obsežno monografijo o stiških rokopisih (cfr. GOLOB 1994), ki je bila dve leti kasneje prevedena tudi v angleščino.

¹²⁷ MLINARIČ 1996, str.122.

Vzrok zakaj ni bilo v srednjem veku razvitega knjigotrštva, moramo vejetno iskati v odklonilnem odnosu cerkve do trgovskega poklica. Trgovec pri svojem delu obogati na tuj račun, prodaja lahko tudi blago sumljive kvalitete. Razen tega pa sodijo knjige med tiste dobrine, ki jih je želela cerkev nadzorovati tudi po vsebinski plati, kar ob razvitem knjigotrštvu zanesljivo ne bi zmogla. Šele v 14. in 15. stoletju se je ta odnos delno spremenil, kar je imelo za posledico, da so vzniknili številni knjigotrški centri v takratnih univerzitetnih mestih.

Med študenti, ki so iskali znanja na raznih univerzah po Evropi, je bilo tudi veliko mladih iz naših krajev. Primorce so privlačile zlasti visokošolske ustanove v mediteranskih deželah, na primer v Padovi in Bologni, medtem ko so bili za Korošce, Štajerce in Kranjce zanimivi predvsem Dunaj, Praga in ostala nemška univerzitetna mesta. Znane so številke za Dunaj, kjer je med leti 1377 in 1450 je študiralo kar 2271 študentov iz naših krajev.¹²⁸ V univerzitetnih središčih si niso pridobili le formalne izobrazbe, ampak so se tu srečali tudi s knjigami. Za čas, ko pri nas knjigotrštva praktično še ni bilo, smemo predpostavljati, da so knjige na Kranjsko prinesli prav intelektualci, ki so obiskovali takratna evropska univerzitetna mesta.

---

¹²⁸ Anton Ožinger, Študenti iz slovenskih dežel na Dunajski univerzi v poznem srednjem veku (1365-1518), *Kronika* 23, 1975, 149 ss.

6.0 PRVI TISKI

Podobno kot rokopisi so se širile tudi inkunabule, torej tiski, ki so nastali v 15. stoletju. Po svoji obliki in strukturi so sprva zelo podobni rokopisom, saj imajo praviloma še vedno ročno okrašene inicialke. Vendar pa je novi način razmnoževanja knjig hitro hitro izpodrival starega. To lahko sklepamo tudi na podlagi Santoninovega opisa knjižnice Žičke kartuzije, kjer pravi, da v njej prevladujejo s trsom pisana dela in ne tiskana, kot je to danes (leta 1487) v navadi.¹²⁹

O inkunabulah obstaja izčrpna literatura. Tako imamo o prvotiskih izdelane natančne bibliografije, ki vsebujejo poleg provenience tudi marsikatero oznako o nekdanjih lastnikih knjig. Temeljni popis za Slovenijo je v sodelovanju s Hrvatom Josipom Badalićem izdelal Alfonz Gspan, nekaj dopolnil pa sta kasneje prispevala še Primož Simoniti in Branko Berčič.¹³⁰ Na podlagi teh raziskav lahko ugotovimo, da je bilo v Sloveniji iz 15. stoletja najmanj 888 tiskanih del in sicer v 1061 izvodih. Od tega števila hranijo danes slovenske biblioteke 847 inkunabul.

Če si ogledamo najprej vsebino prvih tiskanih del, potem lahko rečemo, da so zajeta zelo različna področja. Prevladujejo seveda dela s filozofsko in religiozno tematiko; med slednjimi je najštevilnejša zbirka Biblij v različnih izdajah, pogosta pa so tudi druga liturgična dela. Bogat je izbor filozofsko-religioznih del: od pridig do knjig pomembnih cerkvenih piscev, med katerimi je največ izdaj Tomaža Akvinskega. Posvetna filozofska dela se ukvarjajo predvsem z Aristotelovo filozofsko mislijo.

S področja zgodovine moramo omeniti nekatere antične avtorje, na primer Apijana, Kurtiusa Rufusa, Plutarha, Tita Livija, prav tako pa tudi pisce sodobnih zgodovinskih del (npr. Jac. Phil. Foresti de Bergamo). Pravo je zastopano z vsemi najpomembnejšimi teoretičnimi deli srednjega veka, ob njih pa so tudi juridični priročniki. Med leposlovjem prevladuje klasična latinska književnost, v knjižnici Janeza Krstnika Seebacha pa so bile tudi Petarcove pesmi. Prirodoslovne vede so po številu knjig sicer skromno zastopane, vsebinsko pa segajo na področje medicine, farmacije, astronomije in matematike.

Glede na vsebinsko strukturo inkunabul, ki so znane iz Slovenije, lahko rečemo, da se le-ta v ničemer ne razlikuje od strukture tiskanih knjig 15. stoletja drugod po Evropi. Iz tega sledi, da so tudi pri nas veljali podobni pogoji

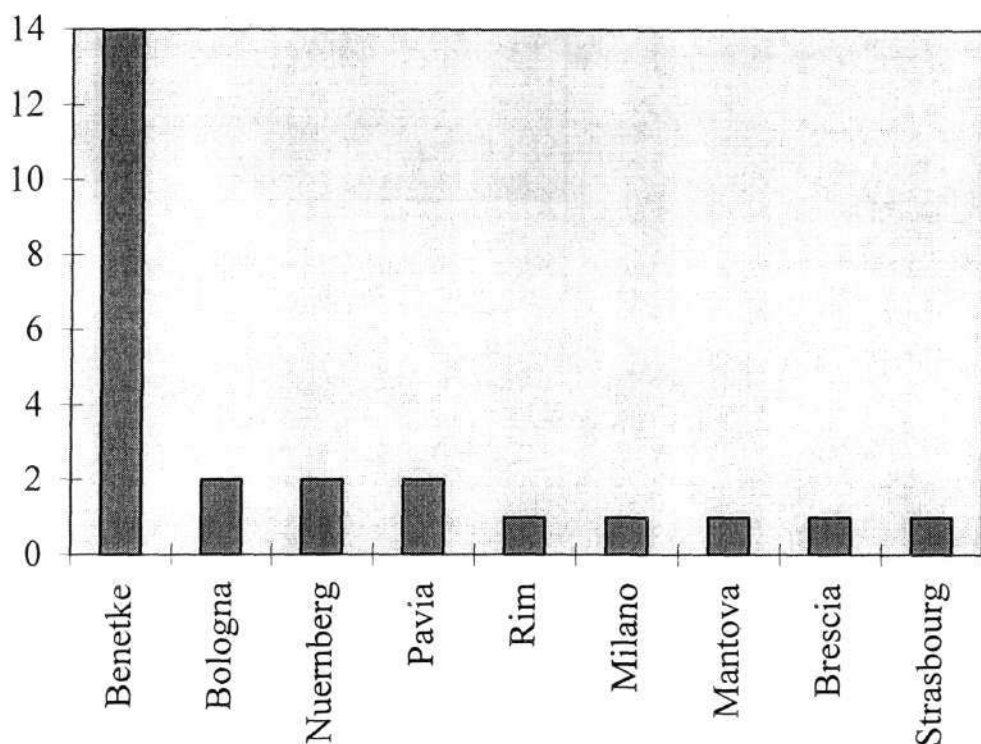
¹²⁹ SANTONINO 1991, str. 87.

¹³⁰ GSPAN & BADALIĆ 1957; Primož Simoniti, Še nekaj inkunabul v slovenskih knjižnicah. - V: *Zbornik Narodne in univerzitetne knjižnice 1* (Ljubljana 1974), 55 ss; BERČIČ 1982, 23 ss.

ponudbe in povpraševanja in da je bila Slovenija že ob koncu srednjega veka del skupnega srednjeevropskega založniškega in knjigotrškega področja.¹³¹

Pomembna je tudi analiza proveniencije naših inkunabul. Največ jih je bilo natisnjenih v Italiji (44,9 %) in Nemčiji (42,9 %), ostale dežele pa so zastopane le z 12,2 %. Podobno strukturo ugotavljata Gspan in Badalić tudi za hrvaški fond. Med tiskarskimi centri, odkoder so prišle k nam knjige, so med italijanskimi na prvem mestu Benetke, sledijo pa Rim, Milano, Bologna, Pavia. Med nemškimi kraji so pomembni Strasbourg, Nürnberg, Augsburg, Basel, Köln in Ulm. Našteli smo le tiste tiskarske centre, ki so zastopani z več kot desetimi knjigami.¹³²

Ob naši zbirki inkunabul se zastavlja vprašanje, katere od njih so bile na območju današnje Slovenije že v 15. stoletju. Gspan je na podlagi srednjeveških vpisov ugotovil, da je to možno trditi le za 38 zvezkov. Zanesljivo jih je bilo veliko več, ker pa se iz tega obdobja ni ohranil noben katalog, točnega števila seveda ni mogoče ugotoviti. Sicer pa so prihajale k nam inkunabule tudi v kasnejših stoletjih. V 19. in 20. stoletju so jih kupovali zlasti bibliofili, da omenimo le Žigo Zoisa, Jožefa Kalasanca Erberga, Jerneja Kopitarja, Ludvika Gutmannsthal, Frana Kosa in Bohuslava Lavičko.¹³³

Sl. 6. Inkunabule v Turjaški knjižnici po tiskarskih krajih.

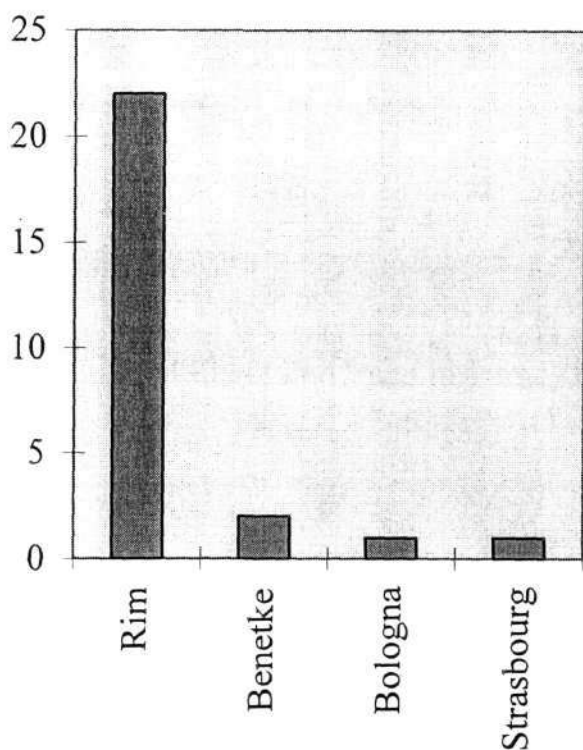
¹³¹ GSPAN & BADALIĆ 1957, 38 ss.

¹³² GSPAN & BADALIĆ 1957, 51 ss.

¹³³ GSPAN & BADALIĆ 1957, 37. ss.

Zanimiva je analiza tiskarskih provenienc inkunabul, ki smo jo naredili za štiri privatne knjižnice, v katerih je bilo večje število primerkov. Najprej si oglejmo biblioteko Turjačanov, ki je začela nastajati že v 14. stoletju. V njej je bilo po Radicsevem popisu iz leta 1863 vsaj 25 inkunabul. Diagram kaže, da jih je bilo več kot pol natisnjenih v Benetkah.

Druga zbirka je bila nekoč last nekega magistra Udalricusa Teyfelderja,¹³⁴ ki jo danes hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani. Glede na njeno strukturo (od 26 inkunabul jih je bilo kar 22 tiskanih v Rimu) lahko sklepamo, da je študiral v Italiji.

Sl. 7. Inkunabule iz knjižnice Udalricusa Teyfelderja po tiskarskih krajih.

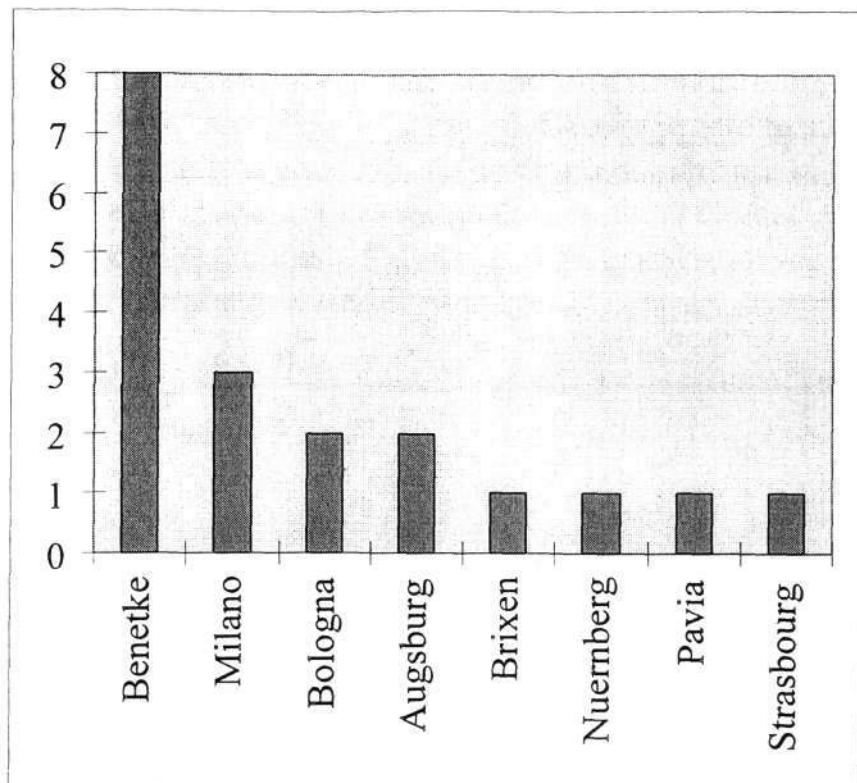
Nadalje je zanimiva knjižnica ljubljanske meščanske družine juristov Zaulov (Čavli, Schaulus). Po vsebini je izredno homogena, vsebuje pa predvsem dela s področja prava, vmes je le nekaj leposlovja. Med tiskarskimi kraji so zopet na prvem mestu Benetke.

Precej pestra po tiskarski provenienci je biblioteka Janeza Krstnika Seebacha (16. stoletje), ki ga je Maks Miklavčič označil za zbiralca rokopisov in inkunabul.¹³⁵ Med 74 prvotiski jih je 21 izšlo v Benetkah, 13 v Kölnu in 10 v Rimu.

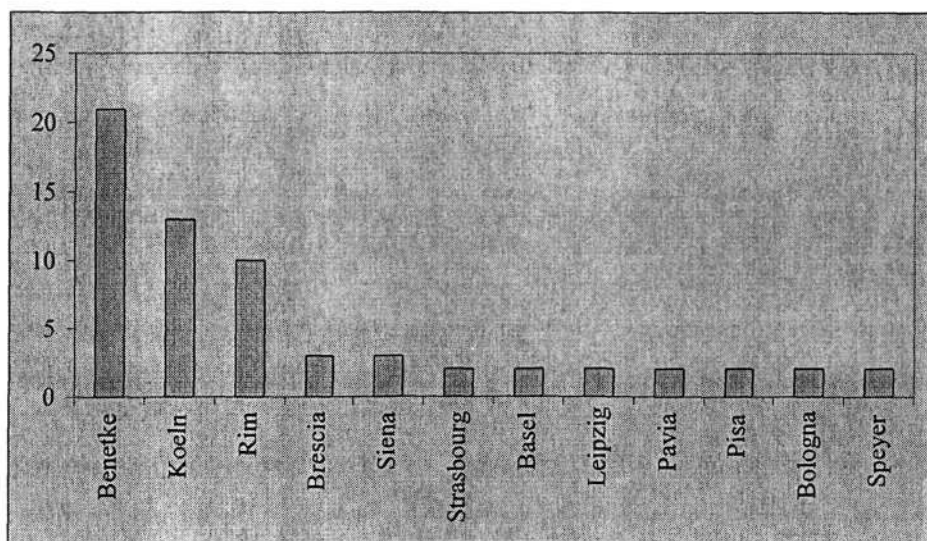
¹³⁴ SIMONITI 1979, str. 55.

¹³⁵ Maks Miklavčič, s. v. Seebach Peter. - SBL 3, zv. 10, 1967, 268 ss.

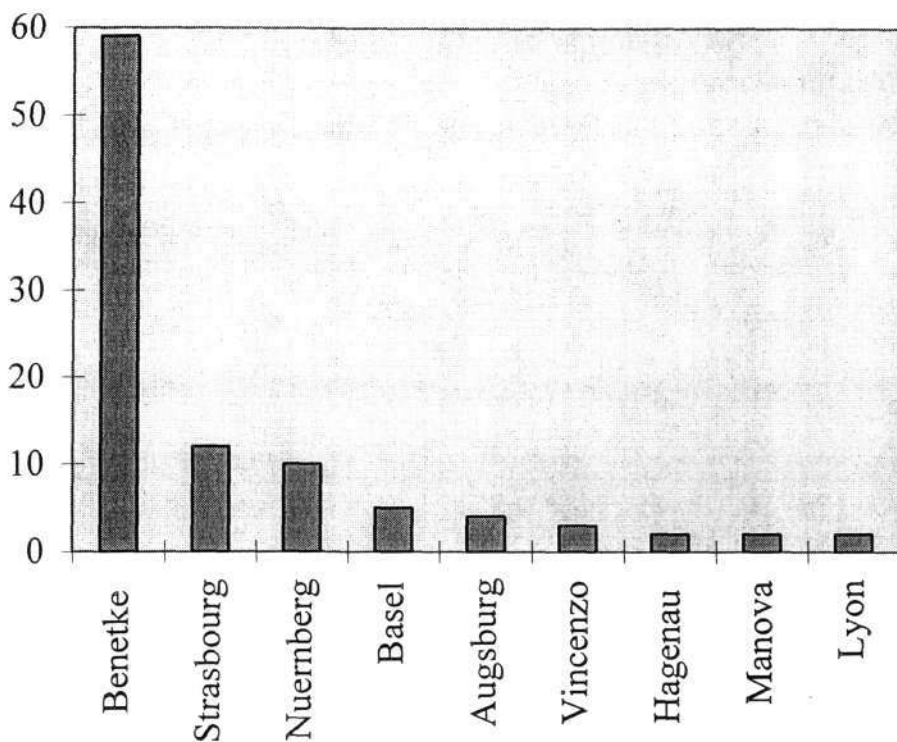

Sl. 8. Inkunabule iz knjižnice juristov Zaulov.

Sl. 9. Inkunabule iz biblioteke Janeza Krstnika Seebacha po tiskarskih krajih, na razpredelnici ni desetih mest, kjer je bila tiskana le po ena knjiga.

Ob teh privatnih bibliotekah dodajmo še strukturo inkunabul, ki so danes v frančiškanskem samostanu v Ljubljani. Čeprav je zelo težko ugotoviti, kdaj so knjige prišle v to redovno hišo, saj obstojijo dokumenti, ki govore, da so prejeli kar nekaj knjig iz opuščenih postojank (npr. Senj, Gradac), je struktura provenienc zelo zanimiva. Poleg beneških tiskov so z več izvodi zastopani še Strasbourg, Nürnberg, Basel in Augsburg.

Sl. 10. Inkunabule po kraju tiska, ki so v ljubljanskem Frančiškanskem samostanu; na razpredelnici ni devetih krajev, kjer je bila tiskana le po ena knjiga.

Teh pet knjižnih sklopov smo prikazali na diagramih zato, ker analiza tiskarskih provenienc, ki sta jo za celotno zbirko inkunabul v svojem delu predstavila Gspan in Badalić, za ugotavljanje knjigotrških tokov ne daje dovolj jasne slike. Iz naših preglednic, ki smo jih naredili za pet izbranih knjižnic, pa lahko ugotovimo, da so takratni izobraženci kupovali knjige predvsem v bližnjih Benetkah in drugih središčih Italije. To ugotovitev potrjuje tudi primerjalni prikaz med knjižnicami samostanov Stične, Bistre, Kostanjevice in Žič. Povsod so namreč na prvem mestu knjige tiskane v Benetkah, sledijo pa Nürnberg, Basel, Augsburg in Milano.¹³⁶

¹³⁶ MLINARIČ 1988, 73 ss.

Inkunabule so v začetnem obdobju tako po svojem izgledu, kot tudi po načinu distribucije zelo podobne rokopisnim knjigam. Prvi tiskarji so bili hkrati založniki in so skrbeli tudi za razširjanje tiskovin. Šele proti koncu 15. stoletja pa dobimo prve prave knjigotržce. Med najstarejšimi je Joannes Rynmann (Reinmann), rojen leta 1460 v Öhringenu na Württenberškem. Med leti 1486 in 1490 je bil popotni trgovec s knjigami, nato pa se je ustalil v Augsburgu, kjer se je ukvarjal z založništvom.¹³⁷ Kot zanimivost naj omenimo, da je dal leta 1513 pri Rynmannu natisniti svoje filozofsko delo *Comentarii in parvulum philosophiae naturalis* Matija Hvale (Qualle) doma z Vač.¹³⁸

Pomembno vlogo pri razširjanu tiskovin so imeli tudi sejmi, saj so na njih pogosto postavili svoje stojnice knjigotržci. Prav tako ne moremo mimo knjigovezov, ki se niso ukvarjali zgolj z vezavo knjig, ampak so pogosto skrbeli tudi za njihovo prodajo.

---

¹³⁷ WIDMANN 1975, 49 ss.

¹³⁸ DIMITZ 1875, II, str. 67 in SIMONITI 1979, 178 ss.

7.0 POSEBNE OBLIKE KNJIGOTRŠTVA

7.1. Krošnjarji

Prodaja dobrin od vrat do vrat, je bila znana že v antiki, vsaj v 5. stol. pred Kr. pa so na ta način razširjali tudi pisano besedo. V Aristofanovi komediji *Ptiči* prinese kramar na prodaj v Kukavičji grad najnovejše zakone.¹³⁹ Tudi Dionizij iz Halikarnasa, grški zgodovinar in govornik, ki je živel je v 1. stol. pred Kr., je zapisal, da so bili v Grčiji potujoči knjigotržci že v 4. stol. pred Kr.¹⁴⁰ Iz srednjeveškega obdobja o takem trgovanju s kodeksi nimamo konkretnih primerov. Pač pa se praktično hkrati z izumom tiska pojavijo tudi popotni knjigotržci. Eden najstarejših, ki jih poznamo po imenu, je že omenjeni Johannes Rynmann (Reinmann), ki je med leti 1486 in 1490, preden se je ustalil v Augsburgu, prodajal knjige od vrat do vrat.¹⁴¹

Na krošnjarje¹⁴² s tiskanim blagom pravi knjigotržci niso gledali vedno prijazno. Ta način trgovanja se je namreč razvil ob tradicionalni trgovini, zato so krošnjarji delovali predvsem na deželi, v krajih, ki so bili oddaljeni od večjih središč. V mestih so se držali na obrobju. S svojo pojavo, večkrat so bili vpadljivo oblečeni, vpili pa so tudi gesla iz vsebine knjig, so prinašali svetel žarek v pust vsakdan večinoma skromnih bralcev. Krošnjarjev cilj je bil, najti vedno pravo literaturo za kupca. Tako so ponujali koledarje, almanaha, ceneno branje, lesoreze, gravure, molitvenike in abecednike. Knjige so nosili v košarah ali spete z vrvmi, proti dežju pa so jih zaščitili s platnenimi ovoji. Opravljali so pionirsko delo pri razširjanju literature med ljudstvom zlasti v tistih krajih, kjer ni bilo ustaljenih knjigarn.¹⁴³ Kot reklame so uporabljali plakate, ki veljajo za najstarejše oblike popisov knjižnih zalog, znane že iz 15. stoletja.¹⁴⁴

Popotne knjigotržce so sodobniki večkrat upodobili. Tako lahko na jedkanici, ki jo je leta 1588 ustvaril Jost Amman, vidimo gosposko oblečenega moža, ki ponuja grafike, knjižice in letake, tiskan list ima zataknen celo za

¹³⁹ Drugo dejanje, štirinajsti prizor.

¹⁴⁰ WIDMANN 1975, str. 13.

¹⁴¹ WIDMANN 1975, str. 49.

¹⁴² Kako poimenovati prodajalce, ki so hodili od vasi do vasi, od župnišča do župnišča in od gradu do gradu, ni enostavno vprašanje. Kramarji ni najbolj primeren izraz, kajti zanje je značilno, da postavljajo stojnice po sejnih, prodajajo pa često manjvredno blago, kar v tistem času tiskovine niso bile. Znan je francoski izraz "colporteur", ki so ga v svoj besednjak prevzeli Nemci in deloma tudi Angleži. Ker ga lahko prevedemo v slovenskega krošnjarja, sem se odločila zanj, čeprav, prav tako kot kolporter, izraža predvsem način nošnje ponujanega blaga. Delitev dela med kramarji in krošnjarji ni bila nikoli strogo ločena, saj so tudi slednji obiskovali sejme, če so le bili na njihovi poti.

¹⁴³ Ernst Greiner, *Der Reisebuchhandel. - V: Handbuch des Buchhandels IV* (Wiesbaden, Gütersloh 1977), 162. ss. in TAUBERT 1966, I, 96 ss.

¹⁴⁴ RICHTER 1965, str. 12.

klobukom.¹⁴⁵ Podoben prizor je upodobljen na oljni sliki neznanega avtorja iz leta 1623, ki jo hrani pariški Louvre. Annibale Carracci (1560-1609) pa je prodajalcu na košaro s knjigami obesil značilno oblikovane ABC tablice, ki so jih uporabljali otroci v šolah. Kakšno zanimanje je bilo za tiskovine po vaseh, si lahko predstavljamo tudi ob grafiki Johanna Conrada Seekatza, ki je nastala okoli leta 1766: vsa družina se je zbrala pred kmečko hišo in lista po trgovčevem blagu.¹⁴⁶

Kdo so bili krošnjariji, ki so hodili po Evropi? Sprva jih je največ prihajalo s Škotske, od tam pa se je njihova trgovska mreža razširila najprej v sosednjo Anglijo in nato prek Kanala oziroma Baltika na kontinent. Ob Škotih so seveda krošnjariji tudi pripadniki drugih evropskih narodov. Zanimivo je, da so na ta način v času od 16. do 18. stoletja trgovali s knjigami v glavnem protestantje. Niso se izogibali katoliških dežel, še več, tam so ponujali celo knjige s teološko in versko tematiko. Šele v 18. stoletju so v teh predelih prevzeli krošnjarijstvo s pisano besedo katoličani. Iz mesta Briançonna in njegovega zaledja, visoko v Alpah na francosko italijanski meji, je v 18. stoletju znanih prek 120 knjigotržcev, ki so svojo poklicno pot začeli večinoma kot krošnjariji. Potem ko so se ustalili, so odprli knjigarne po vsej Franciji, Španiji, na Portugalskem, Nizozemskem in v Italiji med Rimom in Neapljem. Enega izmed njih je pot vodila celo v daljno Brazilijo.¹⁴⁷

Krošnjariji so bili po eni strani spoštovani ljudje, saj so govorili več jezikov: največkrat poleg nemščine še angleško, francosko in špansko, pa tudi madžarsko in flamsko. Brez njih je bilo v odročnih krajih težko priti do literature, papirja in pisalnih potrebščin. Zato so bili dobrodošli gosti pri plemstvu in duhovščini, ki je živela na podeželju. Po drugi strani so jih pogosto vtikali v ječe, češ da so zanetili požare in kradli. Tudi knjige, ki so jih nosili, oblastem niso bile vedno dovoljni. Vemo, da so s krošnjarijenjem v 18. stoletju prodajali sicer prepovedana dela Voltaira, Rousseauja in Montesquieuja.¹⁴⁸ V 19. stoletju je bila, vsaj kar se vsebinske strukture tiče, ponudba še bolj problematična.¹⁴⁹

Že sredi 15. stoletja so začeli prihajati tuji kramarji in krošnjariji tudi v slovenske dežele. V aktu cesarja Maksimilijana I, ki je bil izdan 4. aprila 1510, je namreč omenjeno, da Škoti in podobni trgovci potujejo povsod po njegovih vojvodinah in deželah, ter da prodajajo svoje blago in začimbe, ki pa so po večini slabe kakovosti. Obiščejo vsak grad, trg, vasi, gostilne in zaselke.¹⁵⁰ Če

¹⁴⁵ TAUBERT 1966, II, str. 25.

¹⁴⁶ TAUBERT 1966, II, str. 33, 45 in 125.

¹⁴⁷ FONTAINE 1996, 208 ss.

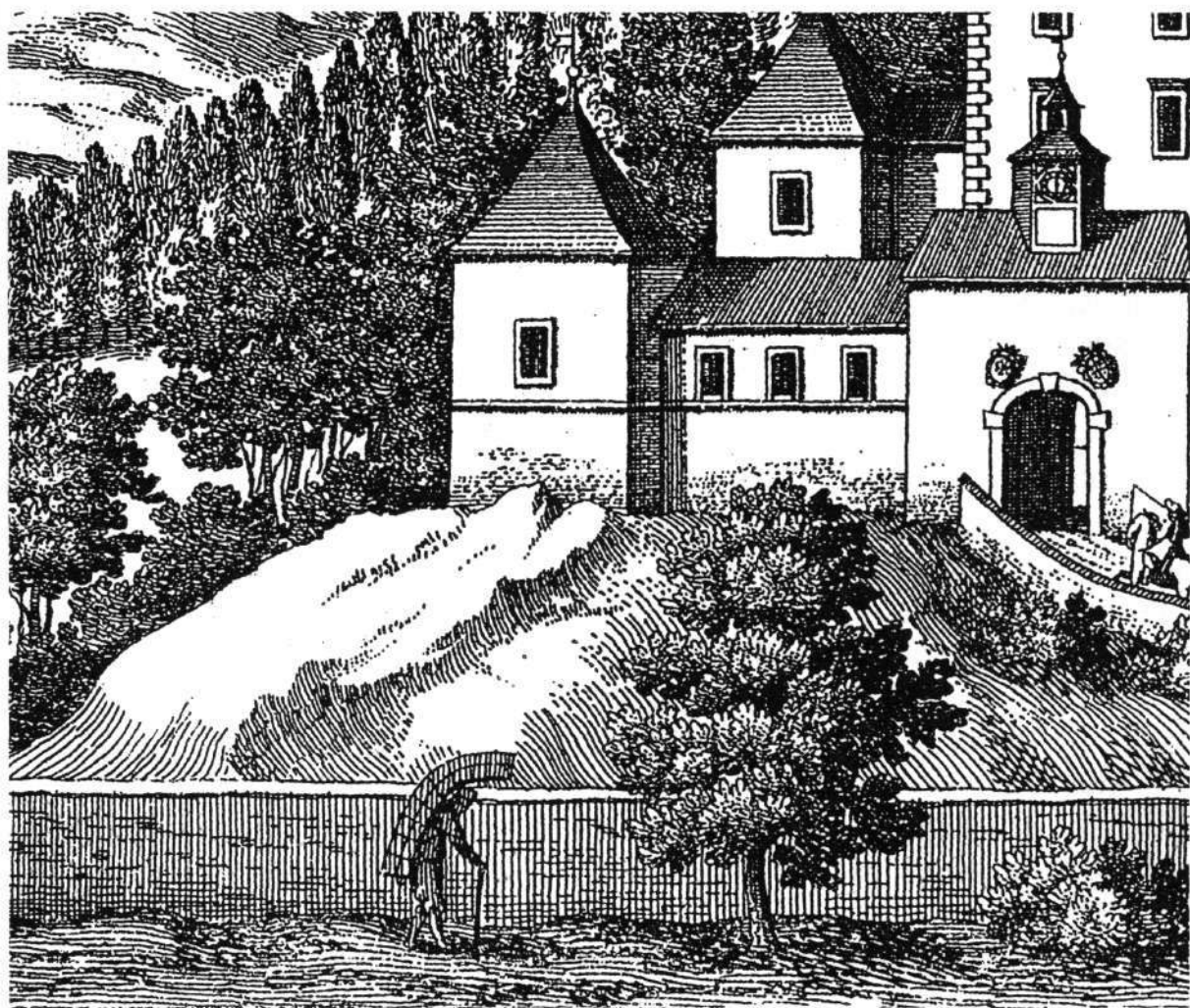
¹⁴⁸ FONTAINE 1996, 50 ss.

¹⁴⁹ Prodajali so namreč tudi pornografske in podobne knjige. Cfr. SARKOWSKI 1982, 221 ss. in SCHEIDT 1994.

¹⁵⁰ Božo Otarepec & Dragan Matić, *Izbrane listine Zgodovinskega arhiva Ljubljana (1320-1782)*, Gradiva in razprave 19, 1998) 85 ss.

so ponujali tudi knjige, žal ne vemo. Konkretno podatke o krošnjarijih, ki so po kranjskih gradovih nosili knjige, pa imamo iz druge polovice 16. stoletja. Tako je nek mlad knjigovez iz Kranja prenašal tudi pretestantske knjige v slovenščini.

¹⁵¹ V Istri je leta 1563 ponujal knjige od župnika do župnika bolehen, a pobožen mož, medtem ko je v Ljubljani leta 1579 prebival krošnjar Christoph, ki je tudi prodajal knjige.¹⁵²

Sl. 11. Valvasorjeva upodobitev gradu Stermol s krošnjarjem (iz *Topographia Ducatus Carniolae modernae* (1679).

¹⁵¹ RADICS 1881, str. 75.

¹⁵² RADICS 1881, str. 75.

Kot vemo, je bilo le nekaj slovenskih protestantskih knjig tiskanih v Ljubljani, večino pa so morali do kupcev oziroma naročnikov prepeljati iz nemških dežel. Po kakšnih trgovskih poteh so jih pošiljali v podrobnostih ni znano, vendar so zelo verjetno pomembno vlogo v prvem obdobju odgrali knjigotržci na Koroškem. Tako na primer vemo, da je Nicola Bühler, beljaški meščan, kupil oziroma naročil 233 izvodov knjige *Articuli oli Deili, te prave stare Vere Kerszhanske* (1562) in 200 izvodov pesmarice *Ene duhovne peisni, katere so skusi Primosha Truberia uta slauenski jesik istolmazhene* (1563).¹⁵³ Nadaljne poti do kupcev so najbrž v veliki meri opravili krošnjariji. Da je moralo biti trgovanje s knjigami v 16. stoletju dokaj razširjeno, lahko razberemo tudi iz poročila oglejskega vizitatorja, ki je po patriarhovem naročilu leta 1581 obiskal slovenske dežele. Zapisal je, da vsi duhovniki berejo slovenske svetopisemske prevode, po njih pridigajo, ter da je na stotine izvodov je po župniščih.¹⁵⁴

Še bolj zapleten je bil način razpečevanja Dalmatinove Biblije, ki je izšla že v času, ko protestantizem v nekaterih deželah ni bil več v milosti. Radisc predpostavlja, da je pri transportu iz Witemberga do Ljubljane sodelovalo veliko število trgovskih posrednikov.¹⁵⁵ Prevažali so jo v sodih, kar pa samo po sebi še ne pomeni, da so na ta način prikrivali pravo vsebino pošiljk. Prenašanje knjig v sodih je bila namreč v 16. stoletju običajna oblika transporta, kar lahko vidimo tudi na takratnih upodobitvah.¹⁵⁶ Seveda pa moramo upoševati, da so knjige takrat običajno prodajali nevezane oziroma jih je knjigovez zvezal šele po nakupu po želji kupca. Razpečevanje prve slovenske Biblije je trajalo dobro leto, tako da so šele v leta 1585 vsi izvodi dosegli naročnike. Zanimivo je, da ni poročil, da bi bil kakšen izvod zaplenjen. Knjiga je stala 3 goldinarje in 30 krajcarjev, vezana pa goldinar več.¹⁵⁷ Razlika v ceni je šla verjetno tudi na račun transporta, saj je bilo vezane knjige težje prenašati. Razpečevanje do posameznih naročnikov so verjetno prevzeli krošnjariji.

Čeprav je nadvojvoda Ferdinand februarja 1609 odredil, da tujim kramarjem in krošnjarijem ni dovoljeno prodajati drugod kot na javnih letnih sejmih, takega načina trgovanja ni bilo moč preprečiti.¹⁵⁸ S knjigami so krošnjarili pri nas tudi v 17. stoletju, večinoma pa so ta posel opravljali protestantje. Tako je ohranjeno poročilo, da je 11. avgusta 1611 nizozemski knjigotržec Philippus Bawer prodal škofu Hrenu med drugim knjigo o orožju, več grafik ter knjigi *Belarminus cont. Reges Angliae in B. Virginis Sodalitas teutsch*.¹⁵⁹ Obiskovali so tudi gradove. Na Valvasorjevi podobi gradu Stermol je

¹⁵³ BUČAR 1911, 286 ss.

¹⁵⁴ Josip Gruden, *Zgodovina slovenskega naroda* (Celje 1911), 636.

¹⁵⁵ RADICS 1881, str. 81.

¹⁵⁶ cfr. slika iz leta 1543, TAUBERT 1966, II, str. 21.

¹⁵⁷ GLAVAN 1994, str. 10.

¹⁵⁸ Listina je bila izdana 20. februarja 1609 v Gradcu, cfr. Božo Otorepec & Dragan Matić, *Izbrane listine Zgodovinskega arhiva Ljubljana (1320-1782)*, Gradiva in razprave 19, 1998, 131 ss.

¹⁵⁹ A. Dimitz, *Historische Notizen aus den im Museal-Archive aufbewahren Kalendern des Boschofes Th. Hrön, Mittheilungen des historischen Vereines für Krain* 17, 1862, str. 87.

namreč upodobljen krošnjar, ki na ukrivljenem hrbtu najverjetneje tovari knjige. Vendar pa trgovina le ni bila tako razvejana, da bi dosegla vsak zaselek. To lahko razberemo iz pisma baronice Ester Maksimilijane Coraduzzi, ki je živela konec 17. stoletja v Koči vasi na Notranjskem, in je prosila hčerko, naj ji iz Trsta pošlje papir,¹⁶⁰ artikel, ki so ga krošnjarji sicer vedno prodajali skupaj s knjigami.

V 18. stoletju so prihajali k nam krošnjarji z Nizozemske. Najpogosteje so ponujali koledarje, udeleževali pa so se tudi letnih sejmov. Dva izmed njih poznamo celo po imenu; to sta bila Lorenz Mrak in Paul Tanzmann.¹⁶¹ Vendar pa je hotela cesarska oblast vzpostaviti večji nadzor nad takim širjenjem knjižnega gradiva. Zato je med leti 1766 in 1782 izdala na Kranjskem uredbe, ki prepovedujejo trgovcem s slikami razpečevanje knjig. Uvedena je bila tudi obvezna cenzura.¹⁶² Še strožja postava je bila izdana sredi 19. stoletja. V tem predpisu je bilo posebej zapisano, da po hišah ni dovoljeno prodajati cele vrste artiklov, med katerimi so posebej našteje tudi bukve, pesmi, koledarji in slike.¹⁶³

Kljub odredbam pa krošnjarstva s knjigami niso mogli zatreti. Eden najzanimivejših popotnih trgovcev je bil koroški bukovnik Anton Šuster Drabosnjak. Tiskal in prodajal je svoje in tuje nemške knjige po 15 in 20 krajcarjev. Omenimo naj abecednik, ki ga je sam sestavil, preproste molitvenike, pa tudi literaturo, zaradi katere so ga oblasti preganjale in večkrat zaprle. Prepovedali so mu tudi literarno delovanje in kupčijo s knjigami. Vendar pa se Drabosnjak na prepovedi ni oziral. O svojih težavah z oblastmi je namreč uspel ilegalno izdati celo knjižico.¹⁶⁴ V Drabosnjakovem delovanju se dobro odražajo težave in predvsem poslanstvo krošnjarjev, ki so skozi stoletja širili pisano besedo med ljudmi.

7.2. Sejmi

Trgovci, kramarji in delno tudi krošnjarji so svoje stojnice postavljali na sejmi. V visokem srednjem veku so bila glavna trgovska središča v mediteranskih mestih, predvsem Benetkah, Genovi, zaradi začimb pa so postala zanimiva tudi ob Atlantiku ležeča portugalska mesta ter Antwerpen, kjer je bilo moč dobiti tako srednjeevropsko kot tudi kolonialno in angleško blago. V Franciji je postal trgovski center Lyon, medtem ko so se v Nemčiji v pomembna trgovska središča razvili Frankfurt, Leipzig in kasneje Nürnberg. V 16. stoletju

¹⁶⁰ *Slovenska plemiška pisma* (Trst 1980) str. 71.

¹⁶¹ RADICS 1881, str. 87.

¹⁶² *Alphabetisch-Sinoptischer Auszug aller seit Jahr 1755, bis letzten Oktober 1783, an die kranerische Kreisämter erlassenen höchsten Resolutionen, Verordnungen, und Befehlen* (Laibach s.a.).

¹⁶³ *Novice* 10, št. 104 (29.12.) 1852, 413 s.

¹⁶⁴ REISP 1966 a, 10 ss.

so bile pomembno tržno blago tudi knjige, saj ocenjujejo, da so jih v tem obdobju natisnili med 140 in 200 milijoni. Razmah knjigotrštva je botroval tudi nastanku prvih specializiranih knjižnih sejmov.¹⁶⁵

Na sejmu v Frankfurtu so prodajali drobne tiskovine, predvsem igralne karte in grafike že leta 1427, torej pred izumom tiska s premičnimi črkami. V nekaj desetletjih naj bi zaradi te tradicije v mestu ob Majni dobil domicil prvi knjižni sejem. Že leta 1478 so namreč poleg frankfurtskih meščanov Conrada Henckisa in Fusta na sejmu sodelovali tiskar in založnik Anton Koberger iz Nürnberga, Johann Amberbach iz Basla in Peter Schöffler iz Mainza, do konca 15. stoletja pa so se ga pričeli udeleževati tudi tiskarji in knjigotržci iz drugih evropskih mest. Prihajali so iz Strasbourga, Hagenaua, Augsburga, Speyerja, Dunaja, Kölna in Antwerpna. Frankfurtski sejem je bil povezan tudi s francoskimi tiskarskimi središči v Lyonu in Parizu ter z Benetkami. Vloga sejma se je v 16. stoletju že tako povečala, da so pričeli tiskarji in založniki roke za izdajo svojih knjig prilagajati sejmskim terminom. Takrat so se namreč srečevali tudi z avtorji. Frankfurtski sejem je bil tudi vzpodbuda, da so v mestu nastale številne knjigarne.

Leta 1564 je založnik in knjigarnar iz Augsburga Georg Willer natisnil seznam knjig, ki jih je ponudil obiskovalcem jesenskega sejma v Frankfurtu. Temu zgledu so sledili tudi drugi in tako so nastali katalogi novitet. Leta 1598 je prevzel izdajanje sejmskih katalogov mestni svet. Zahvaljujoč tem seznamom, ki so izhajali bolj ali manj redno dvakrat na leto, razmeroma dobro poznamo knjižno ponudbo od 16. do sredine 18. stoletja.¹⁶⁶ Misel francoskega založnika in tiskarja Henrika II Štefana (Henricus II Stephanus), ki jo je izrekel leta 1574, češ da je frankfurtski sejem povzetek vseh sejmov, se ne zdi zato nič pretirana.¹⁶⁷

Pomen Frankfurta kot knjižnega središča potrjuje tudi dejstvo, da je bila leta 1569 ustanovljena posebna cesarska komisija za knjige (Bücherkommission), ki je imela sedež v tem mestu. V njeni pristojnosti sta bili cenzura in kontrola knjigotrštva, prav tako pa tudi zbiranje obveznih izvodov knjig, ki jih je bilo potrebno oddati dvorni pisarni oziroma biblioteki. V interesu dvora je bilo, da je imel kar se da popoln pregled nad knjižno produkcijo. To je bilo moč doseči na ta način, da je na sejmih sodelovalo čimveč knjigotržcev in tiskarjev. Tako nas ne preseneča poziv avstrijskega cesarja Franca iz leta 1746 in skoraj identičen akt Jožefa II. iz leta 1775, s katerim vabita, naj sodeluje na jesenskem sejmu v Frankfurtu kar najširši krog ljudi iz vsega svetega Rimskega cesarstva, ne glede na narodnost, oziroma vsi tisti, ki se ukvarjajo s prodajanjem in tiskanjem knjig, časopisov in grafik.¹⁶⁸

¹⁶⁵ GROSSHAUPT 1991, 219 ss.

¹⁶⁶ SKALA 1991, 195 ss.

¹⁶⁷ WIDMANN 1975, str. 85.

¹⁶⁸ Österreichisches Staatsarchiv, Abt. Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Buchkommission K15, 860-863 in K 14, 299-302.

V pristojnosti komisije je bilo tudi potrjevanje seznamov knjig, ki so jih nameravali založniki predstaviti na tradicionalnih pomadanskih in jesenskih sejmih. Ti sezname, bodisi tiskani ali rokopisni, so pomemben vir za zgodovino knjigotrštva, saj predstavljajo aktualno knjižno ponudbo. Akte komisije hrani Avstrijski državni arhiv na Dunaju. Nanašajo se na obdobje med leti 1580 in 1795.¹⁶⁹

Cesarska komisija je skrbela tudi za to, da so bili knjigotržci in založniki, ki so se dvakrat na leto zbrali v Frankfurtu, obveščeni o tako imenovanih tiskarskih privilegijih.¹⁷⁰ V prvih stoletjih po izumu tiska namreč še ni bilo zakona o avtorskem pravu. Knjige so pred nedovoljenim ponatiskovanjem ščitili založniški in deloma tudi tiskarski privilegiji, ki so jih podeljevale tako cerkvene kot tudi posvetne institucije. Razlikovali so se glede na teritorij, za katerega je zaščita veljala, kot tudi po pomembnosti institucije, ki ga je izdala. Med posvetnimi je imel gotovo največji pomen cesarski privilegij, ki je bil podeljen za posamezno knjigo.¹⁷¹ Znano je, da je bilo v času, ko je določena knjiga uživala privilegijsko zaščito, nedovoljeno ponatisnjenih le malo del. Temu so botrovale visoke denarne kazni, vsaj deloma pa tudi obveščenost knjigotržcev, za kar je poskrbela komisija za knjige na frankfurtskem sejmu.

Kakor smo že omenili, je izšel prvi tiskani katalog frankfurtskega sejma že leta 1564. Le tri desetletja kasneje (1592) pa je bil izdan tudi zbirni popis, ki zajema vse naslove knjig, ki so bili predstavljeni na sejmu vključno z letnico izida kataloga, torej letom 1592. To je prvi kumulativni sejemski katalog, s tipičnim dolgim naslovom, ki vključuje osnovne podatke o vsebini knjige: *Collectio in unum corpus, omnium librorum Hebraeorum, Graecorum, Latinorum nec non Germanice, Italice, Gallice & Hispanice scriptorum, qui in nundinis Francofurtensibus ab anno 1564. usque ad nundinas autumnales anni 1592. partim novi, partim nuova forma, & diversis locis editi, venales extiterunt: de sumpta ex omnibus Catalogis Willerianis singularum nundinarum, & in tres Tomos districta, meliorique ratione quam hactenus disposita, universis & singulis disciplinarum omnium & facultatum professoribus ac studiosis, Theologis, Iurisconsultis, Medicis, & c. necessaria & utilis. Ex officina typographica Nicolai Bassaei 1592.* Knjige so v katalogu glede na jezik objave razdeljene v tri dele, v okviru vsakega dela pa so razvrščene še po vsebini. Tako so v prvem delu, ki obsega 636 strani, vključena v latinščini pisana dela s področja protestantske in katoliške teologije, prava, medicine, zgodovine z geografijo, filozofije, leposlovja in glasbe. Podobno so razvrščene nemško pisane knjige (372 strani). Tretji seznam - *Elenchus librorum Italice, Hispanice, et Gallice scriptorum, qui a nundinis anni 68 ad*

¹⁶⁹ L. Bittner, *Gesamtinventar des Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchivs 4*, Inventare des Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchivs V (Wien 1936), 314 s.

¹⁷⁰ EISENHARDT 1970, 10 ss.

¹⁷¹ DULAR 1998, 21 ss.

nundinis autumnales Francofurtenses 1592. venales publice extiterunt obsega le 62 strani. Iz naslova je razvidno, da so bile italijansko, špansko in francosko pisane knjige v seznam vključene šele leta 1568.

Če prelistamo kumulativni katalog frankfurtskih sejmov, lahko ugotovimo, da je bilo skoraj dve tretjini knjig, ki so jih razstavljali v drugi polovici 16. stoletja, napisanih v latinščini. Med nacionalnimi jeziki so poleg nemščine zastopane le še italijanščina, španščina in francoščina. Prvih slovenskih knjig torej tam ni bilo. Šele leta 1592 zasledimo na seznamu Megiserjev Štirijezični slovar, ki je izšel v Gradcu.¹⁷² Besede so obrazložene v nemščini, latinščini, slovenščini in italijanščini. To je najstarejše delo, kjer je upoštevan naš jezik in ga je bilo moč kupiti na frankfurtskih sejmih. Poleg tega najdemo v razdelku z latinsko pisano literaturo še nekaj del, ki so povezana z našo zgodovino, na primer baselsko izdajo Moskovskih zapiskov Žige Herbersteina iz leta 1571.¹⁷³ Na frankfurtskem sejmu je bila na prodaj tudi pridiga Jakoba Andreae, ki jo je imel ob Trubarjevem pogrebu v Derendingenu in je leta 1587 izšla v Tübingenu v tiskani obliki.¹⁷⁴

V 16. stoletju so bila v kataloge vključena tudi nekatera dela Slovencev, na primer pravnik Martina Pegiusa.¹⁷⁵

V stoletjih ki so sledila, je zastopanost avtorjev iz Kranjske na frankfurtskih sejmih postopoma naraščala. Na tem mestu bomo opozorili le na nekatere naslove, saj bi popolen pregled vseh ohranjenih knjižnih katalogov zahteval samostojno študijo. Tako imamo v katalogih iz 17. stoletja zastopanih nekaj Valvasorjevih del: spomladi 1688 knjigo *Topographia Carinthiae* in v tiskanem katalogu jesenskega sejma istega leta *Slavo vojvodine Kranjske*. Za obe izdaji je kot založnik naveden Wolfgang Moritz Endter iz Nürnberga. Kot zanimivost naj omenimo tudi to, da je bila Slava najavljena leto pred dejanskim izidom. Natisnjena je bila namreč šele leta 1689. V sejemskem prospektu tudi še ni zapisano, da je delu podeljen cesarski privilegij¹⁷⁶, iz česar lahko sklepamo, da da založnik še ni uredil vseh formalnosti v zvezi z natisom knjige. V katalogih frankfurtskih sejmov so bile predstavljene tudi umetniško opremljene Valvasorjeve izdaje Ovidovih *Metamorfoz* in *Prizorišče človeške smrti*.¹⁷⁷ V katalogih druge polovice 17. stoletja zasledimo tudi Schönlebnovi deli *Dissertatio polemica de prima origine Aug. Domus Habspurgo-Austriacae in Carniolia antiqua et nuova*; to sta prvi v Ljubljani tiskani knjigi, ki ju upoštevajo frankfurtski katalogi.¹⁷⁸

¹⁷² V razdelku "Philosophici", str. 481.

¹⁷³ V razdelku "Libri historici", str. 419.

¹⁷⁴ *Catalogi librorum Germanicorum alphabetici: das ist Verzeichniß der Teudtschen Bücher und Schrifften in allerley Faculteten und Kunsten / so seyther Anno 1564. biß auff die Herbstmeß Anno 1592*, str. 78.

¹⁷⁵ Njegovo temeljno delo *Einstandrecht in Latein Ius Protomiseos, congrui, vel retractus genannt in vier Bücher gezogen* iz leta 1564 je vpisano na str. 245.

¹⁷⁶ cfr. REISP & MAGIĆ 1994.

¹⁷⁷ *Catalogus universalis pro nundinis Francofurtensibus autumnalibus et vernalibus anno 1663-1688*.

¹⁷⁸ *Catalogus universalis pro nundinis Francofurtensibus autumnalibus et vernalibus anno 1663-1688*.

Kakšen pomen so imeli sejemski knjigotrški katalogi na razmah trgovine s pisano besedo kaže že samo dejstvo, da je leta 1602 Johann Cless v Frankfurtu ponovno izdal in dopolnil katalog iz leta 1592. Ocenjujejo, da zajema okoli 15.000 naslovov, vanj pa so vključene vse izdaje 16. stoletja. Najstarejši vpisi so dejansko iz leta 1525. Frankfurtski sejem in njegovi katalogi so imeli velik pomen za razmah knjigotrštva.¹⁷⁹ Kupovanje knjig s pomočjo katalogov je bilo torej razširjeno že v prvih stoletjih tiskane knjige. To lahko sklepamo po razširjenosti Clessovega dela, saj ga ne zasledimo le v nemških deželah, ampak tudi drugod po Evropi; v Britanski knjižnici imajo celo več izvodov omenjenega kataloga.¹⁸⁰

Knjižne kataloge najdemo tudi v pomembni zasebni knjižnici, ki jo je imel grof Volk Engelbert von Auersperg v Knežjem dvorcu v Ljubljani. Urejena je bila po sodobnih principih iz sredine 17. stoletja, kar je zasluga Janeza Ludvika Schönlebna. Očitno je lastnik Auersperg dobival informacije o knjigah iz številnih sejemskih katalogov, ki jih je nato kupoval predvsem v Frankfurtu, Salzburgu in Benetkah.¹⁸¹

Frankfurtske kataloge poznamo tudi iz Valvasorjeve knjižnice. Zbirka je velika in obsega tako prospekte posameznih založnikov, kot tudi univerzalne kataloge iz obdobja med leti 1619 in 1688, v katerih so predstavljeni vsi takratni založniki. Hrani jih zagrebška Metropolitanska biblioteka.¹⁸²

Specializirani knjižni sejmi v Frankfurtu, o katerih imamo največ podatkov, so se ohranili do današnjih dni. Stojnice s knjigami pa so postavljali tudi na običajnih sejmih. Tako je na primer leta 1647 Vallentin Wagner ovekovečil utrip na vaškem sejemu v nemškem kraju Hornhausen, na katerem je bilo moč kupiti prav vse, od sadja, zelenjave in slame, do knjig.¹⁸³ Kot smo že omenili, so na sejmih postavljali stojnice tako kramarji kot tudi krošnjarji, ki so prodajali knjige in ne nazadnje tudi knjigarnarji.

Sejmi, ki niso bili le gospodarski, ampak tudi družabni dogodek, so bili tudi v večini kranjskih mest. Čas sejma je bil večkrat povezan z verskimi prazniki, obletnicami cerkvenega posvečenja ali godom cerkvenega zavetnika. Tako poroča Valvasor, da je imela Ljubljana v njegovem času na leto pet sejmov, in sicer na dan spreobrnjenja sv. Pavla, na dan sv. Filipa in Jakoba, sv. Petra in Pavla, na dan povišanja križa in sv. Elizabete. Na njih se zbere tolikšna množica, da ne moreš brez težav čez trg.¹⁸⁴ Leta 1678 se je Ljubljančanom na jesenskem sejmu s popisom knjig, ki jih je bilo moč kupiti v njegovi na novo odprti knjigarni, predstavil Janez Krstnik Mayr, sicer že uveljavljeni salzburški tiskar in knjigarnar. Glede na sejemske termine, ki jih navaja Valvasor, je bilo

¹⁷⁹ STRACK 1989, 154 ss.

¹⁸⁰ PAISEY 1994, C 711.

¹⁸¹ RADICS 1881, str. 82.

¹⁸² VALVASORIANA 1995, 211 s.

¹⁸³ TAUBERT 1966, II, str. 47.

¹⁸⁴ Janez Vajkard Valvasor, *Die Ehre des Herzogthums Crain* (Nürnberg 1689), knj. XI, str. 725.

to lahko le 19. novembra, na ta dan so namreč v 17. stoletju častili sv. Elizabeto Ogersko. O Mayrju in njegovi knjigarni, kakor tudi o popisu zaloge, s katero se je predstavil ob prihodu v Ljubljano, bomo obširno spregovorili v nadaljevanju. Na tem mestu smo želeli le pokazati, da so bili tudi na kranjskih sejmih prisotni knjigotržci.

8.0 PRVI KNJIGARNARJI

V drugi polovici 16. stoletja že lahko govorimo o prvih knjigotržcih na Kranjskem. Ker pa je bil trg majhen, so ti možje navadno opravljali tudi druga dela, ki so bila povezana s knjigami, njihovim nastankom in prodajo. Med njimi so bili vsekakor zelo pomembni tudi knjigovezi. Tako se v virih iz 16. stoletja v Ljubljani omenja knjigovez Leonhard Stegmann, v Kranju pa mlad knjigovez, ki mu žal ne vemo imena; oba sta se ukvarjala tudi s prodajo knjig. V 17. stoletju so ta dva poklica v Ljubljani opravljali Georg Schaffer, Joannes Helm, Alexander Stain, Adam Stube in Johann Carl Mally.¹⁸⁵ Glede na to, da so se v tem času običajno prodajale nevezane knjige, lahko predpostavljamo, kako pomemben delež je imel pri njihovi končni podobi knjigovez.

V Ljubljani sta bila v 16. stoletju registrirana dva knjigoveza, nato pa njihovo število raste, tako da so si leta 1685 določili za svojo obrt glede števila mojstrov *numerus clausus*. Presodili so, da je v mestu dovolj dela največ za štiri. Kdor je hotel postati mojster, je moral obvladati naslednje načine vezave: pozlačena mašna knjiga (misal), Sveto pismo v svinjskem usnju in brevir v kordovanskem usnju s pozlačeno obrezo.¹⁸⁶ Zahtevnejše vezave so bile torej namenjene verskim obrednim knjigam. Med tiski, ki so jih prodali v večjem številu pa so na prvem mestu koledarji in razni almanahi.

V obdobju inkunabul so vlogo knjigotržca in založnika opravljali tudi tiskarji. Janž Mandelc, ki je začel tiskati v Ljubljani leta 1575 ter stoletje kasneje Janez Krstnik Mayr, sta sledila temu zgledu.

Nadalje srečamo knjigarnarje in antikvarje, tudi med založniki. Ta kombinacija je pogosta zlasti v kasnejših stoletjih in ne nazadnje tudi v modernem času. Knjigarnar, antikvar in založnik v Ljubljani je bil v drugi polovici 18. stoletja Johan Friederich Eger. Da se je ukvarjal tudi s preprodajanjem starih tiskov, izvemo namreč iz oglasa, ki ga je dal objaviti v listu *Wochentliches Kundschaftsblatt des Herzogthums Krain*, v katerem išče izgubljen Mandelčev tisk *Genealogia* iz leta 1577.¹⁸⁷ Druga omemba je iz leta 1788, ko je Eger prodajal biblioteko škofa Karla Janeza Herbersteina, za kar je dal natisniti obsežen katalog.¹⁸⁸

¹⁸⁵ RADICS 1881, 81 ss.

¹⁸⁶ Ivan Slokar, Rokodelstvo in industrija v Ljubljani od konca srednjega veka do leta 1732. - V: *Ljubljanska obrt od srednjega veka do začetka 18. stoletja*, Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega: razprave 3 (Ljubljana 1972) 55 ss.

¹⁸⁷ Avertissement, *Wochentliches Kundschaftsblatt des Herzogthum Krain auf das 1775ste Jahr*, Laybach 18. 3. 1775, 174 s.

¹⁸⁸ *Verzeichniss der Fürst bischöfl. Karl Graf von Herbersteinisch Verlass Bücher mit den Schätzungs-Preissen* (Laibach 1788). Avkcija se je pričela 25. junija 1788.

A n z e i g e.

Es wird hierdurch einen hohen Adel und geehrten Publikum bekannt gemacht, daß bey mir Ignaz Merk, Factor der Kleinmayerischen Buchdruckerey in Laibach nächst den Röselwirth Nro. 10. in Kommission zu haben. — Der nur alleinig in der Wiener k. k. privil. Seifenspiritus-Raffineriefabrique ächt verfertigte balsamische Esprit de Saxon de France & de Saxe,

in ganzen Flascheln á 24 fr.

in halben detto á 14 fr.

Der Gebrauch und unfehlbare Nutzen dieses edlen Universal Seifen-geistes ist aus dem bey Abnahme jedes Flaschels, worzu man sich gehorsamt empfehlet, gratis ertheilenden Zettels ganz deutlich zu ersehen.

Ferners ist auch in Kommission Chokolade in dreyen Sorten um den billigsten Preis zu haben: als

Nro. 3. das Pfund 1 fl. 24 k.

Einzeln kostet jedes . . . 5 fr.

Nro. 4. detto 1 fl. 30 k.

Einzeln kostet jedes . . . 6 fr.

Nro. 5. detto 1 fl. 40 k.

Einzeln kostet jedes . . . 7 fr.

Sl. 12. Merkov oglas za dišečo vodico in čokolado (*Laibacher Zeitung* 1784, Nro. 28).

V nekaterih knjigarnah so knjige tudi izposojali, zato jih lahko označimo za zamatke javnih knjižnic. Na Ptuju je bil na primer v okviru Schützovega knjigotrškega in tiskarskega podjetja tak Bücherlesekabinett.¹⁸⁹

Pri knjigotržcih se je dalo običajno kupiti tudi papir, pisala in črnilo, večkrat pa so prodajali še druge reči. Tako je na primer *Laibacher Zeitung* 23. marca 1795 prinesla oglas knjigotržca Treudela iz Strasbourga, ki je v Baslu prodajal pohištvo s francoskega dvora. Tudi Ignac Merk, vodja Kleinmayerjeve tiskarne v Ljubljani, kasneje pa samostojen tiskar in knjigotržec, je leta 1784 v oglasu, ki ga je objavila *Laibacher Zeitung*, oznanjal, da je pri njem moč kupiti na Dunaju izdelano dišečo vodico Esprit de Savon de France & de Saxe. Na novo je dobil v komisijsko prodajo tudi čokolado treh vrst.¹⁹⁰ Ob koncu seznama novih knjig v Kleinmayerjevi knjigarni, ki je bil ponovno objavljen v naslednjih številkah časopisa, je na koncu prav tako dodan oglas za čokolado.¹⁹¹

¹⁸⁹ EMERŠIČ 1993, str. 13.

¹⁹⁰ Skoraj identičen oglas je objavljen v *Laibacher Zeitung* 2, 1784, Nro. 28, 29 in 33.

¹⁹¹ *Laibacher Zeitung*. 2, 1784, Nro. 30.

Takšna prodaja pa ni bila ljubljanska posebnost. Kot zanimivost naj omenimo, da je v istem obdobju (med leti 1782 in 1785) znanih kar nekaj knjigotržcev v Italiji in Franciji, ki so svojo ponudbo prav tako popestrili s prodajo kave in čokolade.¹⁹²

8.1. Knjigarnarji v 16. stoletju

Na podlagi edikta o prepovedi tiskanja in prodaje luteranskih knjig v avstrijskih dednih deželah, ki je bil izdan leta 1528, na Kranjskem pa ponovno objavljen še v letih 1529 in 1530,¹⁹³ lahko sklepamo, da so že v prvi polovici 16. stoletja tudi pri nas ustavljali knjigotržci. Več podatkov imamo za drugo polovico stoletja, ko se je zaradi reformacije bistveno spremenil odnos do knjige in branja. To se je seveda odražalo tako na knjižni produkciji kot tudi v fondih knjižnic, ki so bile na Kranjskem. Poleg knjižnic slovenskih protestantov, na primer Primoža Trubarja, Adama Bohoriča, Jurija Dalmatina in Felicijana Trubarja, je bilo na Kranjskem tudi več plemiških knjižnic, o katerih so ohranjeni arhivski dokumenti in poročila sodobnikov. Analiza fondov zasebnih bibliotek, ki jo je po ohranjenih zapuščinskih inventarjih naredila Maja Žvanut, je pokazala, da so knjižnice v drugi polovici 16. stoletja pri nas doživele precejšen razcvet. Sodeč po strukturi knjig niso bile namenjene zgolj osnovni verski vzgoji, ampak tudi razvedrilu, praktičnim potrebam in estetskim užitkom.¹⁹⁴

O bogastvu biblioteke Jurija Khisla, lastnika gradu Fužine, lahko sklepamo na podlagi odločitve würtemberškega filologa Nicodemusa Frischlina, ki je bil v letih 1582-1584 rektor protestantske stanovske šole v Ljubljani. V pismu vojvodi Ludviku Wütemberškemu namreč pravi, da se je odločil pustiti svojo privatno knjižnico v Tübingenu, kajti v Khislovi je našel vse, kar je potreboval za svoje delo; sestavljal je namreč nove učbenike za ljubljansko šolo.¹⁹⁵

Zanimiv podatek je tudi v Posvetilu knjige *Svetiga Pavla Lystuvi* (Tübingen 1567), v katerem se Trubar obrača na kranjske plemkinje in jih hvali, da imajo po svojih gradovih, dvorih in hišah svetopisemske in druge nabožne knjige v nemškem in slovenskem jeziku ter jih ne puščajo, kakor delajo nekateri, da se neprebrane praše po klopeh, temveč iz njih berejo otrokom, družini in podložnikom. Trubar se zavzema za širjenje pismenosti tudi v *Cerkovni ordningi* (Tübingen 1564), saj pravi, naj se uče brati mladi hlapci, deklice, kmetiški in mestni otroci in sicer v šolah, ki naj bodo ob vsaki fari. Leta

¹⁹² FONTAINE 1996, str. 66.

¹⁹³ DIMITZ 1875, II, 196 ss.

¹⁹⁴ ŽVANUT 1987, 277 ss.

¹⁹⁵ Peter von Radics, *Herbard VIII: Freiherr zu Auersperg* (Wien 1862) 10 ss.

1574 je svaril knjigotržce, da slovenske knjige predrago prodajajo, zato jih ubogi ne morejo kupovati. Enako je zahteval od knjigovezov, češ naj si vzamejo le spodoben zaslužek, sicer jih bo Bog kaznoval za njihovo početje.¹⁹⁶

Kakšna je bila pismenost prebivalstva v 16. stoletju na Kranjskem, žal ne vemo. Pač pa so znani podatki za Tirolsko, kjer je bilo na začetku stoletja pismenih od 3 do 4 % prebivalstva, ob koncu pa dvakrat več. Ugotovili so, da knjig niso uporabljali le njihovi lastniki, ampak so pogosto krožile, brali pa so jih tudi na glas v okviru družine ali na javnem mestu.¹⁹⁷ Čeprav se zavedamo, da je bil razvoj v posameznih avstrijskih deželah v 16. stoletju različen in neposredno vzporejanje ni mogoče, pa morda nekatere ugotovitve o pismenosti in razširjenosti knjig na Tirolskem lahko držijo tudi za Kranjsko. Ne gre namreč prezreti, da so tirolski prostor obvladovali knjigotržci iz Augsburga, ki so imeli dobre kontakte tudi z našimi kraji.

V prvi polovici in sredini 16. stoletja, je bilo v knjižnicah na Kranjskem največ knjig natisnjenih v Benetkah in Baslu, sledijo pa tiski iz Kölna, Lyona, Pariza, Strasbourga in Dunaja. Iz obdobja med leti 1570 in 1590 so na prvem mestu zopet Benetke, za njimi pa so Lyon, Basel, Köln, Frankfurt in Pariz.¹⁹⁸ Nekatere knjige so k nam zagotovo prinesli študentje, ki so študirali na italijanskih in nemških univerzah, s svojih potovanj pa so jih prinašali tudi plemiški sinovi. Potovati po svetu je namreč sodilo k tedanji omiki. Sicer pa je večina knjig k nam prispela po trgovskih poteh, ki so jih utrli prvi kranjski knjigotržci.

8.1.1. Leonhard Stegmann

Leta 1562 je prišel v Ljubljano s Trubarjem knjigovez in knjigotržec Leonhard Stegmann. Za svoje odjemalce je kupoval knjige v Augsburgu. Na sejme v to bavarsko mesto je sam večkrat jezdil. V Ljubljani je nato prodajal kupljena dela pisana v latinščini in nemščini. Očitno je prišlo med njim in Trubarjevimi sodelavci do nesoglasij, kajti Štefan Konsul ga je leta 1563 očrnil Trubarju, češ da se malo ukvarja s slovenskimi knjigami, pa tudi veže predvsem nemške in latinske tiske. Toda kasneje ga najdemo v vlogi moža, ki je poskrbel, da so v slovenskem in hrvaškem jeziku pisana dela, ki so razširjala reformacijsko misel med južnimi Slovani, prišla iz švabskega Uracha na Kranjsko.¹⁹⁹

¹⁹⁶ Navedbe iz Trubarjevih del povzete po *Slovenski protestantski pisci*, 2. dop. izd. (Ljubljana 1966).

¹⁹⁷ John L. Flood, *Subversion in the Alps: books and readers in the Austrian counter-reformation*, *The Library* 12, 1990, 185 ss.

¹⁹⁸ ŽVANUT 1987, 281 s.

¹⁹⁹ DIMITZ 1875, III, 188 ss.; AHN 1906, str. 2; RADICS 1881, str. 74; A. Hirsch, s. v. Mandl. - V: *Allgemeine Deutsche Biographie* 20 (Leipzig 1884) 176.

8.1.2. *Christian Warl*

Radics omenja iz druge polovice 16. stoletja v Ljubljani še enega knjigotržca in sicer Christiana Warla. Okarakteriziral ga je kot nemškega - morda je hotel s tem poudariti, da se je za razliko od Stegmanna ukvarjal predvsem s prodajo nemških knjig. Radics tudi navaja, da je bil njegov sin Johannes Taufferer (1584-1617) profesor na univerzi v Strasbourgu.²⁰⁰ Na podlagi tega podatka moramo torej knjigotržca Christiana Warla iskati med predstavniki plemiške rodbine Taufferer, ki je v drugi polovici 16. stoletja prišla iz Augsburga na Kranjsko. Krištof se je rodil okoli leta 1560, umrl pa je med leti 1596 in 1599 v Ljubljani. Od 1582 do 1596 je bil vojaški knjigovodja v Vojni Krajini in kranjski deželni knjigovodja. 27. januarja 1578 je dobil od nadvojvode Karla v Brucku grbovno pismo ter postal 22. maja 1585 kranjski deželan. Drugič se je poročil s Katarino, hčerjo Janeza Warla pl. Reifensteina in sprejel ženini priimek. Družina, v kateri se je rodilo devet otrok, se morala ob koncu stoletja zaradi predanosti protestantizmu izseliti v Heilbronn in nato v Strasbourg.²⁰¹ Žal nimamo nobenih podatkov, kakšne knjige je Warl prodajal. Zdi se, da je bila na njegovi življenjski poti pomembna predvsem povezanost z Augsburgom, tedaj cvetočim centrom knjigotrštva. Po drugi strani pa je bil vpet tudi v delovanje kranjskih protestantov. Očitno je imel dobre stike s Slovenci, saj se je Katarina po njegovi smrti poročila z Jakobom Tulščakom, sinom slovenskega protestantskega pisca Janža Tulščaka.

8.1.3. *Janž Mandelc*

Od leta 1575 do 1582 je v Ljubljani živel tiskar, knjigovez in knjigotržec Janž Mandelc. O njegovem delu, ki ga lahko spremljamo do smrti, leta 1605 v Deutschkreutzu (Nemet-Kereszturu) na Gradiščanskem, vemo razmeroma veliko, malo pa je znanega o njegovem rodu, rojstnem kraju in izobrazbi. Mandelc je kot tiskar uporabljal različne oblike za svoj priimek. V slovenskih knjigah se je podpisoval Janž (Janez) Mandelc, v nemških Hans Mannel (Mandl), v latinskih in kasneje tudi v madžarskih pa Joannes Manlius. Kje in kdaj je bil rojen, ni znano. Postavljenih je bilo več hipotez, od takih, ki so malo verjetne in ga povezujejo oziroma identificirajo z nemškim humanistom in filologom Joannesom Manliusom, pa do tistih verjetnejših, ki iščejo njegov rod na Kranjskem, v Istri ali na Reki. Vsekakor pa lahko na podlagi njegovega dela ugotovimo, da mu slovenščina ni bila tuja.

²⁰⁰ RADICS 1881, str. 75.

²⁰¹ Alfonz Gspan, s. v. Taufferer.- SBL 4, zv. 12, 1980, 15 s.

V Ljubljano je prišel pred letom 1575 kot knjigovez in knjigotržec.²⁰² Leta 1575 je dobil meščanske pravice, hkrati pa je na pobudo Jurija Dalmatina in Jurija Khisla zaprosil deželne stanovne, da mu dovolijo urediti tiskarno. Prošnja je bila najprej odbita, kasneje pa so mu jo odobrili. Tako je že 20. julija 1575 natisnil govor Johanna Salicetusa proti Turkom, v jeseni istega leta pa je izšel tudi prvi v Ljubljani tiskan slovenski tekst, to je Dalmatinov prevod Jezusa Siraha. Mandelc je ostal v Ljubljani do leta 1582. Leta 1581, sredi priprav za natis Dalmatinovega prevoda Biblije (prvi predračun je bil narejen že leta 1578), je namreč na pobudo ljubljanskega katoliškega kroga nadvojvoda Karl prepovedal tiskarsko dejavnost v Ljubljani, Mandelc pa je moral zapustiti avstrijske dedne dežele. 3. aprila 1582 je zapustil Kranjsko, kot ljubljanskemu meščanu so mu stanovi za popotnico namenili 50 forintov.

Po odhodu iz Ljubljane je Mandelc deloval v več mestih na zahodnem Madžarskem, Gradiščanskem in Hrvaškem, kjer je natisnil okoli osemdeset del v latinščini, nemščini, hrvaščini in predvsem madžarščini. Podpirale so ga pomembne familije, na primer Batthyany, Zrinski in Nadasdy. Na podlagi navedb kraja tiskarne lahko sledimo njegovi poti: 1582-1585 Güssing, 1586-1587 Varaždin, 1587-1589 Eberau, 1589 Güssing, 1590-1592 Eberau, 1592-1593 Deutsch-Schützen, 1595-1597 Güssing, 1598-1599 Deutschkreutz, 1600 Sarvar, 1601 Deutschkreutz, 1602 Sarvar; nazadnje pa je bil med leti 1603-1605 v Deutschkreutz.²⁰³

Čeprav nas zanima predvsem Mandelčevo delovanje na področju knjigotrštva, bomo najprej povzeli nekaj podatkov o njegovih ljubljanskih tiskih. V razmeroma kratkem obdobju, šestih oziroma sedmih let (v zadnjem ni evidentiran noben tisk), mu je uspelo izdati vsaj 28 po obsegu zelo različnih publikacij: od letakov, značilnih tiskov 16. stoletja, do obsežnih knjig kot so na primer *Jezus Sirah* (1575), *Passion* (1576) in *Ta celi Catehismus, eni Psalmi* (1579). Po jeziku so na prvem mestu slovenski tiski, sledijo pa nemški in latinski ter en hrvaški tekst. Pri nekaterih izdajah pa Mandelc ni bil le tiskar in založnik, ampak tudi avtor predgovorov in posvetil, morda celo vsega besedila. Pripisujejo mu namreč tekst, žal izgubljene knjige *Genealogia... der adeligen uralten Geschlechtes deren von Rain und im Lande Krain sesshaften Personen* (1577).²⁰⁴

Papir Mandelčevih ljubljanskih publikacij je rumenkasto bel in kompakten, tisk pa v nekaj primerih celo dvobarven (črno-rdeč) in zelo kvaliteten. Besedila dopolnjujejo obrobe, inicialke, vinjete in lesorezi.²⁰⁵ Vse to kaže na njegovo znanje, ki si ga je pridobil še preden se je lotil tiskarstva: tu mislimo predvsem

²⁰² Nekateri postavljajo datum njegovega prihoda v Ljubljano v leto 1562, ko naj bi iz Uracha prišel s Trubarjem nek knjigovez. Podatek se po vsej verjetnosti nanaša na Stegmanna.

²⁰³ Podatke o življenju in delu Janeza Mandelca povzemam po delih AHN 1906, 1 ss.; BORSA 1979, 63 ss.; REISP 1993, 509 ss.

²⁰⁴ Janez Logar, s. v. Mandelc Janez. - SBL 2, zv. 5, 1933, str. 40.

²⁰⁵ REISP 1974, str. 357.

na knjigoveštvo. Po analizah vzorcev, ki jih je uporabljal za okras knjig, so ugotovili, je po izgonu iz Ljubljane odnesel s seboj tudi matrice s heraldičnimi oznakami nekaterih kranjskih družin (npr. Rain in Auersperg). Z njimi je krasil platnice že na Madžarskem tiskanih koledarjev. Tako pridemo do posrednega dokaza, da je tudi že na Kranjskem vezal knjige za nekatere pomembne plemiške družine.²⁰⁶

Nekaj Mandelčevih vezav pa se je ohranilo tudi v Ljubljani. Vsaj eno izmed njih hrani Semeniška knjižnica. To je delo Laurentiusa Suriusa *De probatis sanctorum historiis* (Köln 1574). Kot material za utrditev platnic je uporabil pole hrvaške protestantske knjige *Cirkveni ordinalic*, ki je bila tiskana leta 1564 v Tübingenu. Glede na to, da je bilo moč ugotoviti, da so bile pri tej vezavi uporabljene kar štiri enake strani istega hrvaškega dela,²⁰⁷ je to jasen dokaz, da se je Mandelc ukvarjal tudi s prodajo knjig drugih tiskarjev. Sicer pa je znano, da je leta 1576 odprl na eni izmed ljubljanskih ulic trgovino, ki jo je leta 1582, prepustil drugemu trgovcu.²⁰⁸

8.1.4. Knjigotržci, povezani s prodajo protestantike

Največji problem pri širjenju protestantskih knjig na Kranjsko in v sosednje dežele je predstavljal težaven transport. Med tistimi, ki so v šestdesetih letih 16. stoletja najbolj vneto skrbeli, da so knjige iz Nemčije prišle do knjigotržcev na Kranjskem, Štajerskem in Koroškem, je bil Matija Klombner. Klombner je bil v Ljubljani pisar deželnih stanov, deželnega sodišča in na koncu tudi kranjskega vicedoma. Leta 1560 je zaradi verskega prepričanja izgubil službo. Od takrat naprej je živel kot hišni posestnik v Ljubljani, imel pa je tudi več posestev drugod na Kranjskem in južnem Štajerskem.²⁰⁹ Klombnerjeva dejavnost je povezana z razpečavanjem Trubarjevih prevodov delov Svetega pisma, skrbel pa je, da so prišle tudi druge knjige iz Nemčije do knjigotržcev na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem. Po njegovem posredništvu so prejeli slovensko protestantsko literaturo celo Dunajčani.²¹⁰

Ker se ni na Kranjskem iz 16. stoletja ohranil noben knjigotrški prospekt, lahko nekatere knjigotrške poti rekonstruiramo le s pomočjo podatkov nemških tiskarjev o naročilih, nakladah in prodanih izvodih za posamezne izvode. Kot primer naj navedemo slovensko knjigo *Articuli oli Deili te prave stare vere kerszanske*, ki je izšla leta 1562 v Tübingenu v 1000 izvodih. 310 so jih namreč poslali v Ljubljano, 443 v Beljak, dve leti po izidu jih je bilo v Urachu še

²⁰⁶ SZENTLELEKY-KOROKNAY 1985, 117 ss.

²⁰⁷ SMOLIK 1975, 161 ss.

²⁰⁸ RADICS 1881, 77 ss.

²⁰⁹ KIDRIČ 1929-38, I, str. 50.

²¹⁰ DIMITZ 1875, II, 237 ss.

150.²¹¹ Trubarjeve *Ene Duhovne peisni* iz leta 1563 so izšle v 1000 izvodih, od tega jih je šlo 500 v Ljubljano, 200 v Beljak, 80 pa jih je prevzel Christoph Ungnad iz Uracha. Leto kasneje (1564) je bilo pri tiskarju v Urachu še 176 neprodanih izvodov.²¹²

Zanimivo je, da je bila Ljubljana oziroma Kranjska pomembno tržišče tudi za hrvaške tekste. Od celotne naklade dela *Abecedarium*, ki je izšlo leta 1561 v Tübingenu v 2000 izvodih, so 1018 so poslali v Ljubljano, 500 na Dunaj, 50 pa direktno na Hrvaško. Podobno razmerje imamo tudi pri hrvaški knjigi *Artikuli ili deli prave stare vere krstianske is svetoga Pisma*. Izšla je v 1000 izvodih, od tega pa je bilo 389 poslanih v Ljubljano, 174 v Beljak in 46 na Dunaj. Od knjige *Abecedarium und der ganze Catechismus one auslegung in Cyrilischer Sprach*, ki je izšla leta 1561 v Urachu v 2000 izvodih, je bilo poslano v Ljubljano 1090, na Dunaj pa 700 izvodov.²¹³

Po Mandelčevem izgonu iz Ljubljane (leta 1582), je njegovo trgovino prevzel drug knjigotržec, žal o njem nimamo ohranjenih podatkov, ne poznamo niti njegovega imena. Ob njem se v osemdestih letih 16. stoletja pojavi še nekaj imen, med katerimi moramo omentirati predvsem Andreasa de Vino iz Trsta. Prodajalno si je uredil leta 1583 v vogalni hiši vdove Matija Klombnerja, ki je stala na Spitalgasse (današnji Stritarjevi ulici) v Ljubljani. De Vino je imel dobre trgovske zveze s Prago. V njem sta Dalmatin in Bohorič našla človeka, ki jima je pomagal pri transportu in distribuciji Biblije, ki je izšla leta 1584 v Wittembergu. Prva pot je vodila po Donavi do Prage, nato pa mimo Dunaja na jug. Na ta način so se skušali ogniti mitninskim in carinskim točkam, kjer so pregledovali vsebino trgovskih pošiljk. Druga pot, po kateri je bila poslana večina izvodov, pa je šla prek Nürnberga in Salzburga. Tako je bilo maja 1584 v Ljubljani že precejšnje število vezanih in tudi nevezanih izvodov, ki so jih nato razposlali naprej do naročnikov. Biblijo so dobro prodajali tudi v sosednjih deželah: na Koroškem 300 (149 jih je naročila vdova Margaretha Rosmarin iz Beljaka) in na Štajerskem 330 izvodov. Od tega jih je prevzel 113 Georg Seifried Trebniški (Trübenegg) iz Švarcenštajna pri Velenju.²¹⁴

8.1.5. Knjigovezi

Kot smo že omenili, so se bolj ali manj vsi knjigovezi ukvarjali tudi s trgovino. O njihovi dejavnosti v Ljubljani zvemo nekaj podatkov iz aktov, ki jih hranijo v tamkajšnjem Zgodovinskem arhivu. Poleg osnovne obrti - vezanja knjig - so se bavili še s prodajo različnih vrst papirja, pergamenta in pisal, med

²¹¹ DIMITZ 1875, II, 255 ss.

²¹² DIMITZ 1875, II, 277 s.

²¹³ DIMITZ 1875, II, 259 ss.

²¹⁴ DIMITZ 1875, III, 146 in 206 ss.

katerimi so bila poleg gosjih zelo cenjena tudi labodja peresa. Zanimivo je, da so že leta 1618 v Ljubljani prodajali tudi pisalna peresa iz medi.²¹⁵ Vsi knjigovezi so sodelovali na ljubljanskih sejmih. Največkrat najdemo omembe o plačilu njihovih pristojbin za stojnice na Elizabetinem sejmu, ki je bil vsako leto 19. novembra.

V zadnjem desetletju 16. stoletja so v Ljubljani za mestno upravo in župana opravljali knjigoveška dela vsaj štirje obrtniki. Prvi, o katerem imamo ohranjene podatke, je bil *Thoman Schuster*, ki je prišel iz Augsburga in postal 11. marca leta 1575 ljubljanski meščan. Njegovi dejavnosti lahko sledimo od 1581. pa do 1594. leta. V tem času je za potrebe mesta in župana vezal knjige, kupoval papir in sodeloval na sejmih.²¹⁶

Drugi knjigovez, *Stefan Beckher*, se po nekaterih navedbah prvič omenja na Kranjskem že leta 1589, vendar je dobil meščanske pravice šele 18. marca 1594. Vezal je mestne knjige, knjige za župana, prodajal papir, črtne knjige in imel stojnice na sejmih. Pod svoje akte se je podpisoval "Meščan in knjigovez", kar kaže na ugleden položaj poklica koncem 16. stoletja. Umrl je 5. junija 1609 v Ljubljani.²¹⁷ Po smrti je knjigarno očitno prevzela njegova žena, kar se da sklepati iz notice škofa Hrena, ki pravi, da so bile ob razprodaji Dalmatinove biblioteke heretične knjige predane Beckherjevi vdovi.²¹⁸

Za knjigotrštvo pa sta najpomembnejša knjigoveza *Jobst Blasius* in *Hanns Hiller (Hüller)*. Poleg pisalnih potrebščin sta namreč prodajala tudi drobne tiskovine. Blasius je živel v Ljubljani vsaj med leti 1597 in 1608. Prodajalno je imel na Novem trgu. Imamo ohranjen podatek, da je leta 1598 mestni upravi prodal koledarje in tablice oziroma koledarčke za puščanje krvi. Podobne tiskovine ji je dostavil še leta 1600 in 1607.²¹⁹

Hanns Hiller je prišel v Ljubljano iz Stuttgarta in si uredil poslovalnico na Starem trgu. Vse do leta 1629 je bil dejaven kot knjigovez. Poleg tega je prodajal različne vrste papirja (tudi risalnega), pergament, peresa in celo gasilske brizgalne (Feuerspritzen). Sodeloval je na sejmih, kjer je imel po dve stojnici, na Elizabetinem sejmu leta 1619 pa celo tri. Ukvarjal se je tudi s knjigotrštvom. Vse od leta 1591 je mestni upravi v Ljubljani prodajal koledarje, 1606 pa sta v seznamu knjig - tiskovin omenjeni tudi "windische tafeln".²²⁰ Za kakšno publikacijo gre, ni povsem jasno. Ena od možnosti je, da se zapis nanaša

²¹⁵ ZAL Cod. XIII/36, Fol. 00330

²¹⁶ ZAL Cod. XIII/1, Fol. 00010; Cod. XIII/7, Fol. 78; Cod. XIII/13, Fol. 72.

²¹⁷ ZAL Cod. XIII/12, Fol. 66; Cod. XIII/15, Fol. 48, 67, 82; Cod. XIII/16, pril. 106.

²¹⁸ RADICS 1881, str. 81.

²¹⁹ ZAL Cod. XIII/17, Fol. 46, 47; Cod. XIII/18, Fol. 32, 60, pril. 00150; Cod. XIII/19, Fol. 63, pril. 00061; Cod. XIII/20, fol. 57, pril. 00088; Cod. XIII/21, fol. 33; Cod. XIII/22, fol. 27; Cod. XIII/25, fol. 41, pril. 00056.

²²⁰ ZAL Cod. XIII/10, fol. 51, 79; Cod. XIII/11, fol. 44; Cod. XIII/12, fol. 44; Cod. XIII/23, pril. 00059, 00077, 00078; Cod. XIII/24, pril. 00074; Cod. XIII/26, fol. 172, pril. 00052; Cod. XIII/27, pril. 00109; Cod. XIII/28, pril. 00008; Cod. XIII/29, fol. 29, pril. 00034; Cod. XIII/31, pril. 00078, 00079; Cod. XIII/32, fol. 73, 82, pril. 00132; Cod. XIII/34, fol. 23; Cod. XIII/35, pril. 00008, 00009, 00012, 00014; Cod. XIII/36, pril. 00328-00331; Cod. XIII/37, fol. 85; Cod. XIII/40, pril. 00049-00052; Cod. XIII/42, pril. 00093, 00124; Cod. XIII/43, pril. 00102, 00114; Cod. XIII/45, pril. 00080; Cod. XIII/46, pril. 00051.

na razširjeno izdajo Megiserjevega Štirijezičnega slovarja, ki je izšel leta 1603 v Frankfurtu. Morda pa so na ta način prodajali dele (posamezne pole) iz prepovedanih slovenskih protestantskih knjig. Zanimivo je, da se v aktih že od leta 1605 pojavlja tudi razmeroma veliko koledarjev za puščanje krvi. Ti koledarji, ki so bili od leta 1618 tudi ilustrirani, so neke vrste medicinsko-astrološki priročniki. V srednjem veku so bili najprej razmnoževani kot rokopisi, po izumu tiska, pa so jih začeli tudi tiskati. Zanimivo je, da je najstarejši tiskan koledar že iz leta 1456, torej le nekaj let po Gutenbergovem izumu. Močno so bili razširjeni v 16. stoletju. Koledarje z navodili za puščanje krvi, ki so bili tiskani konec 16. stoletja v Nemčiji, so poznali tudi na Kranjskem. Z njihovo pomočjo so določali najugodnejši mesec, dan ter mesto za nastavljanje pijavk pri zdravih in bolnih ljudeh.²²¹

8.1.6. Gradec - pomembno tiskarsko in knjigotrško središče

Gradec je bil v 16. stoletju pomembno kulturno in politično središče. Leta 1586 je bila tam ustanovljena univerza, na kateri je vedno študiralo tudi precej slovenskih študentov. Gradec z jezuitsko univerzo je bil torej v drugi polovici 16. stoletja važno središče tudi za Slovence. Vse od leta 1559 so v mestu delovali tiskarji, ki so se ukvarjali tudi s knjigotrštvom. O tem lahko sklepamo po tiskovinah, ki so bile namenjene kranjski oziroma koroški deželni upravi. Še pomembnejšo vlogo pa so imeli graški tiskarji v protireformacijskem gibanju v zadnjih desetletjih 16. stoletja. Ker takrat na Kranjskem in Koroškem ni bilo nobene tiskarne, so s knjigami zalagali tudi ti dve notranjeavstrijski deželi.

V času, ko je tudi v štajerski prestolnici vel duh protestantskih reform, je prvo tiskarno ustanovil Alexadner Leopold. Leta 1559 je izdal prvo knjigo in sicer *Perckrechts-Büechl*, delo, ki je bilo posvečeno vinogradniškim zakonom. V nadaljnjih treh letih je natisnil še koledar in nekaj drobnih tiskovin. Po njegovi smrti je leta 1562 podjetje prevzel Andreas Franck. Tudi ta je natisnil več pomembnih del, med drugim leta 1563 *Aequatorium* graškega matematika Hieronyma Lauterbacha, leta 1567 pa *Eisenbergwerksordnung*. Najpomembnejši in tehnično tudi najzahtevnejši tisk pa je *Gesang Postilla*, katere avtor je bil graški župnik Andreas Gigler. To je zbirka nemških cerkvenih pesmi, ki vsebuje tako notno gradivo kot tudi tekst in je najstarejši štajerski glasbeni tisk. Izšla je dvakrat in sicer leta 1569 in 1574. Franck je tiskal tudi za potrebe dežele Kranjske, kar lahko sklepamo na podlagi dela *Landschrannen Ordnung Krain*, ki je izšlo leta 1571.²²² V Gradcu je deloval do leta 1575, ko je bil zaradi privrženosti protestantizmu pregnan.²²³

²²¹ Peter Borisov, *Zgodovina medicine* (Ljubljana 1985) str. 149.

²²² Na štajerske tiske povezane s Slovenci in Hrvati je opozoril že leta 1940 Josef Matl (MATL 1940).

²²³ DURSTMÜLLER 1982, 76 ss.

Hkrati s Franckom je v Gradcu od 1563 do 1578 deloval Zacharias Bartsch. Natisnil je vrsto koledarjev in drobnih tiskov pa tudi pravnih priročnikov ter knjig z versko vsebino. Da je tiskal tudi za naročnike iz Kranjske, dokazujeta dva tiska: *Compendium Cathechismi in Slavonica lingua*, ki velja za prvo slovensko katoliško knjigo in jo je leta 1574 objavil Lenart Pachernecker. Žal delo ni ohranjeno. Drugi tisk je iz leta 1578. To je pogrebni govor za ljubljanskim škofom Konradom Adamom Glušičem (*Lamentatio de morte Conradi episcopi Labacensis*), ki ga je napisal Blasius Khirschmarius.²²⁴

Leta 1579 je v Gradcu odprl tiskarno Hans Schmidt.²²⁵ Podpisoval se je tudi z latiniziranim imenom in priimkom Johannes Faber. V njegovi tiskarni, ki je delovala dvajset let (od 1579 do 1599), je bila natisnjena vrsta pravnih predpisov in koledarjev. Najpomembnejši po vsebini, tiskarsko pa zelo zahteven je Megiserjev *Dictionarium quatuor linguarum*, ki je pri Schmidtu izšel leta 1592. Nemško-latinsko-slovensko-italijanski slovar je bil namenjen širšemu krogu uporabnikov, zato je bil tudi s knjigotrškega stališča zelo zanimiv. Cesarski privilegij ga je ščitil pred ponatimi kar osem let. Slovar je tudi najstarejša knjiga, v kateri je upoštevana slovenščina in ji je cesarska pisarna podelila privilegijsko pravico.²²⁶ Hkrati je bila tudi naša prva knjiga, ki so jo predstavili na frankfurtskem knjižnem sejmu. Med Schmidtovimi tiski, ki so bili namenjeni prebivalcem Kranjske, naj omenimo še deželne ročine iz leta 1598 (*Landhandvest des Löblichen Herzogthums Crain*).

V času, ko je v Gradcu deloval Schmidt, je bil vpliv katoliškega kroga, na čelu katerega so bili jezuiti, zelo močan, cenzura pa stroga. Schmidt, ki je bil najverjetneje protestant, saj se je poročil s hčerko evangeličanskega pastorja, je moral leta 1599 Gradec zapustiti.

Kot smo že omenili, je dobila tiskarsko založniška dejavnost v Gradcu nov zamah leta 1585 z ustanovitvijo univerze. Po takratnih zahtevah jezuitov je moral biti novi tiskar strog katoličan, hkrati pa tudi odličen strokovnjak. Tako so poklicali na Štajersko Georga Widmanstetterja, po rodu Štajerca, ki pa je do tedaj osemnajst let delal kot korektor v tiskarni Adama Berga v Münchnu. 25. novembra 1586 je bil imenovan za univerzitetnega tiskarja in knjigotržca, kmalu nato pa tudi za dvornega tiskarja. Od leta 1599 je bil tudi član graškega mestnega sveta. Umrl je leta 1618. Za njim je tiskarno prevzel sin Ernest in nato vnuk Ferdinand.²²⁷ Tiskarna je bila v rokah dedičev vse do leta 1805. Naslednje leto jo je prevzel Andreas Leykam in lasti te družine je ena od graških tiskarn še danes.

Georg Widmanstetter je natisnil v Gradcu med leti 1586 in 1618 tristo dvajset različnih publikacij. Posebno mesto med njimi imajo muzikalije. Tako je

²²⁴ MATL 1940, str. 434.

²²⁵ DURSTMÜLLER 1982, 78 ss.

²²⁶ DULAR 1998, 30 ss.

²²⁷ DURSTMÜLLER 1982, 80 ss.

leta 1588 izdal moteta Joachima Friderica Fritziusa *Brevis sed admodum pia commonefactio* in *Psalm XCIII*, leta 1594 *Cantiones sacrae* Orlanda di Lassa, naslednje leto pa delo z enakim naslovom, katerega avtor je Albinus Fabritius. Poleg teh najzahtevnejših tiskov so iz Widmanstetterjeve tiskarne prihajali tudi obsežni teksti antičnih avtorjev (npr. Ciceronovo delo *De officiis*) ter teološke, filozofske, pedagoške in juridične razprave. Tiskal je tudi knjige, namenjene vsakodnevnemu uporabi pri bogoslužju, predvsem molitvenike in katekizme. Letno je izdajal še koledarje, ob raznih priložnostih pa drobne tiske (naslavljal jih je "Zeitung" ali "Neue Zeitung"), s katerimi je opozarjal na razne aktualne dogodke. Največ jih govori o bojih s Turki, na primer o bitki in zmagi pri Sisku.

Pri Widmanstetterju je tiskal tudi Hieronim Megiser in sicer razprave, ki posegajo na področje teologije in filologije. Kot univerzitetni tiskar in založnik je Widmanstetter objavljala tudi disertacije graških študentov. Zanimivo je, da so na naslovnica ob imenih avtorjev dodani kraji oziroma dežele, od koder so bili doma. Tako naletimo na oznake kot so "Carniolus" ali "Labacensis", pojavljajo pa se tudi kombinacije, na primer "Carniolus Neustadiensis", iz česar lahko zaključimo, da je bil avtor očitno Novomeščan. Med Widmanstetterjevimi tiski moramo končno omeniti tudi slovensko knjigo jezuita Janeza Čandka *Evangelia inu lystuvi* (1613), ki je izšla 3000 izvodih. Že na naslovnici je zapisano, da je publikacija namenjena ljudem na Kranjskem. Tiskar se je podpisal kot Jurij Widmansteter, torej si je skladno z jezikom knjige poslovenil ime.²²⁸

Georg Widmanstetter je bil tudi pomemben knjigotržec. Po katalogih frankfurtskih knjižnih sejmov lahko ugotovimo, da je na njih sodeloval vsaj s tridesetimi tiski, kar kaže na to, kako pomembno je bilo njegovo graško podjetje. Widmanstetter ni prodajal le svojih tiskov, ampak tudi druge katoliške publikacije. Graški jezuiti so na primer leta 1600 uvozili iz Augsburga pet sodov knjig, ki jih je prevzel v nadaljno prodajo.²²⁹ O tem, kako je prodajal knjige, ki so bile namenjene na Kranjsko, pa ne vemo nič konkretnega. Najbrž so prodajo na drobno prevzeli kranjski knjigovezi, ki so se ukvarjali tudi s knjigotrštvom. Deloma bi lahko to delo opravili tudi popotni krošnjari. Graški tiskarji, kot sta na primer Hans Schmidt in predvsem Georg Widmanstetter, so torej v času, ko ni bilo pri nas ne tiskarne ne prave knjigarne, odigrali pomembno vlogo pri širjenju knjig na Kranjskem.

8.2. Knjigarnarji v 17. stoletju

Prvo polovico 17. stoletja je v evropski zgodovini zaznamovala tridesetletna vojna. Spori svetovnih razsežnosti, ki so izvirali iz nasprotji med

²²⁸ Podatke o tiskih povzemem po obsežni bibliografiji Widmanstetterjeve založniške hiše v Gradcu (GRAFF 1993).

²²⁹ DURSTMÜLLER 1982, 80 ss.

katoličani in protestanti, so vplivali tudi na razmere na Kranjskem. Poleg tega še vedno niso bili dokončno premagani Turki. Čeprav so bili po bitki pri Sisku (1593), ki predstavlja pomemben preobrat moči v korist evropskih vojsk, precej oslabljeni, so njihovi vpadi v Prekmurje in sosednje hrvaške pokrajine vplivali tudi na življenje na Kranjskem. V deželi pa ni bilo niti notranjega miru. Pogosto je prihajalo do manjših kmečkih uporov, ki pa niso zajeli večjih teritorijev. Večinoma so bili omejeni le na ozemlje enega gospostva. Nekatere so zadušili razmeroma hitro, drugi so trajali po več let. Tako bi v 17. stoletju težko našli kakšno leto, ko v slovenskih deželah niso rožljali z orožjem.

Kljub težkim razmeram pa je imelo plemstvo vendarle tudi čas za izobraževanje, potovanja in zabave. Valvasor je življenje višje družbe opisal takole: *“Plemstvo se vzdržuje s posestvi ali, če jih nima, z mečem v službi najvišjega poveljnika. Vendar je navada, da krase tako tisti, ki so gosposkega stanu, kakor plemiči svojo mladost s svobodnimi umetnostmi in služijo Paladi; z leti se usposobijo v viteških igrah, nato pa potujejo v tuje dežele, zlasti v Italijo in Francijo, zato da bi se nekoč povzpeli bodisi do uglednega vojaškega čina (do imenitne vojaške stopnje, menim) bodisi do svetlih uradniških dostojanstev in bleščečih častniških služb in da bi tako i s konico peresa i s konico meča mogli doseči poseben ugled. In bližina Italije jim nudi lepo priliko in udobnost za potovanje. Ko pa so prvo in prosto mladost na ta način naložili in porabili, skušajo priti do časti ali na velikih dvorih ali na bojnem polju in opravljati primerno službo ali pri deželni vladi ali v vojski. Za to je mnogo zgledov v zgodovinskih knjigah ali pri živečih in v naravi. Saj jih hudobni sosed in dedni sovražnik, ki imajo z njim često opravka, vedno opominja, naj bodo hrabri, in vzpodbuja k vojaškemu udejstvovanju; pa so mu tudi, kakor nam bo povedala knjiga letopisov, prizadejali marsikak odločilen poraz. - Ostali pa, ki so bolj k zasebnemu življenju nagnjeni, se razveseljujejo z viteškim lovom in uživajo lepe dohodke svojih dednih posestev ali pa stopijo, če so pobožnega in miroljubnega značaja, v kak odličen, zlasti v bernardinski in benediktinski red”.*²³⁰ Isti vir nam poroča tudi o jeziki, ki so jih govorili na Kranjskem v 17. stoletju. Sporazumevali so se v nemščini, slovenščini in italijanščini, sodni akti in trgovske pogodbe pa so bili zapisani v nemščini.²³¹

Prva polovica 17. stoletja je bila na Kranjskem tudi čas, ko so dokončno obračunali z reformacijo. Po predikantih in protestantskih učiteljih, ki so morali deželo zapustiti že leta 1598, so izgnali med leti 1599 in 1601 še kmete in meščane, med 1628 in 1630 pa tudi plemiče, ki so ostali zvesti reformacijskim načelom. Tako so morali oditi na tuje praktično vsi, ki so dotlej ustvarjali v slovenski književnosti; enaka usoda je doletela tudi njihove podpornike. Komisije, ki so skrbele za ponovno katolizacijo in povratek pod okrilje

²³⁰ Valvasor, *Die Ehre des Herzogthums Krain*, knj. VI, 341 s. (prevod po Mirko Rupel, *Valvasorjevi berilo* (Ljubljana 1936) 243 s.

²³¹ Šesta knjiga citiranega Valvasorjevega dela je v celoti posvečena jezikovni problematiki.

papeževe cerkve, so rušile protestantske verske objekte, skrunjena so bila pokopališča, prizanašali pa niso niti knjigam.²³² Prav v odnosu do tiskane besede se najboljše zrcalijo tedanje razmere. Na eni strani so knjige zažigali, na drugi pa so si prizadevali ponovno urediti tiskarno.

Vsa ta dogajanja so tesno povezana z delovanjem devetega ljubljanskega škofa, Tomaža Hrena. Rodil se je leta 1560 v Ljubljani v ugledni in premožni meščanski družini. Čeprav sta bila starša prepričana luteranca, pa to ni dosti vplivalo na njegovo življensko pot. Že pri osmih letih ga je namreč vzel k sebi stric Gašper Žitnik, strog katolik in univerzitetni profesor na Dunaju. Študije je nadaljeval v Gradcu, kjer je bil leta 1588 posvečen v duhovnika, 1597 pa je bil imenovan za ljubljanskega škofa, kar je dve leti kasneje potrdil tudi papež. Hren si je v jezuitskih šolah pridobil veliko znanje predvsem s humanističnega področja.²³³ Škofovske dolžnosti je prevzel v obdobju, ko je bila protireformacija na višku moči.

Tomaža Hrena omenja naša literarna zgodovina predvsem v zvezi s požiganjem slovenske protestantike. Kot katoliški škof je sicer res sistematično uničeval vse krivoverske knjige, a ne le slovenske, ampak tudi nemške in latinske. Od celotne slovenske protestantike ni dal uničiti le Dalmatinovega prevoda celotnega Svetega pisma. Še več, leta 1602 je pri papežu Klemnu VIII. dosegel, da so ga smeli brati in uporabljati tudi katoliški duhovniki. To pravico je potrdil leta 1621 tudi Gregor XV., Klemnov naslednik v Vatikanu.²³⁴

Hrenova prizadevanja, da bi nastale tudi nove slovenske knjige, pa so obrodila le nekaj skromnih sadov. Tako je izšla leta 1613 v Gradcu zbirka nedeljskih beril in evangelijev "*Evangelia inu lystuvi*", ki jo je priredil in poslovenil jezuit Janez Čandek. Plod sodelovanja med škofom in tem redovnikom je tudi prevod in izdaja Kanizijevega Katekizma, ki je bil natisnjen leta 1615 v Augsburgu.

Tomaž Hren pa je imel še nekatere načrte za tiskanje in izdajanje knjig. V graški izdaji najpomembnejše slovenske knjige iz prve polovice 17. stoletja - *Evangelia inu lystuvi* - je jasno zapisano, da je izdaja nastala na pobudo Tomaža, devetega ljubljanskega škofa, zato ga lahko štejemo za soizdajatelja. Načrtoval je tudi ponovno oživitev tiskarne v Ljubljani. Zanj je v Augsburgu kupil več stotov črk.²³⁵ Denar za tiskarsko opremo so zbirali tudi na ljubljanski cerkveni sinodi leta 1614. Kar 17 duhovnikov je prispevalo denar v ta namen, dva med njimi celo po 100 goldinarjev.²³⁶ Žal pa moramo zapisati, da je ostala ustanovitev katoliške tiskarne pri ljubljanskih jezuitih, ena od neuresničenih Hrenovih želja. Med vzroki navajajo med drugim tudi okoliščino, da ni tedaj v Ljubljani in njenem zaledju deloval noben papirni mlin, kar je seveda eden od osnovnih pogojev za uspešno delovanje tiskarne. Tako dobimo še en dokaz, da

²³² GRDINA 1995, str. 41.

²³³ LAVRIČ 1988, 21 ss.

²³⁴ PETRIČ 1998, 83 ss.

²³⁵ LAVRIČ 1988, 27 s.

²³⁶ KLOAR 1998, str. 172.

imajo papirni mlini v 16. in 17. stoletju predvsem kulturnozgodovinski in manj gospodarski pomen.²³⁷

Hrenov odnos do knjige pa se zrcali tudi v fondu knjižnice, ki jo je imel na Gornjem Gradu. V njej so bila dela, ki so jih zbrali že prejšnji ljubljanski škofje, nekaj tiskov pa je nabral ob obsežnih protireformacijskih akcijah, ki jih je vodil na Slovenskem. Kot široko razgledan humanist je knjižnico sistematično dopolnjeval. Kupoval je dela s področja teologije, glasbe, zgodovine pa tudi klasično literaturo.²³⁸ Za našo temo so seveda najbolj zanimivi podatki, kdo mu je knjige prodajal in od kod so jih prinašali na Kranjsko. O tem najdemo vrsto beležk v škofovih koledarjih. Pri njem so se ustavljali knjigotržci iz Benetk, Salzburga in celo z Nizozemske. Aprila leta 1600 omenja nakup knjig za 24 goldinarjev,²³⁹ maja in avgusta 1601 knjige iz Benetk. Decembra 1601. leta izvemo ime prodajalca knjig, ki se je oglasil pri škofu; to je bil Blasio Nuyzhen. Med deli, ki jih je pri njem kupil, je bil tudi Missal.²⁴⁰ Žal ne vemo, od kod je prinesel dragoceno tiskano blago. Pač pa je Hren zapisal, da je bil doma v Benetkah kramar s knjigami in slikami Peter Donat. V letu 1602 mu je prodal več knjig aprila, maja in junija, naslednje leto pa ga že imenuje kar "naš beneški trgovec".²⁴¹ Poleg Donata omenja leta 1607 škof Hren še nekega Angellattija, ki je prinesel večje število knjig v Ljubljano prav tako iz Benetk.²⁴²

Knjigotržci so prihajali tudi iz nemških dežel. Tako se je ustavil pri Hrenu februarja 1611 neki Jacob Greyff. Prodal mu je več knjig z različnih področij, od verskih, glasbenih pa do grafičnih map in posameznih podob.²⁴³ Iz pomembnega knjigotrškega središča Salzburga je prihajal Hannsen Vennersperger, ki je julija in septembra 1617 škofu prodal več knjig.²⁴⁴ Leta 1611 je zabeležil, da je kupil literaturo in nekaj drugih predmetov celo od nizozemskega kramarja Philippusa Bawerja.²⁴⁵

V Hrenovih koledarskih zapisih imamo tudi zanimiv podatek, ki sicer ne govori o klasičnem knjigotrštvu, vendar pa lahko na njegovi podlagi predpostavljamo, kako so prišle nekatere knjige v prvi polovici 17. stoletja na Kranjsko. Tako je 20. februarja 1603 zapisal, da je kupil pri Widmanstetterju v Gradcu (a Widmanstadio) nekaj knjig in jih nato razdelil.²⁴⁶

O nakupih in knjižnih novostih v knjižnici najvišjega cerkvenega dostojanstvenika imamo torej kar nekaj podatkov. Manj jih lahko nanizamo za posvetne biblioteke tega časa, čeprav je bila na podlagi analize zapuščinskih

²³⁷ ŠORN 1954, 87ss.

²³⁸ LAVRIČ 1988, str. 28.

²³⁹ LAVRIČ 1988, str. 257.

²⁴⁰ LAVRIČ 1988, str. 259.

²⁴¹ LAVRIČ 1988, str. 263.

²⁴² LAVRIČ 1988, str. 268.

²⁴³ LAVRIČ 1988, str. 276.

²⁴⁴ LAVRIČ 1988, str. 289.

²⁴⁵ LAVRIČ 1988, str. 278.

²⁴⁶ LAVRIČ 1988, str. 55 in 265.

inventarjev, ki so v 17. stoletju vključevali tudi knjige, za nekatere kranjske plemiške knjižnice narejena analiza. Za prva desetletja je nanizala podatke Maja Žvanut. Ugotovila je, da so bile grajske biblioteke v tem času razmeroma bogate, knjige pa naj bi večinoma prinesli domov plemiči s svojih kavalirskih potovanj, ki so bila del tedanje omike. Tako najdemo v prvih desetletjih v plemiških knjižnicah poleg nemške in latinske tudi precej italijanske, kasneje pa še francoske literature.²⁴⁷ Analiza popisov iz sredine 17. stoletja je pokazala drugačno sliko.²⁴⁸ Vzroke moramo iskati v dejstvu, da je takrat Kranjsko zapustil velik del plemstva, namreč vsi tisti, ki se niso hoteli odpovedati protestantskim idejam. Knjige, ki jih najdemo na policah grajskih bibliotek, so bile večinoma latinske, sledijo pa nemška in italijanska dela. Sicer pa se je s knjižnicami oziroma knjigami lahko ponašala le polovica plemiških hiš, pa še med temi je bilo 17,6 % takih, ki so imele ob popisu le tri do deset zvezkov, predvsem molitvenikov. Na podlagi ohranjenih inventarjev Marko Štuhec ugotavlja, da med kranjskim plemstvom v 17. stoletju branje ni bila vsakdanja navada. Vprašanje, kako so knjige prišle k nam, si zastavlja le ob Keplerjevih delih, za katera predpostavlja, da so jih prinesli iz Prage. Glede na to, da ni nujno, da se podatki nanašajo na Keplerjeva astronomska dela, izdal je namreč tudi več astroloških koledarjev, kakršne so imeli na prodaj tudi kranjski knjigovezi, se nam zdi možno, da so bile knjige kupljene tudi v Ljubljani.

8.2.1. Knjigovezi

Vse do sedemdesetih let 17. stoletja, ko je bila v Ljubljani odprta Mayrjeva knjigarna, so se s knjigotrštvom na Kranjskem v glavnem ukvarjali knjigovezi. Imamo pa nekaj podatkov, ki kažejo, da njihova ponudba ni bila omejena le na drobne tiske. Tako je na primer opat cistercijanskega samostana iz Kostanjevice na Krki v Ljubljani redno kupoval koledarje. Leta 1646 pa so v računsko knjigo samostana zapisali, da so v Ljubljani kupili tudi delo antičnega zgodovinarja Tita Livija, leta 1651 pa še več drugih knjig.²⁴⁹

Največ podatkov o delovanju ljubljanskih knjigovezov imamo v aktih mestne uprave. Uradniki so namreč vestno beležili, kakšna dela so zanje opravljali in katere uradne knjige so jim dali v vezavo. Knjigovezi so jih zalagali tudi s pisalnimi potrebščinami: papirjem raznih vrst, peresi, nožiči za šiljenje peres in podobnimi drobnarijami. V trgovinah knjigovezov je bilo moč kupiti drobne tiskovine, predvsem koledarje, tako so opravljali tudi delo knjigotržcev. O delovanju nekaterih imamo le skope podatke. Tako vemo, da je

²⁴⁷ ŽVANUT 1994, 147 ss.

²⁴⁸ ŠTUHEC 1995, 78 ss.

²⁴⁹ MLINARIČ 1987, str. 55.

Andrej Sander leta 1616 prodal mestni upravi koledar za pisanje,²⁵⁰ knjigovez *Jurij* pa je leta 1622 najel sejemsko stojnico ob prazniku spreobrnjenja sv. Pavla.²⁵¹ Kaj je tam prodajal, ni znano. Podobno lahko zapišemo za *Jakoba Prunnerja* in *Hannsa Georga Maynhardta*. Oba sta sodelovala na ljubljanskih sejmi v šestdesetih oziroma sedemdesetih letih 17. stoletja, delavnici pa sta imela na Starem trgu.²⁵²

Na Novem trgu je imel delavnico in trgovino *Hanns Jacob Weber*. Njegovih rojstnih podatkov ne poznamo, vendar se že v najzgodnejših aktih (leta 1623) podpisuje kot "ljubljski meščan in knjigovez". Njegovemu delu lahko sledimo do leta 1654, ko je verjetno umrl, saj je naslednje leto denar od mestne uprave za opravljena dela prejela Webrova vdova. Znani so tudi podatki o Webrovih ambicioznih načrtih, ki so daleč presegle njegovo knjigoveško dejavnost. Skupaj s Hansom Hillerjem, prav tako ljubljanskim knjigotržcem in škofom Tomažem Hrenom je hotel leta 1625 ustanoviti tiskarno.²⁵³ Sicer pa je tudi Weber prodajal različne vrste papirja, pribor za pisanje, peresa in nožičke za šiljenje, za mestno upravo pa je vezal uradne knjige. Ob ljubljanskih sejmi je prodajal tudi na stojnicah. Ohranjeni so akti o njegovih plačilih pristojbin v letih 1632, 1635, 1638, 1639, 1644 in 1645.²⁵⁴ Na zalogi je imel tudi drobne tiskovine. Že leta 1623 omenja koledarje, 1625 pa poleg navadnih tudi koledarje za puščanje krvi.²⁵⁵ Enake tiskovine najdemo še v aktih, ki govore o njegovi dejavnosti v letih 1626 in 1627, medtem ko so imeli leta 1628 in 1629 koledarji poleg vezano pratiko ali prognozo.²⁵⁶ Koledarje različnih vrst in formatov, preprosto ali razkošno vezane, je prodajal tudi v vseh nadaljnjih letih. Januarja leta 1631 je mestni upravi prodal pravni priročnik *Thesaurus Juri Feudalis civilis et Criminalis Nouue*,²⁵⁷ torej je kot knjigotržec naročal in prodajal tudi obsežnejša dela. Kako težko je bilo včasih dobiti blago iz nemških dežel, pa da slutiti notica na računu iz leta 1649. V njej pravi, da je gradivo naročil v Nürnbergu, kjer pa je divjala vojna in je zato prišlo z zamudo.²⁵⁸

²⁵⁰ ZAL Cod. XIII/34, fol. 23.

²⁵¹ ZAL Cod. XIII/40, pril. 00052.

²⁵² ZAL Cod. XIII/75, fol. 65; Cod. XIII/79, fol. 41; Cod. XIII/82, pril. 00001.

²⁵³ RADICS 1881, 81 s.

²⁵⁴ ZAL Cod. XIII/41, pril. 00125-00127; Cod. XIII/42, pril. 00101, 00074; Cod. XIII/43, pril. 00058, 00090; Cod. XIII/44, fol. 33; Cod. XIII/45, pril. 00074, 00143; Cod. XIII/48, pril. 00008, 00092; Cod. XIII/50, pril. 00009, 00010; Cod. XIII/51, pril. 00003, 00007, 00009; Cod. XIII/52, pril. 00001, 00003, 00007; Cod. XIII/54, pril. 00001-00011; Cod. XIII/55, pril. 00001, 00003, 00007; Cod. XIII/56, pril. 00001, 00003, 00005, 00007, 00009; Cod. XIII/57, pril. 00001, 00003, 00005, 00009; Cod. XIII/60, fol. 36.

²⁵⁵ ZAL Cod. XIII/43, pril. 00058.

²⁵⁶ ZAL Cod. XIII/46, pril. 00029; Cod. XIII/47, pril. 00108.

²⁵⁷ ZAL Cod. XIII/49, pril. 00056.

²⁵⁸ ZAL Cod. XIII/66, pril. 00100.

ab Isaacus q'us q'us. Uocatur, uel libe. gobiamus in
 huncyq' p'ears, E. g' h'ud h'oc, in brigoliga 14 Calendarij
 mit ig'us, in gobiamus prognosticis, p'mall' q'ard' mania g'
 h'ud g'ag'ob' q'us d'ant' q' g'ald' q'ob'os q'want'it'e, in
 Janus h'os, P'og'p'ias, p'altas, h'ud h'os, D'act' p'g'ic'as, uel
 in Thesauro Juri. feudalis ciuicis et Criminatis
 Noua, wis amb' 2. Calendarij h'ud prognosticis in
 h'os, ab au' p'as Mac' h'ud ual'os in q'us. q' d'ed'ic'ia
 h'ud p'erser't'ion u'el'os, q'us q'us. h'ud u'el'os h'ud d'el'and' f'
 man' g'. h'ud g'ob' h'os p'mall' h'ud q'us h'ud q'us u'el'os
 wis in q'us d'as h'is h'ud q'us d'as h'ud h'ud h'ud h'ud h'ud h'ud h'ud
 mit respect'as h'is h'ud h'ud q'us h'ud h'ud u'el'os h'ud h'ud h'ud h'ud
 h'ud h'ud h'ud,

G. h. h'ud h'ud
 Hoff

Hans Jakob Weber
 Buchhändler elda.

Sl. 13. Obračun Hansa Jacoba Webra iz januarja 1631 (ZAL Cod. III/49, pril. 00056).

Sredi 17. stoletja je imel delavnico na Starem trgu Hans Schmidt. Podatkov o njegovem rodu žal nimamo. Leta 1641 je odprl delavnico na Starem trgu in jo v leta 1647 preselil na Novi trg.²⁵⁹ Vežal je knjige, razkošnejše je tudi zlatil, poleg tega pa je prodajal pisalne potrebščine in vsaj od leta 1644 naprej tudi koledarje. Ti so bili različnih vrst, leta 1648²⁶⁰ so imeli nekateri privezane pratike. Umril je leta 1654.

Georg Sixt Schaffer si je uredil delavnico in prodajalnico leta 1655 na Starem trgu v Ljubljani, po treh letih (1658) pa se je preselil na Novi trg, kjer je delal vse do leta 1682.²⁶¹ Znani so podatki, da je leta 1661 je plačal pristojbine kar za pet ljubljanskih sejmov, ki so bili ob praznikih Spreobrnjenja sv. Pavla,

²⁵⁹ ZAL Cod. XVII/26 a (1647).

²⁶⁰ ZAL Cod. XIII/57, pril. 00172; Cod. XIII/58, fol. 65; Cod. XIII/61, fol. 36; Cod. XIII/65, fol. 38, pril. 00131, 00193.

²⁶¹ ZAL Cod. XVII/39 (1655); Cod. XVII/66 (1682).

sv. Filipa in Jakoba, sv. Petra in Pavla, Povišanje sv. Križa in ob godu sv. Elizabete.²⁶²

Prodajal je različne vrste papirja, pergament, španski vosek, peresa in črnilo. Iz aktov mestne uprave je razvidno, da jo je že vse od leta 1655 zalagal tudi z drobnimi tiski, predvsem koledarji, ki so jim bile včasih priložene tudi tablice za puščanje krvi.²⁶³ O Schafferjevi knjigotrški dejavnost, ki ni bila omejena le na koledarski tisk, imamo nekaj podatkov tudi iz sodelovanja z rodbino Auersperg. Od leta 1661 je za grofovo biblioteko naročal dragocene knjige in jih nato tudi vezal. Pri njem je baron Wolf Engelbert von Auersperg kupoval tudi pisalne potrebščine.²⁶⁴

Pomembno mesto med knjigovezi 17. stoletja, ki so se ukvarjali tudi s knjigotrštvom ima *Janez Helm* (Joannes Helm, večkrat tudi Helmb). Rodil se je okoli leta 1633, umrl pa je 12. marca 1713 v Ljubljani, star osemdeset let.²⁶⁵ V seznam novih ljubljanskih meščanov je bil vpisan leta 1666.²⁶⁶ Trgovino oziroma delavnico je imel na Starem trgu,²⁶⁷ stojnice pa je postavljaj tudi na ljubljanskih sejmih.²⁶⁸ V aktih mestne uprave je več podatkov o njegovem delovanju v osemdesetih in devetdesetih letih 17. ter prvem desetletju 18. stoletja. V tem obdobju jo je zalagal z različnimi vrstami papirja, pivniki in voskom, prodajal ji je še različne vrste peres, črnilo ter druge drobnarije. Vse od leta 1684 do 1711 najdemo beležke tudi o drobnih tiskovinah, ki jih je prodajal županu in drugim mestnim uradnikom.²⁶⁹ To so bili koledarji, ki so imeli pogosto priložene tudi tablice za puščanje krvi. Nekateri med njimi so bili boljši knjigoveški izdelki, imeli so na primer zlato obrezo. Tako iz računa za leto 1690 izvemo, da je prodal 40 koledarjev za leto 1690 z zlato obrezo, v petih so bili bakrorezi, 12 pa je bilo malih žepnih koledarčkov, so prav tako imeli zlato obrobo.²⁷⁰

²⁶² ZAL Cod. XIII/78, pril. 00001, 00003, 00005, 00007, 00009.

²⁶³ ZAL Cod. XIII/72, fol. 39, 65, pril. 00054; Cod. XIII/74, pril. 00086; Cod. XIII/77, fol. 39; Cod. XIII/79, fol. 39; Cod. XIII/84, fol. 44; Cod. XIII/85, fol. 39; Cod. XIII/88, fol. 42, pril. 91; Cod. XIII/89, fol. 42, 82; Cod. XIII/90, fol. 43; Cod. XIII/93, fol. 39; Cod. XIII/94, fol. 39; Cod. XIII/99, fol. 43, pril. 99.

²⁶⁴ RADICS 1881, str. 82

²⁶⁵ Janko Šlebinger, s. v. Helm Janez Krst. - SBL I, zv. 2, 1926, str. 300.

²⁶⁶ ZAL Cod. I/37, pril. 00011.

²⁶⁷ ZAL Cod. XVII/71 (1687); Cod. XVII/94 (1710).

²⁶⁸ Tako je leta 1684 prodajal kar na petih sejmih. ZAL Cod. XIII/101, pril. 1, 3, 5, 7, 9.

²⁶⁹ ZAL Cod. XIII/101, fol. 39, 56; Cod. XIII/102, fol. 39, 62; Cod. XIII/103, fol. 41, 67; Cod. XIII/104, fol. 39, 40, pril. 103; Cod. XIII/106, pril. 41; Cod. XIII/107, pril. 115, 155; Cod. XIII/109, pril. 31; Cod. XIII/110, fol. 37; Cod. XIII/111, fol. 41; Cod. XIII/112, fol. 38; Cod. XIII/113, fol. 39, pril. 110; Cod. XIII/114, fol. 34,, pril. 75; Cod. XIII/115, fol. 37; Cod. XIII/116, fol. 36; Cod. XIII/118, fol. 30, pril. 48; Cod. XIII/119, fol. 35, pril. 56; Cod. XIII/120, fol. 35, pril. 47; Cod. XIII/121, fol. 35; Cod. XIII/122, fol. 39, pril. 69; Cod. XIII/123, fol. 35; Cod. XIII/124, fol. 39, pril. 66; Cod. XIII/125, fol. 65; Cod. XIII/127, fol. 35.

²⁷⁰ ZAL Cod. XIII/107, fol. 39, pril. 116.

EVANGELIA INU LYSTUVI. NA V'SE NEDELE INU

Jmenitne Prasnike, ceiliga Léita,
po Catholiski vishi, inu po tch po-
noulenuh Mathnih Bukvah
resdcléni.

VSEM CATHO- LISHKIM SLOUENSKIM

Cerkuam, stupráu v'Krainski Deshéli, k'
dobrimu, is Latinskiga na Slovenki Jesik
sucftu prelosheni, inu s'nouizh
poprauleni.

SPERPVSCHIEINEM GNADLIVIGA INV

VISSOKV V'REDNIGA FIRSTA

INV GOSPVDA,

G O S P V D A

J O S E P H A,

Duanaitga Lublanskiga Skofnastce,
na Suitlóbo dnit

Srijkann v'Nemskim Gledališču
Skofu WIDMANSTETTERSKÉ, 1672.
V'sakladi JOANNESA HELMA, *delo na vsakih*
V'tém Létyi M. DC. LXXII.

Sl. 14. J. L. Schönleben, *Evangelia inu lystuvi* (1672).

V obdobju, ko v Ljubljani ni bilo tiskarne in se ni nihče ukvarjal z založništvom, je Janez Helm posegel tudi na to področje. Založil je dve knjigi, ki ju je dal natisniti pri Widmanstetterju v Gradcu. Leta 1672 je tako "Vsakladi Joannesa Helma" izšlo Schönlebnovo delo *Evangelia inu lystuvi*, 1678 pa *Bratovske bukvice sv. roženkranca* Matije Kastelca. Predpostavljamo lahko, da je Helm prodajal tudi druge knjige, ki jih je v drugi polovici 17. stoletja natisnil graški Widmanstter in so bile glede na vsebino namenjene predvsem prebivalcem Kranjske.²⁷¹ *Stetter*

V senci prvega pravega knjigotržca na Kranjskem, Janeza Krstnika Mayrja, ki je odprl v Ljubljani knjigarno leta 1678, so do konca 17. stoletja v mestu delovali še trije knjigovezi, ki so prodajali in zalagali tudi drobne tiskovine. Prvi med njimi je *Alexander Stain*. Leta 1681 ga omenjajo kot novega ljubljanskega meščana,²⁷² v arhivu mestne uprave pa najdemo beležke o njegovem knjigoveškem delu vse do leta 1705.²⁷³ Uveljavil se je tudi kot knjigotržec, saj je prodajal drobne tiskovine, predvsem koledarje.²⁷⁴

²⁷¹ Med te tiske sodi novi ljubljanski sodni red izdan leta 1666, pa poročilo besedilo predstave, ki jo je nato igralo ljubljansko jezuitsko gledališče - *Becroente Cronen-Flucht oder Eumelus* (1678) (cfr. Stanko Škerlj, *Italijansko gledališče v Ljubljani v preteklih stoletjih*, Dela 2. raz. SAZU 26 (Ljubljana 1973), 92 s.) in *Directorium agendorum tempore pestis Auctoritate Reverendissimi ac celisissimi Domini Josephi dei & apostolicae sedis gratia episcopi Labacensis Ad sua dioeceseos Pastores sublimissimum*, 1680 - navodila o obnašanju v času kuge, namenjena duhovščini ljubljanske škofije (GRAFF 1993, nr. 562, 685 in 699).

²⁷² ZAL Cod. XIII/98, pril. 3.

²⁷³ ZAL Cod. XVII/86 (1705).

²⁷⁴ RADICS 1881, str. 84.

Podobna je bila življenska pot *Adama Skubeja*. Leta 1682 je bil vpisan med ljubljanske meščane. Poslovalnico si je uredil na Trgu. Kot knjigovez je bil seveda tudi trgovec s pisalnimi potrebščinami. Leta 1689 je zabeleženo, da je imel stojnice kar na širih ljubljanskih sejmi: ob praznikih sv. Filipa in Jakoba, sv. Petra in Pavla, Povišanja sv. Križa ter ob godu sv. Elizabete.²⁷⁵ Za nas je pomemben predvsem kot knjigotržec, založnik in tiskar. Ves čas je namreč prodajal drobne tiske, koledarje in molitvenike, pa tudi obsežnejša dela, ki so jih pri njem kupovali teologi, filozofi, zdravniki in zgodovinarji.²⁷⁶ Leta 1690 je založil letak *Aquila Austriaca*, na katerem je natisnjeno poročilo o dogodkih med septembrom 1688 in septembrom 1689.²⁷⁷ Leta 1700 je izdal četrto knjigo pridig Janeza Svetokriškega, ki jo je natisnila Mayrjeva tiskarna v Ljubljani.²⁷⁸ Skube je umrl v Ljubljani leta 1705.²⁷⁹

Malo podatkov imamo o življenju in delu *Johanna Carla Mallya*, knjigoveza, ki je deloval na prelomu med 17. in 18. stoletjem in je svojo dejavnost dopolnjeval tudi s prodajo tiskovin in koledarjev. Delavnico in prodajalno je imel na Novem trgu, kjer je pred njim delal v sredini stoletja Georg Sixt Schaffer. Mallyevemu delu lahko po aktih mestne uprave sledimo od leta 1686 pa do 1715.²⁸⁰ Na knjigotrško dejavnost pa se nanašajo le podatki o prodaji koledarjev v letih 1692 in 1695.²⁸¹

8.2.2. Leto 1678

Ljubljana, glavno mesto Kranjske, je bila že desetletja brez tiskarne, v deželi pa ni bilo niti papirnega mlina. Vse to je hromilo tudi druge dejavnosti, povezane s knjigami, zato smo lahko s področja založništva navedli le nekaj skromnih poizkusov. Isto velja za knjigotrštvo, ki je bilo prav tako slabo razvito.

Prizadevanja škofa Tomaža Hrena, da bi na Kranjskem zopet dobili tiskarno, se niso uresničila. Podobno ni uspelo te dejavnosti oživiti niti Rajnaldu Scarlichiju, ki je bil med leti 1620 in 1630 tržaški škof, nato pa Hrenov naslednik v Ljubljani. Eden od vzrokov, da je bila škofova prošnja leta 1636 zavrnjena, je bil njegov predlog, da bi mestni svet plačal stroške za tiskarjevo stanovanje. Zbirka črk je tako obležala še naprej neuporabljena pri ljubljanskih jezuitih.²⁸²

²⁷⁵ ZAL Cod. XIII/106, pril. 1-5.

²⁷⁶ Janko Šlebinger, s. v. Skube Adam. - SBL 3, zv. 10, 1967, str. 339.

²⁷⁷ RADICS 1881, str. 84.

²⁷⁸ Janko Šlebinger, s. v. Skube Adam. - SBL 3, zv. 10, 1967, str. 339.

²⁷⁹ RADICS 1881, str. 86.

²⁸⁰ ZAL Cod. XVII/70 (1686); Cod. XVII/96 (1715).

²⁸¹ RADICS 1881, str. 85.

²⁸² France Kidrič in Maks Miklavčič, s. v. Scarlichi Rajnald. - 3, zv. 9, 1960, str. 211; KIDRIČ 1929-38, 103 ss.

Po zagonu, ki ga je dal tiskarstvu in založništvu protestantizem, opazamo zastoj teh dejavnosti tudi v sosednjih hrvaških pokrajinah. Tako je pod okriljem jezuitskega reda začela delovati tiskarna v Zagrebu šele leta 1664. Kot zanimivost naj omenimo, da so jim črke in stroj prodali ljubljanski redovni bratje.²⁸³ Le v štajerski prestolnici, Gradcu, je bilo tiskarstvo, založništvo in knjigotrštvo vse 17. stoletje zelo živahno. Temu se ne smemo čuditi, saj so morali pokrivati tudi potrebe sosednjih dežel - Kranjske in Koroške.

V zvezi z ljubljanskimi tiski do leta 1678 pa ostaja še vedno nerazrešeno vprašanje, kdo je natisnil letak z novico o sončnem mrku, ki so ga opazovali štirje cerkveni dostojanstveniki pri Vrhniku 28. januarja 1664. Ohranjeni sta dve različici tega sporočila,²⁸⁴ na nobeni pa ni navedena tiskarna in kraj izdaje. Doslej je prevladovalo mnenje, da je bil natisnjen v Nemčiji, saj je na enem pripis, da ga je moč kupiti pri Paulusu Fürstu, trgovcu z umetninami v Nürnbergu. Naj na tem mestu opozorimo, da je bil Fürst resda pomemben založnik in knjigotržec, ni pa imel svoje tiskarne.²⁸⁵ Tako ostaja odprto vprašanje, kje je bil natisnjen tudi enolistni letak. Letaki, predhodniki časopisov, so bili namreč v prvi vrsti namenjeni ljudem, ki so živeli na področju, kjer se je zgodil dogodek, o katerem so poročali. Zato so bili običajno tam tudi natisnjeni. Da je bila to morda kljub vsemu Kranjska, kaže namreč podatek, da so kar trije od štirih primerkov letakov ohranjeni pri nas.

Leto 1678 pa je za tiskarsko, založniško in knjigotrško dejavnost na Kranjskem prelomno. Po neuspešnih prizadevanjih, da bi ustanovili tiskarno v Ljubljani že v prvi polovici 17. stoletja, so končno deželni stanovi podprli pobudo Janeza Ludvika Schönlebna za ustanovitev tiskarskega podjetja v Ljubljani. 18. julija 1678. so tako povabili Janeza Krstnika Mayrja, salzburškega tiskarja in knjigotržca, da uredi še isto leto v Ljubljani tiskarno. Mesto mu je poleg pravnega protektorata odobrilo še letno podporo 200 goldinarjev. Mayr je ponudbo sprejel in 25. novembra 1678 je iz njegove ljubljanske tiskarne prišla med Kranjce prva tiskovina.²⁸⁶ Še pomembnejši pa je korak, ki ga je naredil na področju knjigotrštva. Uredil je knjigarno, njeno ponudbo pa predstavil v obsežnem tiskanem katalogu.

²⁸³ STIPČEVIĆ 1988, str. 119.

²⁸⁴ REISP 1966 b.

²⁸⁵ V temeljnem delu o nemškem tiskarstvu 16. in 17. stoletja med nürnberškimi tiskarji ne najdemo Paulusa Fürsta (cfr. Josef Benzing, *Die Buchdrucker des 16. und 17. Jahrhunderts im deutschen Sprachgebiet*, Beiträge zum Buch- und Bibliothekswesen 12 (Wiesbaden 1963). Prav tako ni omenjeno, da bi bil Fürst tiskar v *Lexikon des Buchwesens I* (Stuttgart 1952) str. 273.

²⁸⁶ RADICS 1881, 82 ss.

9.0 JANEZ KRSTNIK MAYR

9.1. Življenje in delo do prihoda v Ljubljano

Janez Krstnik Mayr se je rodil 20. 2. 1634 v kraju Frauen-Chiemsee na Bavarskem. Za tiskarja se je izučil v Augsburgu pri Andreasu Apergerju. Čeprav je bila predpisana učna doba dve leti, je že po enem letu zaključil šolanje, za preostanek pa plačal 100 goldinarjev in si tako pridobil obrtno dovoljenje. V tistem času je edino tiskarno v Salzburgu vodila Anna Ursula Katzenberger, vdova salzburškega tiskarja Christopha Katzenbergerja. Leta 1656 se je Janez Krstnik Mayr z njo poročil in tako prevzel podjetje. 16. 7. 1669 je stavbo, v kateri je imel delavnico, močno poškodoval zemeljski plaz, zato je Mayr tiskarno preselil v novo zgrajeno hišo v Griesgasse bliže središču mesta.²⁸⁷ Že leta 1661 je imel naslov dvornega in akademskega tiskarja²⁸⁸, cesar Leopold I. pa mu je leta 1696 podelil plemiški naziv. Tako se je lahko podpisoval Mayr von Mayregg. Umrl je leta 1708 v Salzburgu.²⁸⁹

Leta 1668 je Mayr začel izdajati *Wochentlichen Ordinari Post=Zeitungen*, ki se je kasneje preimenoval v *Wochentliche Ordinari-Zeitungen* in *Salzburgische Ordinari-Zeitungen*. Salzburško podjetje je vodil Janez Krstnik Mayr 52 let, v tem obdobju pa so izdali več kot 200 publikacij.

Ko je ljubljanska stanovska uprava 18. januarja 1676 zaupala skrb za tisk Janezu Ludviku Schönlebnu, je ta odšel v Salzburg in Janezu Krstniku Mayrju ponudil, da ustanovi podjetje v Ljubljani.²⁹⁰ Tako je leta 1678 začela delovati Mayrjeva ljubljanska podružnica. Do leta 1682 jo je vodil Janez Krstnik sam, po tem času pa je zanjo skrbel sin Jožef Tadej.²⁹¹

Za nas so seveda pomembni predvsem Mayrjevi ljubljanski tiski, čeprav je znano, da je imel že pred svojim prihodom na Kranjsko stike z nekaterimi takojšnjimi posamezniki in inštitucijami. Tako je v Salzburgu leta 1676 med drugim natisnil delo *Controversiae philosophicae*, ki ga je napisal stiški pater Edmund Wagner, kasnejši namestnik priorja tega samostana.

²⁸⁷ LANG 1972, 38 s.

²⁸⁸ V literaturi sicer navajajo, da mu je ta naslov podelil salzburški nadškof Max Gandolph leta 1668 (cfr. LANG 1972, str. 38; DURSTMÜLLER 1982, str. 138; Janko Šlebinger, s. v. Mayr. - SBL 2, zv. 5, 1933, str. 74; REISP 1989, str. 433), vendar se je že v knjigi *Brevis historia* (1661) podpisal s pridevki aulicus in academicus, enako tudi v knjigotrškem katalogu za sejem v Linzu leta 1664, nemško obliko nazivov je nato uporabil v *Salzburgische Chronica* leta 1666. Iz leta 1668 pa je dejansko akt nadškofa Gendolpha, ki daje predprave dvornemu in akademskemu tiskarju, oz. ureja odnose med obema salzburškima tiskarjema tistega časa. Leta 1666 je namreč Mayr dobil konkuranta Melchiorja Haana.

²⁸⁹ LANG 1972, 38 s.

²⁹⁰ Maks Miklavčič, s. v. Schönleben Janez Ludvik. - SBL 3, zv. 10, 1967, str. 239.

²⁹¹ Branko Reisp, s. v. Mayr. - ES 7, 1993, 27 s.

Janez Krstnik Mayr pa ni bil le tiskar, ampak se je uveljavil tudi kot knjigo-tržec. Knjige je prodajal v svojem salzburškem podjetju in na sejnih, ki so bili organizirani v drugih mestih. Svojo ponudbo je predstavil v obsežnih sejemskih katalogih. Ohranila sta se dva - za sejem v Linzu leta 1664 in za ljubljanski Elizabetin sejem v letu 1678. Z ljubljanskim katalogom se je Mayr predstavil mestu, v katerem je prav tedaj odprl knjigarno in podružnico svoje salzburške tiskarne.

9.2. Katalog iz leta 1664

Catalogus librorum qui vernis nundinis Lincensibus venales prostant 1664 - apud Joannem Baptistam Mayr, Salisburgensem aulico academicum typographum, et bibliopolam

Drobna knjižica, (dimenzije 20 x 15 cm) obsega le 15 strani. Ohranili so jo v dunajski Dvorni knjižnici, ki je danes del fonda avstrijske Nacionalne biblioteke.²⁹² Opisi knjig v katalogu so zelo sumarni: naveden je le avtor, naslov in format publikacije, ni pa podatkov o založniku, letu in kraju izida. Knjige so razdeljene po tematiki in jeziku v deset skupin:

9.2.1. *Libri Rubro - Nigri*

V tem oddelku je 15 naslovov.²⁹³ Vsa dela so v latinščini, saj so to mašne in obredne knjige, ki so se uporabljale pri katoliškem bogoslužju. Velikosti brevirjev so bile različne, od takih, da so šli v žep, pa do misalov in antifonarja, ki je imel velikost folija.

9.2.2. *Libri concionatorii* (Pridigarske knjige)

Med 105 naslovi je 90 del v latinščini in 15 v nemščini. Tudi dela iz tega oddelka so večinoma povezana s cerkvenim življenjem in pastoralno teologijo. V katalogu so naštetih brevirji, postile, zbirke pridig za razne priložnosti (poroke, pogrebi, različni prazniki) ter zbirke moralnih govorov. Med avtorji omenimo jezuita in teologa, Roberta Bellarmina in Petrusa Fabra.

9.2.3. *Libri Biblici Theologici, & Ascetici*

Teološkimi vprašanjem je posvečenih tudi vseh 169 del tretjega oddelka, ki so vsa napisana v latinščini. Biblija je bila naprodaj v več različicah, s slikami ali brez njih, nadalje je prodajal eno od izdaj biblijske konkordance, pa katekizme, evangeliarije, zbirko psalmov in zbirko litanij. Precej del zadeva

²⁹² ÖNB sig. 409267.

²⁹³ Število naslovov je včasih težko določiti, saj obstajajo dela, ki so izšla v več različnih formatih (npr. Breviarji). V takšnih primerih smo ga upoštevali le kot en naslov.

življenje raznih redovnih skupnosti: omenimo lahko tiskana pravila (Regula), ki so se jih držali benediktinci, avguštinci in frančiškani. Več knjig obravnava posamezne svetnike, na primer sv. Frančiška Saleškega in sv. Uršulo. Naprodaj je bila tudi zbirka del pisateljev cistercijanskega reda, več knjig frančiškanskega teologa Bonaventure, komentarji k spisom Tomaža Akvinskega, razprava španskega teologa Luisa de Moline iz 16. stoletja, ter tiskane priprošnje papeža Urbana VIII, v katerih se je priporočal za varstvo pred strelo.

9.2.4. *Libri Iuridici*

V tem oddelku je predstavljenih 228 latinskih in 15 ¹ nemških knjig. Naprodaj so bila dela, ki obravnavajo rimsko, kanonsko in dedno pravo, pa tudi povzetki in pripomočki za razumevanje pravne teorije (sinopsis ter knjiga vprašanj in odgovorov iz kanonskega prava). Kupiti je bilo moč tudi dela o pomorskem, justinijanovem, zemljiškem, kazenskem in ljudskem pravu ter priročnike o sestavljanju oporok, o služnostih, advokatih in tožilcih. Med teoretičnimi deli moramo omeniti razprave nemškega pravnika Benedikta Carpzowa, ki je v 17. stoletju postavil temelje nemški kazensko pravni znanosti. V Linzu so prodajali pet njegovih knjig. Lob
Lob

9.2.5. *Libri Politici, Historici*

Vseh 164 del v tem razdelku je bilo napisanih v latinščini. Po avtorjih jih lahko razdelimo v tri večje skupine. Najprej so tu natisi del antičnih avtorjev. Naprodaj so imeli knjige Apuleja, Kurcija Rufa, Kornelija Nepota, Katula, Demokrita, Tacita, Plutarha, Plinija Starejšega, Polibija, Epikura in Cicerona. Poleg originalnih tekstov so nekatere izmed teh publikacij vsebovale tudi komentarje. Med antičnimi deli velja posebej izpostaviti Aftonijevo delo *Progymnasmata*, ki je veljalo še v 17. stoletju za učbenik retorike. Med avtorji, ki so živeli v 16. in 17. stoletju pa omenimo filozofa Johna Barclaya, filologa Henrica Boeclerja, jezuita in profesorja klasičnih jezikov Jacoba Baldéja, jezuita, profesorja retorike Jacoba Bidermanna, nemškega arheologa in geografa Philipa Cluverja ter nemškega polihistorja Hermanna Conringa. Prodajali so tudi knjige s področja pedagogike Čeha Jana Komenskega, in publikacije angleških književnikov Johna Milтона in Johna Owena. Med anonimnimi knjigami moramo opozoriti na vrsto zgodovinskih del o posameznih vladarjih (npr. Leonidi, Henriku Velikem in Henriku III.) ter dela o posameznih mestih in deželah (Konstantinoplu, Turčiji, Cipru). Zanimivi so tudi opisi raznih dežel, na primer itinerarija po Italiji in Holandiji. L
Lob

9.2.6. *Teutsche Geistliche Bücher*

121 nemških duhovnih knjig je namenjenih predvsem katoliškim verskim temam. Omenimo naj Sveto pismo, postile, psaltarije, pridige, molitvenike, evangelije in pesmarice, pa knjige o Kristusovem življenju, rajskih vrtovih, Le

čudežih, svetem tednu in frančiškanih. Več knjig je bilo izrecno namenjenih mladini, prodajali pa so tudi posamezne grafike z nabožnimi motivi.

9.2.7. *Teutsche Historische und Politische Bücher*

V razdelku je predstavljenih 217 naslovov, od tega 212 v nemškem in 5 v latinskem jeziku. Prodajali so v nemščino prevedena dela grških in rimskih pisateljev Demokrita, Salustija, Tacita, Virgilija in Epikura, antično tematiko pa so obravnavala tudi nekatera druga dela npr. *Cupido und Mars* in *Cleopatra*. Med pomembnejšimi pisatelji iz obdobja humanizma in renesanse moramo omeniti Petrarco, Boccaccia in Guiccardinija, iz 17. stoletja pa Balzaca, Moliera in Zesena. Naprodaj je bilo tudi več gledaliških del in govorov. V ta oddelek so uvrščene tudi nemške knjige z geografskimi opisi sveta, med katerimi velja posebej izpostaviti *Cosmographijo* (universalis) Sebastiana Münsterja.²⁹⁴ Ljudje, ki so se v 17. stoletju odpravljali na potovanja, so napotke verjetno našli v knjižici *Reiß=Buchlein*, lahko pa so posegli tudi po knjigah, ki so opisovale oddaljene dežele: npr. Kitajsko (*Beschreibung des Königreichs Cina*), ali Indijo (*Saars Ost-Indianische Reiß-Beschreibung*). Na prodaj so imeli tudi potopise za Anglijo, Francijo in Švedsko. *Planeten-Buch* je prinašala osnovna znanja o vesolju. Več knjig je obravnavalo zgodovinsko tematiko. Tako je bilo naprodaj eno od del proučevalca zgodovine glasbe Athanasiusa Kircherja. Številni so zgodovinski prikazi posameznih dežel oziroma vladarskih hiš, na primer Rimskega cesarstva, antične Sicilije, Germanije, Frankov in Habsburžanov. Med priročnike moramo šteti madžarske in nemške grboslovne knjige, pa tudi povsem praktična tiskana navodila o pisanju, računanju in meterologiji. Včasih je le po naslovu težko ugotoviti vsebino knjige, vendar pa bo za delo *Caseologia oder von denen Käsen*, vsekakor veljalo, da obravnava sirarstvo; žal pa ne vemo, če so bili napotki namenjeni izdelovalcem ali pa kupcem mlečnih izdelkov.

9.2.8. *Libri Medici*

V tem oddelku je predstavljenih 59 naslovov latinskih knjig. Večinoma so to praktični medicinski priročniki (npr. *Manuale medicorum*, *Fernelij Medicina universa*) ter dela o anatomiji (*Segeri Dissertatio anatomica*), farmakologiji (*Schrodteri Pharmacopedia medico, Chymica*) in fiziologiji (*Jacobi Fundametna medicinae Physiologicae*). Več knjig govori o posameznih človeških organih (*Segeri De corde*, *Zeisoldi De natura feminis*) ali bolezenskih pojavih (*Sennerti De febribus*). Med pomembnejšimi avtorji medicinskih del iz 16. stoletja moramo izpostaviti italijanskega naravoslovca, zdravnika in matematika Geronima Cardana, med pisci 17. stoletja pa flamskega

²⁹⁴ Znano je, da je imelo to delo velik vpliv na našega Valvasorja, ki je imel z Münstrom tudi osebne kontakte.

naravoslovca Johanna Baptista van Helmota in vsestranskega znanstvenika Athanasiusa Kirchnerja.

9.2.9. *Teutsche Arzney-Bücher*

Naprodaj je bilo tudi 29 nemško pisanih knjig s področja medicine. Tri dela so imela naslove delno zapisane v latinščini, vendar lahko predpostavljamo, da je bil tekst publikacij nemški, sicer jih ne bi uvrstili v ta razdelek. Večinoma gre za priročnike, ki morda niti niso bili namenjeni zdravnikom, ampak predvsem laikom. Poleg splošnih knjig o anatomiji, o vročičnih boleznih, jih namreč več obravnava zdravilna zelišča, dve pa tudi domačo lekarno (*Vetteri Hauß-Apotheck*).

9.2.10. *Libri Musici*

Med sedmimi glasbenimi deli, moramo opozoriti na tri, ki so nastala v 17. stoletju. Avstrijski komponist Abraham Megerle je leta 1647 objavil cerkveno glasbo pod naslovom *Ara Musica*, naprodaj pa so bile tudi baročne pesnitve (*Arien*) Nemca Adama Kriegerja in delo *Zwey Lieder von dem Leyden und Tode Jesu*, ki ga je leta 1660 zložil Nemec Samuel Friedrich Capricornus.²⁹⁵

Janez Krstnik Mayr je torej na sejmu v Linzu leta 1664 prodajal 1129 različnih publikacij. Mesto ob Donavi je bilo v drugi polovici 17. stoletja v razvetu, kar se je odražalo na številnih novogradnjah, med katerimi so bile tudi cerkve in mestna hiša. Pomemben korak je bil narejen na področju šolstva, saj je bilo v Linzu od takrat naprej v okviru jezuitskega kolegija moč študirati tudi pravne znanosti.²⁹⁶ Janez Krstnik Mayr je bil leta 1664 na začetku svoje uspešne poti in v Salzburgu še ni imel konkurentov na področju tiskarstva in knjigotrštva. Kako je znal prisluhniti potrebam časa, lahko presojamo po izboru knjig, ki jih je pripeljal na linški sejem.

Na podlagi kataloga, kjer je vpisan le avtor in skrajšani naslov, gradivo pa je razdeljeno po tematiki v deset skupin, moremo delno oceniti Mayrjevo knjigotrško ponudbo. Knjige so objavljene v dveh jezikih in sicer latinščini (65%) in nemščini (35%). Navidezno velik odstotek latinskih del se zmanjša, če odštejemo tri razdelke, v katerih so predstavljene knjige, ki so jih uporabljali pri katoliškem bogoslužju. Če pa upoštevamo še dejstvo, da je bila strokovna literatura s področja prava in medicine v 17. stoletju še vedno praviloma pisana v latinščini, nam preostanek knjig pokaže popolnoma drugačno jezikovno strukturo: nemščina postane prevladujoč jezik publikacij.

Po vsebini in namembnosti lahko knjige razdelimo v dve veliki skupini. V prvo sodijo priročniki, ki so jih uporabljali v vsakdanjem življenju, in sicer tako na duhovnem kot tudi posvetnem področju. Veliko knjig je povezanih s

²⁹⁵ Podatke o glasbenih delih povzemam po priročniku *Muzička enciklopedija 1-2*, Zagreb 1958-1963.

²⁹⁶ DURSTMÜLLER 1982, str. 128.

katoliškimi verskimi obredjem, razlagami verskih resnic in cerkvenega življenja. Pravna in medicinska dela pa so pomagala razreševati odnose med ljudmi, njihova življenska in zdravstvena vprašanja. Nekaj priročnikov, namenjenih laikom, imamo tudi za druga področja. V latinsko in nemško pisanih knjigah o politiki in zgodovini (*Libri Politici, Historici* in *Deutsche Historische und Politische Bücher*) se odraža duhovni svet ljudi druge polovice 17. stoletja. Tu najdemo leposlovnna dela antičnih pisateljev, predstavnikov renesanse in humanizma pa tudi sodobnikov, ki so ustvarjali v 17. stoletju v nemških deželah, Angliji, Franciji in Italiji. Številni dramski teksti kažejo na razcvet gledališč, medtem ko so bili opisi bližnjih in daljnih dežel in popotni priročniki verjetno namenjeni plemičem, ki so spoznavali širši svet na svojih mladostnih popotovanjih, pa tudi tistim, ki so o njem lahko le brali.

9.3. Katalog iz leta 1678

Catalogus Librorum qui nundinis Labacensibus autumnalibus in officina libraria Joannis Baptistae Mayr, Venales prostant. Anno M.DC.LXXVIII

Knjižica majhnega formata (dimenzije 15,5 x 9,3 cm) ima 63 listov, oziroma 126 strani. Danes imamo evidentiran le en izvod te publikacije, ki ga hrani Narodni muzej Slovenije (sig. 16533). Znano je, da ga je v začetku 19. stoletja hranil v svoji zbirki starih kranjskih tiskov baron Jožef Kalasanc Erberg na gradu Dol pri Ljubljani, saj ima na naslovnici njegov žig. Ko je bila leta 1880 Erbergova knjižnica razprodana, je del fonda za 1000 goldinarjev odkupil tedanji Deželni muzej.²⁹⁷ Med kupljenimi knjigami je bil zelo verjetno tudi Mayrjev katalog, ki so ga v muzeju katalogizirali med leti 1936 in 1937. Širša znanstvena javnost je zanj izvedela iz članka Branka Reispa²⁹⁸ ter iz faksimilirane izdaje, ki jo je uredil Martin Žnideršič.²⁹⁹

Ko je Janez Krstnik Mayr leta 1678 v Ljubljani na semanji dan ob godu sv. Elizabete odprl knjigarno, se je bralcem knjig v svojem katalogu predstavil predstavil z latinskim uvodnim nagovorom:

Ad Lectorem: Quo magis demonstrare possem, quam grato ac humili animo peterem venerari & demereri Gratosissimum, Indultum, quo me Reverendissimi & Illustrissimi Status inclytæ hujus Provinciae Carniolæ bearunt; non solum in erectione novi Typographæi magnas expensas feci, sed etia Officinam meam librariam copiosâ suppellectile magno cum sumptu instruxi. Et ut scire posses, Amice Lector, libros, quos commodo tuo adduxi, eos

²⁹⁷ Arhiv Narodnega muzeja Slovenije za leto 1880, št. 45.

²⁹⁸ REISP 1962; REISP 1966.

²⁹⁹ *Catalogus librorum qui nundinis Labacensibus autumnalibus in officina libraria Joannis Baptistae Mayr, venales prostant. Anno M.DC.LXXVIII: faksimile.* - Mladinska knjiga: Ljubljana 1966.

*praesenti Catalogo conscripsi. Quod si videro obsequium hoc meum gratum fuisse, majori adhuc copiâ Officinam meam locupletabo, quo amplius inservire possim. Tu interim Erudite Lector bene vale, & conatum meum favore tuo promove.*³⁰⁰

Opisi knjig v katalogu so zelo skopi, saj je naveden le avtor in skrajšani naslov, ne pa tudi založnik, kraj in leto izdaje. Po tematiki in jeziki so razdeljene v devet skupin.

9.3.1. *Libri Theologici, Concionatorij, Ascetici, & c.*

V tem uvodnem razdelku je predstavljenih 420 različnih naslovov latinsko pisanih knjig. Glede na njihovo vsebino lahko ugotovimo, da so bile najbrž namenjene tako duhovnikom in študentom kot laikom. Med bogoslužnimi knjigami navedimo več različnih izdaj katekizma, brevirijev in antifonarijev (notno gradivo za pete dele maše) za praznik sv. Avguščina. Veliko je priročnikov za pastoralno teologijo, na primer več knjig pridig za vse nedelje in praznike v letu, za adventni čas ali razne priložnosti, npr. pogrebne maše. Potem so v katalogu omenjene še zbirke litanij ter nagovorov za nedelje in praznike. Prodajali so tudi razne priročnike (npr. *Mayer Manuale Biblicum, Buecher Instructio seu Modus Concionandi, Modus orandi Duem, Brevis Instructio de Sacramentali Confessione rite obeunda*).

Več knjig je obravnavalo zgodovino katoliške cerkve in njene predstavnike. Omenimo naj dela o Kristusovem življenju, o življenju Jezusa, Jožefa in Marije, o božji ljubezni in o svetnikih in njihovih delih (npr. o čudežih sv. Antona Padovanskega, o življenju sv. Avguščina, sv. Cipriana, sv. Frančiška Ksaverija in sv. Gerharda). Kar štirinajst knjig je posvečenih Mariji, njenemu življenju in načinu čaščenja, za srečno smrt ste si ji lahko priporočili po navodilih knjižice *Hebdomada Mariana pro felici morte*. Nekaj del obravnava redovne skupnosti in njihova pravila. Prodajali so knjige o življenju benediktincev, cistercijanov in minoritov, pa tudi o dolžnostih priorja (*Prior Claustralis, seu de Officio & Potestate Prioris*).

V razvoju katoliške cerkve je predstavljal prelomnico tridentinski koncil. Več knjig o tej problematiki je bilo naprodaj tudi pri Mayrju (npr. *Reding Oecumenici Tridentini Concilij Veritas inextincta*). Nanj se navezuje Nürnberški odlok iz leta 1532 (*Nierembergij Exceptiones Concilij Trident*) in

³⁰⁰ Bralcu: Da bi mogel tem bolje dokazati, s kako hvaležnim in ponižnim srcem skušam izreči spoštovanje in se izkazati zaslužnega za darilo, s katerim so me osrečili zelo spoštovani in odlični preimenitni stanovi te slavne kranjske dežele; ne samo da sem mnogo potrošil za postavitve tiskarne, ampak sem tudi svojo knjigarno ob velikem strošku opremil z bogatim pohištvo. Dajem ti na znanje, ljubi bralec, da sem knjige, ki sem jih zbral v tvoj prid, opisal v tem katalogu. In če bom videl, da je bila moja ustrežljivost dobrodošla, bom še z večjo zalogo obogatil svojo trgovino, da ti bom še v večji meri mogel ustreči. Ti pa, učeni bralec, medtem zdravstvuj in z naklonjenostjo podpri moje prizadevanje. (Prevod po REISP 1966, str. 3).

tudi prepoved določenih knjig (*le Mane de SS. Bibliorum prohibitione in lingua vulgari seu vernacula*).

Med avtorji prvega oddelka moramo omeniti nekaj pomembnejših posameznikov. Mednje vsekakor sodi cerkveni zgodovinar Evzebij iz Cezareje, ki je že v 4. stoletju ustvaril pomembno delo *Historia Ecclesiastica Graece & Latine*. Tudi Justinijan, ki je živel v zgodnjem srednjem veku, je s svojim opusom *Opera omnia* vzbujal zanimanje še v 17. stoletju. Prav tako so bila več stoletij po nastanku aktualna dela Tomaža Akvinskega, frančiškana Bonaventure (*Speculum Disciplinae ad Novitios de Profectu Religiosorum*) in angleškega cerkvenega dostojanstvenika in pravnika Lanfranka (*Opera omnia*).

Ob prebiranju dela *Gesta Dei per Francos, sive Orientalium Expeditionum & Regni Francorum Hierosolymitani Historia*, ki ga je v 12. stoletju napisal opat iz Nogenta Guibert, so še stoletja podoživljali križarske pohode. Nadalje moramo opozoriti na delo Jeana Gersona, ki je v 14. stoletju ostro kritiziral mysticizem (*De Imitatione Christi*). Zanimivo je zgodovinsko delo Eneja Silvija Piccolominiya, kasnejšega papeža Pija II. (*De viris illustribus*) ter teološke študije Španca Luisa de Moline (*de Eminentissima Sacerdotum Dignitate, Vitae perfectione, & Sanctitate*).

Med pomembnejše avtorje 16. stoletja lahko uvrstimo profesorja na leuvenski univerzi Roberta Bellarmina (*de Septem Verbis a Christo in Cruce prolatis*) in papeža Marcela II. (*Sapientia Pacifica filiorum Dei, Politicorum vanitati opposita*). Zanimiva avtorja sta tudi Gianpietro Carafa, kasnejši papež Pavel IV., ki je bil predstavnik reda Oratorij božje ljubezni (*Seraphinus, sive Schola sancti Amoris*) in začetnik janzenizma Cornelius Jansenius (*Comentarius in S. Jesu Christi Evang.*).

Iz 17. stoletja navedimo dela astronoma in astrologa Joannesa Keplerja, (npr. *Subsidium Animabus un purgatorio omni Jure debitum*), matematika in filozofa Blaisa Pascala, (*Christianae Preces*) ter teologov Ernesta Hessensko Rheinfelskega (*Motiva conversionis ad fidem Catholicam*) in Španca, frančiškana Royasa y Spinole (*Meditationes super Vitam & gesta Chri.*). Oba sta se zavzemala za edinost cerkve.

Končno moramo omeniti še Janeza Ludvika Schönlebna. Med latinskimi teološkimi deli sta navedeni dve njegovi knjigi in sicer *Discursus praedicabiles in Dom. totius Anni* in *Tractatus geminus de Mysterijs Dominicae Passionis*. Ker Schönleben ni izdal nobene knjige s povsem identičnim naslovom, lahko predpostavljamo, da sta bili pri Mayrju naprodaj knjigi *Horae subsecivae dominicales, sive Discursus sacri de tempore in Dominicas totius anni* (1676) in delo, ki ima na listu pred naslovno stranjo sicer res naslov *Tractatus Geminus...*, vendar običajno citirajo tekst z naslovnice, kjer so tudi ostali bibliografski podatki: *Tractatus I. Quadragesimalis Sacra Pyramis. Jesu Christo servatori Mundi* in *II. Sacra Peregrinatio ad Sepulchrum Dominicum* (1673). Obe sta izšli v Salzburgu pri Mayrjevem konkurentu Melchiorju Haanu.

9.3.2. *Libri Juridici*

545 naslovov knjig je s pravnega področja. Večina je pisanih v latinščini, nekaj pa v nemščini. Prodajali so zbirke predpisov civilnega in kanonskega prava (*Corpus Juris Civilis*; *Corpus Juris Canonici*) ter komentarje in splošna navodila za uveljavljanje pravnih norm (*Canisij Opera de Jure Canonico*; *Chesij Interpretationes Juris*; *Engel Collegium universi Juris Can.*; *Guntzelius de Regulis Juris*; *Informatorium Juris*; *Pacij Analysis ex Codice*; *Paratitla totius Juris*; *Pruckmanni Opera Juridico-Practica*; *Reutter Tabulae Juridicae, quibus accesserunt Juridici*).

Nekaj knjig je o pravnem postopku (*Belizens Processus Juris Civilis & Criminalis*; *Biccij Res quotidianae, sive Aurea Juris Civilis, & c.*; *Brissonij Lexicon Juris*; *Strauchij Lexicon Particularum Juris*), o inštituciji notariata (*Cnaustini Ars Notariatus*; *Hörnigk Stella Notariorum, oder Notariatbuch*; *Sattlers Notariatbuch*; *Volckmanns Notariat=Kunst*), o sestavljanju oporok (*Dauth Tractatus Methodicus de Testamentis*) in poročnih pogodbah (*Fontanella de Pactis nuptialibus*; *Seldeni Uxor Ebraica seu de Nuptijs & divortijs libri III*).

Posamezna dela obravnavajo specialna pravna področja, na primer trgovinsko pravo (*Marquardus de Jure Mercatorum*) ali pa aktualno vprašanje o vojni odškodnini (*Rövenstrunck Rechtliches Bedencken von Anlag / Contributionen/ Kriegs Steuern / und Schaden*). Predstavljeni so predpisi, ki so veljali v posameznih deželah: na primer na Švabskem (*Schneyders Processus Juris Judicij Provincialis Sueviae*) in Madžarskem (*Taboris Collatio Juris Romani & Hungarici*) ali pa v odnosih med državami, na primer med svetim sedežem in Francijo (*Rebuffi Tractatus Concordatorum, quae inter Leonem X. & Franciscum Regem Gallicae sunt edita*). Zanimive so tudi izdaje cesarskih predpisov za posamezna obdobja (*Gemeine Bescheide / welche bey dem hochlöb. Käyser Cammer=Gericht/von dessen anfang/ biß auff den Monath Julij 1677 einschließlic /so wohl in als auß dem Gericht seynd eröffnet worden*) in deli o plemstvu (*Hanau de Nobilitate; Verzeichnuß der Churfürsten / Fürsten und Ständen deß H. Röm. Reichs auff jetzt weh ebtem Reichstage*).

Poleg tega, katera pravna področja so pokrivala dela, ki jih je ponujal Mayr v svojem ljubljanskem katalogu, pa je pomembno opozoriti tudi na nekatere avtorje, pravnike, ki so v zgodovinskem razvoju stroke prispevali mnoga nova spoznanja. Tako so bile naprodaj knjige P. Juventiusa Celsusa (*Decisiones*) in Sex. Pomponiusa (*Enchiridion de Origine Juris*), avtorjev, ki sta živela v 2. stoletju po Kr. Nadalje imamo iz zgodnjerednjeveškega obdobja Justinijanov kodeks in tudi več kasnejših komentarjev in interpretacij tega dela (npr. *Scharschmidi Exercitationes ad Novellas Justiniani*; *Medulla Justiniana*).

Za nemško pravno znanost v srednjem veku sta pomembna Franz Beyerl (*Justinianus Controversus & non Controversus*) in Jakob Sprenger (*Sprengeri*

Institutiones Juris publici in Breve Modici Judicium). V 16. stoletju se je ukvarjal z rimskim pravom francoski humanist in pravnik Dionysij Gothofredus (*Gothofredi Manuale Juris*), Španec Francisca Suarezza (*Opera omnia Juridica*) ter Nemec Johnna Oldendropa, 1488-1567 (*Oldendropij Actionum Fortensium progymnasmata*) Slednja sta predstavnika klasičnega naravnega prava, smeri, ki je dosegla največji razcvet v 17. in 18. stoletju.

Pri Mayrju so bili naprodaj skoraj vsi pomembni teoretiki naravnega prava, ki so pisali v 17. stoletju. Omenimo naj le Huga Grotiusa (*de Principijs Juris naturalis, cum Notis Simonis; de Principijs Juris Naturalis cum observationibus Groetij; Felde Notata in Hugonem Grotium; Hennings Observationes in Hug. Grot. de Jure belli ac pacis; Osiandri Observat. in Hug. Grotium de Jure Belli ac pacis*) in Samuela Pufendorfa (*Elementa Jurisprudentialis universalis; de Officio Hominis & Civis juxta legem naturalem; Dissertationes Academicæ Selectiores*).

Temeljna dela modernega kazenskega prava so v 17. stoletju napisali Benedikt Carpzow (Mayr je prodajal osem njegovih knjig, med njimi tudi glavno delo *Pratica nova Imperialis Saxoniarum Criminalium* (1635), Johann Brunnemann (naprodaj je bilo sedem različnih naslovov - npr. *Tractatus duo de Processu tum Civili tum Criminali inquisitorio; Consilia & Reponsa*) in David Mevius s šestimi naslovi (npr. *Tractatus Jurisdicus de Arrestis; Discursus de Amnestia*). Georg Adam Struve je v katalogu omenjen sedemkrat (npr. *Syntagma Juris Civilis*) in Samuel Stryk enkrat (*Tractatus de Jure Sensuum*).

Našteti moramo še tri pravne teoretike 17. stoletja, ki so delovali na različnih področjih. To so Andreas Gryphius (*Gryphiander de Weichbildis Saxonis*), Johannes Limnaeus (*Limnei Jus publicum*) in Dietrich Reinkingk (*Reinking de Retractu Consanguinitatis*).

V katalogu je kar nekaj avtorjev, ki so zastopani z več kot enim delom, kar kaže na aktualnost pravne tematike, ki so jo obravnavali. Največ, s kar 47. različnimi naslovi pa je prisoten Ahasver Fritsch (1629 - 1701), ki je bil profesor na univerzi v Jeni, nato pa visok dvorni uradnik. Napisal je okoli 300 razprav, v katerih je posegal na različna področja, od pravne zgodovine pa do aktualnih vprašanj povezanih s tiskovnim pravom. Kor zanimivost naj omenimo, da je Mayr aktualnost Fritschovih knjig v katalogu poudaril tudi s tem, da je nekaterim pripisal letnico izida. Tako je bila najnovejša iz leta natisa kataloga (*Sylloge nova variarum Tractatum Juris publici & privati Anno 1678*).

9.3.3. Libri Medici

V tem oddelku je predstavljenih 323 različnih knjig. Večina jih je res s področja medicinskih znanosti, vendar so zastopana tudi ostala naravoslovna področja. Pomembno mesto imajo knjige s področja kemije, mineralogije, botanike in živalske anatomije. Nekatere so zelo splošne in obravnavajo ves živi

svet (npr. *von der Beck Experimenta & Meditationes circa naturalium Rerum principia*), druge pa so bolj specialne (*Lexicon vegetalium usualium*, *Molleri Meditatio de Insectis quibusdam Hungaricis prodigiosis*).

Tudi za področje kemije je precej splošnih del, nekaj pa je prav specialnih (npr. o alkimiji - *Pantaleonis Examen Alchymisticum*). Isto velja za medicino. Tudi tu lahko razlikujemo splošna dela naslovljena preprosto Medicina in knjige, ki obravnavajo posamezne panoge: kirurgijo, anatomijo, razne bolezni (npr. glavo - *Schneiderus de Morbis Capitis*; kugo - *Schmid Bericht von den drey Kranckenheiten /als Pest / Franzosen und Scharbock*) in vojne razmere (*Schmid Kriegs=Arzney*). Velik pomen za zdravje so imela tudi zdravilna zelišča (*Loniceri Kräuterbuch*), kopeli v toplicah (*Braunen Teutscher Jordan / oder Beschreibung deß Biberacher Bads*³⁰¹) in priprava hrane. Mayr je ponujal več različnih kuharskih knjig (npr. *Koch=Buch*).

V 17. stoletju so na področju medicine še vedno upoštevali antične avtoritete in nekatere srednjeveške znanstvenike, zato najdemo med avtorji del, ki so bila na prodaj pri Mayrju tudi take avtoritete kot so Aristotel, Hipokrat, Johannes Platearius, Basilius Valentinus in Giovanni da Vigo. Več knjig pa so napisali zdravniki, ki so v 16. in 17. stoletju prišli do pomembnih spoznanj na raznih medicinskih področjih. Tako so se v 16. stoletju z anatomijo ukvarjali Caspar Bauhin (npr. *Theatrum Anatomicum*), Leonardo Botallo (*Schuß=Wunde und FranzosenCur*), Hieronymus Cardanus (*Offenbahrung der Natur*) in Konrad Gesner (*Thier=Vogel=und Fisch=Buch; de Serpente natura*). Pomembna dognanja na področju empirične kemije je prispeval Daniel Sennert (*de Consensu & Dissensu Chymicorum*), temelje mineralogiji pa je postavil Georg Agricola (*de Re Metallica*). Pindrea Mattioli je pisal o rastlinstvu (*de Plantis Epitome utilissima; Opera omnia*).³⁰²

Številni so bili tudi avtorji iz 17. stoletja, na primer Jean Riolan (*Riolani Enchiridion Anatomicum & Patalogicum*), Adriaen van den Spieghel (*Spigelij de Formato foetu Liber singularis*) in Marcello Malpighi, ki je opisal sistem kroženja krvi (*Malpigij Exercitationes de structura viscerum, nominatim Hepatis, Cerebri, Corticis, Renum & Lienis*). Omeniti moramo tudi pomembna kirurga Johanna Conrada Brunnerja (*Brunnerus Foetum monstrosum & bicipitem cum ejusdem sceleto sistens*) in Paula Barbetto (*Barbette Chirurgia*), kemika Johanna R. Glauberja (*Glauberi Teutsch=Lands Wolfahrt*) in farmakologa Georga Wolfganga Wedela (npr. *Wedelij Pharmacia in artis forma redacta*).

Prve korake na področju vbrizgavanja krvi so opisali Domenico de Marchetti (*Marchettis LXIII. Chyrurgische Observationes*), Johann Major (*Majoris Chirurgia infusoria*) in Robert Boyle, poskuse transfuzije pa Johann

³⁰¹ V mestu Biberach v nemški deželi Baden Württemberg je znano Kneippovo zdravilišče.

³⁰² Posebej ga omenjamo, ker je kot zdravnik in botanik v 16. stol. deloval v Gorici in je bil prvi, ki je opisal več rastlin, ki rastejo pri nas (cfr. Tone Wraber & Anton Prijatelj, s. v. Mattioli, Pietro Andrea. - ES 7, 1993, str. 25).

Sigismund Elsholz (*Elscholz Destillatoria Curiosa; de Phosphoris Observatio*). V katalogu najdemo tudi dela o kužnih boleznih, kugi (Anastasius Kirchner - *Kircheri Scrutinium Physico-Medicum de Contagione Iuis, quae Pestis dicitur*), nastanku in razvoju bolezni (Johann Jakob Wepfer *Wepferi Observationes Anatomicae, ex cadaveribus eorum quos sustulit Apoplexia*) in sodni medicini (Paolo Zacchia - *Zachiae Quaestiones Medico-Legales*; Johann Konrad Amman - *Ammani Medicina Critica*).

9.3.4. *Libri Philosophici, Philologici, Historici, Mathematici, Gymnasticici & Mechanici*

V katalogu je najobsežnejši seznam latinsko pisanih del s področja humanističnih in naravoslovnih znanosti. Med 595 naslovi, ki so urejeni po abecedi avtorjev oziroma naslovih, bomo skušali posamezna področja predstaviti z nekaj deli, prav tako pa bomo opozorili tudi na pomembnejše avtorje.

Med naravoslovnimi disciplinami je nekaj del s področja fizike (*Posneri Propaedeumata Physica; Schwimmer Curiositates Physicae*) in njenih vej, na primer optike (*Kolhansij Tractatus opticus*), meterologije (*Bergeri AEolus Dramaticus, seu Actus oratorius de Natura ventorum*) in astronomije (*Cunitiae (Mariae) Urania propitia, sive Tabula Astronomicae mire faciles; Mut Descriptio artificiosi cujusdam horologij Astronomico-Geographici; Schikardi Astroscopium*). Prav tako je bilo moč kupiti priročnike za matematiko (*Schotti Organum Mathematicum*), geometrijo (*Bullialdi Exercitationes Geometricae tres*), aritmetiko (*Schotti Arithmetica Practica*) in splošne tehniške znanosti (*Schotti Technica Curiosa*).

Jezikoslovje je predstavljeno z več slovarji (*Buxtorissij Lexicon Hebraicum & Chaldaicum; Königs Lexicon novum Latino-Germanicum; Weismanni Latino-Germanicum Lexicon*), slovniciami (*Baldovij Medulla Grammaticae Hebraeae; Clai Grammaticae linguae Germanicae*) in priročniki za razumevanje klasičnih jezikov (*Lubini Clavis Graecae Linguae; Dentzleri Clavis linguae latinae; Borrichij Cogitationes de varijs latinae linguae aetatibus*). Prodajali so tudi delo o nastanku italijanščine (*Ferrarius Origines linguae Italicae*), knjige o primerjalnem jezikoslovju (*Borrichij Dissertatio de Causis diversitatis linguarum*) in razpravo o razvoju zapisovanja tekstov od egiptčanskih hieroglifov naprej (*Valeriani Hieroglyphica, sive de Sacris, aliorumque Gentium litteris, Commentarij*).

Med literarnimi deli imajo posebno mesto priročniki z navodili za pesnikovanje (*Bachmanni Compendium Praeceptionum Poëticae; Bernardi Corona parnassaea; Borbonij Poemata Orationes, Epistolae*) in govorništvo (*Hautini Rhetorica adolescentium ingenijs accommodata; Masenij Exercitationes Oratoriae; Pomeij Novus Candidatus Rhetoricae; Thilonis Topologia Oratoria, Patalogia Oratoria; Exercitia Oratoria*). Zanimive so tudi

knjige o antični omiki (*Alltaij de Mensura temporum antiquorum & praecipue Graecorum Exercitatio; Epigrammatum Graecorum selectorum Partes duae; Hanckius de Rom. Rerum Scriptoribus*).

Več del je bilo posvečenih splošni geografiji (*Cellarij Nucleus Geographiae antiquae & novae; Heidmanni Europa, s. Manuductio ad Geographiam veterem; Merula Cosmographiae generalis libri tres, Item Geographiae particularis libri IV*), oziroma njenim specialnim področjem (*Paulli Orbis terraqueus, in Tabulis Geographicis & Hydrographicis descriptus; Potamographia Europaea, h. e. Brevis ac succincta recensio Fluviorum Europae*), prodajali pa so tudi opise raznih dežel, ki so lahko služili kot praktični napotki za potovanja ali pa so bili le zanimivo branje (*Hentzneri Itinerarium Germaniae, Galliae, Angliae & Italiae; Schefferi Lapponia, i. e. Regionis Lapponum & gentis Descriptio; Zeileri Itinerarium Germaniae & vicinorum Regnorum*).

Veliko je bilo knjig s področja zgodovine, ki so lahko obravnavale osnovna historična vprašanja (*Boxhornij Chronologia; Caesarium, Romanorum Germanorumque Nominum, Successionum & Seculorum: a Christo nato distincta notatio; Hildebrandi Synopsis Historiae universalis; Historia Arca Moysis. s. Historia mundi; Kipping Recensus Historiae Universalis; Oculus Historiae, sive Rerum, temporum scriptorumque ab orbe condito ad nostra tempora designatio*), ali pa specialna vprašanja iz antične (*Caroli Antiquitates Romanae; Cellarij Nucleus Historiae antiquae; Dieterichi Historia Augusti & Tiberii; Noris Dissertatio de duobus Nummis Diocletiani & Licinij; Repraesentatio Imperij Romani; Rettenpacher Historia Norica; Roth Exercitatio historica, de Bello Trojano*) in cerkvene zgodovine (*Aquilinij Tractatus de tribus Historicis Concilij Tridentini*). Nekaj del se tiče dogodkov vezanih na posamezne dežele (*Bertelij Historia Luxemburgensis; Hartman Succini Prussici & Civilis Historia; Sagittarij Nucleus Historiae Germanicae*), oziroma vladarske hiše (*Bartholinus de Holgero Dano, qui Caroli M. tempore floruit; Schaten Carolus Magnus explicatus & vindicatus*).

Osnovna politična in moralna pravila ter filozofska vprašanja so bila predstavljena v več zbirkah (*Ampach Axiomata Philosophico-Politica; Angeli Homo omnia, s. Microcosmus Morali-Physicus, & Politico-Moralis; Faust Princeps Christiano-politicus; Meisneri Aulicus politicus cum institutionibus Aulicis; Castanaei Distinctiones Philosophicae & Theologicae; Cornaei Curriculum Philosophiae; Danhaueri Canones Logici, Epitome Dialecticae, Collegii Physico-Logicum, Idea boni Disputatoris, & mali Sophistae; Graftii Philosophia universa; Hermanni Cursus Philosophicus; Historia Philosophica; S. Joseph Idea Philosophiae; Mailhat Summa Philosophiae; Mlodzianowski Praelectiones Metaphysicae & Logicae; Oldenburger Acta Philosophica; Ortiz Cursus Philosophiae; Stalij Regulae Philosophicae, Nucleus Philosophiae; Strimesij Praxiologia Apodictica, seu Philosophia Moralis demonstrativa*).

Naprodaj je bila tudi knjiga o plemstvu (*Simonij Liber de vera Nobilitate*). To pa je bil tisti sloj, ki je imel v 17. stoletju že odprta vrata do izobraževanja, zato je Mayr prodajal poleg del pedagoga Jana Komenskega še več priročnikov o osnovnem in višjem šolstvu (*Pomarij Consiliarius scholasticus h.e. de Studijs Trivialibus ordinandis; Mechovij Libellus tripartitus de recta institutione Juventutis scholasticae; Schwimmer de Academicis omnium Facultatuum Professoribus, Academia & Studiosis; Leichnerus de Apodictico-Philosophica scholarum Emendatione*). Ponujal je tudi dela o bibliotekah in knjižničnih inventarjih (*Reiseri Index Manuscriptorum Bibliothecae Augustanae; Procopij Arcana Historia ex Bibliotheca vaticana*).

Zelo bogata je bila ponudba antičnih avtorjev. Zgodovinsko tematiko so obravnavali Kornelij Nepot (*Cornelius Nepos c. n. Bosii, Buchneri*), Kurcij Ruf (*Curtii Alexander Magnus cum Comment. Freinshemii*), Cezar (*Julij Caesaris opera ex recensione Scaligeri; cum Notis Jungermanni*), Lukan (*Lucani Pharsalia, sive de Bello Civili Pars I. & II. cum not. Grotij & Farnabij*), Salustij (*Salustius cum veterum Historicorum fragmentis; cum Notis Ruperti*), Tacit (*Berneggeri Quaestiones miscellaneae ex Tacito; Taciti Opera Latina cum versione Gallica*), Svetonij (*Suetonij Tranquilli Opera c. n. Boxhornij*) in Valerij Maksim (*Valerij Maximi Dictorum Factorumque Memorabilia Libri IX*).

V 1. stol. je rimski geograf Pomponij Mela opisal tedaj znani svet (*Mela de Orbis Situ libri tres*).

S področja govorništva najdemo poleg Ciceronovih knjig (*Ciceronis Orationum vol. III; Epistolae selectae*) še Aftonijevo temeljno delo *Sophistae Progymnasmata* in zbirko z govori različnih rimskih mož (*Gessenii Conciones Civiles, seu Orationes ex historicis latinis*).

Med leposlovjem velja omeniti dela pesnika Horacija (*Q. Horatij Flacci Opera omnia; Poëmata cum Annotat. Bond.*) in Vergilija (*Virgilij Opera*), pripovednika Fedrusa (*Phaedri Fabularum Aesopicarum lib. V. cum Notis Schefferi; cum Notis Regaltij*) ter satirika Juvenala in Perzija (*Juvenalis & Persij Satyra c. n. Farnabij; Persij Satyrae sex cum comment. Bond.*). Od dramskih del so prodajali Terencijeve in Plavtove komedije (*Guyeti Commentarij in Terentij Comoedias; Terentij VI. Comoediae cu Notis Boecleri; Heinisij; Plauti Comoediae cum Notis Parei*) ter Senekove tragedije (*Senecae Tragoediae cum Notis Faruabij; de Tranquillitate animi cum Notis Mülleri*). Večina omenjenih knjig vsebuje tudi nemške komentarje.

S področja filozofije lahko omenimo Epikteta (*Epicteti Enchiridion & Cebetis Tabula*) in Aristotela (*Thomasij Breviarium Ethicorum Aristotelis ad Nicomachum*) ter krščanska filozofa Justina (*Justinus cum Notis variorum*) in Tertulijana (*Tertullianus de Pallio*). Naprodaj pa so bila tudi dela matematika Evklida (*Barrow Elementorum Euclidis libri XV*).

Iz srednjega veka omenimo le bizantinskega teologa Fotija (*Photij Patriarchae Libri*).

Več pomembnih avtorjev je iz 16. stoletja. Med njimi moramo vsekakor opozoriti na temeljno delo začetnika humanistične pravne šole Andreasa Alciata (*Alciati Emblemata cum Commentarijs amplissimis*), na filozofske spise Angleža Francisa Bacona (*Baconi opera omnia, Philosoph. Moralia, Politica, & Historica*) ter na študijo španskega teologa Luis de Molina (*Molinaei Morum Exemplar cum Theophrasti Characteribus Ethicis*). Avtor več kritičnih izdaj antičnih avtorjev je bil holandski humanist in klasični filolog Justus Lipsius (*Lipsij Oratoria Institutio; Politica; Exempla & Monita Politica*). Na področju zgodovinopisja pa moramo omeniti Johannesena Nauclerusa, avtorja temeljnega dela *Weltchronik* (*Naucleri Chronica*) in Johannesena Sleidanusa (*Sleidanus de IV. summis Imperijs*).

Večina pesnikov je v tem času že pisala v sodobnih jezikih, tako da lahko med avtorji latinskih verzov iz 16. stoletja opozorimo le na Francoza Marca-Antoina Mureta (*Mureti Orationes, Epistolae, & Poëmata*). Pomembni so tudi prispevki astronomov, Danca Tycha Brahea (*Brahe Historia coelestis complectens Observanes Astronomicas*), Italijana Geronima Cardana, (*Cardanus de Subtilitate; Arcana politica, sive de Prudentia Civili*) in Francoza Jeana Sturma (*Sturmij Collegium experimentale sive curiosum; Scientia Cosmica, s. Astronomia tam Theorica, quam Sphaerica*). Slednji je bil znan tudi kot pedagog oziroma reformator šolskega sistema.

Obsežen je seznam avtorjev, ki so živeli in ustvarjali v 17. stoletju, torej v času, ko je izšel Mayrjev knjigotrški katalog. Med naravoslovci moramo omeniti astronoma Johannesena Keplerja, ki je pripravil izdajo Brahejevega dela (*Kepleri Tychonis Hyperaspistes*) in italijanskega matematika Pietra Mengolija (*Mengoli Geometria speciosa*).

Razprave na področju jezikoslovja so prispevali jezuit Jakob Balde (*Balde Poësis ossea, s. Drama Georgicum*), nemški orientalist in poliglot Hiob Ludolf (*Ludolphi Sciagraphia Historiae Aethiopicæ*) in Johannes Henricus Boeclerus, ki je bil znan kot pisec številnih komentarjev k kritičnim izdajam antičnih avtorjev in del o antični zgodovini. V katalogu se pojavi njegovo ime kar pri trinajstih knjigah (npr. *Notae in Tacitum; de Scriptoribus Graecis & Latinis; Institutiones Politicae*).

Latinske pesmi so objavljali Anglež John Owen (*Oweni Epigrammata*), Holanec Jakob Cats (*Catsii faces Augustae a Barlaeo & Boyo Latino carmine celebrata*) ter njegov rojak Hugo Grotius (*Grotij & Berneggeri Epistolae mutuae; Epistolae ad Gallos cui additae sunt Salmasij & Sarravij*). Slednji je sicer bolj znan po svojih prispevkih na področju prava. Naprodaj so bile drame jezuita Jacoba Bidermanna (*Bidermanni Ludi Theatrales, 1666*).

S svojimi najpomembnejšimi deli je bil predstavljen tudi filozof in satirik John Barclay. Poleg romana *Barclai Argenis cum Clave* so prodajali še dve njegovi knjigi: v prvi (*Satyricon cum Clavi*) je ironično opisoval svoje obdobje, v drugi (*Icon Animorum*) pa je predstavil značilnosti raznih evropskih ljudstev.

V katalogu je omenjeno tudi eno zgodnejših Leibnitzevih del (*Leibnuzius de Arte combinatoria*).

Pester je izbor historičnih knjig. O starejši zgodovini sta pisala Nemec Melhior Goldast (*Goldasti Epistolae Philologicae*) in Anglež John Marsham, ki je znan po tem, da je našel rešitev za zaporedje egipčanskih dinastij (*Marshami Canon Chronicus Aegypticus, Ebraicus, Graecus*). O starem veku je pisal tudi nemški arheolog in geograf Philip Cluver, ki velja za začetnika historične geografije. Naprodaj so bila vsa njegova glavna dela (*Cluverij Germania antiqua (1616); Sicilia, Sardinia, & Corsica antiqua; Italia antiqua (1624); Introductio in universam Geographiam tam veterem quam novam (1629); Epitome Historiarum totius Mundi*). Čeh Bohuslav Balbin je pisal o zgodovini svoje dežele (*Balbini Vita Ernesti Primi Archiepiscopi Pragensis; Epitome historica Rerum Bohemicarum; Quaesita Oratoria*), Christoph Hartknoch pa o zgodovini Poljske leta 1678 (*Hartknoch Republica Polonica*). Začetnik nemške pravne historiografije je bil Hermann Corning (*Corningii Exercitationes Academicae de Republica Imp. Germanici; de Pace Civili inter Imperii ordines Religione dissidentes perpetuo conservanda*), o cerkveni zgodovini pa govore dela Henrija Valesiusa (*Valesij Excerpta de Constantio Cloro, Constantino Magno, & aliis Imp.*).

Teolog in učitelj Jan Komensky je prvi pisal o vzgoji vseh otrok in poudarjal nazoren način učenja, s čemer je postavil temelje pedagoški znanosti. Mayr je imel naprodaj dve njegovi deli (*Comenii Janua Linguarum, s. Seminarium linguarum & scientiarum omnium; Atrium Eruditionis scholasticae*). Ob koncu omenimo še Philippa Labbeja, ki je leta 1664 v Parizu objavil prvo bibliografijo bibliografij (*Labbe Bibliotheca Bibliothecarum*).

Kako širok je bil izbor latinskih, filozofskih, filoloških in historičnih del lahko osvetlimo še z dvema naslovoma: pisali so o poligamiji (*Germanni Polygamia*) pa tudi o izvoru Američanov (*Historia de Originibus Americanis*).

9.3.5. *Teutsche Theologische Bücher*

Oddelek nemških teoloških knjig vsebuje 284 naslovov. Med njimi je več katoliških verskih publikacij, od Svetega pisma, raznih molitvenikov, katekizmov in postil pa do mašnih knjig. Kako se pripraviti na spoved so se lahko podučili iz knjižice *Bericht vom H. Sacrament der Beicht*, kako se pravilno priporočiti pa iz dela *Kunst der Künste recht und wol zubetten*.

Nekaj publikacij je bilo posebej namenjenih vzgoji otrok (*Ort Hohe Schul der Eltern / oder Christlich Kinder-Zucht; Engelisches Kinderlehr-Büchel; Craendonck Hauß- und Kinder-Postill/über alle Epistel und Evangelia Sonn- und Feyertage deß ganzen Jahrs; Procopij Catechismale, oder 300. Halbstündige Sermones oder Kinderlehr-Predigen*).

Versko življenje se je uravnavalo po koledarju katoliške cerkve (*Matyrologium Romanum, das ist /Römischer Kirchen-Calender*), pri obredju

pa so uporabljali zbirke pridig za nedelje in praznike (npr. *Josephi Geistl. Olivenbaum/ das ist / Dominical und Predigten de Tempore durch das ganze Jahr hindurch; Procopij Dominicale primum, das ist / Drey ganze Predigen auff jeden Sonntag durch das ganze Jahr*), določeno obdobje (npr. advent *Hauck Advents Predigten*) in posebne priložnosti (npr. pogrebne pridige *Procopij Funerale, oder 150. Leichpredigen*).

Veliko knjig je bilo posvečenih življenju svetnikov, na primer Antonu Padovanskemu (*H. Antonij de Paua Hand-Büchel*), Frančišku Asiškemu (*Leben deß h. Vatters Francisci von Assisio*), sv. Barbari (*Leben St. Barbarae*), Katarini Senski (*Leben der H. Catharina von Sena*), ponujali pa so tudi delo o Jezusu (*Foteri Leben Jesu Christi*) in Karlu Velikem (*Leben Deß H. Caroli Magni*). Naprodaj so bila še pravila razni redovnih skupnosti in bratovščin (npr. *Regul deß H. Benedicti; Bruderschaft-Büchel unsers am H. Creuz sterbenden Jesu Christi*).

Med pomembnejšimi srednjeveškimi avtorji nemških teoloških del ne moremo mimo frančiškana Bonaventure (*Brennender Seraph; Stachel der Göttlichen Lieb*), misionarja Meinharda iz Holsteina (*Opera omnia teutsch*) in enega najpomembnejših mističnih pisateljev, redovnika Dionizija Kartuzijana (*Welt=Spiegel*).

V 16. stoletju so ustvarjali Peter Kanizij (*Fragstück über den Katechismus deß Hochgelehrten P. Canisij*), John Fischer (*Centifolium Mysticum, oder 100. Predigen über die H. Meß*), Thomas Müntzer (*Octavium Mariae oder acht Priedigten auff die Octav der Himmelfahrt Mariae*), Patrick Hamilton (*Leichpredigt der Churfürstin in Bayern*), Frančišek Saleški (npr. *Christliche Richt=Schnur andächtig zuleben*) in Frančišek Ksaverij (*Sibentägige Andachten zu dem H. Xaverio*).

Iz prve polovice 17. stoletja lahko omenimo Francoza Jeana Jacquesa Olierja (*Olier Christlicher Catechismus für das innerliche Leben*) in Španca Royas y Spinola (*Spinolae Betrachtungen über das bittere Leyben und Sterben Jesu Christi*). V istem obdobju je v svojih lirskih pesmih razširjal krščansko misel Friederich von Spee. Mayr je prodajal njegovo deli *Trutz Nachtigal in Guldenes Tugendbuch*.

Med nemškimi teološkimi knjigami imamo tudi dve Schönlebnovi deli in sicer *Fasten/Freytag=und Sonntag Predigen* (1668) ter *Ehren=und Lob=Predigen der lieben heiligen Gottes / oder Feyertägliche Erquick=Stunden* (1669-1670), ki sta izšli v Salzburgu pri Melhiorju Haanu.

9.3.6. *Teutsche Historische Politische und Philosophische Bücher*

V tem razdelku je 372 knjig, vanj pa so vključene tako strokovne razprave s področja zgodovine, geografije in filozofije kot tudi leposlovna dela in priročniki za razna področja. Veliko je matematičnih priročnikov in računnic (npr. *Beutels Rechen=Kunst; Biermans Anweisung zur Rechen=Kunst*;

Crachers kurtzer doch wahrer Begriff der Rechen=Kunst; Hemmelings Selbstlehrendes Rechen=Buch; Keisers Rechen=Büchlein; Meyers Rechen=Kunst; Rait=oder Zahl=Büchel neu) ter knjig o geometriji in aritmetiki (*Beutels Geometrischer Lust=Garten; Hemmelings Arithmetische und Geometrische Auffgaben; Herrens neues Arithmetisches Buch; Keisers kurtze Arithmetische Practic*).

Več del posega na področje astronomije. Med njimi so nekatera splošna (*Murh Beschreibung einer Astronomisch=und Geographischen Kunst=Bewegung; Trigler Sphaera das ist/ ein kurtzer Astronomischer Tractat/ vom Himmels=Lauff*), druga pa obravnavajo planete (*Grosses Planeten=Buch; Planeten=Buch*) oziroma zvezde in nebesne pojave (npr. *Theophili kurtzer Bericht von der Comet= Sternen Natur und Würckungen*). Prodajali so tudi opise kometov in sončnih mrkov, ki so jih opazovali v 17. stoletju (*Bachmeyers ausführliche Beschreibung der Sonnen Finsternuß / Anno 1666, den 22. Junij; Schorers kurze Relation und Discurs von dem Cometen deß 1664. Jahrs*). Omenimo naj še priročnike za preračunavanje koledarja (*Bachmeyers Von deß alten und neuen Calenders Vereinigung*) in nekaj knjig o sončnih urah (*Ritteri Speculum solis, das ist/ Bericht von Sonnen=Uhren; Welpeti Ganmonica, oder gründlicher Unterricht von allerhand Sonnen=Uhren in 2. Theil abgetheilet; Zwickers Kurtzer und Gründlicher Unterricht von Auftheilungen der Sonnen=Uhren und Feldmessen*).

Kot je znano so zvezde pomagale razkrivati in napovedovati usodo, zato ni čudno, da najdemo v katalogu več del s področja astrologije (npr. *Treu Nucleus Astrologiae teutsch*). Marsikaj so razkrile tudi sanjske knjige (*Traum=Buch das grosse*) in proročniki za vedeževanje (*Glücks=Rädel oder Wahrsagungs=Büchel*).

Med priročniki naštejmo še nekatera področja povezana z vsakdanjim življenjem. Tako so bile naprodaj kuharice, knjige zdravilnih zelišč (*Blumen=Artzney=Kuchen= und Baumgartens Lust*) in trgovski priročniki (*Straßburger Kauff=und Handels= Büchlein; Tariffa über den Silber=Kauff; Wechsel=Handlungs Unterricht*). Vmes najdemo tudi napotke za gojenje čebel (*Der sorgfältige Binnen=Halter*) in sajenje murvinih dreves, ki so jih v 17. stoletju zaradi sviloprejšstva začeli gojiti tudi na Kranjskem (*Unterricht von Pflanzung deß Maulbeer=Baums*).

Kako pisati se je bilo mogoče podučiti iz priročnikov kot so *Schreib=Art von allerhand Versalien und Anfangs Buchstaben* in *Sütters neue Schreib=Kunst*, prodajali pa so tudi navodila za korespondenco ob raznih priložnostih, na primer poroki ali pogrebu (*Formular und Epistelstbüchlein von Ehe=Werbungen / Hochzeitladungen / Gevatter und Begräbnuß=Scheiben*). Sodeč iz naslovov del, ki so bila uvrščena v ta oddelek kataloga, pa si si čas krajšali s slikanjem (*Goerre Anweisung zur Mahler=Kunst*), zabavnimi igrami (*Hocus Pocus, das ist /Taschenspielers=Kunst*) ter branjem leposlovja in

dramskih del (*Eutrapelidae, das ist /3000. schöne Historien oder Geschicht und Reden; Der Unglücklich verliebte Prinz=Carl auß Spannen*).

S plemstvom so povezane grboslovne knjige (*de Bry Stammen= und Wappen=Büchlein; Graphen Titular und Formular Buch; Wappen Buch*) in priročniki za vojskovanje (*Drill=Kunst; Erinnerungen und Reglen von Kriegs = Wesen wol defensive, als offensive; de Fontaine Kriegs =Lehr / oder der vollkommene General über ein Kriegs=Heer*). Številni so napotki za potovanja ter opisi raznih dežel Evrope in sveta (*Caron Beschreibung Japan, stam und Chorrea; Richshoffers Brasilianisch: und West=Indianische=Reiß Beschreibung; Stammer Morgenlandische Reiß=Beschreibung; Münsters Cosmographia; Neutzschens Sieben=jährige und gefährliche Europa=Asiat=und Africanische Welt=Beschreibung; Beschreibung deß Hertzogthums Lothringen; Beschreibung der 17. Niederländischen Provintzen; Jetzt=lebendes Europa; Montani Außfürliche und Glaub würdige Beschreibung deß Großbritannien; Reiß=Beschreibung durch gantz Italien; Viatorum Belgicum, oder Vollkommener Meegweiser in des Nider=und Holland zureisen; Martens Spitzbergische und Gronlandische Reiß=Beschreibung; Warmund Gelt=Mangel in Teutschland*). Večina omenjenih knjig je bila prvotno namenjena popotnikom, med njimi pa najdemo tudi dela, ki so razvedrilna literatura (npr. *Reiß=Gespann / von allerhand lustigen Historien*).

Omeniti moramo tudi nekaj zgodovinskih del, ki obravnavajo svetovne dogodke, posamezna obdobja in vladarske hiše (*Kupfferschmids Chronica von Anfang der Welt biß 1668; Philonis Außzug aus dessen allgemeinen Welt=Geschichten; Allgemeine Welt=Geschichten von Anfang der Welt/ biß auff jetzt regierenden Kayser Leopold; Beers Lebens=Beschreibung aller Königen in Schweden von Christi Geburt an biß hieher; Bericht und Repraesentation deß Verlanffs und Bewantnuß der Investitur Sache zwischen dem Röm. Kayser und König in Schweden dißhero tractiert; Bernier die Geschicht von der letztern Staats Veränderung deß grossen Mogols sambt der Fortsetzung; Habsburgischer Ottobert; Interesse von Holland; Königlicher Hoff von Frankreich; Lebens Beschreibung aller Königen in England; Lebens - Beschreibung Christinae Königin in Schweden*). Nekaj knjig je posvečenih cerkveni zgodovini, naprodaj pa so bili tudi opisi 600 znanih oseb, ki nastopajo v Svetem pismu (*Flachßland kurtze Beschreibung 600. berühmter Leuthe so in H. Schrift gedacht werden*), poročilo o vitezih malteškega križa (*Osterhausen Bericht von dem Ritter=Orden St. Johannis zu Malta*) in delo o religijah širom sveta (*Rosens von Religionen der gantzen Welt*).

V tem razdelku so navedeni tudi nemški prevodi nekaterih pomembnih antičnih avtorjev. Tako so bile naprodaj knjige Kornelija Nepota (*Cornelius Nepos teutsch*), Gaja Salustija (*C.Salustius teutsch*), Ovidove Metamorfoze (*Ovidij Metamorphosische Kupffer*), šest iger rimskega komediografa Terencija (*Terentij Sechs Freuden Spiel*), zbirka izrekov Valerija Maksima (*Valerius*

Maximus von denen Denckwürdigen Reden und Thaten der Römer und Fremdden) ter delo o filozofu Seneki (*Wilhelms die Letzte Wort deß Sterbenden Senecae*).

Na dvoru cesarja Teoderika Velikega je v zgodnjem srednjem veku ustvarjal filozof Ancius Manlius Tarquatus Severinus Boethius. V Mayrjevem katalogu je omenjena njegova knjiga *Boetij Trost der Vernunft=Lehre*. Naprodaj je bilo tudi delo kozmografa in kartografa Orteliusa Abrahama, ki je živel v 16. stoletju (*Ortelij Ungarische und Siebenbürgische Chronica*). Nekaj mlajši so pesniki Škot John Barcaly (*Barclai Spiegel Menschlicher Gemüths=Neigungen*), Anglež John Owens (*Ovvenus Verteutsch durch Joh. Löbern*), Italijan Giovanni Battista Guarini (*Guarini Pastor fido, das ist/Trauer=und Lust=Spiel/der getreue Schäffer genant*) in Švicar Renward Cysat (naprodaj je bila ena izmed njegovih knjig o zgodovini Luzerna - *Cysat Beschreibung deß berühmten Lucerner/oder derer 4. Wald-Städten Sees*).

V 17. stoletju so ustvarjali Georg Philipp Harsdörf(er) (*Hardörffers Geist. und Weltliche Lehr=Gedichte in Der gosse Schauplatz sämmerlicher Word=Geschichte*), Philipp Zesen (*Zesens Niederländischer Löw*) ter za nas zelo pomembna avtorja Sebastian Münster (*Münsters Cosmographia*) in Erasmus Francisci (*Lustige Schaubühne von allerhand Curiositäten; Das eröffnete Lust=Hauß der Obern und Niedern Welt; Hoher Trauer= Saal; Ost : und West Indianischer/wie auch Sinnesische Lust=und Staats=Garten; Neu=polirter Geschicht: Kunst: und Sitten=Spiegel außländischer Völcker*). Oba sta namreč povezana z delom Janeza Vajkarda Valvasorja.

Ob koncu naj navedemo še dve deli, ki odražata pestrost Mayerjeve ponudbe ter hkrati zanimanje ljudi v drugi polovici 17. stoletja. Prvo obravnava problematiko plovbe mimo Severnega pola do Japonske, Kitajske in naprej (*Discurs Von der Schiffahrt bey dem Nord=Pohl / nach Japan/China und so weiter*), drugo pa skuša odgovoriti na vprašanje če so ženske ljudje (*Frage ob die Weiber Menschen seyen / sambt derer Beantwortung*). L7

9.3.7. Libri Gallici

Med šestimi deli je francoska slovnica, nemški priročnik za učenje tega jezika ter dve zbirki zgodb in izrekov v francoščini in nemščini. Posebej velja omeniti knjigo *Boehm de la signature de toutes Choses coment l'interieur est marque par l'exterieur*, kar je francoski prevod enega izmed del nemškega filozofa Jakoba Böhmeja (1575-1624).

9.3.8. Libri Italici

Vsa tri dela so namenjena učenju in razumevanju italijanskega jezika. Naprodaj je namreč bila slovnica ter dva slovarja (italijansko-nemški in italijansko-francosko-nemški).

9.3.9. *Libri Musici*

Na koncu seznama ponujenih knjig je še 18 glasbenih tiskov, med katerimi je največ del s področja sakralne glasbe. Večinoma gre za manj znane avtorje, izdvojitni velja le Johanna Stadlmayrja, ki je ustvarjal v prvi polovici 17. stoletja (*Stadlmayr Antiphonae Vespertinae*) in Sebastana Knüpferja (*Knüpfers lustige Madrigalien* (1663)) ter Johanna Rosenmüllerja iz druge popovice 17. stoletja (*Rosenmüllers Studenten Music* (1654); *Sinfonie, Alemande, Correnti, Baleti & Sarabande* (1667/1670)). Za nas posebej zanimiv znameniti skladatelj in kapelnik dunajske dvorne kapele Arnold von Bruck (okoli 1490-1554), saj je del svojega življenja preživel v Ljubljani.³⁰³ Mayr je prodajal njegovo muzikalijo *Missarum quaternio*.

9.4. Mayrjeva založniška in knjigotrška dejavnost v Ljubljani

Pestro ponudbo, s katero se je leta 1678 Ljubljančanom predstavil Janez Krstnik Mayr, poznamo po knjigotrškem katalogu, ki se je ohranil v enem samem izvodu. Knjižica ni pomembna le zaradi vsebine, ampak je zelo zanimiva tudi s tiskarskega oziroma knjigoveškega stališča. Sestavljena je iz treh povsem ločenih enot. Prvo enoto predstavljata dva samostojno tiskana lista. Na prvem je enostransko natisnjena naslovnica z omembo jesenskega sejma v Ljubljani, na katerem se je Mayr prvič predstavil meščanom. Na drugem, prav tako enostransko potiskanem listu pa je uvodno besedilo *Bralcu*. V njem se med drugim zahvaljuje Kranjskim deželnim stanovom, ki so ga povabili, naj tu odpre knjigarno.

Nadaljni del kataloga je bil natisnjen v polah, ki jih sestavljajo po štirje listi. Vsaka stran je opremljena s tako imenovanim kustosom, ko je nekaj črk ali pa prva beseda naslednje strani natisnjena v spodnjem desnem vogalu predhodne strani. Na tak način so medsebojno povezani so tudi prvi štirje oddelki seznama (*Libri theologici*, *Libri juridici*, *Libri medici* in *Libri Philosophici*), saj se vsak oddelek začneja z novo stranjo. Zanimivo pa je, da imamo na koncu četrtega oddelka (*Libri Philosophici*) zapisano besedo FINIS, prazen del strani pa je zapolnjen z manjšo grafiko. Kustosa ta stran seveda nima. Preostali del kataloga, v njem so predstavljene nemške teološke in filozofsko zgodovinske knjige ter trije manjši oddelki s francosko, italijansko in glasbeno literaturo, pa je bil zopet tiskan posebej. Oddelki oziroma strani so tudi tu medsebojno povezani s kustosi, na začetku vsakega oddelka pa je geometrijski vzorec. Na koncu zadnjega oddelka (*Libri musici*) pa je zopet zapisana beseda FINIS. Dodaten dokaz za to, da imamo pred seboj dva samostojna dela kataloga, pa so oznake pol, narejene s kombinacijami črk in

³⁰³ Dragotin Cvetko, *Zgodovina glasbene umetnosti na Slovenskem* (Ljubljana 1958), str. 91.

številka. Latinski del je označen s črkami A do M₂, nemški pa z gotskimi črkami A do D₂.

Na podlagi povedanega lahko sklepamo, da obravnavani Mayrjev knjigotrški katalog sploh ni bil tiskan za ljubljanski sejem leta 1678. Za to priložnost sta bila očitno natisnjena le prva dva lista, ki sta jima bila privezana dva med seboj povsem ločena dela: latinski in nemški katalog. Oba seznama sta bila prav tako natisnjena v letu 1678, kar lahko preverimo po seznamih knjig, med katerimi so najmlajše prav iz tega leta. Na katerih sejmih se je Mayr še predstavil z omenjenima seznamoma, ne vemo, saj poznamo za zdaj le še njegov latinski katalog, ki pa je tiskan povsem drugače.

Witten Memoria Juris Consultorum nostri Seculi Clarissimorum renovata.	8
Medicorum renovata.	8
Philosophorum, Oratorum, Poëtarum, Historicorum & Philologico- rum renovata.	8
Z eileri Itinerarium Germaniæ & vicinorum Re- gnorum.	12
Ziorizij de Principum inter ipsos dignitatis præro- gativa Commentatiuncula.	12
Zuccoli Dissertatio de Ratione Status.	8

F I N I S

Deutsche Theologische Bücher.

A bdächtige Weis die H. Communion zu empfangen/	12
Andrea von St. Theresia / Lob & Predig vom H. Scapulier/	4
Andries Messbüchl/	12/ 24
Immerwehrendes Creutz Christi/	12
SS. Angelis Fyssen & Predigen von der bekehrten Samaritanerin	4
Antonij de Padua Handbüchl/	18
Kleines Handbüchl	18
Aquensis Getreue Büßerin Clara Francilca von Antwerpen/	8
Augustini Himmlische Betrachtungen/	12
Bekänntnissen/	8/ 12
Schloquia Teutsch/	24/ 12
Außerlesne Myrrhen / oder heylsamme Lehren vom H. Sacrament der Buß/	8
B arry H. Gunst bey Jesu/	12
Philagie Öffener Himmel/	12
Begierer oder Seelen Schag/ wie ein jeder Christ Gott recht erkennen/ fürchten/ vnd lieben soll/	12
Bericht vom H. Sacrament der Beicht/	12
Broardini Victori vnd Sieg der Catholischen Mess/	12
Beschreibung des dritten Ordens B. L. Frauen Bräuder vom Berg Carmelo/	18
Des vralten H. Crucifixs Bilds in der Kirchen PP. Soc. Jesu zu Wolsheim/	12
Betrachtung der Eytelheit der Welt/	12

Ljubljanski katalog obsega 2566 knjig. Urejen je tako, da so naslovi navedeni po enotnem principu. Avtor je zapisan z genetivom priimka, največkrat njegove latinizirane oblike, naslov je okrajšan, na koncu pa je dodan še format publikacije. Le izjemoma imamo zapisano tudi letnico izida. Ta podatek je pripisan, v kolikor ni že del naslova, le pri nekaterih pravnih knjigah. Mayr je s tem najbrž hotel poudariti aktualnost ponujenih publikacij. Zanimivo pa je, da tega ni storil pri drugih izdajah, za katere smo lahko ugotovili, da so izšle leto ali dve pred izidom njegovega kataloga (npr. *Hartknoch Republica Polonica*, 1678 in *Ammani Medicina Critica*, 1677).

Zanimiva je tudi jezikovna struktura del. V oddelkih s pravno in medicinsko literaturo imamo tako latinske kot tudi nemške publikacije. Slednjih je seveda malo, saj si je na obeh področjih nemščina šele začela utirati pot. Knjige s teološko oziroma filozofsko, filološko in zgodovinsko tematiko pa so glede na jezik uvrščene v dva latinska in dva nemška oddelka. Kot smo opozorili že zgoraj, sta to tudi dela dveh različnih knjigotrških katalogov. Po številu sta latinska oddelka obsežnejša (razmerje 420:284 za teološke knjige in 595:372 za filozofske, filološke in zgodovinske knjige).

Nekaj besedil v drugih jezikih je bilo vključenih tudi v zbirke različnih tekstov (npr. *Schurmann Opuscula Hebraea, Graeca, Latina, Gallica, prosaica & metrica*). Oddelka z devetimi francoskimi in italijanskimi knjigami pa sta skromen začetek knjigotrške ponudbe tudi v teh jezikih.

O opremi knjig imamo malo podatkov, pri nekaterih publikacijah je zabeleženo, da so v njih ilustracije (npr. *Pignorij Mensa Isiaca cum Fig.*), oziroma bakrorezi (npr. *Hugonis Gottseelige Begierden Heiliger Seelen/ mit Kupffer; Nakateni Himmlisch Palmgärtlein mit Kupffern; Ovidij Metamorphosische Kupffer*). Dvobarvne, rdeče-črno tiskane in ilustrirane knjige je knjigotržec v katalogu posebej poudaril (npr. *Officium B. M. Virg oder unser lieben Frauen Curß mit roth und schwartzen Druck sambt schönen Kupfferstichen gezieret*). Ne vemo pa, zakaj so ilustracije omenjene le pri nekaterih knjigah, saj je bila naprodaj cela vrsta razkošno ilustriranih publikacij, pa to v seznamu ni posebej zabeleženo (npr. *Münsters Cosmographia*).

Komu so bile namenjene knjige iz Mayrjeve knjigarne? Že pri vsebinskem prikazu kataloga smo lahko ugotavljali, da so bile knjige namenjene tako strokovnjakom kot tudi laikom. Na vseh področjih imamo dela, ki so nastala že v antiki, pa tudi najsodobnejše avtorje, ki so prvič izšli šele v sedemdesetih letih 17. stoletja. Po aktualnosti izstopajo medicinske in pravne publikacije. Praktično vsa zdravniška dognanja 17. stoletja³⁰⁴ so predstavljena v knjigah, ki so bile naprodaj pri Mayrju. Enako bi lahko zapisali za področje prava. V drugi

³⁰⁴ Peter Borisov, *Zgodovina medicine* (Ljubljana 1985) 166 ss.

polovici 17. stoletja sta pomembni dve skupini juristov, prve označujejo kot skupino *Usus Modernus*, drugi pa so predstavniki naravnega prava.³⁰⁵ Vsa njihova glavna dela so prodajali v Ljubljani že leta 1678.

Opozorili pa bi radi še na dve skupini bralcev, ki jih je hotel pritegniti Mayr. Naprodaj je bila tako imenovana ženska literatura (npr. *Greneille Frawen=Zimmers Belustigung*), posebna skrb pa je bila namenjena tudi mladini. Starši so si s knjigami lahko pomagali pri vzgoji (*Ott Hohe Schul der Eltern/ oder Christliche Kinder=Zucht*), za otroke so bile prirejene tudi verske knjige (npr. *Engelisches Kinderlehr=Büchel*; *Craendonck Hauß= und Kinder=Postill /über alle Epistel und Evangelia Sonn= und Feyertage deß gantzen Jahrs*). Za najbolj priljubljeno otroško literaturo, oziroma učbenike za učenje branja so veljale antične Esopove basni in zgodbe iz Svetega pisma. Sicer pa je bil v drugi polovici 17. stoletja storjen velik korak v razvoju otroških knjig. Jan Komensky, ki je vrsto let poučeval mladino, je uvidel, da je za najmlajše zelo pomembna tudi ilustracija. Tako je leta 1658 izdal knjigo, v kateri so predstavljene vse stvari iz vsakdanjega življenja, ob njih pa je v dveh jezikih vzporedno zapisano, kaj je na sliki. Tako smo dobili prvo otroško enciklopedijo.³⁰⁶ Tudi njegov didaktični priročnik za učenje jezikov, ki je bil naprodaj pri Mayrju (*Linguarum, s. Seminarium linguarum & scientiarum omnium*), je sestavljen na podoben način.

Med avtorji knjig, ki jih je prodajal Mayr, je imel vidno vlogo v slovenski zgodovini le Janez Ludvik Schönleben. Zanimivo je, da najdemo njegova dela tako v "latinskem" kot tudi v "nemškem" delu kataloga, vsa pa so bila tiskana pri drugem salzburškem tiskaju, Melchiorju Haanu. Poleg Schönlebna najdemo v katalogu še nekatere avtorje, ki so povezani s Kranjsko. Med njimi sta zanesljivo Erasmus Francisci in Sebastian Münster, ki ju poznamo predvsem kot Valvasorjeva sodelavca in vzornika. Po drugi strani pa so pri nas krajši čas delovali tudi predstavniki raznih redovnih skupnosti. Eden takih je bil profesor retorike na ljubljanskem jezuitskem kolegiju Nicolaus Avancinus.³⁰⁷ Mayr pa je imel na seznamu njegove tragedije, govore in delo o Kristusovem življenju (*Avancini Tragoediae; Orationes; Avancini vita & Doctrina Jesu Christi*).

Vzparejanje Mayrjeve knjigotrške ponudbe na sejmu v Linzu leta 1664 s štirinajst let mlajšim katalogom iz Ljubljane je dokaj problematično. Upoštevati moramo, da je bil leta 1664 Janez Krstnik Mayr šele na začetku svoje poti, kar se do neke mere odraža tudi v sestavi kataloga. V linškem seznamu namreč avtorji niso vedno razvrščeni po abecedi, medtem ko je v ljubljanskem katalogu to načelo dosledno izpeljano. Tudi število ponujenih naslovov je bilo v Ljubljani več kot podvojeno, čeprav se okoli 80% del iz oddelkov Libri Politici,

³⁰⁵ Uwe Wesel, *Geschichte des Rechts von den Frühformen bis zum Vertrag von Maastricht* (München 1997), 347 ss.

³⁰⁶ Otto Brunken, *Humanismus, Reformation und Barock. - V: Die Bilderwelt im Kinderbuch* (Köln 1988) 26 ss.

³⁰⁷ France-Martin Dolinar, *Das Jesuitenkolleg in Laibach und die Residenz Pleterje 1597-1704* (Ljubljana 1977) str. 60.

Historici in Deutsche Historische und Politische Bücher linškega kataloga ponovi tudi v Ljubljani. Ljubljanski katalog vsebuje veliko več knjig zlasti s področja medicine in prava. Seveda pa na podlagi tega podatka še ne smemo sklepati, da je v Ljubljani vladalo večje zanimanje za ti dve področji. Vzroke za to bo treba najverjetneje iskati v konkurenci, saj je imel Mayr v Ljubljani tekmece le med knjigovezi, medtem ko se je lahko Linz ponašal z bogato tiskarsko in knjigotrško tradicijo. V mestu je bila ustanovljena tiskarna že leta 1615.³⁰⁸

Janez Krstnik Mayr je vodil ljubljansko podjetje do leta 1682.³⁰⁹ Kot tiskar je sodeloval z Janezom Ludvikom Schönlebnom, saj je takoj po prihodu na Kranjsko, že 25. novembra 1678 je natisnil njegovo hvalnico *Mariae absque naevo labis originalis conceptae*.³¹⁰ Tudi vrsta genealogij kranjskih plemiških rodbin, ki jih je prav tako sestavil Schönleben, je izšla v tiskani obliki iz njegove tiskarne (*Genealogia illustrissimae familiae Sac. Rom. imp. comitum de Gallenberg*, 1680; *Rosa Ursina in provinciis Austriacis florens, sive Illustrissimae et antiquissimae familiae Romanae Ursinae traduces ..genealogice* 1680; *Genealogia illustrissimae familiae dd. comitum ab Atitims*, 1681; *Genealogia illustrissimae familiae principum, comitum, et baronum ab Auersperg* 1681). K temu lahko dodamo še razpravo o izvoru Habsburžanov (*Dissertatio polemica de prima origine Aug. Domus Habspurgo-Austriacae*, 1680) in njegovo najpomembnejše zgodovinsko delo *Carniolia antiqua et nova* (1681).

Mayr je tiskal tudi tekste k topografskim grafičnim albumom, ki jih so jih izdelovali v delavnici Janeza Vajkarda Valvasorja na Bogenšperku. Leta 1679 sta izšla dva: *Topographia Ducatus Carniolae modernae* in *Topographia arcium Lambergianarum*, leta 1681 pa še *Topographia Archiducatus Carinthiae modernae* in *Topographia Carinthiae Salisburgensis*. Kot posebnost naj omenimo še Valvasorjevo knjigo *Theatrum mortis humanae* (1682). Zanj so bile podobe natisnjene na Bogenšperku, tekst pri Mayrju v Ljubljani, kot kraj izida je zapišan Salzburg.

Leta 1682 je izšla druga izdaja *Bratovskih buqviz s. roshenkranza* Matije Kastelca, ki je po stoletnem premoru prvo v Ljubljani natisnjeno slovensko besedilo. Za Kranjsko pa sta pomembna še dva tiska in sicer deželni zakonik (1680) ter *Schreibkalender*, ki je začel izhajati istega leta. Za tisk koledarja so mu deželni stanovi namenili posebno podporo.³¹¹

V Mayrjevi delavnici v Ljubljani je bilo še v času, ko jo je vodil Janez Krstnik, natisnjenih tudi več knjig tujih avtorjev. Tako so s filozofskega področja izdali dela Anciusa Manlius Severinusa Boethiusa (*De consolatione*

³⁰⁸ LANG 1972, 29 ss.; DURSTMÜLLER 1982, 128 ss.

³⁰⁹ REISP 1989, 433 ss.

³¹⁰ Valvasor, *Die Ehre des Herzogthums Crain* (Nürnberg 1689), knj. XI., 725 s.

³¹¹ REISP 1989, 433 ss.; BERČIČ 1968, 63 ss.

Philosophiae, 1682) in Joannes Garzarolija (*De immortalitate mentis humanae ex via peripatetica*, 1681). O teologiji sta razpravljala Joannes Bona (*Manductio ad Coelum*, 1679) in Pietro Locatelli (*Exorcismi potentissimi, et efficaces ad expellendas aereas tempestates, a dominibus per se, sive ad nutum uyusuis diabolici ministri excitatas*, 1680), o medicini pa J. F. Rain (*Praeservatium universale naturale*, 1680).

Po tem ko je Mayr v Ljubljani odprl knjigarno, žal o njegovi knjigotrški dejavnosti nimamo podatkov. Da je bilo podjetje uspešno, lahko sklepamo le po številu izdanih knjig in po inventarjih bibliotek, ki so nastajale v tem času. Marsikateri naslov je bil najverjetneje kupljen pri Mayrju. Kot smo že omenili pa je vodil ljubljansko podjetje Janez Krstnik Mayr le do leta 1682, ko ga je prepustil sinu Jožefu Tadeju.

57.

BRATOVSKÉ BVQVICE

**S. ROSHEN-
KLANZA.**

V' kúp sloshena Visha , tá
Pfalter, ali Roshenhranz s'tèmi pet-
naitimi skriunoftmi moliti : tudi kakú se
more enimu Bolniku k' isvelizkanu
pomagati.

*Molitve prèd spuvidjo, inu S. Ob-
hajlam, fol. 149. & 211.*

Vkupai sloshenu skusi

MATTHIA CASTELZA
Chorarja , inu Beneficiata S. Ro-
shenkranza u' Novim Mèstu.

Stiskanu, u' Lublani skusi Joann.
Bapt. Mayerja Deshelskiga Buquih stis-
kauza, u' tèm lèiti,

1682.

812
N. 81
16

10.0 MAYRJEVI NASLEDNIKI

10.1. Jožef Tadej Mayr

Jožef Tadej Mayr, je bil sin Janeza Krstnika in njegove prve žene Anne Ursule Katzenberger.³¹² Rodil se je v Salzburgu, umrl pa je v Ljubljani 14. marca 1695, star 40 let.³¹³ O njegovem življenju imamo le še nekaj podatkov. Leta 1683 mu je oče zaupal ljubljansko podružnico tiskarsko knjigotrškega podjetja, ki jo je vodil do smrti, nato pa je delo nadaljevala njegova vdova Ana Barbara.

Bil je tesno povezan z ustanoviteljem vodilne koroške tiskarske družine Matijem Kleinmayrjem. Temu je leta 1688, ko mu je bilo komaj 26 let, pomagal z večjo vsoto denarja, da si je lahko opremil delavnico v Celovcu. To dejanje bi bilo težko razložiti le kot prijateljsko potezo, zato predpostavljajo, da je bila med Jožefom Tadejem Mayrjem in Matijem Kleinmayrjem neka sorodstvena vez; najverjetneje je bila Kleinmayrjeva žena Eva Maria v sorodu z Mayrji.³¹⁴

Štiri leta po ustanovitvi je torej Jožef Tadej Mayr prevzel od očeta ljubljansko tiskarno in knjigotrško podjetje. Tiski, ki so jih izdali do tedaj pa tudi v desetletju, ko je vodil podjetje, kažejo, kako je bila tiskarna vpeta v življenje in kakšne poslovne vezi je imela s tedanjimi upravnimi strukturami in znanstvenimi krogi na Kranjskem.³¹⁵

Primarnih virov za njegovo knjigotrško dejavnost sicer nimamo, saj se ni ohranil noben knjigotrški katalog, kako živahna je bila trgovina s knjigami, pa lahko sklepamo na podlagi zvez, ki jih je imel s podjetji v Salzburgu in Celovcu in ne nazadnje tudi iz razmeroma velikega števila v Ljubljani tiskanih knjig in koledarjev.

Ker je bil popis Mayerjevih tiskov, ki so bili izdani do konca 17. stoletja že predstavljen,³¹⁶ naj na tem mestu opozorimo le na nekatere pomembnejše izdaje in vsebinsko strukturo del tiskanih za časa Jožefa Tadeja.

Tako je Tadej Mayr natisnil za potrebe dežele Kranjske vrsto uradnih aktov in deželnih ročinov (npr. *Land-Gerichts-Ordnung deß löblichen Hertzogthumbs Crain*, 1684; *Landts-Handvesst deß löblichen Hörtzogthumbs Crain*, 1687; *Landschrannen-Ordnung deß hochlöblichen Hertzogthumbs*

³¹² LIEGL 1993, str. 24.

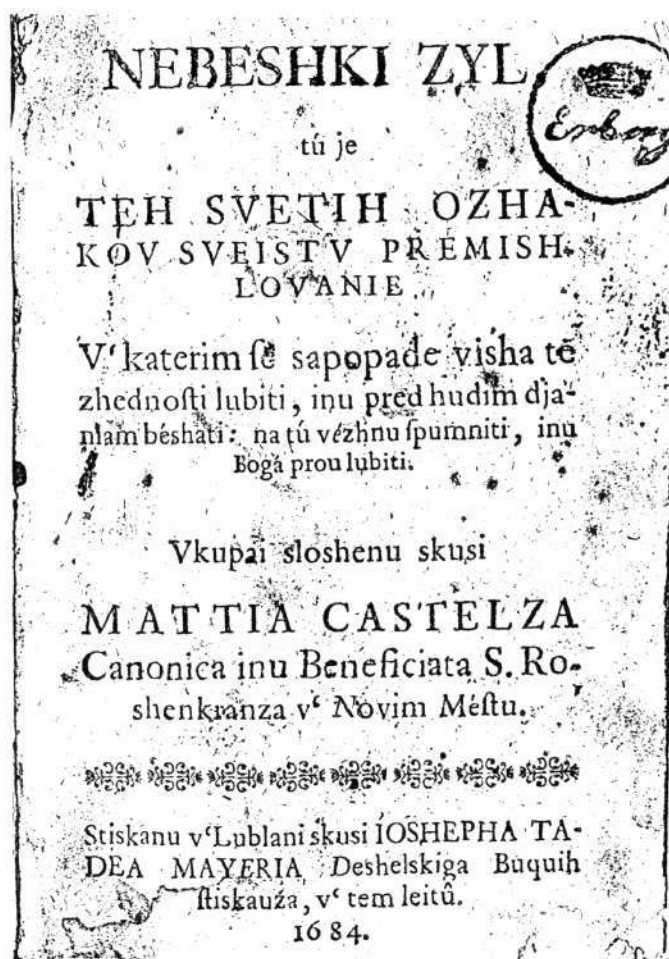
³¹³ ŠLEBINGER 1933, str. 74. in B. Reisp, s. v. Mayr. - ES 7, 1993, str. 28. Reisp predpostavlja, da je bil rojen leta 1655, kar se da sicer sklepati na podlagi navedbe starosti umrlega v šenklavških matrikah, a glede na to, da je bil drugi sin Janeza Krstnika Mayrja, ki se je poročil leta 1656, je bil verjetno rojen šele 1657. ali kasneje.

³¹⁴ NEWOLE 1954, 423 ss.; LIEGL 1993, 24 ss.

³¹⁵ Leta 1684 je uspel, da so mu deželni stanovi zvišali letno podporo na 300 goldinarjev; cfr. BERČIČ 1968, 65 s.

³¹⁶ REISP 1989, 434 ss.; Branko Reisp, s. v. Mayr. - ES 7, 1993, str. 28.

Crain, 1688), praktični priročnik za preračunavanje nemške in kranjske deželne valute (*Janez Jakob Kaerner, Teütsch-und Cränerische Wehrungs-Veränderung*, 1687) in več latinsko oziroma nemško pisanih verskih besedil (npr. *Meditationes sacrae ad veram pietatem excitandam*, 1684; *Breviarii Romani supplementum*, 1687; *Geistliches Trost-Büchel*, 1692; *Kurtzer Begriff deß Leben der Zween Neu-Heilig gesprochenen Franciscaner*, 1692).

Sl. 17. M. Kastelic, *Nebeshki zyl* (1684).

Od slovenskih avtorjev naj omenimo nabožnega pisca in prevajalca verskih tekstov Matijo Kastelca, ki je po *Bratovskih bukvizah*, tiskanih pri Janezu Krstniku Mayrju, objavil pri njegovem sinu še tri slovenska dela in sicer *Nebeshki zyl* (1684), *Kratki zapopadik potrebnih katoliških naukov* (1685) in *Navuk christianski* (1688).

Ko je bila leta 1693 v Ljubljani ustanovljena Academia operosorum, so njeni člani izdali vrsto znanstvenih del. Jožef Tadej Mayr je tako natisnil knjige zdravnika Marka Gerbca (*Intricatum extricatum medicum seu Tractatus de morbis complicatis*, 1692) ter jurista in numizmatika Janeza Štefana

Florijančiča (*Bos in lingua*, 1695), sodelovanje s tem združenjem pa se je nadaljevalo tudi v obdobju, ko je Mayrjevo ljubljansko tiskarno vodila Ana Barbara.

10.2. Ana Barbara Mayr

Ana Barbara Mayr je bila žena Jožefa Tadeja. Rodila se je okoli leta 1658, saj je ohranjen podatek, da je umrla 3. januarja 1718, ko je bila stara 60 let.³¹⁷ Tudi za čas njenega vodenja knjigotrškega podjetja nimamo ohranjenih primarnih virov, to je katalogov zalog in podobnega. Posreden dokaz so nam lahko le fondi bibliotek tedanjih razumnikov, predvsem operozov. Glede na plodno sodelovanje pri natisih knjig, lahko predpostavljamo, da so se le-ti tudi s knjigotrškimi naročili obračali na Mayrje.

Sicer pa je delo v tiskarni z leti postajalo manj kvalitetno, zato je že leta 1690 deželna uprava zahtevala, naj najdejo boljšega stavca in zaposlijo korektorja. Že dve leti po tem (1697), ko je podjetje po moževi smrti prevzela Ana Barbara, pa so ji znižali podporo s prejšnjih 300 na 200 goldinarjev ter ukinili finančno pomoč pri izdajanju koledarjev.³¹⁸

Kljub vsem težavam pa je v desetletju, ko je bila na čelu ljubljanskega Mayrjevega podjetja Ana Barbara, izšlo nekaj pomembnih tiskov. Izdali so tretji in četrti zvezek pridig Janeza Svetokriškega (*Sacrum promptuarium* III, 1696 in IV, 1700), teološko razpravo Pietra Locatellija (*Exorcismi potentissimi et efficaces*, 1698) in prve tri zvezke *Chronologiae Medicae* (1699, 1700 in 1702), ki jih je pripravil zdravnik in dejaven član Academiae operosorum Marko Gerbec. Plod dobrih zvez med ljubljansko tiskarno in to institucijo je tudi natis društvenih pravil s sezname in simboli vseh članov. Delo, ki je s tiskarskega stališča precej zahtevno, je izšlo leta 1701. Isto leto so ponatisnili tablice za preračunavanje valut Janeza Jakoba Kaernerja, v knjižni obliki pa je izšel tudi govor v čast svetemu Ivonu (*Cithara in coelum translata divus Ivo.*, 1701), ki ga je imel komaj šestnajstleten gojenec jezuitske gimnazije Aleš Sigismund Thalnitscher (Dolničar), sin operosa Janeza Gregorja. Poleg tega je izdala še nekaj manjših tekstov s teološko vsebino (npr. *Heilsamer Rath u. That in der neue u. täglicher Andacht zu dem Heil. Franciscum Xaverium*, 1705).

V času, ko je Mayrjevo ljubljansko podjetje vodila Ana Barbara, je v knjigah tiskarna največkrat označena le s priimkom,³¹⁹ v dveh znanih primerih pa je na naslovnici natisnjeno polno ime lastnice (Buchdruckerin Anna Barbara Märin (Mayrin)).³²⁰

³¹⁷ ŠLEBINGER 1933, str. 74.

³¹⁸ BERČIČ 1968, str. 66.

³¹⁹ BERČIČ 1968, str. 65.

³²⁰ RADICS 1881, str. 85.

**SACRUM
PROMPTU
ARIUM
SINGULIS PER TOTUM
ANNUM FESTIS, QUÆ TUM EX
PRÆCEPTO, TUM EX DEVOTIONE CE-
LEBRANTVR PRÆDICABILE.**

AB

Admodum V.P.F. JOANNE BAPTISTA
à S. Cruce Vippacensi, Slavo compositum Idiomate
in lucem editur.

PARS TERTIA.

PER MISSU SUPERIORUM.

M. DC.

XCVI

LABACI,
Ex Typographéo Mayriano.

10.3. Janez Jurij Mayr

Janez Jurij Mayr se je rodil okoli leta 1675, kar lahko izračunamo po matrikah, saj je umrl 23. februarja 1733, star 58 let.³²¹

Podjetje je prevzel leta 1705, kar lahko sklepamo iz naslovnice knjige s pogrebnim govorom jezuita Franca Hölblinga ob smrti Leopolda I., na kateri je podpisan kot ljubljanski tiskar Janez Jurij Mayr (*Laybach: Gedr. Bey Joh. Georg Mayr*). Nato je v petindvajsetih letih pod njegovim vodstvom Mayrjevo ljubljansko podjetje natisnilo več kot petdeset različnih publikacij. Tiskal je v slovenščini, nemščini in latinščini.

Med pomembnejšimi slovenskimi nabožnimi tiski moramo omeniti peti zvezek pridig Janeza Svetokriškega (*Sacrum promptuarium V*, 1707), delo *Evangelia inu lystuvi* (tretja 1715, četrta 1718 in peta izdaja 1730) in *Buquize od slejda inu navuka Christusa* (1719) Tomaža Kempčana, ki jih je prevedel oče Hipolit. Natisnil je tudi knjigo jezuita Roberta Bellarina *Kratki sapopadek christianskiga navuka* (1725) ter po dobrih 130 letih delno predelano Bohoričevo slovnico (*Grammatica Latino-Germanico-Slavonica*, 1715).

Dobro je bilo tudi sodelovanje s tedaj že uveljavljeno Akademijo operosorum. Mayr je tiskal dela nekaterih njenih članov, na primer zdravnika Marka Gerbca, zgodovinarja Janeza Jurija Thalnitscherja/Dolničarja in pravnika Franca Alberta Pelzhofferja.

Leta 1707 je začel izdajati prvi ljubljanski časopis, tednik *Wochentliche Ordinari (und Extra-Ordinari) - Zeitungen*. V njem je objavljajal predvsem dunajske politične vesti, pa tudi novice iz drugih dežel, na primer Švice, Italije in Anglije. Za Slovence pa je Janez Jurij Mayr pomemben tudi kot prvi tiskar in založnik pratik. Po vzoru augsburške pratike je namreč leta 1726 natisnil prvo slovensko pratiko, to je letno publikacijo, ki je od takrat redno izhajala in je ob koncu 18. stoletja dosegla naklado okoli 20.000 izvodov.³²²

Za deželo je tiskal tudi upravne akte (npr. *Land-Gerichts-Ordnung*, 1707; *Erbhuldigungs Actus im Hertzogthum Crain*, 1728). Med njegovimi zadnjimi natisi je besedilo Ahacija Stržinarja *Peissem od teh velikih odpustikov te svete krishove poti per te novi cerkvi svetiga Francisca Xaveria v'Gornim Gradu* (Labaci: formis J. G. Mayr, 1730).

Kot rečeno smo navedli le nekatere od tiskov Janeza Jurija Mayrja, saj je bil podrobnejši seznam, čeprav nepopoln že objavljen.³²³ Na tem mestu nas seveda zanima predvsem njegova knjigotrška dejavnost. Podatkov o tem sicer ni veliko, glede na to, da je tiskal vsa pomembna dela operosov, pa lahko predpostavljamo, da je zanje kupoval tudi knjige. Svojo knjigotrško ponudbo je razširil tudi s tem, da je začel izdajati tednik, ki je žal izhajal le dve leti.

³²¹ ŠLEBINGER 1933, str. 74.

³²² REISP 1996.

³²³ REISP 1989, 435 ss.; Branko Reisp, s. v. Mayr. - ES 7, 1993, str. 28.

Pomembno in po knjigotrški plati zelo uspešno pa je njegovo tiskanje slovenskih besedil. Trije ponatisi zbirk nedeljskih in prazničnih listov so lep dokaz za to.

Velik korak pri širjenju prodaje knjig med preprostim ljudstvom je Mayr naredil tudi z natisom prve slovenske pratike. Koledarski tisk (sem prištevamo tudi pratike) predstavlja namreč od 18. stoletja naprej najbolj razširjeno knjigotrško blago, ki so ga imeli pri vsaki hiši.³²⁴

KRATKI SAPOPADEK
CHRISTIANSKIGA
NAVUKA

OD

ROBERTA
BELLARMINA

Is Tovarištva JESUSA, Svete
Rimske Zergve Cardinala, k' nuzu vsiga
karfhanstva is povelja Rimskiga
Papesha

CLEMENA tiga VIII., vkupej
sloshen : supet v' tem lejto
M. DCC. XXV.

Od sedajnega Rimskiga Papesha

BENEDICTA

Tiga XIII. v' njegovim v' Rimi
dershanim Concilij, ali Vkupbralisho,
vernim Christianam perpo-
rozhen.

*Is Latinskiga, nu Lasbkiga, na
Slovinski, ali Krainski iesik svestu prestavlen,
inu pogmeran. **

LABACI, Formis J. G. M. Incl. Prov. Carn. T.

Sl. 19. R. Bellarmin, *Kratki Sapopadek Christianskega navuka* (1725).

³²⁴ Mayrji so vse od prihoda v Ljubljano tiskali tudi nemške koledarje; za koledarski tisk cfr. Suhrig, Hartmut, *Kalender: zur Publizistik eines Massenkommunikationsmediums vom 18. bis 20. Jahrhundert*, *Archiv für Geschichte des Buchwesens* 22, 1981, 207 ss.

11.0 ADAM FRIDERIK REICHARD

Kje je bil rojstni kraj Adama Friderika Reicharda (tudi Reichhardta ali Raicharda) ni znano. Rodil naj bi se leta 1701 ali 1709, umrl pa je v Ljubljani 14. januarja 1757.³²⁵

Prve podatke o Reichardu kot tiskarju najdemo v zapuščinskih aktih celovške tiskarske družine Kleinmayr. Med njimi je namreč ohranjen popis dolga Kleinmayrjevega podjetja, ki je leta 1728 znašal 865 goldinarjev in 20 krajcarjev. Med upniki je naštet tudi Adam Reichard, tiskarski pomočnik, ki so mu dolgovali kar 61 goldinarjev in 5 krajcarjev. Isti vir navaja, da je bil takrat Reichard že zaposlen v ljubljanski Mayrjevi tiskarni.³²⁶ Leta 1730 ali 1731 je postal njen lastnik, okoli leta 1753 pa tudi posestnik hiše št. 267. Kot tiskar si je pridobil naslov mestnega in deželnega tiskarja, kot uglednemu meščanu pa so zaupali dolžnost mestnega sodnika. To funkcijo je opravljal od leta 1755 pa do smrti. V oporoki je za dediča premoženja in tiskarne določil sina Antona Reicharda, njegova mati Ana Elizabeta pa naj bi podjetje vodila do sinove polnoletnosti. Dve leti po Reichardovi smrti so tiskarno prodali Janezu Juriju Heptnerju.³²⁷

Adam Friderik Reichard je tiskal v slovenščini, latinščini, nemščini in italijanščini. Poleg uradnih tiskovin za mestno upravo in deželne ustanove so pod njegovim vodstvom natisnili okoli 50 publikacij.³²⁸

Več kot polovica knjig je slovenskih verskih tiskov. Med avtorji oziroma prevajalci lahko omenimo Franca Mihaela Paglovca, ki je objavil dela *Tobiove Bukve* (1733), *Evangelija inu Branje* (1741, 1754 in 1758), *Svesti tovarsh* (1742 in 1745), *Thomasa Kempensarja bukve* (1745) in *Sveta vojska* (1747). Izšle so še Pridige Jerneja Basarja (1734), katekizem Pavla Klapšeta (*Synopsis catechetica tu je: sbrani nauk karshanski*, 1743 in 1757), molitveniki Jakoba Škerla (*Pomuzh shivem, umirejozhim inu mertvim ali Bukvize bratovshine britkiga smertniga terplenja Christusoviga na S. Krishu*, 1733 in 1740) in romarske pesmi Filipa Jakoba Repeža (*Romarske bukvice*, 1757). Zanimivo je, da je leta 1743 Reichard v Ljubljani natisnil drugi zvezek pridig kapucina Rogerija (Mihaela Kramerja), medtem ko je prvi izšel že leta 1731 pri Kleinmayrju v Celovcu.³²⁹

V nemščini je tiskal pravne akte (npr. *Erb-Huldigungs Actus im Hertzogthum Crain*, 1739; *Fürstlicher Durchleucht Ertz=Hertzogen Carls zu Oesterreich, etc. Neu-auffgerichte Pergwerchs-Ordnung*, 1739), pa tudi dela z versko vsebino (npr. *Leben und Gutthaten des Heiligen Judoci Sohnes des*

³²⁵ REISP 1989, 436 s.

³²⁶ LIEGL 1993, str. 38.

³²⁷ Janez Logar, s. v. Reichard. - SBL 3, zv. 9, 1960, str. 71.

³²⁸ REISP 1989, 436 ss.; BERČIČ 1968, 67 ss.

³²⁹ NEWOLE 1954, str. 471.

Königs aus Groß-Brittanien, 1739) in priložnostne govore (npr. *Daniel Stadler, Leichrede auf Theresia Emanuela Herzogin von Bayern u. Theresia Benedicta*, 1743).

Teološke študije in razprave z drugih področij znanosti je izdajal tudi v latinščini (*Giovanni Pietro Pinamonti, Via coeli complanata seu detecta salutis impedimennta et methodus eadem superandi*, 1732; *Peter Van Myschenbroek, Dissertatio Physica experimentalis*, 1754), medtem ko je v italijanščini tiskal besedila za potujoče gledališke skupine (npr. *Pietro Metastasio, Artaserse*, 1740; *Rosmaria*, 1740).

**SYNOPSIS
CATECHETICA**

Tu je:

Sbrani Nauk karshanski, u' kratkih besedah sapopaden, taku dobru sa poduzhiti te nevedne u' karshanski Véri,

Koker tudi visha te prezhaftite Molitve S. Roshenkranza, si svojmi skriunustmi, inu Odpustki.

NUZNE BUQUIZE

V' sem zhaftitim, inu visoku urednim Gospudam Farmanam, inu Duhovnim Pastirjam, te nyh pafni podloshne Karshanske Ouzhize poduzhiti.

V' kup sbrane

Skusi Paula Francisca Clapsbeta,
Farmana Tomaiske Färe Tershaske Shkoffte.

Sdei pak u' drugo na bulshni krainsko spraho u' druk daine, inu pobulshaine.

*****

U' L U B L A N I,

Per Annæ Elisabethæ Raichhardtouke,
Uvedove 1757.

Ko je leta 1757 Adam Friderik Reichard umrl, je podjetje še dve leti vodila njegova vdova. To lahko razberemo tudi iz naslovnice knjig, kjer se je v slovenskih izdajah podpisala "U'Lublani, Per Annae Elisabethae Raichhardtouke, Uvedove", v nemških pa "Laybach, gedruckt bey Anna Elisabetha Reichhardtin, Wittib." Tudi pomembna znanstvena razprava, Steinbergov opis Cerkniškega jezera, je izšla v času ko je tiskarno vodila Ana Elizabeta. Poudariti je potrebno, da je bilo to delo tudi s tiskarskega stališča zelo zahtevno, saj je bogato opremljeno z bakrorezi.

Gründliche Nachricht

Von dem
in dem Inner = Krain
gelegenen

Tzirknitzer = See.

Worinner

Alle Seltenheiten desselben durch fünfzehnjährige Experienz, auf das genaueste beschrieben / und zu mehrerer Deutlichkeit mit vier und dreißig Kupfern erkläret werden.

Wie nämlich :

In einem Jahre der An- und Ablauf des Wassers / in diesem See geschieht / auch jährlich in selbigem gefischet / gejaget, gesäet, und eingearndet, Heu und Streu eingebracht, wie auch von den, darauf Wohnenden, die Oeconomie besorget werden könne.

Allen und jeden der Natur, Wirkung kündigen / und dieser Wissenschaft = Beflissentenen, mitgetheilet

Von

Franz Anton von Steinberg /

S. De. Hof = Cammer = Rath.

ANNO 1758.

Laybach, gedruckt bey Anna Elisabetha Reichhardtin, Wittib.

O Reichardovi knjigotrški dejavnosti lahko sklepamo le na podlagi podatkov o njegovih tiskih. Sodeloval je z mestno in deželno upravo, jeziusko gimnazijo, duhovščino in izobraženimi laiki. Če je zanje tiskal, so najbrž pri njem knjige tudi naročali. S slovenskimi izdajami nabožne literature je prodrl v številne hiše, ki dotlej niso kupovale knjig. Leta 1741 je natisnil doslej najstarejšo ohranjeno slovensko kmečko pratiko. Kako uspešna je bila Reichardova knjigotrška dejavnost, kažejo tudi številni ponatise, saj so nekatera besedila doživela drugo ali celo tretjo izdajo. Da bi pritegnil kupce, je ponatise večkrat opremil z reklamnimi pripombami.³³⁰

---

³³⁰ Na primer: "Sdei pak u' drugo na bulshi krainsko spraho u' druk daine, inu pobulshaine". Cfr. Pavel Franc Klapše, *Synopsis Catechetica*, 1757.

12.0 JANEZ JURIJ HEPTNER

Kje se je rodil Janez Jurij Heptner ni znano, vemo pa, da je umrl 5. maja 1764 v Ljubljani, star 40 let. Leta 1759 je od Ane Elizabete Reichard kupil takrat edino tiskarsko podjetje v Ljubljani in postal tako kot njegova predhodnika uradni deželni tiskar.³³¹

Za potrebe mesta in dežele je tiskal uradne akte, sicer pa je izdajal največ verske literature.³³² Objavljal je nemške in latinske tekste, ki so jih napisali redovniki, med njimi je najpomembnejše delo rektorja ljubljanskega jezuitskega kolegija Karla Dillherrja *Drey lustige u. sehr nutzliche Gespräche zwischen einem Soldaten und Kaufmann bey den Brüdern* iz leta 1763. Za to, tedaj najvišjo izobraževalno inštitucijo, je od leta 1762 tiskal tudi izvestja (*Nomina in arena literaria victorum qui insigni munificentia inclytorum Ducatus Carnilae statuum in aula academica Collegii societatis Jesu Labaci proemiis donati sunt*).

Sicer pa je Janez Jurij Heptner sodeč po številu naslovov natisnil največ nabožne slovenske literature. Nekateri tiski so bili drobni, izdani ob raznih priložnostih (npr. *Pessem, Marie Devize od dobriga Svetvania per pp. Augustinarjih v Lublani pred Spitalskim mostam zhastite*, ok. 1760), drugi pa obsežnejši (na primer prvi slovenski mašni molitvenik *Sveta inu zlo nuzna visha sveto masho slishati*, 1762). Izdal je tudi vrsto ponatisov verskih knjig (npr. Paglovčev *Svesti tovarsh*, 3. izd. 1760; prevod Parharmerjevega katekizma, 1760, 1762 in novo priredbo molitvenika *Evangelia inu branie*, 1764).

Najpomembnejše posvetno delo, ki je izšlo pri Heptnerju, je Pohlinov *Abecednik sa taiste, katiri se otshe Krajnsko brati nauzhiti* (1765). Kot zanimivost naj omenimo še to, da je delo izšlo leto po njegovi smrti, vendar pa je kljub temu kot tiskar in založnik podpisan Janez Heptner.³³³

Po moževi smrti je tiskarsko knjigotrško podjetje nekaj časa vodila Maria Terzija. Pod njenim imenom je na primer izšla knjižica Filipa Jakopa Repeša *Nebeshku blagu* (V'Lublani, Per Marie Theresie Heptnerze). Sprva je bil njen družabnik Strauß³³⁴, leta 1765 pa se je poročila z Janezom Friderikom Egerjem, najpomembnejšim ljubljanskim tiskarjem, založnikom in knjigotržcem 18. stoletja.

³³¹ Janko Šlebinger, s. v. Heptner. - SBL 1, zv. 2, 1926, str. 300; BERČIČ 1968, 69 ss.

³³² REISP 1989, 437 ss.

³³³ Tekst naj naslovnici naj bi se glasil: *V Lublani, per Janesu Heptnerju*. To bi bil edini znani slovenski zapis njegovega osebnega imena, saj je običajno uporabljal nemško obliko Joann Georg. Verodostojnost podatkov pa je vprašljiva, kajti bibliografski opis izvoda, ki ga hrani NUK (knjiga je brez naslovnice), je narejen po spominu M. Rupla.

³³⁴ Verjetno je to Clemens Strauß, ljubljanski knjigovez rojen v Mildenheimu na Bavarskem, ki ga omenjajo akti arhiva mestne uprave, ZAL Cod. XIII/161 (1744) pril. in Cod. I/102 (1763), fol. 12.

Tudi o Heptnerjevem delovanju na področju knjigotrštva lahko sklepamo le na podlagi njegovih tiskov. Precej publikacij, ki jih je izdal sodi med priložnostne tiske (npr. opisi romanj, litanije, pobožnosti); v ta sklop je moč uvrstiti tudi izvestja jezuitskega kolegija. S takimi publikacijami so knjigotržci vedno kovali dobiček, na uspešnost Heptnerjevega podjetja pa kažejo tudi številne druge in tretje izdaje knjig.

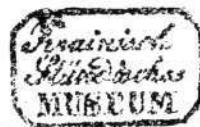
Sl. 22. F. J. Repež, *Nebeshku blagu* (1764).

921. I. S. A
7852

N O M I N A
I N
ARENA LITERARIA VICTORUM
Q U I
INSIGNI MUNIFICENTIA
INCLYTORUM
DUCATUS CARNIOLIÆ
S T A T U U M
I N A U L A A C A D E M I C A
COLLEGII SOC. JESU LABACI
PROEMIIS DONATI SUNT
A U T
HIS PROXIME ACCESSERUNT

Mense Septembri Die IX.

ANNO M. DCC. LXII.

L A B A C I ,

Typis Joannis Georgii Heptner, Inclyt. Provinciæ Carniolæ Typographi.

Sl. 23. *Nomina in Arena literaria victorum qui insigni munificentia inclytorum Ducatus Carniolæ statuum in aula academia Collegii Soc. Jesu Labaci (1762).*

13.0 PROSVETLJENSTVO

V drugi polovici 18. stoletja, ki ga v slovenski kulturni zgodovini označujemo s pojmom prosvetljenstvo³³⁵, so nastale na Kranjskem velike spremembe. V izobraževanju moramo omeniti uvedbo obveznega šolanja za otroke med 6. in 12. letom starosti ter reformo srednjega in višjega šolstva. S temi dogodki pa je povezana tudi ukinitvev jezuitskega reda v Ljubljani in ustanovitev liceja. Zbudi se večje zanimanje za naravoslovje, zgodovino, narodne običaje in seveda za slovenski jezik.³³⁶

Slovenščino so vedno bolj uporabljali pri uradnih aktih, slovenili so cesarske odredbe. Učbenike v domačem jeziku so potrebovali tudi v osnovnem šolstvu. Vse to je vzpodbudilo kulturno in prosvetno delovanje Marka Pohlina. Rodil se je v Ljubljani, gimnazijo je obiskoval pri frančiškanih v Novem mestu, nato pa kot redovnik živel med Ljubljano in Dunajem. Po Abecedniku, ki je izšel leta 1765, je napisal še učbenik za matematiko (*Bukvze sa rajtengo*, 1781) ter prevedel *Kratkozhasne uganke inu zhudne kunshte* (1788) in knjižico *Kmetam sa potrebo inu pomozh ali uka polne vesele inu shalostne pergode te vasy Mildhajm* (1789). Pohlinova *Kraynska grammatika* (1768) je bila namenjena tujcem, ki so se hoteli naučiti slovenščine in slovenskim intelektualcem, ki so hodili v nemške šole.³³⁷

Pomemben korak pri oblikovanju slovenskega knjižnega jezika v drugi polovici 18. stoletja je storil tudi Jurij Japelj, ki je priredil vrsto verskih *knjig* (*Ta veliki Catekismus*, 1779; *Cerkovne pesmi*, 1784; *Zbrane molitve*, 1786; *Pridige za vse nedele skuzi lejtu*, 1794). Njegovo glavno delo pa je nov prevod Svetega pisma, ki sta ga skupaj z Blažem Kumerdejem objavila v zadnjih dveh desetletjih 18. stoletja.³³⁸

Med slovenskimi prosvetljenci ima posebno mesto Anton Tomaž Linhart.³³⁹ S prevodi in priredbami dramskih del je posegel na področje, kjer sta doslej dominirali nemščina in italijanščina, njegov *Poskus zgodovine Kranjske* pa je prvi celovit prikaz historičnih dogajanj med Dravo in Jadranskim morjem.³⁴⁰

Leta 1767 je bila v Ljubljani ustanovljena Družba za poljedelstvo in koristne umetnosti. Njen namen je bil pospeševati poljedelstvo, živinorejo ter druge gospodarske panoge, na primer čebelarstvo, gojenje sviloprejk in

³³⁵ Uporablja se tudi izraz razsvetljenstvo. Zakaj smo se odločili za "Prosvetljenstvo", glej Fran Zwitter, Linhartova doba in misel. - V: A. T. Linhart, *Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije I-II* (Ljubljana 1981), 303 ss. O dobi cfr. GSPAN 1956, 329 ss.

³³⁶ GSPAN 1956, 345 s.

³³⁷ GSPAN 1956, 353 ss.

³³⁸ GSPAN 1956, 371 ss.

³³⁹ Fran Zwitter, Linhartova doba in misel. - V: A. T. Linhart, *Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije I-II* (Ljubljana 1981), 303 ss.

³⁴⁰ S temi besedami je vabila k prednaročilu knjige *Laibacher Zeitung*. Cfr. Nro 33 (17. Aug.) 1786.

sadjarstvo. Prirejali so tečaje predavanja in ekskurzije. Družba je imela bogato strokovno knjižnico, izdajali pa so tudi tednik *Wochentliches Kundschaftsblatt*.³⁴¹

Drug pomemben krog se je zbiral ob Žigi Zoisu.³⁴² Poleg Linharta, Japlja in Kumerdeja, ki smo jih že omenili, moramo opozoriti še na dva prizadevna člana te družbe in sicer Valentina Vodnika in Jerneja Kopitarja. Zois pa ni bil le mecen, ampak tudi lastnik ene največjih knjižnic v takratni Ljubljani. Njen fond je sistematično dopolnjeval ob pomoči domačih in tujih knjigotržcev.

V takem, s prosvetlensko miselnostjo prežetem okolju, je od leta 1765 deloval edini tiskar Janez Friderik Eger. Svoj monopolni položaj je uspešno branil, saj je bilo podeljeno drugo dovoljenje za tiskarno v Ljubljani šele spomladi 1782. Dobil ga je celovški tiskar Ignac Alojz Kleinmayr. Istega leta je dobil koncesijo tudi Mihael Promberger, vendar ni njegova tiskarna nikoli zaživela. Pač pa je tretji tiskar, Ignac Merk, ustanovil tiskarno leta 1786.

Spremembe pa je opaziti tudi pri oblikovanju knjigotrške mreže. Vse do sredine 18. stoletja so drobne tiskovine prodajali knjigovezi, tiskar pa je bil hkrati tudi najpomembnejši knjigotržec. Od šestdesetih let naprej pa dobimo tudi v Ljubljani specializirane trgovce s knjigami. Najprej so bili to Alojz Raab, Lovrenc Bernbacher in Mihael Promberger, v osemdesetih letih sta se jim pridružila še Viljem Korn in Janez Jurij Licht.³⁴³ Seveda pa so imeli svoje knjigarne tudi vsi tiskarji. Zanimiv je podatek, da je dobil Ignacij Merk dovoljenje za tiskarno v Ljubljani potem, ko je tu že nekaj let uspešno vodil knjigarno.

Za proučevanje zgodovine knjigotrštva je pomemben mejnik tudi začetek izhajanja časnikov in sicer *Wochentliches Kuntschaftsblatt des Herzogthum Krain* 1775-1776 in od leta 1783 naprej *Laibacher Zeitung*. V njih je bilo objavljenih mnogootic o knjigah in oglasov knjigotržcev.

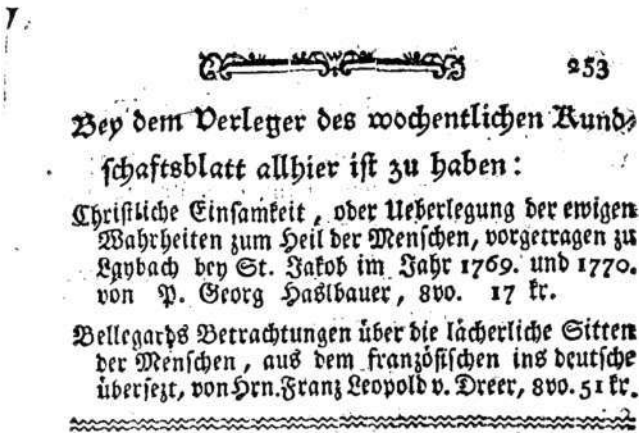
³⁴¹ GSPAN 1956, 351 s.

³⁴² GSPAN 1956, 378 ss.

³⁴³ BERČIČ 1968, 71 ss.

14.0 JANEZ FRIDERIK EGER

Janez Friderik Eger se je rodil okoli leta 1735. V Ljubljano je prišel najbrž leta 1760 in si našel kot tiskarski pomočnik delo v tiskarni, ki jo je vodil Janez Jurij Heptner. Po Heptnerjevi smrti leta 1764, je ostal v podjetju. Že isto leto je na nekaterih ljubljanskih tiskovinah podpisan kot tiskar J. F. Eger, po poroki z vdovo Marijo Terezijo Heptner leta 1765, pa je dejansko prevzel podjetje. Ker je bil ugleden in bogat mož, so ga za čas med leti 1782 in 1786 izvolili za ljubljanskega župana. Umrl je v Ljubljani 8. oktobra 1799. Po smrti Janeza Friderika Egga je njegovo podjetje vodila do leta 1801 vdova Marija Terezija in nato sin Leopold.³⁴⁴

Sl. 24. Egrov oglas v *Wochentliches Kundschaftsblatt des Herzogthum Krain*, 1775, str. 253.

Eger se je posvečal predvsem primarni dejavnosti svojega podjetja, medtem ko je založništvo in knjigotrštvo odrinil na rob. Tako so iz Egrove tiskarne, ki je bila do leta 1782 edina na Kranjskem, prišli domala vsi slovenski tiski med leti 1764 in 1782, saj je bilo le nekaj tiskanih na Dunaju in v Nemčiji. Ponatisnil je Paglovčevega *Svestega tovarsha* (1767), kar trikrat je izdal zbirko *Branja inu evangeliumi* (1768, 1772 in 1777), prav tako so iz njegove tiskarne prihajali snopiči Svetega pisma, ki sta ga na novo prevedla Jurij Japelj in Blaž Kumerdej. Tiskal je Pohlinova dela, Linhartove drame, prvi slovenski almanah *Pisanice* in tudi prvi slovenski časopis Vodnikove *Lublanske Novize* (1797-1800).³⁴⁵

Eger pa je tiskal tudi v latinščini in nemščini. Med pomembnejšimi deli lahko omenimo knjigo o Ljubljani (*Compediaria Methropolis Carniolae*

³⁴⁴ BERČIČ 1968, 69 ss.

³⁴⁵ BERČIČ 1968, str. 70.

descriptio e Topographia Germaniae Austriacae Caroli Granelli, 1766), Linhartovo pesniško zbirko *Blumen aus Krain* (1781) in Linhartovo zgodovino Kranjske (*Versuch einer Geschichte von Krain*). Poleg uradnih aktov je Egrova tiskarna tiskala tudi tednik *Wochentliches Kundschaftsblatt der Herzogthums Krain* (1775-1776). V latinskem jeziku je bilo natisnjenih še nekaj teoloških in naravoslovnih razprav ter gimnazijska izvestja.³⁴⁶

Osnanilo.

Per meni Joan. Fridr. Eger je naprodaj 3. krajzerje: Turfkiga Zara Vojfka Napova Franzosam katiro je 12. Kimovza 1798. vřim v najnim Ministram v' Constantinopli poslal.

Šitna žena v' Lublani na tergu
10. Listagnoja 1798.

	fl.	kr.	fl.	kr.	fl.	kr.
Pfheniza 1. mernik	1	51	1	44	1	34
Turfhiza - - -	1	18	-	-	-	-
Rošh - - - -	1	20	1	17	1	14
Jezhmen - - -	-	-	-	-	-	-
Profo - - - -	-	-	-	-	-	-
Ajda - - - -	1	15	-	-	-	-
Ovef - - - -	1	-	-	-	-	-

Vendana od Lublanske meřtne Gosposke
10. Listagnoja 1798.

LUBLANSKE

NOVIZE

JANN. FRIDR. EGERJA.

Sabbota 24. d.

Listagnoja 1798.

Nro. 73.

Lublana

Oranski Prinz je sa Feldzeigmastra inu Komendanta zhes vřo zefarfko armado na Lafhkim postavljen; grede na Benřhko. On je v' řredo vezher leřem v' Lublano se perpelal, inu predvezheraj od tot dalaj shel.

Dunej 10. Listagnoja.

Josef Kuzhman brat rankiga frater Davida je naredil eno uro, katira kashe ne le ure inu minute, ampak tudi kaku gre řenze, meřez, inu vři ředmiri planeti na nebi. To dęlo je popolnim imenitno, inu na vse vishe umętno,
Prinz

Sl. 25. Egrov oglas v *Lublanskih novizah* 72 (17. 11.) 1798.

Janez Friderik Eger pa ni tiskal le za svojo založbo, ampak tudi za druge založnike oziroma knjigotrřce, ki so tedaj delovali na Kranjskem. V Ljubljani so bili to Lovrenc Bernbacher, Viljem Henrik Korn, Mihael Promberger in Alojz Raab, v Kranju pa Ignac Kremřar.

³⁴⁶ BERČIČ 1968, str. 70.

Eger je od leta 1777 skrbel tudi za prodajo šolskih knjig na Kranjskem, leta 1778 oziroma 1779 pa je za to dejavnost priskrbel privilegij in postal edini izdajatelj in tiskar šolskih knjig v deželi. S tem aktom je ohranil svoj monopol pri izdajanju učbenikov vse do izteka 18. stoletja.³⁴⁷

Kakšna je bila Egrova knjigotrška ponudba, najdemo nekaj podatkov tudi v časopisnih oglasih. Tako je na primer leta 1775 je ponujal knjižico o pobožnosti pri sv. Jakobu leta (*Christliche Einsamkeit, oder Ueberlegung der ewigen Wahrheiten zum Heil der Menschen, vorgetragen zu Laybach bey St. Jakob im Jahr 1769. und 1770 von P. Georg Haslbauer*)³⁴⁸ in v nemščino prevedeno knjigo Francoza Bellgarda (*Bellgards Betrachtunen über die lächerliche Sitten der Menschen, aus dem französischen ins deutsche übersezt, von Hrn. Franz Leopold v. Dreer*).³⁴⁹ Naslednje leto najdemo oglas za vezano knjižico v nemščini in slovenščini, ki je izšla ob neki slovesnosti (*Büchel für gegenwärtiges Jubiläum in deutsch. und krainerischer Sprache*).³⁵⁰ Stala je 5 krajcarjev. Knjižna naznanila je Eger oglaševal tudi v Lublanskih novizah. Leta 1797 je ponujal *Veliki Kalender in Malo Pratiko*³⁵¹, naslednje leto pa *Malo pratiko*.³⁵² Novembra leta 1798 je po 3 krajcarje prodajal besedilo turške vojne napovedi Francozom (*Turskiga Zara Vojskna Napoved Franzosam katiro je 12. Kimovza 1798 vsim vnajnim Ministram v Constantinopli poslal*).³⁵³

Skromno število knjigotrških oglasov in njihova vsebina potrjujeta mnenje, da je bil Eger predvsem uspešen tiskar. Kot knjigotržec pa je prodajal šolske učbenike, drobne tiskovine, pratike in časopise.

³⁴⁷ Janko Šlebinger, s.v. Eger. - SBL 1, zv. 1, 1925, str. 150.

³⁴⁸ Wochentliches Kundschaftsblatt 1775, 253, 350, 591.

³⁴⁹ Wochentliches Kundschaftsblatt 1775, 253, 334, 591.

³⁵⁰ Wochentliches Kundschaftsblatt 1776, 384. Verjetno je to knjižica, kakršne so izdajali ob svetih letih, ohranjeno imamo publikacijo, ki je izšla ob praznovanju svetega leta 1795 - *Branje sa fare na deshelli, inu v Lublani od Jubileuma ali svetiga lejta, dovolenega od njegove papeshove svetosti Piusa tiga schestiga usem Zesarskim deshellam sa tu lejtu 1795*.

³⁵¹ Lublanske novize št. 94 (25.11.), 95 (29. 11.), 96 (2. 12.) in 97 (6. 12.) 1797.

³⁵² Lublanske novize št. 62 (8. 10.) in 63 (15.10.) 1798.

³⁵³ Lublanske novize št. 72 (17. 11.) 1798.

15.0 ALOJZ RAAB

Alojz Raab se je rodil v Olomoucu na Moravskem. V ljubljanskih mestnih knjigah je prvič omenjen februarja leta 1766.³⁵⁴ Na Kranjskem se je uveljavil kot knjigovez, kar je bil njegov prvotni poklic, poleg tega pa je bil še knjigotržec in založnik.³⁵⁵ Delavnico in prodajalno je imel v svoji hiši na Starem trgu 109.³⁵⁶ V mestni upravi je imel funkcijo uradnega knjigoveza, leta 1791 pa je bil izvoljen v mestni svet.³⁵⁷ Njegovemu delu lahko sledimo do začetka zadnjega desetletja 18. stoletja³⁵⁸, nato pa je podjetje prevzela vdova Anna Maria Raab.³⁵⁹

O Raabovemu knjigotrškemu in založniškemu delu govore oznake v publikacijah in časopisni oglasi. Tako je v knjigi Matije Kastelica *Mesez boshje lubesni*, ki je bila natisnjena leta 1768, zapisano, da "se naide per Aloysio Raab, Bukueveszo u'Lublani". Dve leti kasneje je založil slovensko izdajo dela Gabriela Hevenesija *Sveti post, christusovimu terplenju posvezhen*, leta 1775 pa pesmarico *Osem inu shestdeset sveteh pesm* Maksimilijana Adama Jošta Redeskinija, ki jo je v oglasu priporočal vsem učiteljem in organistom.³⁶⁰ Izdal je tudi pesmarico Filipa Jakoba Repeža *Romarsku drugu blagu*. Prvič je izšla leta 1775 v Vidmu, letnica Raabove izdaje v Ljubljani pa žal ni znana.

Leta 1776 je Raab objavil oglas za *Physikalischer Almanach für das Jahr 1776*, iz katerega izvemo, da delo obravnava splošne naravoslovne in geografske pojme, ilustrirano pa je z grafikami: vsakemu mesecu je priložen list, na katerem je upodobljena po ena od jam Cerkniškega jezera. Almanah je prvič izšel leta 1776, knjigotržec Alojz Raab, ki je tedaj imenoval svoje podjetje "Akademischer Kalenderverlag", je v oglasu obljubljal, da bo pripravil podobne publikacije tudi za prihodnja leta.³⁶¹

Zalagal je tudi knjige, po katerih so segali le izobraženci. Tako je že leta 1773 pri njem izšel nemški prevod enega izmed Ciceronovih govorov (*Rede für Titus Annius Milo*).³⁶² Izobražencem so bili namenjeni tudi nekateri priročniki.

³⁵⁴ ZAL Cod. I, 1766, fol. 63, 17. februar.

³⁵⁵ RADICS 1881, str. 89.

³⁵⁶ *Neuer Instanzkalender auf das Jahr MDCCLXXXII d. Herzogthums Krain*, str. 137.

³⁵⁷ *Laibacher Zeitung* Nr. 71 (6. 9.) 1791.

³⁵⁸ RADICS 1881, str. 89.

³⁵⁹ *Instanz Schematismus für das Herzogthum Krain 1796*, str. 189.

³⁶⁰ *Wochentliches Kundschaftsblatt des Herzogthums Krain 1776*, 91.

³⁶¹ *Wochentliches Kundschaftsblatt des Herzogthums Krain 1776*, 90. Ta publikacija je bila doslej neznan (cfr. Branko Korošec, Beseda, dve o Steinbergovem in drugih opisih Cerkniškega jezera, *Kronika* 15, 1967, 11 ss.). Kot zanimivost naj omenimo, da je bil naslednje leto na Dunaju *Physikalischer Almanach auf das Jahr 1777*, ki ga je izdala dunajska zvezdarna, opremljen z grafikami z enakimi motivi s Cerkniškega jezera (cfr. France Habe, Cerkniško jezero v koledarju leta 1777, *Kraški koledar* 1996, 109 ss. Da bi bila to identična publikacija je skoraj nemogoče, že zaradi letnice izida.

³⁶² RADICS 1881, str. 89.

Pri Raabu je bilo moč kupiti osemjezični slovar Ambrozija da Calepija,³⁶³ pravne priročnike (*Schmauß Corpus juris gentium; Einleitung zur Staatswissenschaft; Corup juris publici; Codex austriacus*) in zgodovinska dela (*Chronica Venetorum*).³⁶⁴ Zbiral je tudi prednaročila za knjigo Ignaza de Luca *Das gelehrte Oesterreich* (1777-1778).³⁶⁵

90

Aber Sie werden durch Abhandlungen solcher Gegenstände beschämt? wie? beschämt werden Sie dadurch? geht Sie dann das Wochenblatt so nahe an? Sind Sie etwann gar ein Mitglied der Gesellschaft! Hm! Verstehen Sie mich? ich habe Sie verstanden. Leben Sie wohl.

Mein Herr! ihr
wahrer Gegenfreund.

N a c h r i c h t.

***

Im akademischen Kalenderverlage bey Moys Raab ist zu haben, itens: Physikalischer Almanach für das Jahr 1776. mit lateinischen Buchstaben; worinnen einige Abhandlungen aus der Naturkunde: von der Figur, und Größe der Erde, von den Meeren, Seen, Morästen, Brünnen, Flüssen, Inseln, Halbinseln, Bergen, Vulkanen, Eisbergen u. s. w. enthalten sind. Jedem Monate ist ein Kupfer zugesellet, welche die Grotten des Zirknitzersees vorstellen, und diesen ein anders Topographisches in diesem ganzen See vorausgesetzt. Das Stück im steifen Deckel gebunden, mit Schuber p. 1 fl. 12 kr.

Dieser Almanach verdienet alle Hochachtung des Publikums, nicht nur in Absicht auf die gelehrten und berühmten Verfasser desselben, sondern wegen seinem vortreflichen Nutzen. Die schönsten, wichtigsten, und auch neuesten Entdeckungen werden darinnen auf eine so leichte, so faßliche Art vorgetragen, und erkläret, daß

91

daß sie auch dem gemeinen unstudierten Manne, und der Jugend angemessen sind. Die Absichten diees Almanachs sind, die so nützliche Naturkunde auf die leichteste, und angenehmste Weise allgemeiner zu machen. Diese schönen Abhandlungen werden durch die folgenden Jahre fortgesetzt werden.

Itens. Mehr als 63 pro centum Gewinn, das ist, aufrichtige Entdeckung der beträchtlichen Vortheilen; so durch verschiedenen Gebrauch des neu sogenannten Eijerschaalgenweiss ohne geringste Gefahr sicher zu erhalten sind, zum Besten des gemeinen Wesens. Wien 1775.

Der Author dieses kleinen Werkchens ist ein wahrer Menschenfreund: er sucht dem Publikum zu nutzen, und verdient also Dankbarkeit. Nur eine bessere Schreibart, ein annehmlicherer Vortrag wäre ihm zu wünschen gewesen. Merkwürdig ist, daß die Erlernung des Geheimnisses nur 7 kr. kostet; welches der Preis des Werkchens ist.

Itens. Callepinii Dictionarium 8 linguarum gr. Sol. Franzbänd. 6 fl. 30 kr. Wer kennt den Werth dieses wohlverdienten alten Schulbaters nicht?

Itens, Krainerisches Gesangbüchel, oder 69 ganz neue geistliche Lieder auf alle Jahreszeiten, mit Noten in Papier gebunden, wird den Herren landschulmeisterlichen Orgelspielern für 28 kr. nachdrücklichst empfohlen.

N a c h r i c h t.

Auf den roten künftigen Monats Merzen, und die darauff folgenden Tage werden nachstehende, noch unverkauftgebliebene, zur Pfarre Stein, und Vikariat
Reull

Sl. 26. Raabov oglas v *Wochentliches Kundschaftsblatt des Herzogthum Krain*, 1776, str. 90-91.

³⁶³ Wochentliches Kundschaftsblatt des Herzogthums Krain 1776, 91.

³⁶⁴ Wochentliches Kundschaftsblatt des Herzogthums Krain 1776, 173 s.

³⁶⁵ Wochentliches Kundschaftsblatt des Herzogthums Krain 1776, 159 s.

Le 17 krajcarjev pa je bilo treba odšteti za priročnik s pravili o igranju šaha, ki je izšel na Dunaju.³⁶⁶ Delo je zanimivo tudi za zgodovino slovenskega šaha, saj naj bi bila do začetka 19. stoletja ta igra pri nas malo znana, razširjena pa predvsem med študenti, ki so študirali na tujih univerzah.

Čeprav poznamo vsebino Raabove knjigotrške ponudbe le fragmentarno iz časopisnih oglasov, pa lahko vseeno ugotovimo, da je bila dokaj pestra. Knjige, ki jih je prodajal, so bile namenjene tako domačemu preprostemu prebivalstvu kot tudi inteligenci in strokovnjakom za posamezna področja. Naslovi, ki jih je ponujal v oglasih, kažejo, da je bil v stiku z drugimi pomembnimi knjigotržci tistega časa.³⁶⁷

Raabovo delo je nadaljevala vdova Anna Raab. Kot knjigarnarko jo najbolje spoznamo v notici oziroma reklami za novo izdajo oziroma prevod Svetega pisma v slovenščino, ki bila priložena eni od številc Lublanskih novic. V njej poudarja, da je v prevodu kranjski jezik očiščen vseh nepotrebnih besedi, ki so jih pogosto zapisovali pod vplivom nemščine. Nevezan izvod je stal 30 krajcarjev.³⁶⁸ Očitno se podatki nanašajo na Japljev prevod Svetega pisma. Kot zanimivost naj omenimo še to, da je delo tiskal Kleinmayr, ki je imel tudi sam v Ljubljani veliko knjigarno. Knjigo so očitno prodajali tudi drugi knjigotržci, med njimi Anna Raab.³⁶⁹

³⁶⁶ Wochentliches Kundschaftsblatt des Herzogthums Krain 1776, 174.

³⁶⁷ Tako je bil na primer dunajski Trattner založnik Lucovega dela, Chronika Venetorum pa je izšla v Benetkah.

³⁶⁸ Lublanske novize št. 74 (1.12.) 1798.

³⁶⁹ Leta 1802 je objavil notico, da prodaja kranjsko Biblijo tudi knjigovez Adam Heinrich Hahn, cfr. Beilage zur Laibacher Zeitung Nro. 21, 1802 (12. 3.) in 22, 1802 (16. 3.)

16.0 ANDREJ KLEMENS

Andrej Klemens (tudi Clemens) je bil eden izmed ljubljanskih knjigovezov, ki so delovali v mestu v zadnjih dveh desetletjih 18. stoletja. Kdaj in kje se je rodil, ni znano,³⁷⁰ prav tako pa ne vemo, kdaj je dobil meščanske pravice.³⁷¹ V šematizmih za leta 1795, 1796, 1798 in 1799 ga omenjajo kot knjigoveza in hišnega posestnika. Stanoval je v lastni hiši na Starem trgu št. 111.³⁷² V začetku 19. stoletja je še vezal knjige za Licejsko knjižnico. Njegovo delo je nadaljevala vdova Cordula, za njo pa sin Janez Nepomuk Klemens. Slednji je močno razširil svoje delovanje predvsem na področju knjigotrštva in postal eden najvplivnejših ljubljanskih trgovcev s knjigami sredi 19. stoletja.³⁷³

Knjigotrško ponudbo Andreja Klemensa poznamo po objavah v časniku Laibacher Zeitung. Prvič se je oglasil v začetku leta 1784, ko je ponujal 24 naslovov knjig.³⁷⁴ Vse so obravnavale teološka vprašanja. Med njimi so bili praktični priročniki in zbirke pridig, ki so jih uporabljali pri katoliškem bogoslužju (*Barzia (Jos.) Sonn = und Festpredigten; Bourdaloue (Ludw.) Sämtliche Predigten; Mayer das Buch der Psalmen*) in izdaje del nekaterih cerkvenih piscev (*S. Cypriani Acta & Scripta; Summa Theol. S. Thomae Aquin. Doct. Angel.*). Kot zanimivost naj omenimo tudi to, da je Klemens v oglasu nekaterim knjigam pripisal tudi kraj izida. Tako lahko ugotovimo, da je imel dobre knjigotrške povezave, saj je že tedaj prodajal knjige tiskane na Dunaju, v Salzburgu, Pragi in Benetkah.³⁷⁵

Isto leto (1784) je Andrej Klemens založil še zloženko, ki je bila priložena ljubljanskemu časopisu.³⁷⁶ V njej predstavlja zbirko *Werke Deutschlands*, za katero je zbiral prednaročila. Hkrati je ponujal še osem novih naslovov knjig, ki večinoma obravnavajo verska vprašanja. Posebej pa velja omeniti delo o naravoslovju *Kurzes Lehrbuch der Naturgeschichte für Kinder und Kinderfreunde, samt illum. Kupf. Nürnberg und Leipzig* (1782) in čitanko *Der Kinderfreund, ein Lesebuch*. Obe knjigi sta bili namenjeni otrokom. Krajem, od koder so prihajale knjige, ki jih je prodajal Klemens moramo dodati še Leipzig, Nürnberg in Opavo na Češkem, kjer je imel sedež založnik zbirke *Werke Deutschlands* Joseph Georg Traßler.³⁷⁷ Sicer pa imamo ohranjene le še

³⁷⁰ France Lukman, s. v. Klemens. - SBL 1, zv. 3, 1928, str. 462.

³⁷¹ *Imenik mestjanov deželnega glavnega mesta ljubljanskega : od leta 1786 do leta 1867* (Laibach 1867).

³⁷² *Schematismus für das Herzogthum Krain 1795*, 182; *Instanz Schematismus für das Herzogthum Krain 1796*, 189; *Instanz Schematismus für das Herzogthum Krain 1798*, 187; *Instanz Schematismus für das Herzogthum Krain 1799*, 166.

³⁷³ France Lukman, s. v. Klemens. - SBL 1, zv. 3, 1928, 462 s.

³⁷⁴ Laibacher Zeitung - Wochentliche Kundschaftsblatt Nro. 13, 1784.

³⁷⁵ Ponujal je na primer dve različici latinskega prevoda Biblije; eden je bil natisnjen na Dunaju, drugi pa v Benetkah.

³⁷⁶ Privezано k Laibacher Zeitung Nro. 32, 1784 - primer v knjižnici Narodnega muzeja Slovenije.

³⁷⁷ Privezано k Laibacher Zeitung Nro. 37, 1784 - primer v knjižnici Narodnega muzeja Slovenije.

Klemensove oglase za slovenski prevod dela Joannesa Bone *Kratka visha k' Bogu skuz znotrejne inu zvunanje molituvce se povzdigniti*, ki je izšla leta 1789.³⁷⁸

Zanimiva je tudi objava reklame za novo izdajo Jansenovega dela *Tetrateuchus sive commentarius in sancta Jesu Christi Evangelia*, ki naj bi izšla z odobritvijo dvornega cenzurnega urada spomladi leta 1790.³⁷⁹ Med knjigarnarji, ki so zbirali prednaročila v takratnih nemških in avstrijskih mestih, med drugim v Ljubljani, Zagrebu in Gorici, so tudi imena treh Ljubljančanov in sicer Korna, Merka in Klemensa.

Čeprav so viri za Klemensovo knjigotrško dejavnost razmeroma skromni, saj se oglasi, ki so bili objavljeni v prilogah časopisov, večinoma niso ohranili, pa lahko vseeno vidimo, da je prodajal knjige, tiskane v nemških deželah in italijanskih Benetkah. Povezave je imel tudi z nekaterimi najpomembnejšimi knjigotržci 18. stoletja, da omenimo le dunajskega Trattnerja in münchenskega Strobla.

Bey Andreas Clemens, bürgerl. Buch-
händler allhier sind auch nachstehen-
de Bücher zu haben :

K. K. Verordnungen für die gesammte Geist-
lichkeit, 1ter und 2ter Thl.

Kurzes Lehrbuch der Naturgeschichte für Kin-
der und Kinderfreunde, samt illum. Kupf.
8vo Nürnberg und Leipzig 1782.

Bosquets, Bischof zu Meaux, Rede von der Ei-
nigkeit der Kirche, oder gründliche Wider-
legung der ihigen Schmähschriften wider
Pabst, und dessen geistliche Erbsamen.

Der Freund des schönen Geschlechts, 2c. für
Frauenzimmer, 8ff.

Mendelssohn (Moses) Phädon oder über die
Unsterblichkeit der Seele, verbesserte und
vermehrte Auflage.

Kritische Anmerkungen über die sogenannte
Erzbruderschaft Maria von Trost, oder der
schwarzledernen Gürtel der heiligen Mut-
ter Monica, 8. 1783.

Die Recensenten.

Der Kinderfreund, ein Lesebuch 2c.

Es ist auch gute Stöck, um billigen
Preise zu bekommen.

Sl. 27. Klemensov knjigotrški prospekt iz leta 1784.

³⁷⁸ Andrej Klemens je bil tudi založnik knjige; Merkische Laibacher Zeitung Nro. 93 (21. 11.) in 94 (25. 11.) 1789.

³⁷⁹ Merkische Laibacher Zeitung Nro. 103 (26. 12.) 1789.

17.0 LOVRENC BERNBACHER

Lovrenc Bernbacher se je rodil v Müdelheimu na Švabskem.³⁸⁰ Kdaj je prišel na Kranjsko, ne vemo. V aktih ljubljanske mestne uprave je prvič omenjen leta 1765 in nato še leta 1768 in 1773, ko je najel hišo pod Trančo.³⁸¹

Bernbacher je bil eden izmed ljubljanskih knjigovezov, ki so se ukvarjali tudi s knjigotrštvom in založništvom. Eger je zanj natisnil več knjig, ki so izšle "Im Verlag bey Lorenz Bernbacher, Burgerl. Buchbinder".³⁸² Tako je že leta 1768 založil Pohlinovo *Kraynsko Grammatiko*. Leta 1785 pa je na naslovnici Pohlinovega prevoda dela Martina Crobata *Luzh inu senza vofra s. mashe*, ki je bil natisnjen na Dunaju,³⁸³ zapisano, da je naprodaj v Ljubljani "Per Lovrenzu Bernbacherju pod Tranzho". Enaka oznaka je bila tudi na Pohlinovi knjižici *Kratkozhasne uganke inu zhudne kunshte is wele shole od Petra Kumrasa*, ki je izšla tri leta kasneje, prav tako na Dunaju.³⁸⁴

Čeprav imamo o knjigotrški dejavnosti Lovrenca Bernbacherja le nekaj skromnih podatkov, pa lahko že na podlagi dejstva, da so za njegovo podjetje natisnili knjigo na Dunaju, sklepamo, da je imel pomembnejšo vlogo med kranjskimi knjigotržci kot so mu jo pripisovali doslej.

Kdaj je Lovrenc umrl ne vemo. Znan je le podatek, da je njegovo obrt nadaljevala vdova Josepha Bernbacher, ki je stanovala na Trgu v hiši št. 180.³⁸⁵

³⁸⁰ ZAL Cod. I/1765, fol. 186.

³⁸¹ ZAL Cod. I/1768, pril. in 1773, fol. 73.

³⁸² Janko Šlebinger, s.v. Eger. - SBL I, zv. 1, 1925, str. 150.

³⁸³ Knjigo je natisnil dunajski tiskar Christian Grosser (1785-1802), ki je tudi sicer sodeloval s Pohlinom, natisnil je še njegov slovar *Glossarium slavicum*; cfr. DURSTMÜLLER 1982, str. 259.

³⁸⁴ Knjigi je tiskal isti dunajski tiskar. Zanimivo pa je, da imamo dve različici izdaj ted dveh publikacij. Na eni varianti je distributer Lovrenc Bernbacher, na drugi pa Vincenc Ruiczka. Knjigarni obeh sta bili pod Trančo. O Vincencu Ruzicku sicer nimamo veliko podatkov. Deloval je v Ljubljani kot knjigovez, meščanske pravice je dobil 24. januarja 1800 (cfr. *Imenik mestjanov deželnega glavnega mesta ljubljanskega od leta 1786 do leta 1867*). Peter Radics pa ga je označil kot knjigoveza in knjigotržca, ki se je ukvarjal izključno z versko literaturo (Cfr. RADICS 1881, str. 90).

³⁸⁵ *Instanz Schematismus für das Herzogthum Krain 1796*, str. 189.

18.0 MIHAEL PROMBERGER

V šestdesetih letih 18. stoletja je imel v Ljubljani knjigarno tudi Mihael Promberger. S svojo ženo Marijo Terezijo je v času med 1765 do 1792 živel v hiši št. 280 - Pred škofijo.³⁸⁶

Vse do leta 1782 je bila v Ljubljani še vedno le ena tiskarna, ki jo je vodil Janez Friderik Eger. To leto pa je cesar Jožef II sprejel nov zakon o cenzuri in tisku, ki je prenesel odločanje o koncesijah za tiskarje v pristojnost Dunaja. Lokalne oblasti se zato niso več mogle upirati konkurenci na tem področju. Mihael Promberger je leta 1782 zaprosil in tudi dobil dovoljenje, da v Ljubljani odpre tiskarno, vendar pa ni te pravice nikoli uveljavil.³⁸⁷ Ostal je le knjigarnar, in sicer prvi, ki se ni dopolnilno ukvarjal ne s tiskarstvom ne s knjigoveštvom. Tako je v osemdesetih letih 18. stoletja za založbo Mihaela Prombergerja in nekatere druge ljubljanske knjigotržce še vedno največ tiskal Janez Friderik Eger.³⁸⁸

Promberger je izdal največ knjig z versko vsebino, vendar pa najdemo vmes tudi publikacije z drugih področij. Omenimo naj le Makovičev slovenski prevod Steidlovega dela o babištvu (*Vshegarstvu*, 1782) in prav tako poslovenjeno knjigo o živalskih boleznih, ki jo je napisal dunajski zdravnik in veterinar Joanes Gottlieb Wolstein (*Bukuze od shivinskih bolesni sa kmeteskheludy od Jannesa Gottlieba Wolstejna*, 1784).

Sicer pa najdemo največ podatkov o Prombergerjevem delu v njegovih reklamah in časopisnih oglasih. Že v prvem letniku časnika Wochentliches Kundschaftsblatt (1775), ki ga je izdajala Kranjska kmetijska družba, so objavljena Prombergerjeva naznanila o novostih njegove knjigarne.³⁸⁹ Običajno so v oglasih knjige omenjene le enkrat, letnice izida pa poudarjajo aktualnost ponujenega gradiva; večina publikacij je bila namreč iz sedemdesetih let 18. stoletja. V Prombergerjevih seznamih najdemo nemško, latinsko in slovensko pisana dela, ki so izšla v Ljubljani, Münchnu, Salzburgu, Augsburgu, Leipzigu, Benetkah in na Dunaju. Večina knjig je povezana s katoliškim bogoslužjem. Tako je imel na zalogi kar šest različnih izdaj Svetega pisma, zbirke pridig in moralnih nauk (*Bessombes (Jac.) Moralis Christiana ex Sac. Script. Trad. Conciis.*, 1772; *Mosels (Vit.) geistliche Reden, von der Lauigkeit in dem Christenthum, Salzburg* 1770) in dve obsežni deli o cerkveni zgodovini. Prva je imela 52, druga pa 10 zvezkov (*Fleurii (Claud.) Historia Ecclesiastica, Aug.* 1758-74; *Godeau (Ant.) allgemeine Kirchengeschichte, Aug.* 1768).

³⁸⁶ *Živilski trg in Plečnikove tržnice z okolico v zgodovini* (Ljubljana 1997), str. 45.

³⁸⁷ BERČIČ 1968, str. 73.

³⁸⁸ Janko Šlebinger, s. v. Eger. - SBL 1, zv. 1, 1925, str. 150.

³⁸⁹ Wochentliches Kundschaftsblatt 1775, 253, 254, 285, 301, 302, 350. Naj povemo, da je bil Wochentliches Kundschaftsblatt prvi ljubljanski časnik, ki je objavljial oglase.

Več tekstov je povezanih tudi z življenjem ljubljanske škofije (*Catechismus Romanus ad Parochos, ex dectero Concilii. Trid. & Pii V. Pontif. Max. jussu editus, & promulgatus, nunc citat. ad Marg. adpositis ad usum cleri dioecesis Labaci nov recusus; S. Caroli Borrom. Monitiones, & Instructiones, cum Apophthegmatis Ss. Caroli Borrom. & Franc. Salesii pro dioecesi Labacensi, editio recentissima; Rituale Labacense, ad usum Romanum Acconodatum; Compendium ritualis Labac. cum Appendice germ. & carn. pro Assistentia moribund.*). Domačemu prebivalstvu sta bili namenjeni slovenski verski knjigi Gašperja Rupnika in Frančiška Ksav. Goriupa (*Ruppnig (Casp.) ta Christusovimu terpleino posvezheni Post, sa sakdanski Premishluvainu, 1773; Goriupp (Franc.) Evangeliski navuki, sa usse Nedele inu Prasnike zeliga leita, 1770*).

Med deli s posvetno vsebino moramo izpostaviti geografski leksikon, ki je izšel v trinajstih zvezkih in prva dva dela zbirke nasvetov Kranjske kmetijske družbe (*Martiniere (Mr. la) vollständiges, geographisches, kritisches Lexikon, darinn die Beschreibung des Erbkreißes, aller Monarchien, Kaiserthümer, Königreiche, Churfürsten, Fürsten, Republicquen, freyen Städten, Stände, und Herrschaften, Länder, Städte, Seehafen, Schlosser, u. d. gl., Leipzig 1744; Sammlungen nützlicher Unterrichte von der kais. kön. Ackerbaugesellschaft in Herzogthum Krain, 1770-1771*).

Prombergerjevi reklamni oglasi so prvič opremljeni tudi s cenami. Za nekatere publikacije je bilo potrebno odšteti le nekaj krajcarjev (slovenski knjigi sta bili po 45 krajcarjev), najdražji deli pa sta bili geografski leksikon (75 goldinarjev) in Fleurijeva cerkvena zgodovina (69 goldinarjev in 20 krajcarjev). Tudi cene Svetega pisma so bile različne: za izvod je bilo potrebno plačati od šest do dvajset goldinarjev.

V drugem letniku tednika *Wochentliches Kundschaftsblatt* se je leta 1776 knjigotržec Mihael Promberger predstavil s popolnoma drugačno knjižno ponudbo. V dveh seznamih je namreč ponudil 70 glasbenih del.³⁹⁰ Naprodaj je imel notno gradivo za učenje klavirja, orgel, pa tudi petja (*Königspergers Klavierschüler; Kunst das Klavier zu spile; Manductio ad Organum; Hahns neue Singkunst; Kürzingers Singkunst*). Na seznamu so bile arije, nekatere tudi z nabožno vsebino (npr. *Hahns marianische Arien, Op. VII*) in pete maše (*Kobrachs VI. Missae solennes, Op. XXV.; Hahns VI. Missa breves, Op. VI.*). Med instrumentalnimi deli naj naštejemo menuete, sonate, fuge in tokate (npr. *Reschnezgi Menuet; Eberlein Toccate é Fughe*). Poleg Korbichsa, ki je bil zastopan z največ deli, moramo med skladatelji omeniti še Mozarta (*Mozarts Morgen u. Abend*) in Bacha (*Bachs Klavierstücke mit veränderten Reprisen*).

Za obdobje med leti 1777 in 1783 nimamo žal o Prombergerjevi knjigotrški ponudbi nobenih virov, saj ni bilo v tem času na Kranjskem

³⁹⁰ *Wochentliches Kundschaftsblatt* 1776, 804 in 820.

nobenega domačega časopisa. Ko pa je leta 1784 pričel v Ljubljani izhajati časnik *Laibacher Zeitung*, je imel že od začetka tudi tedensko prilogo *Wochentliches Kundschaftsblatt*. V njej so ljubljanski knjigarnarji, med njimi tudi Mihael Promberger, z novostmi svoje ponudbe sezanjali bralce.

Tako je Promberger v prvem oglasu leta 1784 med drugim ponujal knjižico Tomaža Kempčana in zgodbe iz Svetega pisma. Slednje je bilo mogoče kupiti v dveh različicah: knjiga z manjšimi črkami je bila naprodaj po 35 krajcarjev, tista z večjimi pa je stala 45 krajcarjev.³⁹¹ Skromen je tudi naslednji Prombergerjev seznam, ki je izšel julija 1784. V njem je ponujal Sveto pismo, kirurški priročnik (*Instruktion für die Professoren der k.k. Chyrurgischen Militärakademie, auf Befehl Sr. k. k. apost. Majestät Joseph II. v. J. A. Brambilla, 1784*), delo o holandskem gospodarstvu (*Lehrreiches und wahrnendes Beyspiel für alle Staaten, gezogen aus den Verfall der holländischen Fabriken und Manufakturen, und aus dem jetzigen Zustand der Handlung in Holland 1784*) in pesmi Christopha Wielanda.³⁹²

Michael Promberger se je v časniku *Laibacher Zeitung* leta 1784 oglasil še štirikrat. Predstavil je 60 najnovejših knjig in sicer s podočja teologije (*Predigen auf die Festäge der seligsten Jungfrauen Maria; Etwas über die Verzierungen der Kirchen*), zgodovine (*Bourscheid (J.W. V.) Geschichte des ersten Feldzeuges der Russen gegen die Türken in J. 1769. mit 4 Plans von Feldschlachten, 1784; Schmidts (Mich. Ig.) Geschichte der Deutschen*), prava (*Speideli (Ioh. Iac.) Bibliotheca juridica universalis*), medicine z veterino (*Tissot (Hrn.) Abhandlung über die Nerven, und deren Krankheiten; Wohlstein (Joh. Gottlieb) Anmerkungen über die Viehseuchen in Oesterreich; Störk (Ant. Freyh. v.) medicinisch=praktischer Unterricht für die Feld= und Landwundärzte der österreichischen Staaten*) in glasbe (*Baumberg (I. Ch.) zwölf deutsche Lieder aufs Klavier gesammelt, aus den neuesten und besten Gedichten*).

Poleg knjig v nemščini in latinščini je bil naprodaj tudi slovenski prevod Wolsteinovega veterinarskega priročnika in dve deli v francoščini. Promberger je namreč prodajal nemško-francoski in francosko-nemški slovar ter Voltairovo autobiografijo (*Memoires pour Servir a la vie de Mr. de Voltaire Ecrits par soi meme*). To delo je bilo naprodaj tudi v nemškem prevodu, ki pa je bil dražji od originala, saj je stal 30 krajcajev, francoski pa le 27.

Med zanimivimi naslovi naj opozorim še na metodični priročnik za učitelje in na opis Paragvaja, ki ga je izdal češki jezuit in misionar Martin Dobrizhofer. Kupiti ga je bilo moč v nemščini ali latinščini (*Historia de Abiponibus equestri bellicosaque Paraquariae natione locupletata, 1784*). Otroci so lahko segali po zgodbi o Robinsonu, ki jo je zanje predelal Joachim Heinrich Campe (*Robinson der Jüngere, zur angenehmen und nützlichen Unterhaltung für Kinder*).

³⁹¹ *Laibacher Zeitung* - *Wochentliches Kundschaftsblatt* 26, 1784.

³⁹² *Laibacher Zeitung* - *Wochentliches Kundschaftsblatt* 34, 1784.

Bei Johann Michael Promberger,
bürgl. Buchhändler allhier sind nebst
diesen, auch mehrere Sorten um billi-
gen Preis zu haben.

Kleist (des Hrn.) sämmtliche Werke 1. u. 2. Thl.
Friedels gesammelte Schriften den Freunden
der Wahrheit gewidmet 1784. 8.
Kampe (J. H.) Theophron erfahrene Rathgeber
— — Robinson der jüngere, 1. Th. 8.
Joseph des Zweyten Erinnerung 1784. 8.
Fabius und Rato, eine römische Geschichte 8.
Hallers, Ufong ein Morgenländ. Geschichte.
Ramlers (R. W.) Lyrische Gedichte 1783 8.
Dusch, die Stärke der edlen und reinen Liebe.
Anleitung zur Heilung der Hundswuth.
Schofulan (J. M.) Abhandlung über die
Schädlichkeit der Schnürbrüste und Nieder.
Ant. Pilgram (R. D.) Ephemerides Astronom.
G. Vega. Logarithmetische Trigonometrische
Frida (H. P.) Institutionis Hermenevtica.
Sammlungen k. k. Verordnungen in Publi-
co-Ecclesiasticis 1. und 2. Th. 1784. Fol.
Kienle (Franz Karl) Verikon der christlichen
Glaubens- und Sittenlehre 1. und 2. B.
Der von seinen Glaube beschämte Christ, in
sieben Fastenreden vorgetragen 1782. 8.
Paner (Franz) Sautermeisters sieben geistl.
Reden in der heil. Fastenzeit 1783. 8.
Fe.

Sl. 28. Prombergerjev knjigotrški katalog iz leta 1784.

Z našimi kraji je povezan zdravnik Gašper Steinberg, ki je delal v Idriji. Promberger je leta 1784 prodajal eno od njegovih medicinskih del (*Blicke und Wahrheiten, auf, und über die Krankenhäuser, der Barmherzigen Brüder, und Elisabethinerinen, zum Besten der Menschen*).³⁹³ V oglasih je Promberger poudarjal, da je moč pri njem kupiti tudi vse knjige, ki jih je imela na zalogi knjigotrška družba Trattner.³⁹⁴

³⁹³ Laibacher Zeitung - Wochentliches Kundschaftsblatt 47, 48, 49 in 50, 1784.

³⁹⁴ Laibacher Zeitung - Wochentliches Kundschaftsblatt 47, 48, 49 in 50, 1784. Trattnerji so bili najpomembnejši dunajski knjigotržci v 18. stoletju. Poleg centralne hiše v prestolnici so imeli izpostave tudi

V izvodu časnika *Laibacher Zeitung*, ki je danes v knjižnici Narodnega muzeja Slovenije, pa sta letniku 1784 privezana še dva Prombergerjeva oglasa, na katera moramo še posebej opozoriti. Prvi je enostransko tiskan knjigotrški prospekt za slovensko izdajo knjige *Bukvze od Shivinskih bolesni sa kmeteshke ludy*, ki jo je napisal dunajski živinozdravnik Joannes Gottlieba Wolstein.³⁹⁵ Kot smo omenili že v uvodnem poglavju, je to prvi znani slovenski knjigotrški prospekt, natisnjen kar deset let pred prospektom za Vodnikovo Veliko pratiko, ki je veljal doslej za najstarejšega.³⁹⁶

Drugi privezan tisk pa je Prombergerjev droben knjigotrški katalog, ki nosi naslov *Bey Johann Michael Promberger, bürgl. Buchhändler allhier sind nebst diesen, auch mehrere Sorten um billigen Preiß zu haben*. Katalog obsega le šest strani. Z njim je predstavil del svoje ponudbe in sicer 79 naslovov knjig, ki so bile pisane v nemškem, latinskem, francoskem pa tudi grškem jeziku (*Chrestomathia graeca ad usum Scholarum*). Večina del je izšla med leti 1782 in 1784, le nekaj je starejših. Knjige so bile tiskane na Dunaju, v Nürnbergu, Frankfurtu, Münchnu, Würzburgu, Leipzigu, Bambergu, Hamburgu, Kölnu in Celovcu.

Po vsebini je bila ponudba zelo pestra. Knjige obravnavajo teološka vprašanja (npr. *Friderici (R. P.) a Jesu, Lexicon Theologicum 1784; Udal. (P. Reis) Sinopsis Doctrinae Christianae; L'Année chretienne, Contendant les Messes des dimanches*), zgodovinske teme (*Fabius und Kato, eine römische Geschichte; Leben und Thaten Kaiser Maximilian des Ersten*), pravo (npr. *Zachariae (Fr. A.) Theolog. & Jus Canonicum*), medicino, astronomijo in filozofijo (npr. *Stockmanns Krankenbuch 1783; Ant. Pilgram (R. D.) Ephemerides Astronom.; Steinachers (Franz Nik.) Grundriß der Philosophischen Geschichte*).

Kupiti je bilo moč tudi učbenik govorništva, knjige o pisanju, in pesniške zbirke (*Dichtkunst (Lehrbuch der) und Redekunst, zum Gebrauch der Gymnasien in Bayern, 1783; Titularbuch (deutsch u. französ) nach der gewöhnlichen Schreibart unserer Zeiten in alphabetischer Ordnung meistens vor jene so sich der Handlung gewidmet, Hamburg 1764; Ramlers (K. W.) Lyrische Gedichte, 1783*). Popularno branje so bili v 18. stoletju tudi opisi sveta. Promberger je v katalogu ponujal predvsem literaturo o sosednjih pokrajinah in domači deželi, med drugim delo Baltazarja Hacqueta *Topographische Beschreibung oder phisikalische Erdbeschreibung des Herzogthums Krain, Istrien, und zum Theile der benachbarten Länder m. K.*

Budimpešti, Innsbrucku, Linzu, v naši bližini pa v Zagrebu in Trstu. Cfr. Hermine Cloeter, *Johann Thomas Trattner* (Graz, Köln 1952); LOTSCHAK (1973), 24 ss.

³⁹⁵ *Laibacher Zeitung* Nro. 41, 1784; *Bukvze od Shivinskih bolesni na kmeteshke ludy*. Od Jannesa Gottlieba Wolstejna sdavnyka inu ranozelza shvinskiga na Dunaju. V Lublani: se najde blisu Shkofye per Mihelnu Prombergerju, Bukvarju 1784.

³⁹⁶ REISP 1996.

Poskusi poletov z baloni bratov Montgolfier so bili, kot kaže, vsaj prek literature znani tudi Kranjcem že leto po izvedbi. Promberger je prodajal o tem več knjig v francoščini in nemščini (*Vraie Description du Globe aerostatique de M. Mongolfier 1783. mit Kupfern; Beschreibung der Versuche mit der Luftkugel von Hrn. Faucias de Saint-Fond mit K.*). V katalogu je ponovno tudi naslov znanega pustolovskega romana Robinsona Crusoja, ki je bil prirejen za otroke. Naprodaj so bili še antični teksti in sicer Odiseja ter zbirka lirike (*Sedlezki (J. B.) Homers Odyssee 1784; Carmina (Cafta) C. valerii catuli, Albi Tibulli & Sexti Aurelii Propertii 1782*).

Med avtorji moramo vsekakor omeniti Jurija Vego in njegove logaritmične tabele (*G. Vega. Logarithmetische Trigonometrische*). Kdo je segel po izvlečkih iz pariškega časopisja (*Auszug des Pariser Journal Nro. 85 im Anhang Donnerstags den 25. März 1784. Briefe des Hrn. Deumier an die Verfasser den 15. März 1784 samt Kupfer*) ali po knjigi, ki govori o škodljivosti steznikov (*Schädlichkeit der Schnürbrüste und Wieder*), pa lahko le ugibamo.

Prombergerjeve oglase poznamo še za leto 1789. V njih je vabil k prednaročilu za gledališke igre,³⁹⁷ ponujal pa je tudi knjige s področja medicine, prava in zgodovine.³⁹⁸

Kot vidimo, je bila knjigotrška ponudba Mihaela Prombergerja zelo pestra. posegala je praktično na vsa področja življenja. Največ literature je bilo moč kupiti s področja teologije, glasbe, medicine pa tudi prava in zgodovine. Knjige so bile tiskane v vseh pomembnejših nemških mestih in tudi v italijanskih Benetkah. Pomembno je bilo tudi njegovo sodelovanje z dunajskim knjigarnarjem Trattnerjem. Edina zvrst literature, ki je v seznamih nismo zasledili, so razni deželni upravni akti in ročini. To pa je razumljivo, saj so jih večinoma neposredno prodajali tiskarji, ki so bili tudi sami knjigotržci.

Površna Radicseva ocena, češ da je bila Prombergerjeva knjigarna založena le z versko literaturo, torej ne drži.³⁹⁹ Prav nasprotno. Že dejstvo, da so prodajali tudi Voltairova dela, ki v osemdesetih letih 18. stoletja resda niso bila več prepovedana, duhovščina pa nanje ni gledala najbolj prizanesljivo, kaže, da knjigotrško podjetje Mihaela Prombergerja ni bilo popolnoma pod vplivom teoloških krogov. Vse do osemdesetih let, ko sta v Ljubljani odprla svoji knjigarni Ignac Kleinmayr in Viljem Henrik Korn, je bil Mihael Promberger zanesljivo najpomembnejši knjigotržec na Kranjskem.

³⁹⁷ Merkische Laibacher Zeitung Nro. 86 (28. 10.), 95 (28. 11.), 96 (2. 12.), 97 (6. 12.), 104 (30. 12.) 1789.

³⁹⁸ Merkische Laibacher Zeitung Nro. 101 (19. 12.) in 104 (30. 12.) 1789.

³⁹⁹ RADICS 1881, str. 89.

19.0 JANEZ JURIJ LICHT

Janez Jurij Licht se je naselil v Ljubljani v 90. letih 18. stoletja in sicer Na trgu v hiši št. 234.⁴⁰⁰ Meščanske pravice je dobil 23. marca 1793.⁴⁰¹ Iz njegovega zasebnega življenja imamo le še podatek, da mu aprila 1801 umrla žena Terezija, stara 53 let.⁴⁰² Umrl je leta 1834.⁴⁰³

Licht je kot knjigarnar nasledil Mihaela Prombergerja. Tudi zanj velja, da je opravljal le en poklic, torej je bil le knjigotržec in v nekaj primerih tudi založnik. Prva knjiga, kjer je omenjen kot izdajatelj Janez Jurij Licht, je bil učbenik za naravoslovje (*Michl Benno, Naturlehre für die Jugend*, 1795).⁴⁰⁴ Tej knjigi je sledilo delo profesorja Franza Peeseneggerja o prevajanju (*Von der Übersetzungskunst überhaupt und ins besondere von der Übersetzung aus der lateinischen in die deutsche Sprache, eine akademische Vorlesung*, 1800) in nemški prevod grškega avtorja Anakreona, ki ga je pripravil isti avtor (*Anacreon aus dem Griechischen übersetzt*, 1803). Po francoski dobi je Licht tudi uradno postal eden izmed ljubljanskih založnikov šolskih knjig.⁴⁰⁵

O knjigotrški ponudbi Janeza Jurija Lichta imamo malo podatkov. Leta 1793 naj bi sicer izdal rokopisni katalog zaloge,⁴⁰⁶ ki pa se žal ni ohranil. Iz prvega desetletja 19. stoletja imamo nekaj časopisnih oglasov, s katerimi je zbiral prednaročnike za ilustrirano revijo, ki je izhajala v kooperaciji založnikov iz Leipziga, Dunaja in Prage (*Bibliothek für Liebende, und für Freunde des guten Geschmacks*).⁴⁰⁷ V nekem drugem oglasu je ponujal mesečnik za teološka vprašanja (*Ankündigung und Plan, einr theologisch=praktischen Monatschrift*).⁴⁰⁸ Zbiral je tudi naročnike za poučno knjigo o gojenju in uporabi orehov in orehovine (*Ankündigung auf den Unterricht über die grosse Nuzbarkeit der Nußbäume, und die Art selbe leicht, und zuverlässig zu erziehen. Verfaßt von Johann Georg Brunhauser*).⁴⁰⁹ Aprila leta 1802 pa je seznanjal bralce časnika Laibacher Zeitung, da ima med najnovejšimi knjigami na zalogi tudi brošuro o koristnosti toplic, saj je potrebno za različne bolezni poiskati pravo zdravilišče (*Bemerkungen über den Gebrauch der Bäder von Dr. Vinzenz Kern*).⁴¹⁰

⁴⁰⁰ *Instanz Schematismus für das Herzogthum Krain 1799*, str. 169.

⁴⁰¹ *Imenik mestjanov glavnega mesta ljubljanskega od leta 1786 do 1867* (Ljubljana 1867).

⁴⁰² Beilage zur Laibacher Zeitung Nro. 31 (16. 4.) 1802.

⁴⁰³ *Živilski trg in Plečnikove tržnice z okolico v zgodovini* (Ljubljana 1997), str. 45.

⁴⁰⁴ RADICS 1881, str. 90.

⁴⁰⁵ Janez Logar, s.v. Retzer. - SBL 2, zv. 9, 1960, str. 90.

⁴⁰⁶ V. F. Klun, Beiträge zur Literatur=Geschichte von Krain III, *Mittheilungen des historischen Vereines für Krain* 7, 1852, str. 70.

⁴⁰⁷ Beilage zur Laibacher Zeitung Nro. 26 (20.3.) in 27 (2. 4.) 1802.

⁴⁰⁸ Beilage zur Laibacher Zeitung Nro. 27 (2. 4.) in 28 (6. 4.) 1802.

⁴⁰⁹ Beilage zur Laibacher Zeitung Nro. 40 (18. 5.) in 42 (25. 5.) 1802.

⁴¹⁰ Beilage zur Laibacher Zeitung Nro. 34 (27. 4.) 1802.

Hey Georg Licht Buchhändler in Laibach ist ganz neu zu haben:
 Bemerkungen über den Gebrauch der Bäder.

Von Dr. Vinzenz Kern.

Wvo Laibach 1802. Kostet broschirt 7. kr.

Es ist keine Seltenheit, daß man dem Arzte vorwirft, seine verordneten Heilmittel hätten ihrem Zwecke nicht vollkommen entsprochen. Gewöhnlich legt man die Schuld in den Mangel seiner Kenntniß, wenn nach dem Gebrauche des Mittels, der Zustand nicht verbessert, sondern noch mehr verschlimmert worden. Es entsteht aber sehr oft die billigste Frage, hat man bey dem Gebrauche der von dem Arzte verordneten Mittel auch alles übrige genau befolgt, was derselbe anordnete? hat man alle schädlichen Einflüsse, die die Krankheiten herbeiführten, nun ganz vermieden? — Es ist keineswegs hinreichend nur das Mittel anzuwenden — dasselbe nach gebührender Vorschrift zu gebrauchen, und ein anpassendes Verhalten dabei zu beobachten, sind schlechterdings unentbehrliche Bedingungen, wenn das Mittel seine gewünschte Wirkung leisten soll. Die mineralischen Bäder, die so wichtigen Einfluß auf die Herstellung der Gesundheit haben, welche so manchen vor dem Rande des Grabes zurückbrachten, würden noch viel wohlthätiger der leidenden Menschheit seyn, herrschen bei dem Gebrauche derselben nicht so viele höchst schädliche Vourtheile.

Diese Vorurtheile zu rügen, den von seinem Arzte meistens entfernten Badenden zu zeigen, wie er sich bei dem Gebrauche derselben zu benehmen habe, war die Absicht des Verfassers. Es ist daher dieses Schriftchen Jedem unentbehrlich, der ohne gebührender ärztlicher Vorschrift sich der Bäder bedient. Selbst denjenigen können diese Bemerkungen zur Richtschnur dienen, welche, zwar geleitet von ihrem Arzte, doch aber entfernt von ihm die Bäder gebrauchen.

Sl. 29. Lichtov oglas v *Beilage zur Laibacher Zeitung* Nro. 34 (27. 4.)
 1802.

Posredno lahko sklepamo o Lichtovi knjigotrški ponudbi tudi po podatkih o biblioteki Abrama Jakoba Penzla. Ta nemški klasični filolog je imel že predsvojim prihodom v Ljubljano obsežno knjižnico, ki je obsegala dela antičnih pisateljev, potopise, leposlovje ter knjige s področja filologije in zgodovine.⁴¹¹ V Ljubljani je knjižnico sistematično dopolnjeval. Med Penzlovimi upniki, ki jim je leta 1797 dolgoval večje vsote denarja, je bil tudi knjigarnar Janez Jurij Licht. Dolg ni bil majhen, saj je znašal kar 100 goldinarjev.⁴¹² Verjetno so bili to neporavnani računi za knjige, ki jih je Penzel kupoval v Lichtovi knjigarni. Če je ta domneva pravilna, potem je morala biti kakovost Lichtove knjigotrške ponudbe razmeroma visoka, saj je znano, da je imel Penzel v svoji knjižnici veliko pomembnih del.⁴¹³

⁴¹¹ France Kidrič, s. v. Penzel Abraham Jakob. - SBL 2, zv. 6 1935, str. 302.

⁴¹² France Kidrič, s. v. Penzel Abraham Jakob. - SBL 2, zv. 6, 1935, str. 301.

⁴¹³ France Kidrič, s. v. Penzel Abraham Jakob. - SBL 2, zv. 6, 1935, str. 301.

Kot vidimo, so podatki o delovanju Janeza Jurija Lichta sicer skromni, vendar pa lahko že na podlagi ohranjenih fragmentov sklepamo, da je imel dobre zveze z nekaterimi dunajskimi in nemškimi založniki. Večjo veljavo si je Lichtovo knjigotrško podjetje pridobilo šele v prvih desetletjih 19. stoletja, ko je postal uradni založnik in prodajalec šolskih knjig za Kranjsko.

20.0 IGNAC MERK

Ignac Merk se je rodil okoli leta 1750. V virih je prvič omenjen leta 1781, ko je prosil ljubljanski mestni svet, da mu dovoli v mestu osnovati tiskarno. Prošnja je bila odbita, saj tedanji župan in tiskar Janez Friderik Eger ni želel imeti konkurenta.⁴¹⁴ Ko pa je leto kasneje, po uvedbi novega zakona o cenzuri in tisku, v Ljubljani ustanovil podružnico svojega celovškega podjetja IgnacKleinmayr, je Merk postal vodja ljubljanske Klenmayrjeve tiskarne.⁴¹⁵

Čez pet let (1786) je Ignac Merk ponovno prosil mestni svet, da mu dovoli urediti v mestu tiskarno. Tokrat so prošnjo ugodno rešili.⁴¹⁶ Ko je 16. avgusta Merk postal še ljubljanski meščan,⁴¹⁷ je mestni svet z njim sklenil pogodbo, da bo od leta 1787 tiskal njegove uradne objave (npr. *Instanz-Schematismus für das Herzogthum Krain*). Sodelovanje se je poglobljalo in leta 1794 je Merck sklenil z deželniimi oblastni dogovor, da bo v nadaljnih desetih letih zanje tiskal vse uradne tiskovine.⁴¹⁸ Merk si je v mestu pridobil že tak ugled, da so ga leta 1791 izvolili v ljubljanski mestni svet.⁴¹⁹ Njegovo delo je prekinila smrt. Umrli je v Ljubljani 14. aprila 1797, star komaj 46 let.⁴²⁰

Merk je tiskal je v nemškem, slovenskem in italijanskem jeziku. Med nemškimi publikacijami velja poleg uradnih tiskovin in koledarjev omeniti medicinsko knjigo (*Taxa Medicamentorum in Pharmacopoea austriaco-provinciali emendata contentorum. - Taxe der, in der umgearbeiteten Oesterreichischen Provinzial-Pharmacopöe enthaltenen Arzeneyen*, 1796) in periodično glasilo, *Merkische Laibacher Zeitung*, ki je izhajal od leta 1788.⁴²¹

V slovenščini je natisnil Redeskinijev prevod Bonovega dela *Kratke vishe k Bogu se povzdigniti* (1789) in knjižico *Branje sa Fare na deshelli inu v'Lublani od Jubileuma ali svetiga lejta, dovoleniga od njegove papeshove svetosti Piusa tiga schestiga usem Zesarskim deshellam sa tu lejtu 1795*. Idal je tudi *Kranjsko pratiko*, v kateri so bile objavljene uganke v slovenskem jeziku. Za ljubljansko italijansko gledališče (Nobile teatro nazionale di Lubiana) je natisnil več dramskih besedil (*Li due Castellani burlati*, 1787; *La Nozze in contrasti, drama giocoso per musica di Giov. Berlati*, 1788; *Il Re Teodoro in Venezia*, 1790).⁴²²

⁴¹⁴ BERČIČ 1968, str. 76.

⁴¹⁵ Branko Reisp, s.v. Merk Ignac. -ES 7, 1993, str. 74.

⁴¹⁶ Janko Šlebinger, s. v. Merk Ignac. - SBL 2, zv. 5, 1933, str. 98.

⁴¹⁷ *Imenik mestjanov deželnega glavnega mesta ljubljanskega od leta 1786 do 1867* (Ljubljana 1867).

⁴¹⁸ Janko Šlebinger, s. v. Merk Ignac. - SBL 2, zv. 5, 1933, str. 98.

⁴¹⁹ *Laibacher Zeitung* Nro. 71 (6. 9.) 1791.

⁴²⁰ Janko Šlebinger, s. v. Merk Ignac. - SBL 2, zv. 5, 1933, str. 98.

⁴²¹ Izhajal naj bi vse do Merkove smrti, a ohranjene številke so le iz obdobja 1788-1789; cfr. Janko Šlebinger, s. v. Merk Ignac. - SBL 2, zv. 5, 1933, str. 98.

⁴²² Janko Šlebinger, Merk Ignac. - SBL 2, zv. 5, 1933, str. 98.

Von dem k. k. vereinigten Kärnt- und Krainerischen Landrechten, wird auf Anlangen des Herrn D. Johann Morach Kuratorn der minderjährigen Kinder der Frau Maria Aloisia Gräfin von Lichtenberg, gebörne von Schweiger hiemit die Tagsetzung zur Abhandlung der Verlassenschaft des verstorbenen Anton Grafen von Lichtenberg auf den 20. Nov. d. J. früh um 9 Uhr am hiesigen Landhause bestimmt, wozu dann jeder, welcher darauf aus was immer für Grund einen Anspruch zu stellen vermeint, so gewiß zu erscheinen, und seine Forderung behörig geltend zu machen habe, als im widrigen mit der Abhandlung gleichwohl fürgeschritten, und was Rechtsens ist, fürgekehret werden wurde.

Von der Herrschaft Stein wird hiemit bekannt gemacht; Es habe sich Johann Ahaschitsch Weltpriester unter present. 7ten dies als per Testamentum nuncupatum zur väterlichen Georg Ahaschitschen Verlass berufener Erb sine beneficio legis & Inventarii Erbs erklärt, und um dessen Einantwortung gebetten; welches also mit dem Beisatz bekannt gemacht wird, daß sich alle, die auf diesen Verlass eine Forderung zustellen berechtiget sind, den 25. Nov. d. J. um 10 Uhr Vormittag bei dieser Amtskanzlei sogewiß melden sollen, als im widrigen der Verlass abgehandelt, und den erklärten Erben eingeantwortet werden wird.

Herrschaft Stein den 15. Oktober 1789.

L ö b l. H e r r s c h a f t!

Unterzeichneter erklärt sich anmit, daß von meinem Vatern Georg Ahaschitsch rückgelassenen Vermögen sine beneficio legis & Inventarii zu übernehmen, weßwegen ich mir die diesfällige Einantwortung erbitte.

Neumarkt den 6. Okt. 1789.

Johann Ahaschitsch Weltpriester.

In der Merkischen Buchdruckerei ist zu haben:

Fassions Tabellen mit und ohne Weingärten — Subrepartizionsauszüge
Kontraktenbögen über die Urbarsialschuldigkeiten in Natura.

Auszugsbögen mit doppelter und einfacher Geldberechnung.

Plan von der Stadt Triest.

Atlas des gegenwärtigen Kriegsschauplazes, zusammengesetzt aus 20 Landkarten, welche vom adriatischen bis zum schwarzen Meere reichen, als Kroazien, Slavonien, Bosnien, Servien, Bannat, Siebenbirgen, die östliche Walachei, die westliche Walachei, die öst- und westliche Moldau, Bessarabien, &c. &c. geb. 1 fl.

Sl. 30. Merkov oglas v *Merkische Laibacher Zeitung* Nro. 90 (11. 11.)
1789.

Ignac Merk se je začel ukvarjati s trgovanjem že v času, ko je delal pri Kleinmayrju.⁴²³ Potem, ko se je osamosvojil in si uredil lastno tiskarno in

⁴²³ Tako je v časopisu objavil več oglasov za dunajsko dišečo vodico Esprit de Saxon de France & de Saxe in različne vrste čokolade. Cfr. *Laibacher Zeitung* - Wochentliches Kuntschaftsblatt Nro. 28 in 31, 1784.

knjigarno, pa je kupce seznanjal s knjižnimi novostmi v svojem časopisu. Leta 1789 je imel na zalogi vrsto formularjev in priročnikov, ki so pojasnjevali spremembe v zvezi s fevdalnimi davčnimi reformami (*Berechnungstabelle. Der von dem Geldertrag der erhobenen Grundprodukte vermög Patent dd. Wien den 10. Hornung 1789. zu bezahlenden Urbarial= oder Herrnsteuer von 1 Pf. bis 1000000 fl.; Kontraktenbögen über die Urbarialschuldigkeiten in Natura; Auszügsbögen mit doppelter und einfacher Geldberechnung; Grundsteuerbücheln in deutsch = oder krainischen Sprache*).⁴²⁴

Prodajal je tudi zemljevid vojnega območja na jugovzhodu Evrope (*Atlas des gegenwärtigen Kriegsschauplatzes, zusammengefeßt aus Landkarten, welche vom adriatischen bis zum schwarzen Meerischen, als Kroazien, Slavonien, Bosnien, Servien, Banat, Siebenbirgen, die östliche Walachei, die westliche Walachei, bis öst= und westliche Moldau, Bessarabien*), plan Trsta⁴²⁵ in koledarje (npr. *Neuester Steiermarkischer Schreibkalender*).⁴²⁶

Mladini je namenil priročnik za pisanje pisem (*Anweisung zur Verfertigung praktischer Briefe für junge Leute vom Bürgerstande der Schuljugend der hiesigen lateinischen Schulen gewidmet, und herausgegeben von einem Schullehrer, Graz 1789*),⁴²⁷ prodajal pa je tudi zbirko nemških dramskih besedil (*Deutsches Theater*).⁴²⁸ Na zalogi je imel teološko literaturo (*Christliches Sittenbuch für den Bürger und Landmann; Wien*)⁴²⁹ in bil eden izmed ljubljanskih knjigarnarjev, ki so zbirali prednaročila za novo izdajo Jansenovega dela *Tetrateuchus sive commentarius in sancta Jesu Christi Evangelia*, ki naj bi izšlo z odobritvijo dvornega cenzurnega urada spomladi 1790.⁴³⁰ Končno moramo poudariti še to, da je bilo pri Merku možno naročiti tudi tuje časopisje.⁴³¹

Sodeč po oglasih je Merk trgoval predvsem z uradnimi tiskovinami in časopisjem. Od drugih publikacij, ki jih je tiskal in prodajal pa izstopa precejšnje število gledaliških del. Vse kaže, da je imel Ignac Merk ob koncu 18. stoletja pomembno vlogo pri širjenju tovrstne literature na Kranjskem.

Ignac Merk je vse svoje imetje zapustil mladoletni hčeri Mici, vendar je njen skrbnik tiskarsko-knjigotrško podjetje kmalu prodal Antonu Degotardiju, ki pa je že čez dobro leto umrl. Po tem, ko se je Degotardijeva vdova omožila z Janezom Leopoldom Egerjem, je podjetje v začetku 19. stoletja prešlo v posest te znane ljubljanske tiskarske družine.⁴³²

⁴²⁴ Merksche Laibacher Zeitung Nro. 34 (29. 4.), 36 (6. 5.), 83 (17. 10), 84 (22. 10.), 88 (4.11.), 89 (7. 11.), 90 (11. 11.), 96 (2. 12.) in 97 (6. 12.) 1789.

⁴²⁵ Merksche Laibacher Zeitung Nro. 89 (7. 11.) in 90 (11. 11.) 1789.

⁴²⁶ Merksche Laibacher Zeitung Nro. 96 (2. 12.), 97 (6. 12.), 99 (12. 12.), 101 (19. 12.) in 102 (23. 12.) 1789.

⁴²⁷ Merksche Laibacher Zeitung Nro. 96 (2. 12.), 97 (6. 12.) in 99 (12. 12.) 1789.

⁴²⁸ Merksche Laibacher Zeitung Nro. 96 (2. 12.), 97 (6. 12.), 99 (12. 12.) in 102 (23. 12.) 1789.

⁴²⁹ Merksche Laibacher Zeitung Nro. 97 (6. 12.), 98 (9. 12.) in 99 (12. 12.) 1789.

⁴³⁰ Merksche Laibacher Zeitung Nro. 103 (26. 12.) 1789.

⁴³¹ Merksche Laibacher Zeitung Nro. 36 (6.5.) in 92 (18. 11.) 1789.

⁴³² BERČIČ 1968, str. 77.

21.0 IGNAC ALOJZ KLEINMAYR

21.1. Življenje in delo

Najpomembnejša tiskarska družina na Koroškem so bili Kleinmayrji. Začetki njihovega delovanja segajo v leto 1688, ko je Matija Kleinmayr v Celovcu ustanovil tiskarno. Za njim so podjetje vodili Eva Marija (od 1726 do 1728), Janez Friderik (od 1728 do 1749) in Marija Kristina (od 1748 do 1769). Za Marijo Kristino je posle prevzel Ignac Alojz Kleinmayr. Celovec in Kleinmayrjeva tiskarna sta bili že od 17. stoletja povezana z ljubljanskimi tiskarji in knjigotržci. Najprej so z njimi sodelovali predstavniki Mayrjeve družine, nato pa njihovi nasledniki, predvsem Adam Friderik Reichard in Janez Friderik Eger.⁴³³

Ignac Alojz Kleinmayr se je rodil 17. marca 1745 v Celovcu. Kljub temu, da je že kot deček izgubil očeta, je mati poskrbela, da je dobil široko splošno in strokovno izobrazbo. Najprej je obiskoval celovski licej, nato pa se je najbrž na Dunaju izučil tiskarske obrti. Seznanjal se je z nemško literaturo ter spoznaval svet prek knjig in popotovanj. Tako je postal eden najvidnejših koroških predstavnikov prosvetljenstva. Vemo, da je bil tudi član celovške prostozidarske lože.⁴³⁴

Leta 1769 je prevzel družinsko podjetje. Ni se zadovoljil le s tem, da bi nadaljeval dobro utečeno delo tiskarne, ampak je kot tiskar, založnik in knjigotržec precej povečal dejavnost podjetja.

Tako je že leta 1771 je prosil, da bi mu dovolili na Koroškem odpreti še eno tiskarno. Cesarski urad na Dunaju je prošnjo zavrnil. Leta 1776 je dobil ekskluzivno dovoljenje za izdajanje koledarjev na Koroškem, po večletnih prizadevanjih pa so mu na Dunaju leta 1778 potrdili privilegij za izdajanje in tiskanje šolskih knjig za Koroško in Kranjsko. Štiri leta kasneje (1782) so ugodno rešili njegovo prošnjo, da bi uredil tiskarno v Ljubljani. Novembra 1784 mu je bil podeljen desetletni privilegij, na podlagi katerega je postal edini tiskar uradnih deželno knežjih predpisov v vseh treh notranjeavstrijskih deželah.⁴³⁵

Že vse od leta 1770 je izdajal tudi časopise. Najprej celovski Wöchentlicher Auszug von Zeitungen, ki se je leta 1777 preimenoval v Klagenfurter Zeitung in je bil vse do leta 1848 edini koroški časopis. V Ljubljani je Kleinmayr začel izdajati Wöchentlicher Auszug aus Zeitungen leta

⁴³³ Brank Reisp, s. v. Kleinmayr. - ES 5, 1991, str. 91; LIEGL 1993, 24 ss.

⁴³⁴ NEWOLE 1954, 417 ss.

⁴³⁵ NEWOLE 1954, 500 ss.

1783. Že naslednje leto ga je preimenoval v *Laibacher Zeitung*, časopis, ki je kontinuirano izhajal vse do leta 1918.⁴³⁶

Ignac Alojz Kleinmayr je imel tudi več knjigarn. V Celovcu je nadaljeval delo v družinskem knjigotrškem podjetju, v Ljubljani pa je odprl podružnico leta 1782. Na Dunaju in v Leipzigu je imel komisijski skladišči. Leta 1789 je podedoval še dunajsko univerzitetno knjigarno.⁴³⁷ Ignac Alojz Kleinmayr se je ukvarjal tudi s proizvodnjo papirja. Okoli leta 1786 je kupil in moderniziral mlin za papir na Krki v Žužemberku.⁴³⁸

Leta 1787 je cesar Jožef II. Kleinmayrju, ki je bil vsestransko uspešen in podjeten tiskar, knjigotržec in podjetnik, podelil plemiški naslov. Tako ni čudno, da je bil Kleinmayr vnet zagovornik jožefinizma. Po cesarjevi smrti se v novih razmerah ni najbolje znašel. Deloma so temu botrovale tudi Kleinmayrjeve družinske razmere. Oktobra leta 1793 mu je namreč v Celovcu umrla prva žena. Že naslednje leto se je ponovno poročil, tokrat s precej mlajšo damo, Ljubljančanko Theklo von Lieber. V zameno za doto, ki jo je prinesla v zakon, je Kleinmayr na njeno ime 6. julija 1794 (verjetno je bil to poročni dan) prepisal ljubljansko knjigarno in tiskarno. Naslednji mesec je dal v zakup tudi celovško podjetje in se preselil na svoje posestvo v Žužemberk. Tu je leta 1802 tudi umrl.⁴³⁹

Ignac Alojz Kleinmayr je že pred prihodom v Ljubljano tiskal knjige, ki so pomembne za slovensko zgodovino.⁴⁴⁰ Tako so izšla v Celovcu dela Marka Hanžiča *Historia reformatiois religionis in Styria, Carinthia et Carniolia* (1769), Gutsmannovi knjigi *Christianske resnize* (1770) in *Windische Sprachlehre* (1777) ter nemško slovenski slovar (*Deutsch-windisches Wörterbuch mit einer Sammlung der verdeutschten windischen Stammwörter, und einiger vorzüglichern abstammenden Wörter*, 1789). Omeniti moramo tudi nekatere priredbe slovenskih nabožnih tekstov.

V Kleinmayrjevi ljubljanski tiskarni so tiskali v nemščini in slovenščini.⁴⁴¹ Med nemškimi tiski je zelo pomembna periodična publikacija *Laibacher Schreibkalender* in časnik *Laibacher Zeitung*. Poleg tega pa je izšla še vrsta uradnih tiskov in nemških patriotičnih spisov (npr. *Sammlung der kaiserlichen königlichen landesfürstlichen Verordnungen für das Jahr 1789*). V slovenščini pa je izdajal nabožne knjige (npr. *Gašper Rupnik, Peisme od kershanskiga vuka po versti tega katechisma*, 1784)⁴⁴² in priročnike za preprosto ljudstvo (npr. *J. G. Wolstejn, Bukvze od Shvinskih bolesni sa kmeteshke ludy*, 1784; isti, *Bukve od kug inu bolesen Goveje Shivine, tih Ovaz inu Svin sa Kmete*, 1792). Tesno je

⁴³⁶ DURSTMÜLLER 1982, str. 344.

⁴³⁷ LIEGL 1993, 84 ss.

⁴³⁸ Stane Bonač in Božo Otorepec, s.v. Papirništvo. - ES 8, 1994, str. 238.

⁴³⁹ NEWOLE 1954, 517 ss.

⁴⁴⁰ LIEGL 1993, 74 ss.

⁴⁴¹ BERČIČ 1968, 73 ss.

⁴⁴² Knjigo je Kleinmayr tiskal za celjskega knjigarja Jenka.

sodeloval tudi z Antonom Tomažem Linhartom.⁴⁴³ Leta 1790 je natisnil njegovo komedijo *Ta vesseli dan, ali Matizhek se sheni*.

Delo ljubljanskega knjigotržca Ignaca Alojza Kleinmayrja najbolje spoznamo preko časopisnih reklam, v katerih je predstavljal zalogo svoje knjigarne, ki jo je imel v središču mesta na Mestnem trgu. Njegova Laibacher Zeitung s prilogo Wöchentliches Kundschaftsblatt je vse od začetka, torej od leta 1784, prinašala tudi notice o novostih ljubljanskih knjigarn, na primer Kornove, Klemensove, Prombergarjeve in seveda Kleinmayrjeve. Oglasi so se pogosto ponavljali, saj je večkrat ponujal iste naslove skozi celo leto.⁴⁴⁴

21.2. Oglasi iz leta 1784

Kot primer Kleinmayrjeve ponudbe si oglejmo njegove oglase iz leta 1784, ki so se ohranili v prilogah Laibacher Zeitung, ki jo hrani knjižnica Narodnega muzeja Slovenije. Analiza je pokazala, da so bile naprodaj večinoma nemške knjige, nekaj pa je bilo tudi latinskih, teoloških publikacij (npr. *Concordantiae Bibliorum Sacrorum Emendatae; Rieger (Jos.) Institutionum Jurisprudentialae Ecclesiasticae Pars IV; Breviarium Romanum ex Decreto Sacrosancti Concilli Tridentini*).⁴⁴⁵ V več oglasih je ponujal knjigo z osnovami grščine (*Themata, seu Radices Linguae Graecae Incipientibus magis necessariae*).⁴⁴⁶ V italijanščini je bilo moč kupiti vrsto dramskih del (*Opere Drammatiche del Sig. Abate Pietro Metastasio Romano Poeta Cesareo*),⁴⁴⁷ na zalogi pa so imeli tudi učbenik za ta jezik (*Schaur (Aloys) Einleitung zur italiänischen Sprache*).⁴⁴⁸

Slovenske tekste zasledimo le v nekaj naznanilih. Večinoma gre za besedila, ki jih je bilo mogoče kupiti tako tudi v nemškem jeziku (npr. *Die allerbesten Gebether von Pius den 6te, aus dem Ital. ins Deutsche und Krainerische übersetzt, 6 kr.*;⁴⁴⁹ *Normalmeßgesänger, wie selbe bey der neuen Pfarreinrichtung gesungen werden, samt den Litaneyen von allen Heiligen, die Lauretanische, wie auch die Gebether welche dabey gebethet werden; Es sind auch die Krainerischen Meßgesänger um den nemlichen Preis*⁴⁵⁰).

Del v drugih jezikih nismo zasledili, pač pa je pri več publikacijah navedeno, da je izvirnik v francoščini (npr. *Mittel wider das Podagra, aus dem Französ.; Ducreux (Hrn. Abt) die christlichen Jahrhunderte, oder Geschichte*

⁴⁴³ Zanimivo je, da sta bila oba prostožidarja.

⁴⁴⁴ Npr. igra s petjem *Der Faßbinder* je v oglasu v Laibacher Zeitung - Wöchentliches Kundschaftsblatt oder Anhang zu Nro. 1, 1784 in 51, 1784, v začetku je stala 15, na koncu leta pa le še 10 krajcarjev. Pri navedbah naslovov v nadaljevanju ne bomo citirali vseh notic, kjer so objavljeni.

⁴⁴⁵ Laibacher Zeitung - Wöchentliches Kundschaftsblatt oder Anhang zu Nro. 1, 8, 9, 10, 13, 1784.

⁴⁴⁶ Laibacher Zeitung - Wöchentliches Kundschaftsblatt oder Anhang zu Nro. 11, 12, 13, 16, 17, 18, 1784.

⁴⁴⁷ Laibacher Zeitung - Wöchentliches Kundschaftsblatt oder Anhang zu Nro. 1, 1784.

⁴⁴⁸ Laibacher Zeitung - Wöchentliches Kundschaftsblatt oder Anhang zu Nro. 4, 1784.

⁴⁴⁹ Laibacher Zeitung - Wöchentliches Kundschaftsblatt oder Anhang zu Nro. 4, 8, 9, 10, 1784.

⁴⁵⁰ Laibacher Zeitung - Wöchentliches Kundschaftsblatt oder Anhang zu Nro. 53, 1784.

des Christenthums, in seinem Ursprung und Fortgange, a. d. Französ.; Racine (Hrn. Abt) Kirchengeschichte, a. d. Französ. 1784)⁴⁵¹ ali portugalsčini (*Wohlmeinendes Sendschreiben an Sr. Heiligkeit Pius VI. von einem seiner unterthänigsten Klienten, a. d. Portugesischen übers. 1783*).⁴⁵²

Kleinmayr je v oglasih dela predstavljal večinoma z naslovi. Avtorjev ni vedno vpisoval,⁴⁵³ pač pa ni nikoli pozabil zapisati cen knjig. Večkrat je zabeleženo tudi leto izida in včasih kraj. Knjige, ki jih je prek oglasov ponujal v časniku Laibacher Zeitung, so bile tiskane na Dunaju, v Benetkah, Budi, Mantovi, Hamburgu, Leipzigu, Berlinu Wroclawu, Regensburgu, Frankfurtu, Münchnu, Petersburgu in Celovcu.

Če si pobliže ogledamo eno od obsežnejših naznanil, ki je izšlo spomladi 1784, vidimo, da je Kleinmayr ponujal 65 knjig.⁴⁵⁴ Devetintrideset nima navedenih letnic, preostale pa so bile natisnjene med leti 1781 in 1784. Največ (dvanajst) jih je izšlo leta 1783. Tako lahko sklepamo, da je bil velik del nedatiranih knjig verjetno tiskan pred letom 1780.

Kleinmayrjeva knjigotrška ponudba je bila zelo pestra. Precej publikacij je bilo povezanih s katoliškim verskim obredjem. Omeniti moramo brevirje, katekizem, zbirke pridig, knjigo o biblijski konkordanci in seveda molitvenike (npr. *Breviarium Romanum ex Decreto Sacrosancti Concilii Tridentini; Nachricht von dem für die k.k. Staaten vorgeschriebenen Katechismus, von der Absicht und dem Preise der verschiedenen Ausgaben; Ueber die Fasten, Feyertage u. Priesterehe; Concordantiae Bibliorum Sacrorum Emendatae; Katolisches Gebetbuch zum Gebrauch andächtiger Christen; worinner Meß=Beicht= und Kommunionsegebetter, nebst andern guten Andachten, auf das kürzeste enthalten sind; Sammlung verschiedener Gebether, nebst den Kirchenliedern und Gebethern vermehret*).⁴⁵⁵

Pomembna so dela cerkvenega pisatelja Tomaža Akvinskega ter knjige o zgodovini cerkve in redovnih skupnostih (*S. Thomae Aq. Summa. totius Theol.; Sonnleitner (v.) Schilderung der Klöster, nebst einer sehr merkwürdigen Klostergeschichte und Anhang vom Ursprung der Bruderschaften; Nachricht von der in der österreichischen Erbländern aufgehobenen Trinitariner Klöstern. Von Benedikt Schwarzhuber; Beyträge zur Kapuzinergeschichte in Oesterreich. aus den neuesten Kirchengeschichten*).⁴⁵⁶ Še vedno so bila aktualna tudi vprašanja o reformaciji, saj je bil leta 1782 sprejet tolerančni edikt, ki ni več onemogočal pripadnikov drugih veroizpovedi (*Vertheidigung*

⁴⁵¹Laibacher Zeitung - Wöchentliches Kundschaftsblatt oder Anhang zu Nro. 1, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14 1784.

⁴⁵²Laibacher Zeitung - Wöchentliches Kundschaftsblatt oder Anhang zu Nro. 9, 1784.

⁴⁵³ Celo Shakespearov Hamlet je vpisan le kot "Hamlet, Prinz von Dännemark, ein Trauersp. 1783", cfr.

Laibacher Zeitung - Wöchentliches Kundschaftsblatt oder Anhang zu Nro. 15, 1784.

⁴⁵⁴Laibacher Zeitung - Wöchentliches Kundschaftsblatt oder Anhang zu Nro. 16, 1784.

⁴⁵⁵ Laibacher Zeitung - Wöchentliches Kundschaftsblatt oder Anhang zu Nro. 1, 6, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 16, 33, 34, 37 in 39, 1784.

⁴⁵⁶ Laibacher Zeitung - Wöchentliches Kundschaftsblatt oder Anhang zu Nro. 10, 11, 12, 13, 16, 17, 23, 37, 40 in 42, 1784.

der Reformation in Deutschland zu Ende des achtzehnten Jahrhunderts; Schreiben eines österreichischen Pfarrers über die Toleranz, nach den Grundsätzen der katholischen Kirche).⁴⁵⁷ Med knjigami v Kleinmayrjevi knjigarni pa je bilo moč najti tudi deli, ki sta iskali odgovor na vprašanje razmejitve med cesarjevo in cerkveno oblastjo (*Ist die Kirche in dem Staate, oder der Staat in der Kirche?; Gscheider (von) Kann der Kaiser Bischöfe absetzen*).⁴⁵⁸

Nekaj literature je ponujal s področja ekonomije, predvsem navodila in praktične priročnike (npr. *Alphons (J.) systematisches Handbuch für jederman, der Geschäftsaufsätze zu entwerfen hat; Sinapius (Joh. Chr.) Briefe für Kaufleute, nebst einem Anhang über Wechselbriefe, neue verbesserte Auflage; De Lugo, systematisches Handbuch für jedermann, der Geschäftsaufsätze zu entwerfen hat, erster Theil für Privatpersonen; zweyter Theil für Amtspersonen; Uiber die Kaufleute in Wien, und den von ihnen unterdrückten Arbeitern*).⁴⁵⁹ Med medicinskimi knjigami ni obsežnih teoretičnih del, pač pa najdemo knjige o nadležnem protinu, ženskih boleznih in koristnosti kopeli (*Mittel wider das Podagra; Battisti, Abhandlung von den Krankheiten des schönen Geschlechts; Wundärzte und Bader*).⁴⁶⁰

Več knjig je obravnavalo zgodovino krščanstva (npr. *Berti (Joa.) Ecclesiastica Historiae Breviarium; Ducreux (Hrn. Abt.) die christlichen Jahrhunderte, oder Geschichte des Christenthums, in seinem Ursprung und Fortgange; Racine (Hrn. Abt.) Kirchengeschichte; Europens Aufklärung durch das Christenthum; als eine Zurechtweisung für den Hrn. Verfasser des Horus*).⁴⁶¹ Brali so lahko tudi o življenju cesarja Maksimilijana in o avstrijskih junakih 17. in 18. stoletja (*Bedenken an Kaiser Maximilian den Andern, von Regierung des heil. röm. Reichs, und Freystellung der Religion; Morgenstern (Raph.) Oesterreichs Helden des 17= und 18ten Jahrhunderts*).⁴⁶²

Od leposlovja so ponujali največ odrskih del, in sicer tragedije, veseloigre in igre s petjem (npr. *Hamlet, Prinz von Dänemark, ein Trauersp.; Die gute Tochter, ein Lustspiel in 5 Aufzügen; Die Gottesgelehrte Frau, ein Lustspiel; Der Faßbinder, ein Singspiel in einem Aufzuge*).⁴⁶³ Prozna dela so brali v obliki zgodb in anekdot (*Lichtwerns (M. G.) Fabeln; Anekdoten zu Pombals Leben,*

⁴⁵⁷ Laibacher Zeitung - Wöchentliches Kundschaftsblatt oder Anhang zu Nro. 18, 23, 37 in 39, 1784.

⁴⁵⁸ Laibacher Zeitung - Wöchentliches Kundschaftsblatt oder Anhang zu Nro. 10 in 11, 14, 15, 17, 1784.

⁴⁵⁹ Laibacher Zeitung - Wöchentliches Kundschaftsblatt oder Anhang zu Nro. 1, 6, 10, 16, 39 in 42, 1784.

⁴⁶⁰ Laibacher Zeitung - Wöchentliches Kundschaftsblatt oder Anhang zu Nro. 1, 7, 9, 13, 14, 15, 16, 32, 34, 39 in 40, 1784.

⁴⁶¹ Laibacher Zeitung - Wöchentliches Kundschaftsblatt oder Anhang zu Nro. 1, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17 in 33, 1784.

⁴⁶² Laibacher Zeitung - Wöchentliches Kundschaftsblatt oder Anhang zu Nro. 10, 11, 15, 16, 17, 23, 33, 37 in 39, 1784.

⁴⁶³ Laibacher Zeitung - Wöchentliches Kundschaftsblatt oder Anhang zu Nro. 1, 3, 9, 13, 14, 15, 16, 17, 33, 39 in 40, 1784.

nebst Nachrichten von der Regierung Jos. Emanuels, letzt vestorbenen Königs in Portugal, und dem Schicksale der Jesuiten in dortigem Reiche).⁴⁶⁴

solche behandeln wird. Laibach den
10. Hornung 1784.

In der Kleinmayerischen Buchdruckerey ist zu haben:

Duceux (Hrn. Abt) Die christlichen Jahrhunderte, oder Geschichte des Christenthums, in seinem Ursprung und Fortgange, a. d. Franzöf. 8vo 9 Thl. 8 fl. 15 fr.

Mittel wider das Podagra, aus dem Franzöf. 8. 1783. 7 fr.

Breviarium Romanum ex Decreto Sacrosancti Concilii Tridentini &c. IV. Tom. 8. Ven. geb. 4fl. 30 kr.

Die allerbesten Gebether von Pius den 6ten sind in größern Druck angekommen, 7 fr.

Detto in der Krainerischen Sprache, 6 fr.

Lauber (Jos.) der strenge Beichtvater; Praktisch am Krankenbette betrachtet, 3tes Stück, 8vo. 24 fr.

Die Gottesgelehrte Frau; ein Lustspiel, 1783. 24 fr.

Die unschuldige Ehebrecherin, oder viel Lermen um Nichts, ein Lustsp. 8. 20 fr.

Bitte an den Kaiser, von der Kathol. Gemeine zu Wien an ihren Oberhirten, 4to 7 fr.

Bellegards (von) die vollkommene Erziehung, a. d. Franzöf. 51 fr.

Was ist der Teufel? 8vo. 17 fr.

Sinapius (Joh. Chr.) Briefe für Kaufleute, nebst einem Anhang über Wechselbriefe, neue verbesserte Auflage, Hamburg und Leipzig 1782. 1 fl. 30 fr.

Löper (C.) Der Christ in der Fasten, 2 Thl. 1 fl. 30 fr.

Sammlung von Sendschreiben der Gemeine zu Wien an ihren Oberhirten 2c. Fff. 20 fr.

Europens Aufklärung durch das Christenthum; als eine Zurechtweisung für den Hrn. Verfasser des Horus, Berlin 1784. 30 fr.

Beiträge zur Kapuzinergeschichte in Oesterreich 2c. aus den neuesten Kirchengeschichten, 8. 1783. 15 fr.

Morgenstern (Kaph.) Oesterreichs Helden des 17- und 18ten Jahrhunderts 2c. 1783. 1 fl. 15 fr.

Reisen der Päbste, a. d. Franzöf. mit Anmerkungen 1783. 17 fr.

Die schöne Unschuldige, eine Geschichte, 1783. 30 fr.

Tabackpachtung in den österr. Ländern von 1670 bis 1783. 34 fr.

Bohlmeines des Sendschreiben an Sr. Heiligkeit Pius VI. von einem seiner unterthänigsten Klienten, a. d. Portugesischen übers. 1783. 20 fr.

Racine (Hrn. Abt) Kirchengeschichte 1ter Thl. a. d. Franzöf. 1784. 1 fl. 40 fr.

Was enthalten die Urkunden des christlichen Alterthums von der Ohrenbeicht, 1784. 30 fr.

Seiner (Georg) Eibels gottlose Lehre von der Ohrenbeicht 2c. 20 fr.

Der in dem Kathol. Glauben gründlich unterrichtende Christ, 3 Thl. 1781. 3 fl. 30 fr.

Bundärzte und Bader, ein offener Briefwechsel zwischen einigen Freunden, 1783. 30 fr.

Was würde Christus thun, wenn er wieder auf die Welt käme? Beh die Jerusalem! 7 fr.

Sl. 31. Kleinmayrjev oglas v Laibacher Zeitung - Wöchentliches Kundschaftsblatt oder Anhang zu Nro. 9, 1784.

Naprodaj so bile tudi knjige namenjene otrokom in vzgoji (*Eine Kinderlehre auf dem Lande; Encyclopädie oder kurzer Abriß der Wissenschaften und aller der Gelehrsamkeit zum Gebrauch niederer Schulen für die studirende Jugend auf die leichteste Art entworfen*)⁴⁶⁵ in nežnejšem spolu (*Das Frauenzimmer im dreyfachen Stande; Frauenzimmer (die) im 19ten Jahrhundert, ein Traumgesicht*).⁴⁶⁶ Zanimiv je še Salisov splošni priročnik (*Salis (von) nützlich Handbuch für Väter, Mütter, Kinder, Hofmeister, Gouvernanten, Lehrling u. überhaupt für alle Menschen*).⁴⁶⁷

Poleg knjig, ki so zanimale širši krog bralcev, je Kleinmayr ponujal tudi publikacije o raznih lokalnih verskih slovesnostih. Natisnjene so bile v nemščini in slovenščini. Z našim ozemljem so povezana dela o Lavantinski in krški škofiji (*Schrattenbach (Jos. Vinz.) Bischof zu Lavant u. Unerrichtsrede, gehalten am Tag des heil. Hauptfestes in der Kirche des heiligen Aegidius; Kirchengesänge für die Gurkische Diöces in Kärnten*)⁴⁶⁸, zgodovini Koroške (*Geschichte der Kärntner, 1785!*)⁴⁶⁹ in Kindermannov atlas Štajerske (*Kindermann (J. K.) geographischer Abriß des Herzogthums Steyermarkt, mit einer Karte*).⁴⁷⁰

Med pomembnimi ustvarjalci, katerih dela je prodajal Kleinmayr, moramo omeniti Shakespeara⁴⁷¹, Voltaira (*Kandide, oder die beste Welt*)⁴⁷² in Rousseauja (*Karl von Burgheim und Emile von Rosenau*).⁴⁷³

Pri Kleinmayrju so lahko kupili tudi grafike (med drugim so prodajali podobo balona, ki je lebdel nad Parizom in portret nadvojvode Maksimiliana),⁴⁷⁴ koledarje in formularje za ugotavljanje stanja duš (status animarum), ki so jih vodile župnije (*Neuer Instanzkalender, auf das Jahr 1784 für Steyermark, Kärnten und Krain; Gerurts= Trau= und Sterberegister*).⁴⁷⁵ Zanimiv je še polemični spis *Was würde Christus thun, wenn er wieder auf die Welt käme? Weh dir Jerusalem!*⁴⁷⁶

Več Kleinmayrjevih časopisnih oglasov je ohranjenih tudi za devetdeseta leta 18. stoletja. Tako je v eni od reklam, ki je izšla leta 1790, objavil prikaz Voltairovega dela *Histoire de Charles XII.*⁴⁷⁷ Naslednje leto je ponujal med

⁴⁶⁵ Laibacher Zeitung - Wöchentliches Kundschaftsblatt oder Anhang zu Nro. 1, 6, 37, 39, 40 in 42, 1784.

⁴⁶⁶ Laibacher Zeitung - Wöchentliches Kundschaftsblatt oder Anhang zu Nro. 11, 12, 14, 15, 17, 18, 23 in 45, 1784.

⁴⁶⁷ Laibacher Zeitung - Wöchentliches Kundschaftsblatt oder Anhang zu Nro. 29, 30 in 39, 1784.

⁴⁶⁸ Laibacher Zeitung - Wöchentliches Kundschaftsblatt oder Anhang zu Nro. 6, 15, 16, 17 in 18, 1784.

⁴⁶⁹ Laibacher Zeitung - Wöchentliches Kundschaftsblatt oder Anhang zu Nro. 53, 1784.

⁴⁷⁰ Laibacher Zeitung - Wöchentliches Kundschaftsblatt oder Anhang zu Nro. 1, 2 in 4, 1784.

⁴⁷¹ Laibacher Zeitung - Wöchentliches Kundschaftsblatt oder Anhang zu Nro. 16.

⁴⁷² Laibacher Zeitung - Wöchentliches Kundschaftsblatt oder Anhang zu Nro. 25 in 26, 1784.

⁴⁷³ Laibacher Zeitung - Wöchentliches Kundschaftsblatt oder Anhang zu Nro. 15, 16, 2 in 40, 1784.

⁴⁷⁴ Laibacher Zeitung - Wöchentliches Kundschaftsblatt oder Anhang zu Nro. 10, 1784.

⁴⁷⁵ Laibacher Zeitung - Wöchentliches Kundschaftsblatt oder Anhang zu Nro. 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 26, 30, 37, 42 in 51, 1784.

⁴⁷⁶ Laibacher Zeitung - Wöchentliches Kundschaftsblatt oder Anhang zu Nro. 9, 13 in 14, 1784.

⁴⁷⁷ Laibacher Zeitung št. 29 (9. 7.) 1790.

drugim katekizem za pouk mladine v nemščini in slovenščini (*Katechismus (der große) mit Fragen und Antworten zu den öffentlichen, und privat Unterrichte der Jugend in den k. k. Staaten. Krainerisch und deutsch.* Klagenfurt 1790) ter več del o geografiji. Med njimi je bilo eno posebej namenjeno otrokom (*Osterwalds (Hr. Fried.) Anfangs= Gründe der Erdbeschreibung zum Nutzen junger Kinder, vorzüglich eingerichtet,* 1789).⁴⁷⁸ Zanimiv še Kleinmayerjev slovenski oglas za knjigo o svetem Leonardu, ki je bila naprodaj v obeh deželnih jezikih.⁴⁷⁹

21.3. Kleinmayrjeva izposojevalnica knjig

Ignac Alojz Kleinmayr je v imel v svoji knjigarni v Ljubljani tudi izposojevalnico knjig. Seznam del, ki si jih je bilo moč izposoditi, je izšel leta 1795 v tiskani obliki z naslovom *Verzeichniß derjenigen Bücher welche in der Edel v. Kleinmayerschen Buchhandlung in Laibach zum lesen ausgeliehen werden.* 1795.⁴⁸⁰

S slovenskega prostora imamo podatke le še o eni izposojevalnici knjig, ki jo je leta 1793 na Ptuju ob svoji knjigarni odprl tiskar Franc Schütz. Žal niso ohranjeni podatki o njegovi ponudbi. Podobno izposojevališče je imel kasneje tudi v Mariboru, kamor se je preselil leta 1795.⁴⁸¹

V Angliji so imeli knjigarnarji izposojevalnice knjig že konec 17. stoletja. Izposojali so predvsem igre in romane. V Švici, Franciji in Nemčiji je postala to splošna praksa šele v drugi polovici 18. stoletja, ko začno izposojati knjige knjigarnarji v Frankfurtu, Berlinu in Göttingenu. V Münchnu je bila prva javna izposojevalnica knjig ob knjigarni odprta leta 1772, istega leta pa je uredil Jakob Bianchi *Lekturkabinett* tudi na Dunaju. Deloval je pod okriljem knjigarne Johanna Thomasa von Trattnerja. Podobno knjižnico je naslednje leto Bianchi organiziral še v Brnu.⁴⁸²

V Celovcu je leta 1782 uredil izposojevalnico knjig knjigotržec Johan Finsterbusch. Njegov katalog so natisnili v Kleinmayrjevi celovski tiskarni.⁴⁸³ Finsterbuschov seznam je razdeljen na pet oddelkov, in sicer glede na jezik publikacij. Nemških knjig je nekaj več kot 200, francoskih okoli 100, angleških in latinskih je po šest, tri pa so italijanske. Na prvih straneh kataloga so objavljena pravila za izposajo, ki so za nas še posebej zanimiva, saj ljubljanski

⁴⁷⁸ Laibacher Zeitung - Anhang zur Nro. 7 (25. 1.) 1791.

⁴⁷⁹ Lublanske Novize l. 2, št. 47 (13. 6.) in 48 (16. 6.) 1798.

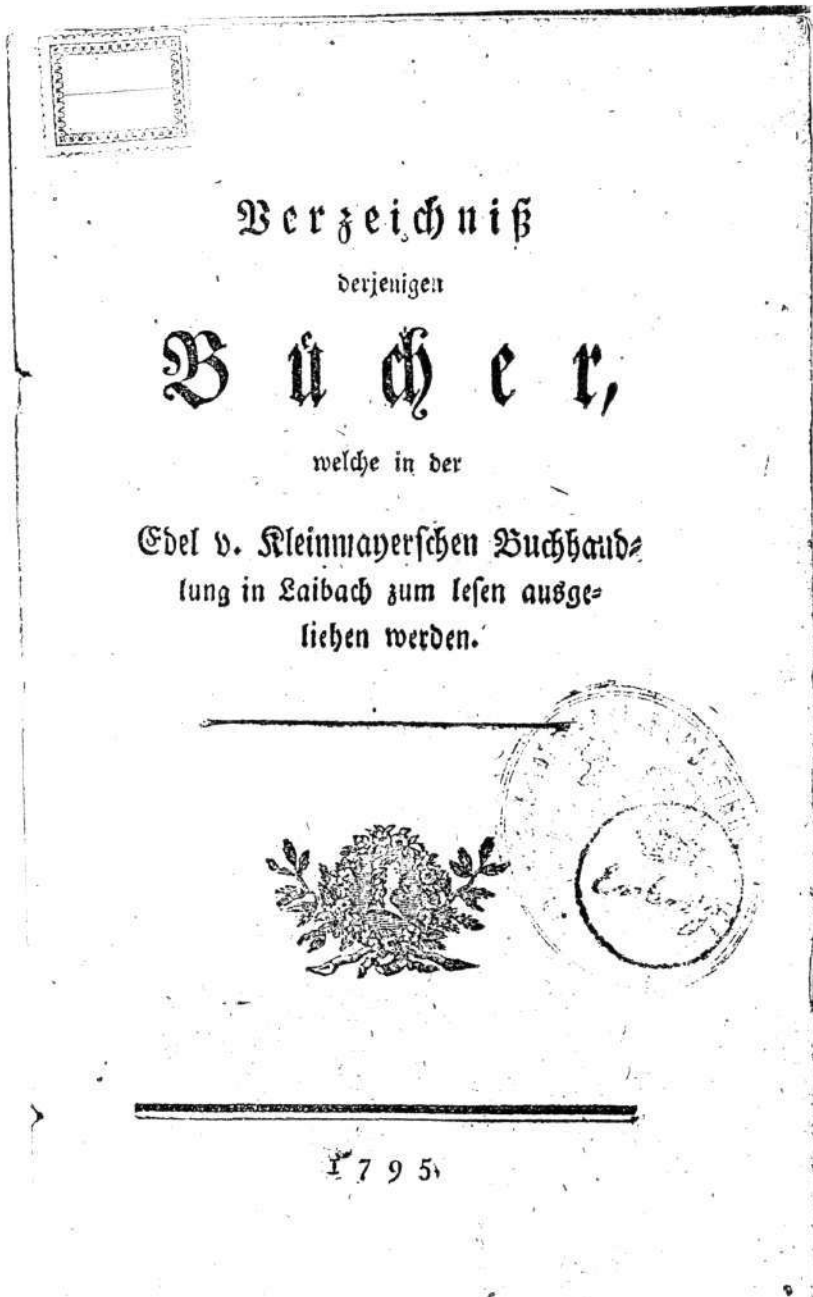
⁴⁸⁰ NMS sig. 8126. Formalno A. I. Kleinmayr leta 1795 ni bil več lastnik knjigarne.

⁴⁸¹ EMERŠIČ 1993, 8 ss.

⁴⁸² Alberto Martino, *Die deutsche Leihbibliothek*, Beiträge zum Buch- und Bibliothekswesen 29 (Wiesbaden 1990) 61 ss.

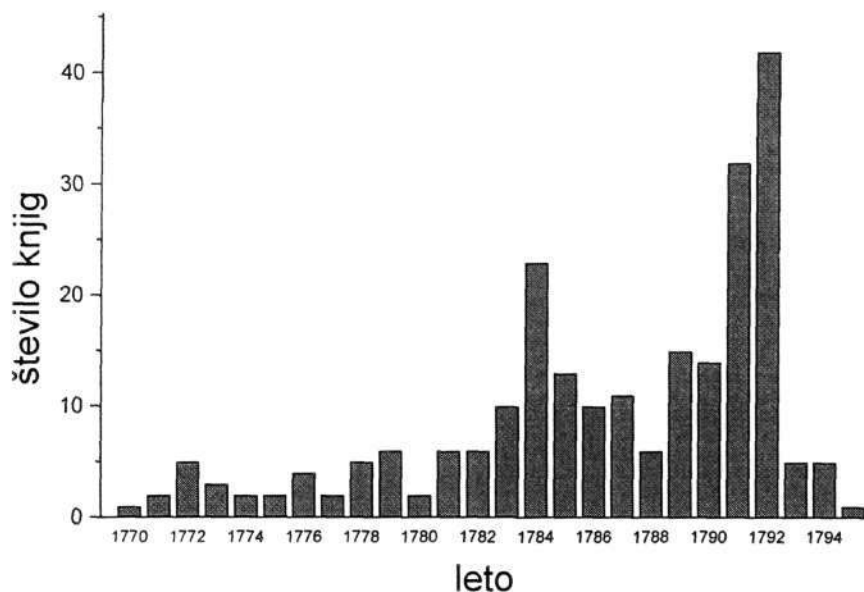
⁴⁸³ *Vollständiger Katalog, derenjenigen deutsch= französisch= englisch= italienisch= und lateinischen Büchern, welche in dem K.K. neu privilegirtem Lesekabinet zu Klagenfurt am ersten künftigen Heumonats dieses Jahres, für sämtliche Herren Liebhabere in des Herrn von Einnöths Hause eröffnet werden wird.*

Kleinmayrjev seznam tega besedila nima, verjetno pa so bili pogoji izposoje podobni. Knjige si je bilo moč izposojati vsak dan med sedmo in dvanajsto uro dopoldne in od dveh do šestih popoldne. Ob nedeljah in praznikih niso delali. Člani kabineta so morali plačati za izposoja na dom 30 oziroma 40 krajcarjev, knjigarnar oziroma knjižničar pa je obljubljal, da bo naročal tudi časopise in zamenjal izbor knjig vsakega pol leta. Dlje so bila na seznamu le pomembna

Sl. 32. Tiskan katalog Kleinmayrjeve ljubljanske izposojevalnice knjig (1795).

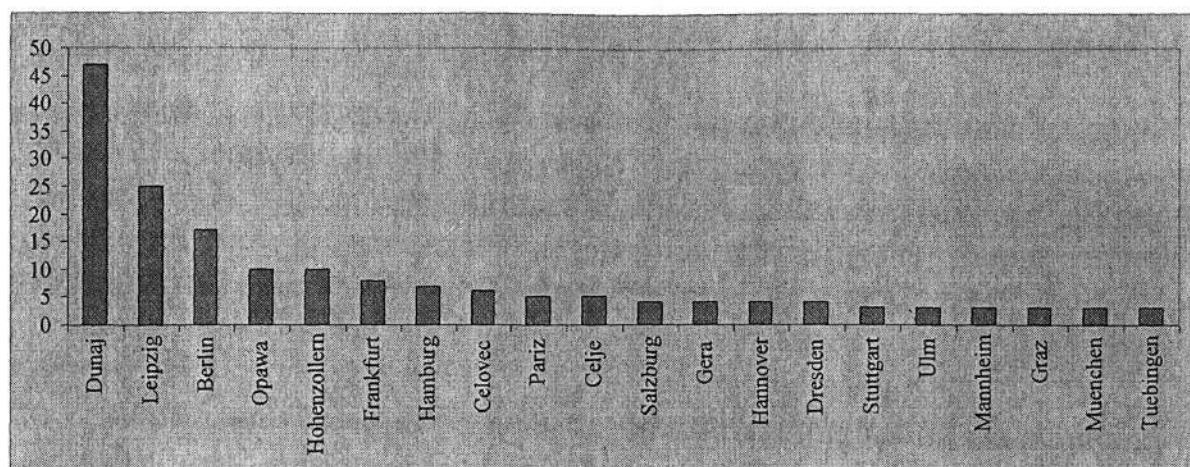
dela, ki jih je kupil na sejmu v Leipzigu. Kdor si je hotel knjigo izposoditi na deželo, je moral zanjo plačati polno ceno, ki je bila navedena na seznamu, vendar pa je ob vrnitvi dobil kavcijo nazaj. Možno je bilo vplačati tudi letni polog štiri goldinarje, ki so jih vrnili ob izteku leta oziroma, če je član izstopil iz kabineta. Knjige so si lahko izposodili tudi nečlani, le da so morali plačali po 6 krajcarjev na dan.⁴⁸⁴

Sl. 33. Porazdelitev knjig glede na letnico izida.

Verjetno so podobna pravila veljala tudi za Kleinmayrjevo knjigarno v Ljubljani, kjer si je bilo moč izposoditi 262 naslovov. Knjig je bilo dejansko več, saj jih je precej izšlo v dveh, štirih in celo v petinpedesetih zvezkih. Tiskani seznam se je ohranil v fondu zbiralca kranjskih starin, barona Jožefa Kalasanca Erberga, ki ga danes hrani knjižnica Narodnega muzeja Slovenije. Dela so vpisana po abecedi avtorjev oziroma naslovov. Izposoditi si je bilo mogoče predvsem nemške knjige (244 naslovov), trinajst je bilo francoskih, tri angleške ter po ena italijanska in latinska. Le pri petih delih ni vpisana letnica izida, 23 pa jih je izšlo pred letom 1770. Na priloženi tabeli je predstavljena porazdelitev knjig glede na letnico izida. Velika večina je bila tiskana po letu 1783, kar morda lahko povežemo z datumom Kleinmayrjevega prihoda v Ljubljano. Sicer pa je bilo največ del tiskanih leta 1792 in 1791, kar je dokaz, da je bralcem nudil najnovejše izdaje.

⁴⁸⁴ LIEGL 1993, 101 ss. in 131 ss.

Sl. 34. Številčno razmerje knjig glede na kraj izida.

Zanimivo si je ogledati tudi kraje, v katerih so dela izšla. Podatki manjkajo le za 32 knjig. Največ jih je bilo natisnjenih na Dunaju, v Leipzigu in Berlinu, v Celju jih je izšlo 5 in v Celovcu 6. V enajstih mestih, med katerimi sta tudi Ljubljana in Zagreb, sta izšli po dve knjigi, po ena pa v nadaljnjih enaintridesetih krajih, med katerimi je bila tudi Gorica.

Vsebina del je zelo pestra, od teoretičnih znanstvenih razprav in priročnikov, pa do literature, ki je bila namenjena zgolj razvedrilu in zabavi. Izposojali so dela o Sofoklesu in Pliniju (*Leßings (G. E.) Leben Sophokles*, 1790; *Formen der Heidnische Philisoph, oder Gedanken des Plinius mit gelehrten und moralischen Betrachtungen*, 1761) in brali knjige francoskega filozofa Blaisa Pascala (*Pascal (Bl.) Provinzialbriefe über die Sittenlehre und Politik der Jesuiten*, 1792; *Pensees sur la Religion naturelle et revelée*, 1769). Iz 18. stoletja imamo zbirke filozofskih spisov, pa tudi dela Immanuela Kanta in Henryja Homeja (*Abgötterey (die) unsers philosophischen Jahrhunderts*, 1779; *Bibliothek (deutsche philosophische) Erste Lieferung enthält: Werdermanns kurze Darstellung der Philosophie in ihrer neuesten Gestalt 3 Theile, und Kants Critik der reinen Vernunft erster Band*, 1795; *Home (H.) Grundsätze der Kritik*, 1790).

S področja teologije je na seznamu nekaj zbirk pridig in zgodb z versko tematiko (*Abentheurer (der geistliche) oder der als Uiberwinder im Glauben, und als Virtuose im Predigen herumfahrende Ritter Freyherr von Morteziini*, 1784; *Baniers (Ant.) Erläuterung der Götterlöhre und Fabeln aus der Geschichte*, 1790; *Familie von Eden, oder gemeinnützige Bibliothek des Christianism*, 1792). Brali so lahko tudi o življenju za samostanskimi zidovi ter o cerkveni hierarhiji (*Briefe über Mönchswesen*, 1772; *Kloster und Welt, oder Welt und Kloster*, 1785; *Rekapitulation der sieben Kapitel von Klosterleuten*,

1783; *Was ist der Erzbischof, ein Beytrag zur Kirchengeschichte*, 1785). Zanimivi so še spisi češkega cerkvenega reformatorja Jana Husa (*Hus (M. J. von Hufšinecz) vermischte Schriften*, 1784).

Povsem praktičen pomen so imele nekatere knjige s področja ekonomije in prava. Na razpolago so bila dela o obdelovanju posesti, trgovini, državni upravi pa tudi meščanskih pravicah (*Mayer (I. F.) das ganze der Landwirthschaft*, 1788; *May (I. K.) allgemeine Handlungswissenschaft*, 1785; *Hubmerhofers Prüfungen der Gerichts= und Konkurs= Ordnung*, 1788; *Luca (Ig. von) praktische Staatskunde von Europa*, 1796 (!); *Heineccius (J. G.) Anfangsgründe des bürgerl. Rechtes nach der Ordnung der Institutionen*, 1786).

Na seznamu je bilo obsežno delo v šestih zvezkih s področja medicine, oziroma ginekologije (*Astrues (Joh.) theoretisch = praktische Abhandlung von den Frauenzimmer Krankhtiten*, 1768). Bralci so lahko segli tudi po temeljnih naravoslovnih zbirkah izpod peresa Georgesa Louisa Leclerca de Buffona in Karla Boneta (*Buffons allgemeine Naturgeschichte*, 1784; isti, *Naturgeschichte der vierfüßigen Thiere*, 1785; isti *Naturgeschichte der Vögel*, 1786; *Bonet (Karl) Betrachtung über die Natur*, 1789). O osnovah tehnologije so lahko brali le v eni knjigi (*Beckmann (J.) Anleitung zur Technologie*, 1785).

Geografskih opisov dežel in popotovanj je bilo veliko. Verjetno so te knjige predstavljale predvsem zanimivo branje, čeprav so lahko služile tudi kot priročniki za popotovanja oziroma učbeniki o bližnjih in dalnjih deželah (npr. *Büschings grosse Erdbeschreibung. 23 Theile*, 1784; *Erdbeschreibung von Asien*, 1792; *Sammlung der besten Reisebeschreibungen. 27 Theile*, 1784; *Reise von Wien nach Madrit*, 1792; *Briefe eines reisenden Franzosen über Deutschland*, 1784). Na seznamu najdemo tudi nekaj splošnih zgodovinskih del, medtem ko so druga obravnavala dogodke na posameznih koncih sveta, na primer v Avstriji, Rusiji, na Siciliji in celo na Mauricijusu (npr. *Weltgeschichte (allgemeine)* 55 Bände, 1785; *Bidermanns Chronik (österreichische)*, 1784; *Geschichte von Rußland vom Jahre 862 bis 1736*, 1787; *Geschichte der Araber in Sizilien, und Siziliens unter der Herrschaft der Araber*, 1791; *Dombay (Fr. von) Geschichte der Mauritanischen Könige*, 1794). Tudi pri zgodovinskih knjigah je težko potegniti ločnico med strokovnimi deli in razvedrilno literaturo, kamor sodijo zgodovinski romani (npr. *Leben Marien Theresiens in einem Auszuge*, 1781; *Loudons Lebensgeschichte*, 1791; *Kanut der Heilige, König der Wenden*, 1793; *Anekdoten zur Lebensgeschichte des Fürsten Gregorius Gregoriewitsch Orlow*, 1791).

Poleg romanov so si lahko izposojali tudi pesniške zbirke, kratko prozo, popularna oblika pa so bila pisma (npr. *Wielands Werke*, 1784; *Germenuil, eine Anekdote*, 1778; *Herr Thomas, eine komische Geschichte*, 1791; *Briefe der Mistriß Fanni Butlerd an Lord Kaitombridge*, 1781). Precej je bilo odrskih besedil, od manj znanih pa vse do obsežne zbirke Shakespearovih dram (npr. *Ring (der) Ein Lustspiel in 2 Theilen von Schröder*, 1790; *Sakontala, oder der*

entscheidende Ring, ein indisches Schauspiel, 1791; *Shakespears*⁴⁸⁵ (Wilh.) *Schauspiele. 19 Theile*, 1778).

Konec 18. stoletja so bila zelo popularna dela iz stare arabske in perzijske književnosti, med njimi zbirka pravljic 1001 noči (*Fragmente über die Litteraturgeschichte der Perser*, 1783; *Abdul Haulit. Eine Geschichte aus dem Innern eines der vornehmsten Harems in Konstantinopel*, 1791; *Tausend und eine Nacht, arabische Erzählungen*, 1782). Med eksotičnim čtivom najdemo tudi knjigo o bengalskem tigru (*Eckartshausen Tiger von Bengalen*, 1789).

Omeniti moramo še dve skupini bralcev, za katere so založniki posebej poskrbeli in to tudi napisali v naslovih knjig. Tako so bile otrokom v Kleinmayrjevi izposojevalnici namenjene zbirke ugank in zgodb (*Gellert. Ein Lesebuch für Kinder in Familiengesprächen zur Bildung edler Seelen*, 1785; *Pfänderspiele (kurzweilige) nebst 450 Räthseln zur Unterhaltung für junge Leute*, 1784), izposojal pa je tudi publikacijo za mlade, ki so želeli priti na višje šole (*Lebensregeln für Jünglinge, besonders für diejenigen, welche die hohe Schule beziehen wollen. Von Lavater*, 1783). Drugo skupino so predstavljale bralke. Tem je namenil več del, poleg leposlovja še publikacijo o naravoslovju in knjigo o življenju uglajenih dam. (*Atzes (Eh. G.) Naturlehre für Frauenzimmer*, 1781; *Skizzen aus dem Leben galanter Damen*, 1791)

Naj na koncu opozorimo še na nekatere znane avtorje, ki si jih je bilo mogoče izposoditi pri Kleinmayrju. Bralci so lahko vzeli v roke dela nemških pesnikov Johanna Wolfganga Goetheja, Ewalda Christiana Kleista, Friedricha Gottlieda Klopstocka in stihe Angležev Johna Miltona in Jamesa Thomsona (*Gedichte von F. W. Gotter*, 1787; *Kleist sämtliche Werke*, 1789; *Klopstocks Werke*, 1784; *Paradis (le) perdu de Milton*, 1759; *Sundries collected by W. Thompson*, 1776; *Thomsons Gedichte*, 1764). Bogata je bila izbira Vlotairovih deli (npr. *Gemälde von dem Leben und Charakter den Meinungen und Schriften des Philosophen Voltaire*, 1792; *Histoire de Charles XII. Roi de suedes*, 1771; *Prix de la Iustice et de l'humanité par Voltaire*, 1778). Ob Camoesovi Luzijadi so lahko podoživljali junaška dejanja Portugalcev (*Louiseide (la) ou le heros chretien. Poëme epique*, 1773), ob Tassovem delu pa usodo Jeruzalema (*Tasso (Torquato) das befreyte Jerusalem. Italienisch und deutsch.*, 1781). Homerjevo Odisejo so posojali v angleščini (*Odyssey (the) of Homer*, 1776), zgodbe o Robinsonu pa v francoščini (*Avantures (les) ou la Vie, et les Voyages de Robinson Crusoe*, 1769; *Vie (la) et les Avantures surprenantes de Robinson Crusoe*, 1761).

Z našimi kraji je povezanih le nekaj knjig. Brali so lahko o Avstriji in njenih deželah, o zgodovini Koroške in Celovcu (*Lichtenstern (Freyh. von) Beiträge zur genauen Kenntniß der österreichischen Staaten und Provinzen*, 1791; *Geschichte der Kärntner, und Merkwürdigkeiten ihrer heutigen Provinze*.

⁴⁸⁵ V seznamu je nekaj tiskovnih napak tako pri imenih avtorjev kot tudi v naslovih, a smo jih zapisali točno po predlogi. Poleg Shakespeara je na primer narobe zapisan tudi Goethe.

Von K. Mayr. Cilli 1785; *Urkunden von Erbauung der Hauptstadt Klagenfurt, und andern Merkwürdigkeiten*, 1790). Izposojali so dramo o celjskih grofih (Grafen (die) von Cilli, eine Begebenheit der Vorzeit. Von Joh. von Kalchberg. Cilli 1792), Heisejevo zgodovinsko zgodbo o nesrečni cesarici (*Margarethe mit dem großen Maule, Erbin von Kärnthen und Tyrol. Klagenfurt 1792*) in v Ljubljani tiskani gospodarski priročnik, ki ga je sestavil Maksimilian Pogačnik (*Pogatschnig (M.) Entwurf Wirthschaftsämtlicher Pflichten für Beamte auf dem Lande. Laibach 1794*). Pri Kleinmayrju pa so lahko brali tudi revijo o umetnosti in angleški magazin, ki je izhajal v Hamburgu (*Rigler (H.) Monatschrift von bildenden Künsten, oder Gedanken über die Schönheit. Wien; Magazine (the english) containing Many curious subjects*, 1778).

Seznam knjig, ki so jih izposojali v Kleinmayrjevi ljubljanski knjigarni, je pomemben, saj smo z njim dobili vpogled v še eno, doslej neznano področje njegovega delovanja. Iz njega lahko razberemo, da ni posojal šolskih knjig, uradnih aktov, priložnostnih publikacij, molitvenikov in pesmaric, pa tudi del povezanih s katoliškim bogoslužjem je le nekaj. To ne preseneča, saj gre za tiske, s katerimi je Kleinmayr trgoval in so njegovim knjigarnam prinašali glavni dobiček.

Knjige iz seznama so bile natisnjene kar v dvainšestdesetih različnih evropskih mestih. Ponujal je stvaritve pomembnih pisateljev, pesnikov in dramatikov tistega časa, vendar pa najdemo vmes tudi dela brez večje literarne vrednosti. Pomembna je tudi ugotovitev, da so bile v izposojevalnici na razpolago najnovejše izdaje. Še enkrat se nam zdi umestno opozoriti tudi na knjigo z napotki za mlade, ki so želeli v višje šole. Kleinmayr se je s tem, da jo je uvrstil v seznam svoje izposojevalnice, pokazal v luči pravega predstavnika prosvetljenstva. Njegova knjigarna z izposojevalnico knjig je bila torej ob koncu 18. stoletja v Ljubljani pomembno kulturno središče, Ignac Alojz Kleinmayr pa eden najpomembnejših ljubljanskih knjigotržcev. Resni konkurent po ponudbi literature, razgledanosti in kulturnem delovanju mu je bil le Viljem Henrik Korn.

Z gradivom izposojevalnice smo dobili vpogled v drug del Kleinmayrjeve knjigotrške ponudbe, saj lahko predpostavljamo, da so bila dela s seznama, če jih je kdo želel, tudi na prodaj.

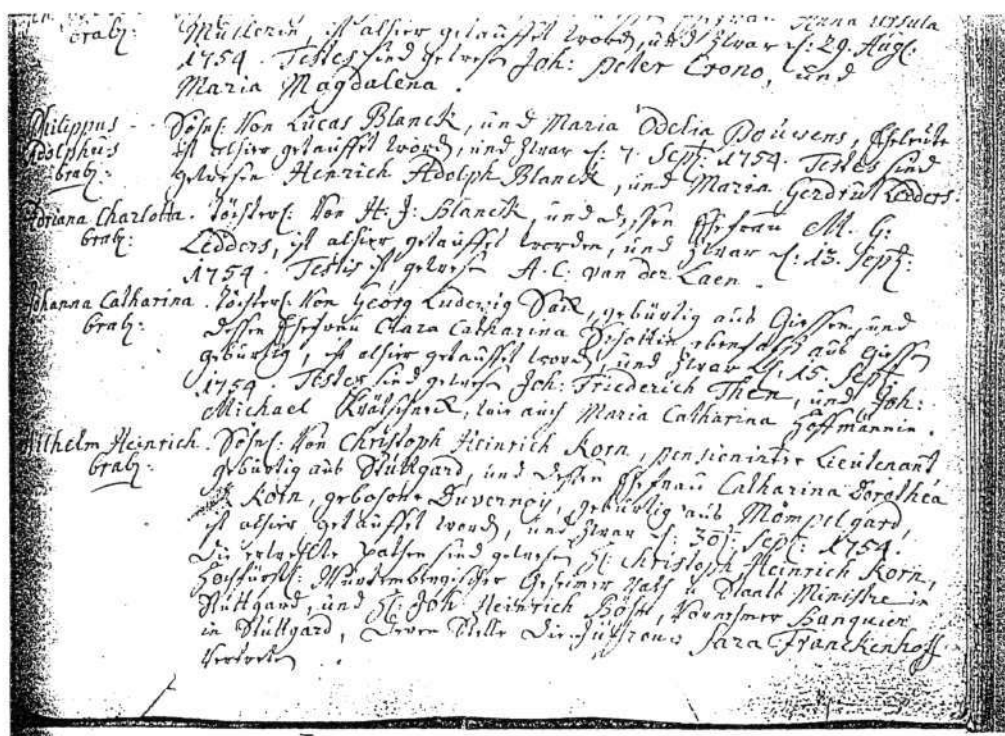
Kleinmayrjeva knjigarna in tiskarna sta bili od leta 1794 v lasti njegove druge žene Tekle. Že naslednje leto ju je za deset let vzel v najem tiskar Andrej Gassler, ki pa jo je upravljal le do leta 1804. Nato je nekaj let posle vodil Jurij Stadelmann in za njim Jožef Sassenberg. Ko je Tekla leta 1817 umrla, sta kranjski del Kleinmayerjevega podjetja podedovala njena starejša sinova. Karel je postal lastnik papirnice v Žužemberku, Ignac pa tiskarne in knjigarne v Ljubljani.⁴⁸⁶

⁴⁸⁶ BERČIČ 1968, 74 ss.

22.0 VILJEM HENRIK KORN

22.1. Življenje in delo

Viljem Henrik (Wilhelm Heinrich) Korn se je rodil v Maastrichtu na Nizozemskem. Njegov oče je bil upokojeni poročnik Christoph Heinrich Korn, doma iz Stuttgarta. Mati Catharina Dorothea Korn, rojena Duvernoij, pa je bila iz Montbéliarda v severovzhodni Franciji. Krščen je bil v maastrichtski protestantski cerkvi 30. septembra 1754. leta.⁴⁸⁷

Sl. 35. Kopija krstne knjige protestantske cerkve v Maastrichtu (1754).

Učna doba za knjigotržce je v drugi polovici 18. stoletja trajala sedem let. Poleg osnov poklica, so morali obvladati nemščino, latinščino in še en tuj jezik. Samostojen knjigar pa je lahko postal le tisti, ki je bil za to izšolan, nadalje je moral vsaj že štiri leta delati v poklicu, opraviti pa je moral tudi trgovski izpit na eni izmed avstrijskih univerz. Predpisan je bil še začetni kapital 10.000 goldinarjev za ureditev knjigarne v glavnem deželnem mestu. Kdor je izpolnil

⁴⁸⁷ Rojstni karaj matere je zapisan po nemško - Mömpelgard. Kopijo vpisa v krstno knjigo mi je posredovala K. Schutgens, Dienst Kunst Cultuur en Onderwijs de Gemeentearchivaris drs P. A. W. Dingemans, iz Maastrichta, za kar se ji najlepše zahvaljujem.

vse te pogoje, je lahko prodajal vse vrste knjig, razen prepovedanih, skrbel za njihovo vezavo, ponujal grafike, zemljevide in ostale tiskovine. Ukvarjal pa se je lahko tudi z založništvom. Milejša pravila so veljala za tiste, ki so prevzemali družinska podjetja.⁴⁸⁸ Kje se je šolal Viljem Henrik Korn, ne vemo. Prav tako ni znan čas njegovega prihoda v Ljubljano, vsekakor pa se to ni moglo zgoditi pred tolerančnim patentom, ki je bil izdan leta 1781.

Naslednje leto, torej 1782, pa je v Ljubljani že prodajal knjige. Sprva je sodeloval s celovškim knjigarnarjem Carlom Friderichom Walliserjem, ki je v koroški prestolnici odprl knjigarno leta 1780. Walliser je poskrbel, da so bili njegovi kupci seznanjeni s knjigotrško ponudbo preko katalogov zaloge. Tako mu je med leti 1780 in 1790 celovška Kleinmayrjeva tiskarna natisnila več seznamov. V celovškem deželni muzeju sta ohranjena dva in sicer iz let 1782 in 1787.⁴⁸⁹ Za nas je pomembnejši prvi, saj je iz naslova razvidno, da sta katalog izdala skupaj z ljubljanskim knjigarnarjem Kornom, tako da so bile iste knjige naprodaj v obeh deželnih prestolnicah (*Zweyte Fortsetzung des Verzeichniß von Büchern, der Buchhändler Walliser und Korn welche in den Märkten Klagenfurt und Laybach bey Ihnen zu haben sind. Klagenfurt, Kleinmayr 1782*).

Novembra 1783 pa je Korn izdal svoj prvi samostojni ljubljanski knjigotški katalog: *Verzeichniß derjenigen Büchern, welche bey Willhelm Heinrich Korn, Buchhändler in Laibach um die billigste Preise zu bekommen sind. Laibach, gedruckt mit Kleinmayrischen Schriften. 1783*. Kupcem se je predstavil v prijaznem uvodnem nagovoru, kjer jim poleg knjig, ki so na seznamu, ponuja tudi posredništvo pri nakupih in naročilih drugih publikacij.⁴⁹⁰ V naslednjih dveh desetletjih je Korn izdal še več knjigotrških katalogov, ki jih je zastonj delil strankam.⁴⁹¹ Ohranjeni so sezname za leta 1785, 1787, 1788, 1789, 1790 in 1797. Kupce je seznanjal z novitetami svoje knjigarne, ki jo je imel sprva v hiši št. 185, nato pa v št. 180 na Trgu v Ljubljani,⁴⁹² tudi z oglasi v ljubljanskem časniku Laibacher Zeitung.

Viljem Henrik Korn je postal ljubljanski meščan leta 1792. V letih 1798 in 1799 je bil tudi član mestnega odbora.⁴⁹³ Iz njegovega življenja imamo še nekaj podatkov. Tako je leta 1799 prispeval veliko vsoto denarja za ranjene vojake in častnike, ki so bili na zdravljenju v Dolenjskih Toplicah.⁴⁹⁴ Ko pa sta poleti leta

⁴⁸⁸ ZAL, Reg. I/49, fasc 153, št. 462.

⁴⁸⁹ Tiski od 15. do konca 18. stoletja, Ljubljana 1978, 79.

⁴⁹⁰ Nachricht. Ich lege nicht allein ein Verzeichniß meines Büchersortiments einem verehrenden Publiko vor Augen, sondern erbitte mir auch in vorkommenden Fällen, Bestellungen in allen Gattungen von Büchern. Ich rechne es mit zu einem Vergnügen, die Befehle aller Bücherfreunde mit Genauigkeit, und möglichster Eile zu vollziehen. Laibach im November 1783. Willh. Heinr. Korn.

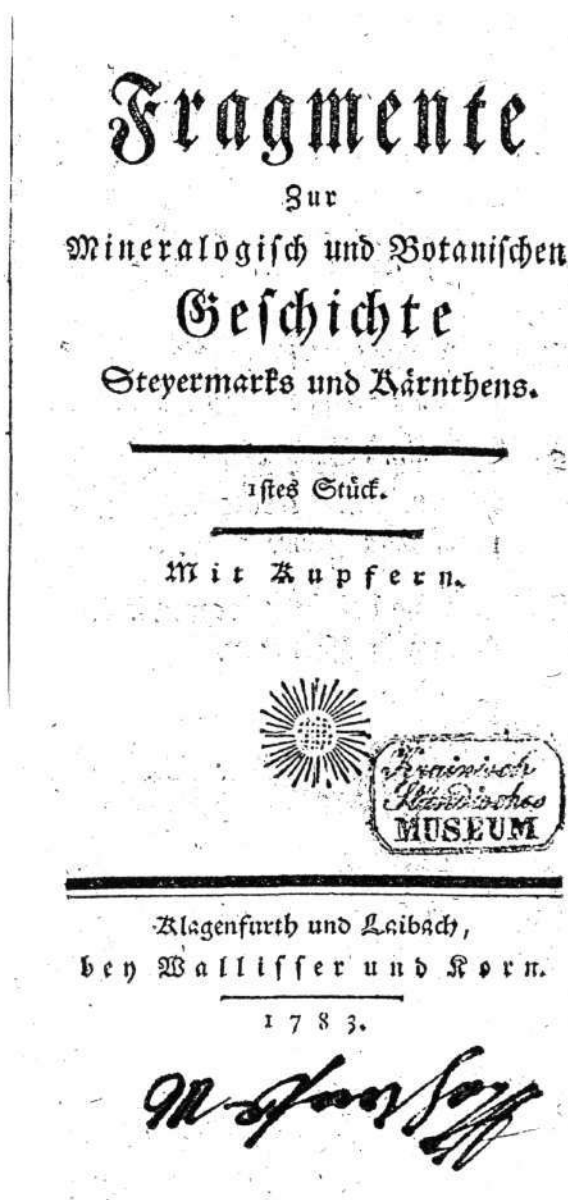
⁴⁹¹ Oglas privezan k Laibacher Zeitung Nro. 36, 1784.

⁴⁹² Laibacher Zeitung - Wöchentliches Kundschaftsblatt oder Anhang zu Nro. 42, 1784.

⁴⁹³ Instaz Schematismus für das Herzogthum Krain 1798, 187 in Instaz Schematismus für das Herzogthum Krain 1799, 166.

⁴⁹⁴ Laibacher Zeitung Nro. 61 (30. 6.) 1799.

1804 toča in nato še požar hudo prizadejala Kamnik, je za prizadete meščane zbiral denarne prispevke in tudi obleko.⁴⁹⁵

Sl. 36. *Fragmente zur Mineralogisch und Botanischen Geschichte Steyermarks und Kärnthens* (1783).

Kako pomembno vlogo je imel v knjigotrških krogih, lahko sklepamo tudi na podlagi dejstva, da ga je leta 1798 ljubljanski magistrat pooblastil, naj oceni

⁴⁹⁵ Laibacher Zeitung Nro. 53 (3. 7.), Nro. 56 (13. 7.) in Nro. 62 (3. 8.) 1804.

dragoceno biblioteko jezikoslovca Abrahama Jakoba Penzla.⁴⁹⁶ Dve desetletji kasneje (1821) je ovrednotil tudi knjižnico barona Žige Zoisa, za kar ga je prosil po bratovi smrti Karl Zois.⁴⁹⁷ Lastnica tiskarne Marija Skerbina ga je leta 1827 kot uglednega meščana v oporoki postavila za nadzornika svojega podjetja, deželno sodišče pa ga je imenovalo še za varuha dveh izmed njenih štirih mladoletnih otrok.⁴⁹⁸ Umrl je 30. junija 1834 v Ljubljani, star 80 let in 9 mesecev. Kot vzrok smrti navajajo starostno oslabelost.⁴⁹⁹

Viljem Henrik Korn je bil tudi pomemben založnik. Zanj sta tiskali predvsem Kleinmayrjeva in Egerjeva tiskarna. Večina Kornovih izdaj je bila povezana z našo problematiko. Že leta 1783 je skupaj s koroškim knjigarnarjem Walisserjem izdal delo o mineralogiji in botaniki Štajerske in Koroške (*Fragmente zur mineralogisch und botanischen Geschichte Steyermarks und Kärnthens*). Založil je tudi temeljno knjigo o zgodovini Kranjske in južnih Slovanov, ki jo je napisal Anton Tomaž Linhart (*Versuch einer Geschichte von Krain und den übrigen Ländern der südlichen Slaven, 1788*) in je zanesljivo ena najpomembnejših Kornovih izdaj. Glede na reklamni oglas, ki je izšel v časniku Laibacher Zeitung, bi lahko založniku pripisali tudi delno pobudo za nastanek knjige.⁵⁰⁰ Sicer pa je Korn izdal še nekaj geografsko-historičnih del, ki so bila povezana bodisi z našimi deželami ali tujimi kraji (npr. *Geographie und Statistik Wirtembergs, 1787*; *Heinrich Georg Hoff, Historisch-statistisch-topographisches Gemälde vom Herzogthume Krain u. demselben einverleibten Istrien, 1808*; *Frieder. Anton Frank, Die Decimalbrauchrechnung auf eine sehr faßliche und kurze Art vorgetragen, 1820*; *Das Königreich Illirien, 1827*).

Pomembno je tudi Kornovo sodelovanje z Vodnikom in Kopitarjem. Tako je za leta 1795, 1796 in 1797 založil Vodnikovo *Veliko pratiko*, od 1798 naprej pa *Malo pratiko*. Deli sta pomembni tudi s knjigotrškega zornega kota. Ohranjeni oglas iz leta 1794, ki je najavil začetek izdajanja Velike pratike, je namreč doslej veljal za najstarejši slovenski reklamni tisk.⁵⁰¹ Po drugi strani pa sodijo pratike med tiste publikacije, ki so dosegale že ob koncu 18. stoletja razmeroma velike naklade. Pratika za leto 1795 naj bi izšla v 1000 izvodih.⁵⁰² Knjigotržec oziroma založnik je z njimi prodrl tudi v tiste domove, kjer knjig sicer niso kupovali. Enako velja za šolske knjige, ki so jih uporabljali v prvih razredih. Korn je leta 1812 založil abecednik, ki ga je po francoskem izvorniku priredil Valentin Vodnik (*Abeceda ali Azbuka*), medtem ko je bila zahtevnejšim

⁴⁹⁶ Avgust Pirjevec, Penzel Abraham Jakob, SBL 3, 1935, 302.

⁴⁹⁷ France Kidrič, Zoisova korespondenca 1808-1809 (1939), 9.

⁴⁹⁸ Brečič 1968, 87.

⁴⁹⁹ Anhang zur Laibacher Zeitung Nro. 79 (3. 7.) 1834.

⁵⁰⁰ Laibacher Zeitung Nro. 33 (17. 8.) 1786.

⁵⁰¹ Na str. 22 smo opozorili na deset let starejši Prombergerjev oglas za Wolsteinovo knjigo o veterini.

⁵⁰² Branko Reisp, Vodnikova Velika pratika za leta 1795, 1796 in 1797. - V: Vodnikova Velika pratika za leta 1795, 1796 in 1797.- Ljubljana 1996.

znanstvenim krogom namenjena Kopitarjeva slovnica *Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*, 1808.

Pri Kornu je izšlo tudi nekaj slovenskih tekstov povezanih s katoliškim bogoslužjem (npr. *Kershanski navuk sa illirske deshele vset is Katehisma sa vse zerkve Franzoskiga Zesarstva*, 1811, druga izdaja 1812; *Perpomozhik Boga prav sposnati ino zhastiti ino pot prave srezhe po Jesusovim vuku ino shivlenju*, 1820; *Gashper Schwab, Katoljshki Nauk od sakramentov svete pokore in presvetiga reshnjiga telesa*, 1826).

Zanimivo je, da je vse od začetka svojega delovanja Korn izdajal tudi medicinska dela. Že leta 1788 sta pri njem izšli dve knjigi o babištvu, ki ju je napisal Anton Makovic. Leta 1834 pa je založil zanimivo knjigo *Gründzüge zur Dispobiostatik* Frana Viljema Lipiča, slovaškega zdravnika, ki je delal tudi v Ljubljani. V njej se je lotil vprašanja alkoholizma, kar je ena prvih razprav o tej problematiki na svetu.⁵⁰³

V nadaljevanju bomo predstavili osem Kornovih prodajnih katalogov, na osnovi katerih bomo skušali ugotoviti, kakšna je bila njegova knjigotrška ponudba.

22.2 Katalog iz leta 1782

*Zweyte Fortsetzung des Verzeichniß von Büchern, der Buchhändler Walliser und Korn welche in den Märkten Klagenfurt und Laybach bey Ihnen zu haben sind. Klagenfurt, Kleinmayr 1782.*⁵⁰⁴

Katalog je v pregledu zgodovine koroškega knjigotrštva 17. in 18. stoletja izčrpno predstavila Eva Liegl.⁵⁰⁵ Za nas je posebej zanimiv, saj ga je Korn izdal skupaj s celovškim knjigarnarjem Carlom Friedrichom Walliserjem, tako so bila ista dela naprodaj tudi v Ljubljani in Celovcu.⁵⁰⁶

Naj na kratko povzamemo ugotovitve Liegllove o ponudbi iz leta 1782. V leposlovju je bila popularna oblika pisanja zgodb v obliki pisem, brali so spomine in potopise. Med strokovno literaturo je presenetljivo veliko medicinskih knjig, nekaj jih je tudi za druga naravoslovna področja in pravo. Kupili so lahko dela antičnih avtorjev Aristotela, Ovida in Homerja (*Aristoletles, Brief an Alexander den Großen über die Welt*, 1782; *Ovids Verwandlungen aus dem Latein; Homers Werke, aus dem Griechischen übers.*).

Med naravoslovci naj omenimo Karla Linnéja, Georgesa Louisa Leclerca Buffona in Karla Scherfferja. Prav tako najdemo pomembna imena med

⁵⁰³ Peter Borisov, *Zgodovina medicine*, 1985, 268 s.

⁵⁰⁴ Bibliothek des Kärntner Landesmuseums sig. I 9153/2.

⁵⁰⁵ Eva Liegl 1993, 94 ss.

⁵⁰⁶ Drug ohranjeni Walliserjev katalog je iz leta 1787. (Bibliothek des Kärntner Landesmuseums sig. I 9153/6). Njegovo vsebino je na predstavil Erich Nussbaumer v *Geistiges Kärnten*, Klagenfurt 1956, 263 ss.

glasbeniki. Naprodaj je bila partitura Händlovega dela *Te Deum Laudamus*, trije Haydnovi notni zvezki in note za šest Mozarovih sonat (*Six Sonates pour le Clavicin, ou Piano forte avec l'accompagnement d'un Violon p. Mr. Wolfg. Am. Mozart*).

Posebna pozornost je bila namenjena literaturi za otroke in mladino. Brali so lahko deli Johanna Friedericha Campeja - *Sittenbüchlein für die Jugend* (1781) in njegovo priredbo zgodbe o Robinsonu (*Robinson der Jüngere zur angenehmen und nützlichen Unterhaltung für Kinder*, 1781). V seznamu najdemo tudi priročnike za mladino (npr. *Geographie für Kinder*, 1779; *Naturgeschichte für Kinder*, 1780), posebej pa velja opozoriti na dve periodični publikaciji in sicer *Kinderfreund, eine Wochenschrift* ter *Kinderzeitung*.

Med pomembnimi avtorji leposlovnih del naj omenimo Torquata Tassa (*das befreite Jerusalem*, 1781), Williama Shakespeara (*sämtliche Schauspiele*), Edwarda Younga (*sämtliche Werke*), Johna Miltona (*Verlorenes Paradies*, 1780 in *Das wiedereroberte Paradies*, 1781), Christopa Martina Wielanda in Christiana Fürchtergota Gellerta. Brali so lahko tudi zbirko arabskih pravljic Tisoč in ena noč.

Lieglova na koncu poudarja, da je bila večina izdaj, ki so jih prodajali najnovejšega datuma. Natisnjene pa so bile predvsem v južni Nemčiji in Švici, kar kaže na knjigotrške poti, ki so ob koncu 18. stoletja vodile tako v Celovec kot tudi v Ljubljano.⁵⁰⁷

22.3. Katalog iz leta 1783

Verzeichniß derjenigen Büchern, welche bey Willhelm Heinrich Korn, Buchhändler in Laibach um die billigste Preise zu bekommen sind. Laibach, gedruckt mit Kleinmayrischen Schriften. 1783 (NMS sig. 8282/1).

Knjižica obsega 65 strani, po prvih treh uvodnih listih, sledi seznam. Urejen je po abecedi avtorjev oziroma naslovov, dodatek pa prinaša dela s področja teologije (*Anhang von theologischen Büchern*, str. 56-65). Nekaj vsebinskih sklopov knjig je posebej poudarjenih, združene so glede na tematiko oziroma obliko. Tako imamo pododdelke z odrskimi teksti (*Comödien und Trauerspiele*), romani (*Leben, Romanen, Geschichten und Begebenheiten*), leksikoni in slovarji (*Lexica*) ter potopisi (*Reisebeschreibungen*). Po tematiki pa so skupaj knjige o trgovini (*Handlungsbücher*), vojski (*Kriegsbücher*), medicini (*Medicinisches und chyrurgische Bücher*), glasbi (*Musikalien*) in vrtnarstvu (*Gartenbücher*).

⁵⁰⁷ Eva Liegl 1993, 94 ss.

Nachricht.

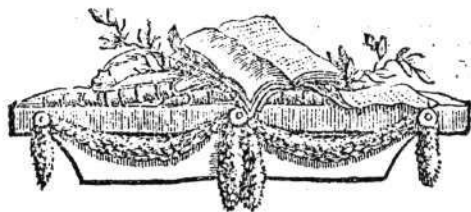
Ich lege nicht allein ein Verzeichniß meines Bücherfortiments einem verehrenden Publika vor Augen, sondern erbitte mir auch in vorkommenden Fällen, Bestellungen in allen Gattungen von Büchern. Ich rechne es mit zu einem Vergnügen, die Befehle aller Bücherfreunde mit Genauigkeit, und möglichster Eile zu vollziehen. Laibach im November 1783.

Willh. Heint. Korn.

8222/A

Bestellungsbuch

1783-00329

- Abbildung der Nürnbergischen Universitätsstadt Altdorf mit allen ihren Gebäuden und Merkwürdigkeiten, 12. 20 kr.
 Abts (Thomas) sämtliche Werke, 6 Th. 8. Berlin 1772. 7 fl.
 Abendlust im Prater zu Wien)
 Nachricht von der k. k. Bildergallerie, 1 B.)
 Römer in Deutschland,)
 Abfertigung des Widerlegers von Salzburger Hirtenbrief, 8. 1783. 10 kr.
 Abhandlung über den Werth der Mönchsprofessen zu Gunsten der Vernunft wider das Vorurtheil, mit Anmerkungen, 8. Wien
 Administrationsystem (allgemeines, politisches und ökonomisches, 8. 30 kr.
 Nemiliens Unterredungen, neue Ausgabe, 2 Bände, 8. Leipz. 1782. 2 fl. 45 kr.
 Alexanders (W.) Geschichte des weiblichen Geschlechts von dem frühesten Alterthum bis auf gegenwärtige Zeiten, 2 Theile gr. 8. 3 fl. 40 kr.

U

Sl. 37. Kornov knjigotrški katalog iz leta 1783.

V glavnem seznamu je 715, v dodatku pa 115 naslovov. Torej je Korn leta 1783 ponujal v Ljubljani 830 različnih knjig. Le 252 jih ima vpisan kraj izdaje, med njimi je bilo največ tiskanih na Dunaju (54) in v Leipzigu (44), sledita Berlin in Augsburg (po 28), več kot deset jih je še iz Münchna, Frankfurta in Nürnberga. Iz devetnajstih krajev je prišla le po ena knjiga. Čeprav ni v seznamu za nobeno publikacijo zapisano, da bi bila tiskana na Kranjskem ali Koroškem, pa sta bili vsaj dve izdani v Ljubljani in Celovcu (*Fragmente zur mineralogisch und botanischen Geschichte Steyermarks und Kärnthen. Klagenfurt und Laibach, bey Wallisser und Korn. 1783; Proprium sanctorum exemptae cathedralis ecclesiae et dioecesis Labacensis. Labaci 1781*).

Pri 224 naslovih so zabeležene letnice izdaj. Označili so le najnovejše, 116 je bilo tiskanih leta 1783, 82 leto poprej in 1781. leta 13. Nekaj pa je tudi starejših.

Korn je leta 1783 prodajal v glavnem nemške knjige. Le 43 knjig je bilo latinskih, večinoma strokovnih publikacij o pravu, medicini in teologiji. Francoskih knjig je navedenih osem, a je med njimi šest glasbenih del. Podobno je z italijanskimi publikacijami, kjer najdemo med desetimi naslovi sedem muzikalij. Angleški in grški sta le slovnici in slovarja.

Analiza naslovov ponujenih knjig, daje presenetljivo sliko, ne le zaradi številčnosti in raznolikosti, ampak tudi zaradi aktualnosti publikacij. Naštevanje del vseh sodobnikov, zastopnikov nove prosvetljenske struje in njihovih starejših vzornikov, ki so delovali na različnih področjih znanosti in umetnosti v Evropi v 18. stoletju, bi morda bolj zameglilo sliko kot pa poudarilo aktualnost gradiva. Zato se bomo omejili le na nekatera najbolj znana imena.

Ena osrednjih osebnosti 18. stoletja je bil Voltaire. Njegova dela segajo tako na področje filozofije in zgodovine kot tudi literature. Pri Kornu je bil zastopan s knjigami iz različnih področij svojega ustvarjanja (*Voltaire (des Hrn. von) vermischte Schriften; Versuch einer allgemeinen Weltgeschichte*). Sodoben filozof Etienne de Condillac je zastopan z enim od svojih zgodovinskih del (*Condillacs Geschichte der ältern und neuern Zeiten*), na seznamu najdemo tudi delo Henrya Homeja (*Home (H.) Grundsätze der Kritik*).

Filozofska gledanja novega časa so se odražala tudi na drugih strokah. Na prvem mestu med njimi je bilo prav gotovo pravo. Med predstavniki struje naravnega prava moramo omeniti Johanna Gottliba Heineckeja. Korn je imel na zalogi več njegovih del (*Heinneccii (J. G.) Elementa Juris civilis secundum Ord.; Elementa Juris Naturae & Gentium*) in Justusa Henninga Böhmerja (*Corups Juris Canonici, cum Appendice, indice & Notis J. H. Boehmeri*).

Prav tako je prodajal celo vrsto knjig s poročja naravoslovja. Šved Tolbern Olaf Bergmann je pisal o fiziki in kemiji (*Bergmanns kleine physische und chymische Werke*), Lorenz Florenz in Friederich Crell o najnovejših dosežkih na področju kemije, medtem ko sta Jugel in Clemms podala svoje poglede na fiziko oziroma matematiko (*Crells (D. L.) die neuesten Entdeckungen in der Chemie, 1782; Jugels (J. G.) Physica mystica & Physica sacra sacratissima; Clemms erste Gründe der mathematischen Wissenschaften*).

Sistematizacijo rastlinskih in živalskih vrst, ki je obveljala do danes, je v 18. stoletju predložil švedski naravoslovec Karl Linné. Korn že v svojem prvem knjigotrškem katalogu ponujal pet njegovih temeljnih del v petindvajsetih zvezkih (*Linnei (Carls v.) vollständiges Natursystem; vollständiges Pflanzensystem; Mineralsystem; Supplementum Plantarum system. vegetabilium; Abhandlung über die Schädlichkeit der Insekten*).

Med triinpetdesetimi deli s področja medicine so leksikoni in splošni priročniki (npr. *Lexicon (medicinisches Hand=) worinn alle Krankheiten,*

Kennzeichen, Heilmittel, sammt Unterricht im Nothfall sein eigener Artz zu seyn, vorgetragen werden; Hausapothecke) in dela, ki so jih uporabljali zdravniki pri vsakdanji praksi. Poleg tega je na seznamu nekaj publikacij pomembnih zdravnikov iz 18. stoletja. O kirurgiji so pisali Joseph Jakob von Plenck, August Gottlieb Richter in Raphael Steidele (*Plenck (J. J.)*

Pharmacologia chirurgica, 1782; *Richter (A. G.) Abhandlung von den Brüchen; Steidele Lehrbuch der Hebammenkunst*). Razvoj bolezni je obravnaval Albrecht von Haller (*Hallers (H. A.) Beyträge zur Beförderung der Geschichte und Heilung der Krankheiten*, 1782). Zanimiv avtor je še nizozemski zdravnik Gerhard van Swieten, ki je v 18. stoletju delal na Dunaju in je pomembno vplival na reorganizacijo javne zdravstvene službe v Avstriji (*Swieten (Gerh.) Constitutiones Epidemicæ & morbi Potissimum Lugdoni Patavorum*, 1782). Brali so lahko tudi o angleškem zdravstvu (*Levison (G.) Beschreibung der Londonischen medicinischen Praxis, den deutschen Aerzten vorgelegt*, 1782).

Naprodaj je bilo več splošnih priročnikov in enciklopedij (npr. *Encyclopedie (deutsche) oder allgemeines Wörterbuch aller Künste und Wissenschaften*, 7 Bände 1781-1782; *Volkmanns neues geographisches Lexikon, oder alphabetisches Verzeichniß der vornehmsten Länder, Städte, Oerter, und Flüsse*) pa tudi knjige za vsakdanjo rabo - na primer kuharice (npr. *Magazin der ganzen Kochkunst bestehend in mehr als 4500 Speisen*) in računice (*Hizlberger (A.) Staatsrechner, oder praktische Erklärung der Rechnungskunst*).

Korn je prodajal veliko leposlovnih knjig, saj jih je v posebnih oddelkih z odrskimi besedili 55, med romani 122, več pa je uvrščenih tudi pod imeni avtorjev. Kupci so lahko brali antične pesnike in pisatelje (npr. *Dessing (Ant.) Excerpta ex Livio, Sallustio & Caesare; Homers Iliade von neuem metrisch übers.; Horaz Werke; Julius Cäsar historische Nachrichten vom gallischen bürgerl. u. Kriege, von Wagner übers.; Lucians Schriften*). Med modernimi ustvarjalci naj naštejemo Francoze Diderota, Condillaca, Rousseauja in Voltaira (*Diderots Theater; Hausvater (der) von Diderot; Condillacs Geschichte der ältern und neuern Zeiten; Roußeau (J. J.) die neue Heloise, oder Briefe zweyer Liebenden; Aemil, oder von der Erziehung*) ter Angleže Defoeja, Swifta, Miliona, J. Thompsona, H. Fiedlinga in A. Popa (*Robinsons Leben und merkwürdige Begebenheiten; Miltons (J.) das widereroberte Paradies; Swifts (J.) sämtliche satyrische Werke; Thompsons vier Jahreszeiten; Geschichte des Tom Johnes eines Findlings von Heinr. Fiedlings; Pope (Alex.) sämtliche Werke*). Pomembna so tudi dela Nemcev G. E. Lessinga, C. F. Gellerta, J. W. Goetheja, S. Gessnerja, Schillerja in Wielanda (*Leßings poetische Schriften; Gellerts sämtliche Schriften; Leiden des jungen Werthers; Geßners Schriften; Verschwörung des Fiesko zu Genua, ein republikanisches Trauersp. von Schiller, 1783; Wieland (des Hrn.) Agathon*).

Končno naj omenimo tudi številne potopisne knjige, ki so bile namenjene tako spoznavanju tujih dežel prek pisane besede, kot potnikom. Zbirka obsega opise skoraj vseh evropskih dežel od Grčije na jugu do Nizozemske in Škotske na severu. Brali so lahko tudi o Republiki severne Amerike, ki je tedaj združevala trinajst držav, in deželah daljnega vzhoda - o Indiji in Kitajski (npr. *Reisebuch durch Amerika, nebst einen Abriß von Nordamerika, und der Republik der 13 Staaten; Sonnerats Reise nach Ostindien und China*).

Poudariti moramo, da so bili številni priročniki in učne knjige izrecno namenjeni mladini in nežnejšemu spolu (npr. *Anleitung zur Tugend und Rechtschaffenheit der Jugend; Raffe (G. E.) Geographie für Kinder*). Tudi nekatera leposlovna dela so bila pisana posebej za to populacijo (npr. *Campe (J. H.) Theoporon, oder der erfahrne Rathgeber, für die unerfahrne Jugend, 1780; Romanen (kleine) für Kinder, 1782; Räthsel (200 neue) für junge Gesellschafter*).

Teološka literatura je bila povezana predvsem s katoliškim bogoslužjem. Na prodaj so bile zbirke pridig, molitveniki, priročniki in svetopisemske zgodbe (npr. *Fähler (J. G.) zweymal zwey und fünfzig, biblische Historien aus dem alten und neuen Testament*). Nekaj knjig obravnava področje kanonskega prava (npr. *Espen (Z. B. van) Jus ecclesiasticum in Epitome redactum*). Med zanimivimi naslovi omenimo delo o uvajanju domačega jezika v bogoslužje (*Pehem Abhandlung von Einführung der Volkssprache in dem öffentlichen Gottesdienst*).

Naše dežele obravnava le pet knjig. Najpomembnejše je delo francoskega naravoslovca in zdravnika Baltazarja Hacqueta *Mineralogische botanische Lustreise von dem Berge Teglou in Krain zu dem Berge Glockner in Tyroll, 1783*. Na seznamu sta še dve mineraloško botanični študiji in sicer *Beschreibung (historisch mineralogische) des in Kärnthen sich befindlichen uralten Bleybergwerk, 1783* in *Fragmente zur mineralogisch=und botanischen Geschichte Steyrmars und Kärnthen*. Zanimivi sta tudi knjigi Benedikta Franza Hermanna (*Herrmanns (B. F.) Beschreibung der Manipulation durch welche in Steyermark, Kärnten ud Krain der berühmte Brescianerstahl verfertiget wird; Herrmann (B. F.) Reisen durch Oesterreich, Steuermarkt, Kärnthen, Krain, Italien, Tyroll, Salzburg und Bayern, 1783*), opozoriti pa moramo še na knjigo o ljubljanski škofiji (*Proprium sanctorum exemptae cathedralis Ecclesiae & Dioecesis Labac. unicam festis noviss.*).

Kot zanimivost naj omenimo še vrsto knjig, ki obravnavajo problematiko prostozidarskega gibanja (npr. *Apologie des Ordens der Freymäurer*). Več knjig s to tematiko je prodajal tudi v naslednjih letih.

Zvezkov notnega gradiva je na seznamu le sedemnajst, vendar moramo med njimi opozoriti na dve Haydnovi simfoniji za veliki orkester in dve Mozartovi sonati (*Hayden sei Sinfonie a grand Orchestra; Mozart, Deux*

Sonates a quatre mains sur un Clavecin ou Piano forte). Kupili pa so lahko tudi pesmarico prozidarjev (*Liederbuch (vollständiges) der Freymaurer*).

Že leta 1783 je imel Korn naprodaj tudi različne časopise (*Journal für die Gartenkunst; Das Comptoirblatt, oder die kaufmännisch politische Zeitung; Magazin (neues) schwedisches enthaltend kleine Abhandlungen, welche in die Natur und Haushaltungswissenschaft einschlagen; Spiegel (der) ein periodisches Blatt*). Posebej zanimiva so glasila namenjena mladini (*Beaumonts Magazin für Kinder, junge Leute und Frauenzimmer; Für deutsche Mädgen, eine Wochenschrift*, 1782). Med zanimivimi priročniki omenimo še knjigo o barvah in barvanju (*Färbe= und Bleichbuch (vollständiges) zu mehrern Unterricht, Nutzen und Gebrauch für Fabrikanten und Färber*, 3 Bände).

22.4. Katalog iz leta 1785

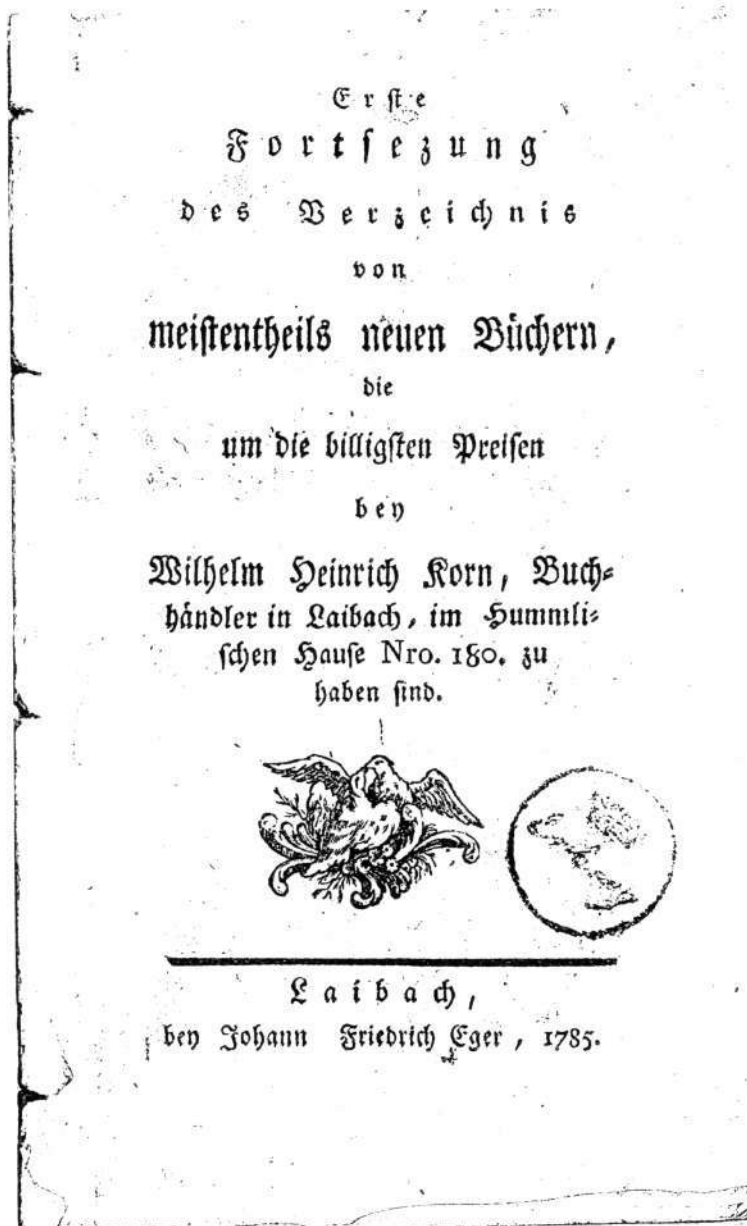
Erste Fortsetzung des Verzeichnis von meistentheils neuen Büchern, die um die billigsten Preisen bey Wilhelm Heinrich Korn, Buchhändler in Laibach, im Hummlischen Hause Nro. 180 zu haben sind. Laibach, bey Johann Friedrich Eger, 1785 (NMS sig. 8282/2).

Leta 1785 je Viljem Henrik Korn izdal prvo nadaljevanje k svojemu knjigotrškemu katalogu iz leta 1783. Knjižica obsega 62 strani. Princip ureditve kataloga je enak. Dela so razvrščena po abecedi avtorjev oziroma po naslovih, vmes pa je več pododdelkov. Tako so v dodatku teološke (*Anhang: Von Theologischen Büchern*, str. 56-62) in francoske knjige (*Livres Francois*, str. 62). V glavnem seznamu je deset pododdelkov (*Chymica und Alchymica; Comödien; Erziehungs=Bücher; Gartenbücher; Kriegsbücher; Leben Begebenheiten, und Geschichte; Lexica; Medicinisch. und chirurgische Bücher; Musikalien; Reißen*).

Seznam obsega 777 knjig in sicer je 695 naslovov v glavnem delu, medtem ko je v dodatku 73 teoloških in 9 francoskih knjig. Glede na to, da je katalog iz leta 1785 le dopolnilo k prvemu seznamu, število knjig, ki jih je imel Korn na zalogi najbrž ni padlo, ampak je naraslo. Kje so bila dela natisnjena, vemo le za 153 knjig. Največ jih je prišlo z Dunaja (28), sledijo Berlin (20), Augsburg in Leipzig (po 15), München (9), Frankfurt (8) ter Nürnberg (6). Med petintridesetimi kraji izdaje sta tudi Celje in Gradec.

Letnico izida imamo vpisano le za 120 knjig. Največ (43), jih je izšlo v letu, ko je bil natisnjen katalog (1785), nato pa število upada, kot se odmikajo leta. Z letnico 1784 je označenih 38 knjig, 1783 le še 9, 1782 jih je sedem, 1781 pet, 1780 sedem, pred tem pa enajst. Z letnicami izida je bila torej v knjigotrškem katalogu poudarjena predvsem aktualnost gradiva.

Korn je prodajal večinoma nemške knjige. Poleg teh najdemo v seznamu tudi 52 latinskih del, katerimi je kar tretjina teoloških. Povečalo se je število francoskih knjig (17). Med njimi so bila poleg slovnice in slovarjev tudi leposlovna in zgodovinska dela. Italijanskih knjig je le pet in sicer slovarji in muzikalije. V knjigah najdemo tudi angleščino, grščino in celo ruščino (*Rodde (J.) deutsch= rufisches Wörterbuch*). Slovenski knjigi sta bili dve in sicer slovensko-nemški slovar (*Wörterbuch, krainerischer, und deutscher Sprache*) in prevod Svetega pisma.

Sl. 38. Kornov knjigotrški katalog iz leta 1785.

Razlika med Kornovim seznamom iz leta 1783 in njegovim prvim dopolnilom iz leta 1785 nam najbolje pokaže knjigarnarjeve težnje. Če namreč predpostavljamo, da se je s prvim seznamom kupcem šele predstavil, potem bi moral biti drugi vsaj delno tudi že odraz povpraševanja okolja.

Da je Korn je v Ljubljani verjetno naletel na ljudi, ki so se za knjige zelo zanimali, je moč razbrati iz njegove ponudbe, saj je prodajal med drugim Bretschneiderjev *Catalogus Rariorum Librorum quos venum exponit* (Pest 1781). Druga večja skupina bralcev, za katero je nabavljal knjige, so bili mladi. Zanje je imel naprodaj prirejene splošne priročnike ter učbenike (npr. *Encyclopädie (deutsche) oder allgemeines Real= Wörterbuch aller Künste und Wissenschaften*; Osterwalds (F.) *historische Erdbeschreibung zum Nutzen deutscher Jugend, nebst Anfangsgründe dieser Wissenschaft für junge Kinder*, Straßburg 1785; Resewitz (Fr. G.) *Regeln für junge Leute vom gesitteten Stande bey ihrem Eintritt in die Welt*, Berlin 1785) pa tudi knjige navodil za študij na univerzah (npr. *Abris (kurzer) der Universitätsstudien für junge Studierende*, 1785; Cunradi (J. G.) *Anleitung zum Studium der Technologie, oder Beschreibung verschiedener Künste und Handwerke*).

Povečalo se je tudi število medicinskih knjig. Med 92 naslovi je sedem del Josepha Jakoba Plenka (npr. *Toxicologia seu doctrina de venenis & antidotis*, Viena 1785), dve leti prej sta bili na seznamu le dve. Več je tudi splošnih priročnikov za razna področja zdravilstva (npr. Alansons (E.) *praktische Bemerkungen über die Amputation, nebst Hr. H. Parks Nachricht von einer neuen Methode einige Krankheiten des Kni= und Elenbogengelenks zu behandeln*, Gotha 1785; Weiz (Fr. Aug.) *Neue Lektüre für deutsche Wundärzte in Auszügen aus Dissertationen und Anzeigen neuer Bücher*, Leipzig 1785; Zückerts (J. Fr.) *Medicinisches Tischbuch, oder Cur, und Präservation der Krankheiten durch diätetische Mittel*, Berlin 1785). Enako lahko zapišemo za ostala naravoslovna področja. Na primer Linnéjevih del je bilo kar devet, poleg petih iz leta 1783 še štiri nova (*Species Plantarum*; *Genera Plantarum*; *Classes Plantarum*; *Amoenitates Academicae*).

Med sodobnimi misleci dobimo nova imena - npr. Montesquieja in Zellerja (*Montesquieu (von) Werk vom Geist der Gesetze*; *Zeilleri Institutiones Logicae*). Novo je Voltairovo delo *Privatleben des Königs von Preußen*, ki je izšlo v nemščini leta 1784. Omeniti moramo tudi študijo o sodobni filozofiji, ki jo je napisal Zabuesnigg *Nachrichtn von dem Leben, und Schriften des Hr. von Voltaire, und der neu Philosophen unserer Zeiten*.

Med literarnimi deli je cela vrsta odrskih besedil. Kupili so lahko zbirko Shakespearovih dram v triindvajsetih zvezkih ali posamezna dela (*Shackespears sämtliche Schauspiele*; npr. *Macbeth*; *Romeo, und Julie*). Brali so lahko Ciceronova dela (*Cicero Abhandlung über die menschlichen Pflichten von Garve übersetzt*) in zbirko povesti Tisoč in ena noč (*Nacht (1001.) arabische*

Erzählungen). V dodatku s francoskimi publikacijami je knjiga Etienna Bonota de Condilaca *Cours d'Etude pour l'Instruction du Prince de Parme*.

Našim krajem je posvečenih precej več del, kot smo jih našli v prvem popisu. Poleg novih knjig, ki jih je v zadnjih letih objavil Baltazar Hacquet (*Orgyographia carniolica, oder physikalische Erdbeschreibung des Herzogthums Krain; physikal= politische Reise aus den Dinarischen durch die Julischen, Carnischen, rhäthischen in die norischen Alpen*), pa del Herrmanna, ki smo jih srečali že v prvem seznamu, moramo opozoriti predvsem na štiri. Med Biblijami ima ena pripis "in krainischer Sprache". To je bil lahko le Japelj Kumerdejev prevod Svetega pisma, ki je izšel v Ljubljani 1784. leta. Teže je razvozlati, kateri slovar je bil naprodaj, saj imamo zapisano *Wörterbuch, krainischer, und deutscher Sprache*. Je to Pohlinovo Tu malu besedische treh jezikov ali Gutsmanova slovnica?⁵⁰⁸ Prav tako je zanimivo delo *Mayr, Geschichte der Kärntner und Merkwürdigkeiten ihrer heutigen Provinz* (Cilly, 1785). Ne le vsebina, tudi kraj izdaje je zanimiv, saj je to eno najzgodnejših del, ki so izšla v tem kraju.⁵⁰⁹

Korn je že leta 1785 uvrstil v svoj prodajni katalog *Instanzkaledner für Steyermark, Kärnten, und Krain, für 1785*. Preprostemu ljudstvu pa je bila namenjena pratika - *Calender fürs Volk*. Najbrž so bili v knjigi o tobaku zanimivi podatki tudi za Kranjce (*Tabackpachtung in den österr. Ländern von 1670. bis 1783*).

22.5. Katalog iz leta 1787

Zweyte Fortsetzung des Verzeichniß von meistentheils neuen Büchern, die um die billigsten Preisen bey Wilhelm Heinrich Korn, Buchhändler in Laibach, im Hummlischen Hause Nro. 180. zu haben sind. Laibach bey Johann Friederich Eger 1787 (NMS sig. 8282/3).

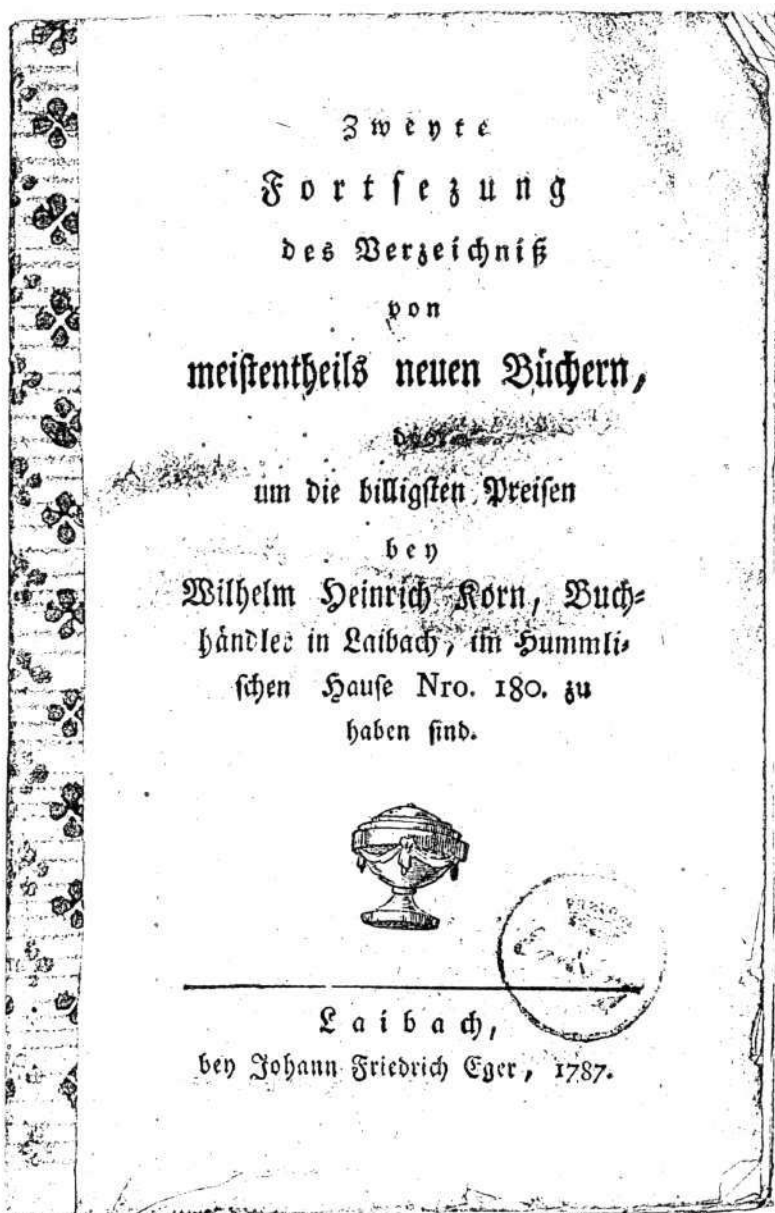
Kornov knjigotrški katalog za leto 1787 obsega 40 strani. Ponujal je 457 različnih, pretežno nemških del, naprodaj pa je bilo tudi 27 latinskih in 16 francoskih knjig. V italijanščini, angleščini, toskanščini in grščini so le slovarji in slovnice. Med slovanskimi jeziki imamo poleg ruščine prvič tudi učbenik češčine (*Tham (K. J.) kurtgefaßte böhmisch. Sprachlehre, nebst böhmisch, deutsch, französischen Gesprächen*, Prag). Še vedno sta bila naprodaj ista dva slovenska naslova (slovensko-nemški slovar in Sveto pismo), le da je leta 1787 izšel tudi že drugi del novega prevoda Biblije.

⁵⁰⁸ Knjiga v prodajnem kataogu nima vpisane cene. Tako obstaja še tretja možnost, morda najbolj verjetna, da naj bi bil to oglas za Gutsmanov slovar (*Deutsch-windisches Wörterbuch, 1789*), ki pa ni izšel pravočasno, zato vpis ni popoln.

⁵⁰⁹ Marijan Smolik, *Dvestoletnica celjskega tiskarja Jenka*, Celjski zbornik 1990, 121 ss.

Avtorji oziroma naslovi so v katalogu urejeni po abecedi. V glavnem seznamu so dela združena po tematiki v petih pododdelkih: *Kriegsbücher*; *Leben und Begebenheiten*; *Lexica*; *Medicinische Bücher*; *Reisen*. Največ, kar 55 je medicinskih knjig. Dodatek ima dva dela in sicer *Von Theologischen Büchern* (45 naslovov) in *Livres Francois* (12 naslovov).

Le za 74 del je Korn v seznamu vpisal, kdaj so izšla. Dve sta povsem novi, torej iz leta 1787, največ (25) jih je bilo natisnjenih leto porej, nato pa število zopet upada: leta 1785 jih je še dvanajst, 1784 trinajst, 1783 le še šest. Zanimivi so tudi podatki o krajih izdaj. Žal imamo ta podatek znan le za 93 knjig. V Ljubljano so jih pripeljali kar iz osemindvajsetih različnih krajev. Največ je bilo natisnjenih v Leipzigu (15), sledi Dunaj (12) in nato Berlin, Frankfurt ter Nürnberg (po 7).

Sl. 39. Kornov knjigotrški katalog iz leta 1787.

Večina pomembnih avtorjev, ki smo jih omenjali že v analizi starejših katalogov, se pojavi tudi v seznamu iz leta 1787. Seveda pa je bilo naprodaj precej novih del. Med leposlovjem so prvič ponujali predelavo Cervantesovega romana Don Quihota (*Steiner (M. N.) Erscheinung und Bekehrung des Don Quichott dela Mancha*), zanimivi pa so tudi najnovejši priročniki za razna področja. Med njimi velja omeniti otrokom namenjeno delo *Naturgeschichte der vornehmsten Säugthiere, ein Lesebuch für Kinder von einem Kinderfreunde mit Karten* (izšlo 1786 v Wroclawu) in obsežna leksikona o zgodovini in trgovini (*Neues historisches Handlexicon, oder kurzgefaßte historische Nachrichten berühmter Männer, besonders neuer Zeiten; Ricards (Sam.) Handbuch der Kaufleute oder allgemeine Uebersicht, und Beschreibung den Handels der vornehmsten europäischen Staaten, nebst Nachrichten von ihren natürlichen Produkten, Manufakturen und Fabriken*).

Naprodaj pa so bili učbeniki za razna področja. Ob knjigah se je bilo moč seznaniti z osnovami risanja (*Zeichenbuch für Anfänger der Zeichenkunst, Lienz*), za učenje tujih jezikov pa so prodajali poleg slovarjev in slovníc tudi berila za začetnike (npr. *Tales of Ossian, ein Lesebuch für Anfänger im Englischen, Nürnberg, 1784*). Brali so lahko o novih računskih strojih in njihovi uporabnosti (*Müllers (J. Hrn.) Beschreibung seiner neu erfundenen Rechenmaschine, nach ihrer Gestalt, ihrem Gebrauch, und Nutzen, Frankfurt, 1786*).

Med deli, ki so vezana na naše kraje, se prvič pojavi ime idrijskega naravoslovca Giovannija Scopolija. Korn je imel naprodaj njegovo delo *Anfangsgründe der Chemie*. Čisto sveža je bila tudi nova izdaja Jos. Karla Kindermanna *Historischer und Geographischer Abriß des Herzogthums Steyermark, 3te ganz umgeänderte Auflage mit 1 Karte* (Gratz 1787). V seznamu sta še dva opisa Štajerske (*Cäsars (Julius) Beschreibung des Herzogthums Steyermarkt in Cäsars (Julius) Beschreibung des Staat= und Kirchengeschichte des Herzogthums Steyermark*).

22.6. Katalog iz leta 1788

Fortsetzung des Verzeichniss von meistentheils neuen Büchern, die um die billigsten Preisen bey Wilhelm Heinrich Korn, Buchhändler in Laibach, im Hummlischen Hause Nro. 180. zu haben sind. Laibach, bey Johann Friedrich Eger, 1788 (NMS sig. 8282/4).

Leta 1788 je bil natisnjen nov popis Kornove zaloge, v njem je predstavljenih le 372 del. Samo pri sedemnajstih je zabeležena letnica izdaje - tri so izšla leta 1785, šest 1786, dve 1787 in eno 1788. Tudi kraji izida so

zabeleženi le pri desetini knjig, med njimi jih je največ prišlo z Dunaja (9), med ostalimi enainvajsetimi mesti pa je tudi Ljubljana.

- A**tlas (Homännischer) von 100 Carten
in roth Cassian, gebunden, 26. fl.
— von 50 Carten in gleichem Band, 14 fl.
Autor Clafs. Horazens Satyrn mit Ein-
leitung und Anmerk. v. Wieland 2. Th.
1. fl. 45. fr.
— Livii Historiarum Libri. IV. T. 8. 6 fl.
— Senecæ opera cura Erasmo fol. [Basil.]
1537. 9. fl.
— Julius Cæsars historische Nachrichten
1. fl. 15. fr.

B.

- Beiträge zur Geschichte der deutschen Ju-
stizpflege, 45. fr.
Bibel, Drauns heil. Schrift alten und
neuen Testaments, 4. fl. 30. fr.
— Biblia Sacra vulgatæ Edit. Sixti V.
VI. Ti. 4. fl. 30. kr.
— Testament das neue in krainerischer
Sprache 2. Bände, 2. fl. 15. fr.
Blumauers Gedichte, 2. Bde. 1. fl. 30. fr.
Bossuet Defensio Declarationis conventus
Cleri Gallicani II. Ti. 4. 4. fl. 15. kr.
le Dret Magazin zu Gebrauch der Staa-
ten und Kirchengeschichte, wie auch
des geistlichen Staatsrechts, 20. fl. 15.

A

Drie-

Sl. 40. Kornov knjigotrški katalog iz leta 1788.

Seznam ima dva dela. V glavnem so knjige razvrščene po abecedi, vmes pa so pododdelki (*Erziehungsbücher; Grammatik; Lebensbeschreibungen und Begebenheiten; Lexica; Medicinische Bücher*). Dodatek je razdeljen na dva dela, prvi je po vsebini neenoten, najbrž so to knjige, ki jih je Korn dobil naknadno in jih zato ni vključil v glavni seznam. Drugi del so fancoske knjige; seznam *Livres Francois* obsega 40 naslovov, kar je precej več kot v preteklih letih. Tako se je spremenila tudi jezikovna struktura prodajanih knjig: največ je nemških, na drugem mestu so dela pisana v francoščini in šele na tretjem mestu

so latinski teksti. Nekaj je tudi italijanskih, angleških in drugih publikacij, najdemo pa celo pripombo, da je bil izvirnik napisan v sanskrtu (*Dya - Na - Sore oder die wandrer, eine Geschichte aus dem Samskrit überetzt*).

Leta 1788 so lahko pri Kornu kupili izvirne izdaje Voltaira, La Fontaina in Rousseauja (*Oeuvres de Voltaire; Fables Choisies pr. Mr. Fontaine avec la Vie d'Esop; Rousseau Emile ou de l'Education*). V francoščini je bilo poleg leposlovja tudi nekaj razprav o zgodovini, ekonomiji in zbirka predlog za trgovska pisma (npr. *Histoire philosophique & politique des Etablissements & du Commerce de Europeens dans les deux Indes avec Fig. relié.; Donadoni italiänische französische und deutsche Kaufmannsbriefe*). Naprodaj so bili novi priročniki za učitelje (*Billaume praktische Logik für junge Leute, die nicht studiren wollen; praktisches Handbuch für Lehrer in Bürger und Landschulen*).

Korn je imel na zalogi tudi eno najnovejših del o astronomiji (*Fergusons die Astronomie nach Newtons Grundsätzen nebst einem Anhang von Gebrauch der Erd- und Himmelskugel*).

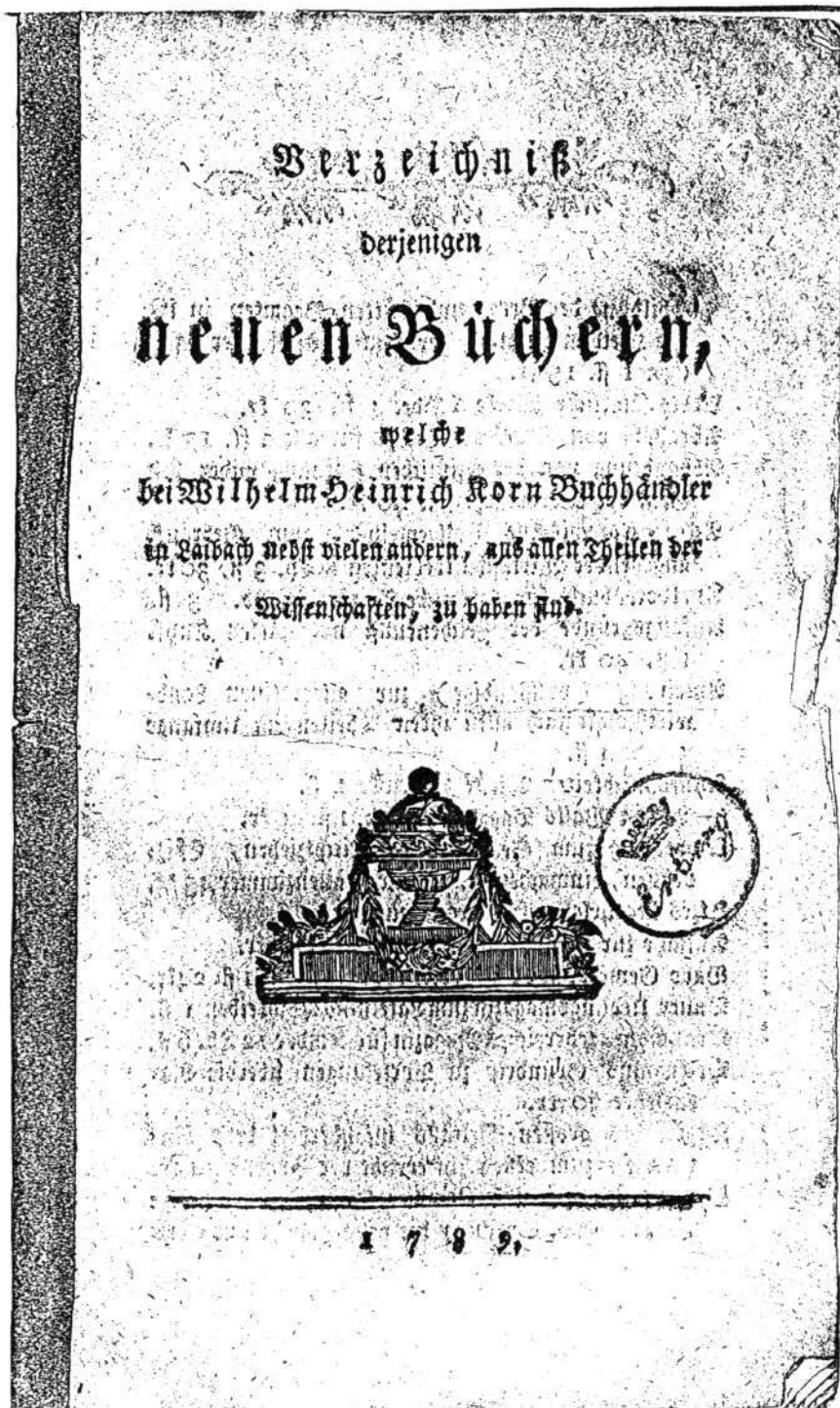
Z našimi kraji je povezanih precej knjig. Nekateri, med njimi slovenski prevod Svetega pisma in knjigo naravoslovca Baltazarja Hacqueta o Kranjski in Herrmanna o Štajerski, so bile naprodaj že v prejšnjih letih. Novo pa je Scopolijevo delo *Fundamenta Botanica praelectiones Publicis accomodata* (Viennae 1786) in knjiga bizantinskega zgodovinarja Jordana (*Jordan, de Originibus Slavicis opus chronologico-historicum*). Podatki o naših deželah pa so bili vključeni tudi v splošen opis Avstrije (*Herrmanns Abriß der physikalischen Beschaffenheit der österreichischen Staaten und des gegenwärtigen Zustands der Landwirthschaft, Gewerbe, Manufakturen*).

Korn je že leta 1788 prodajal Linhartovo temeljno delo o slovenski zgodovini *Versuch einer Geschichte von Krain, und der übrigen südlichen Slaven Oesterreichs Ite Band von den ersten Spuren einer Bevölkerung im Lande bis zur ersten Anpflanzung der Krainerischen Slaven mit 1. grossen Charte, und 2. kleinern Kupfern. Laibach, 1788*. Delo je izšlo sicer v dveh izdajah. Prvič v Linhartovi samozaložbi leta 1788 in drugič z nekoliko spremenjenim naslovom pri knjigarju Kornu.⁵¹⁰ Kot je razvidno iz predloženega seznama, pa je bilo moč kupiti tudi prvo izdajo pri tem podjetniku.

22.7. Katalog iz leta 1789

Verzeichniß derjenigen neuen Büchern, welche bei Wilhelm Heinrich Korn Buchhändler in Laibach nebst vielen andern, aus allen Theilen der Wissenschaften, zu haben sind. 1789 (NMS sig. 8282/5).

⁵¹⁰ Bogo Grafenauer, Uredniške opombe in napotki. - V: A. Linhart, Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije 1 in 2 (1981), str. 302.

Sl. 41. Kornov knjigotrški katalog iz leta 1789.

Leta 1789 je Korn izdal nov popis zaloge. Na dvaindvajsetih straneh je predstavil 437 naslovov. Dela so razvrščena po abecedi, vmes pa je več pododdelkov. Tako so združene knjige za razna področja, največ (47) jih je obravnavalo medicinska vprašanja (*Medicinischn und chirurgische Bücher*). Bibliografski opisi so slabi, saj imamo le pri desetih knjigah označen kraj in letnico izida. Dela so bila pisana večinoma v nemščini, petnajst je latinskih, po šest pa francoskih oziroma italijanskih. Zanimiva je zbirka stotih povesti v

nemščini, italijanščini in francoščini, ki je bila verjetno tudi jezikovni učbenik (*Fabeln 100 auserlesene in tetsch= italiänisch= u. französischer Sprache*).

Naj opozorimo le na dva naslova, ki kažeta na širino Kornove knjigotrške ponudbe. Prodajal je bogato ilustrirano knjigo z najnovejšo moško in žensko modo (*Modetrachten (neueste) für Herrn und Frauenzimmer I. Samml. mit 24 illum. K.*). O najnovejših revolucionarnih dogodkih v Parizu pa so lahko brali v publikaciji *Tagebuch vollständiges der merkmürdigsten Begebenheiten und Revolutionen in Paris nebst einem Kupfer die Zerstörung der Bastille*.

Problematiko naših krajev so obravnavale le tri knjige. Poleg Hacquetove *Oryctographije Carniolice* in Linhartovega dela o zgodovini Kranjske je na seznamu tokrat prvič delo o zgodovini protestantizma v avstrijskih deželah (*Waldau Geschichte der Protestanten Oesterreich Steiermark, Kärnten, und Krain 2 Th.*).

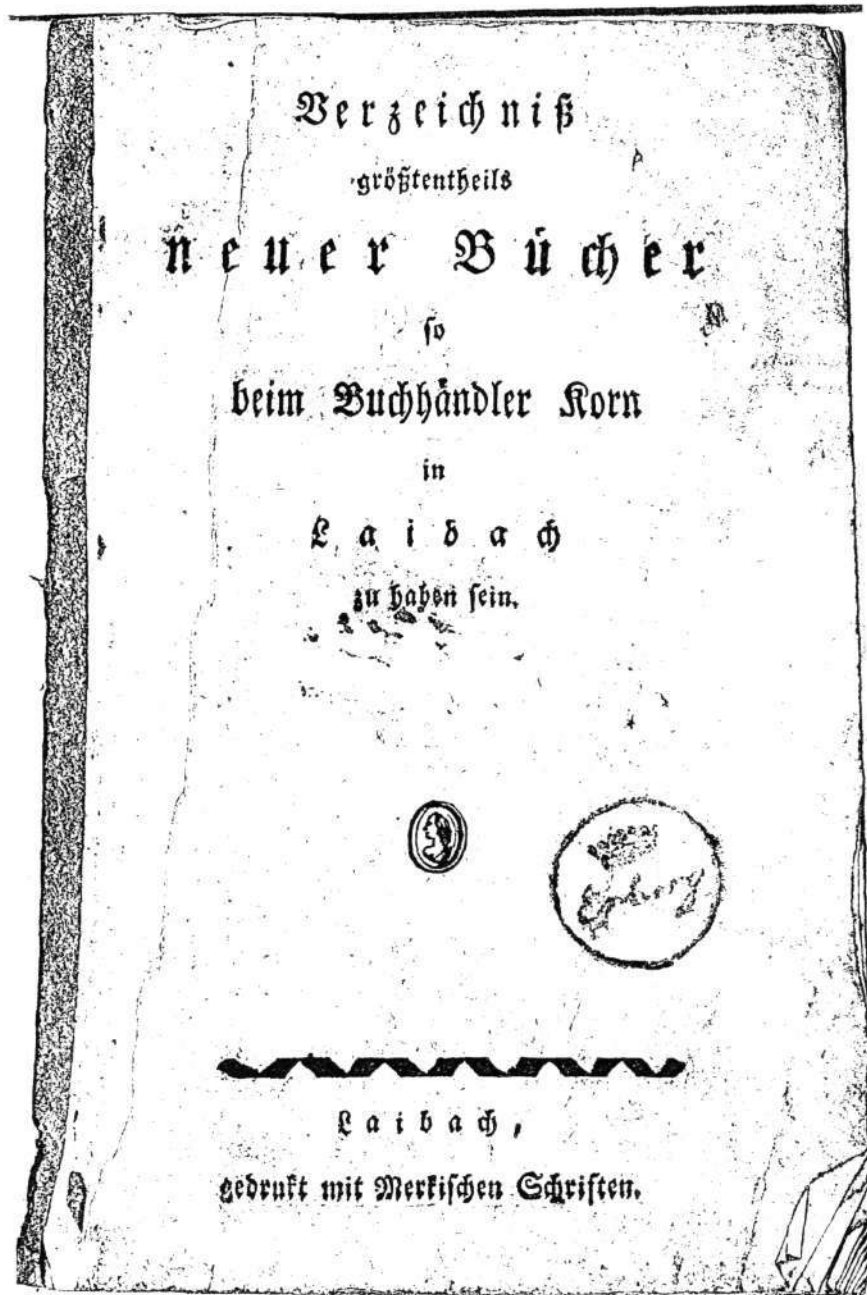
22.8. Nedatiran katalog (1790 ?)

Verzeichniß größtentheils neuer Bücher so beim Buchhändler Korn in Laibach zu haben sein. Laibach, gedruckt mit Merkischen Schriften (NMS sig. 8282/6).

Naslednji Kornov popis obsega 48 numeriranih strani. Publikacija sicer nima letnice izida, vendar pa lahko na osnovi datumov izida, ki so pripisani pri desetih knjigah, določimo termin ante quem non (1790). To je najobsežnejši Kornov knjigotrški prospekt, saj je v njem nanizanih 870 naslovov. Urejen je podobno kot ostali katalogi, torej po abecedi, vmes pa so še tematski pododdelki. Prvič so izdvojene tudi knjige o gradbeništvu in pravu (*Baubücher; Juristische Bücher*), na koncu seznama pa so dodane še verske publikacije (*Geistliche Bücher*).

Prodajali so predvsem nemške knjige, v latinščini je bilo le nekaj medicinskih del in leksikonov. Več slovarjev, slovníc in priročnikov je bilo mogoče kupiti za francoski, italijanski in celo holandski jezik (*Müllers Anleitung zur holländis. Sprache nebst einem kleinen Wörterbuch*).

Nekaj publikacij je povezanih z našimi kraji. Omenimo naj le tiste, ki jih doslej nismo zasledili. Za dvajset goldinarjev je bilo moč kupiti Valvasorjevo delo v štirih zvezkih *Topographisch-historische Beschreibung des Herzogthums Krain* (Slava Vojvodine Kranjske). Naprodaj so bila tudi Gruberjeva Pisma s Kranjske (*Grubers Briefe aus Krain*) in delo Franca Antona Steinberga o Cirkniškem jezeru (*Steinbergs, gründliche Nachricht von dem in Innerkrain gelegenen Zirknitzersee*). Prvič je v seznam vključena knjiga o babištvu, ki jo je napisal ljubljanski zdravnik Anton Makovic. Korn je priročnik prodajal v nemščini in slovenščini (*Makoviz, Unterricht für Hebammen. deutsch und krainisch*).

Sl. 42. Kornov knjigotrški katalog iz leta 1790 (?).

22.9. Katalog iz leta 1797

Verzeichniß meistens Neuer Bücher, die bei Wilhelm Heinrich Korn Buchhändler in Laibach um beigesezte Preise zu haben sind. Laibach, gedruckt bei Johann Friedrich Eger. 1797 (NUK sig. 23689).

Zadnji obsežni Kornov katalog je izšel leta 1797. Seznam obsega 36 strani, na katerih je predstavljenih 493 del. Princip ureditve naslovov je podoben kot pri prejšnjih, v seznamu so po tematiki združene knjige v pododdelkih. Najobsežnejša prinašata naslove s področja izobraževanja in medicine (*Erziehungsbücher; Medicinische Bücher*), v dodatku *Livres Francois* pa je predstavljenih devetinšestdeset francoskih knjig. V latinščini so bili natisnjeni le še originalni teksti antičnih avtorjev (Cicerona, Herodota, Cezarja, Ovida, Plutarha, Horaca). Med modernimi jeziki je pridobivala na pomenu francoščina. Več knjig je bilo možno kupiti v nemščini ali v francoščini (npr. *Die Entdeckung von Amerika ein angenehmes nützliches Lesebuch 3 Thle mit Landkarte; -- Das nehmliche Buch in französischer Sprache*).

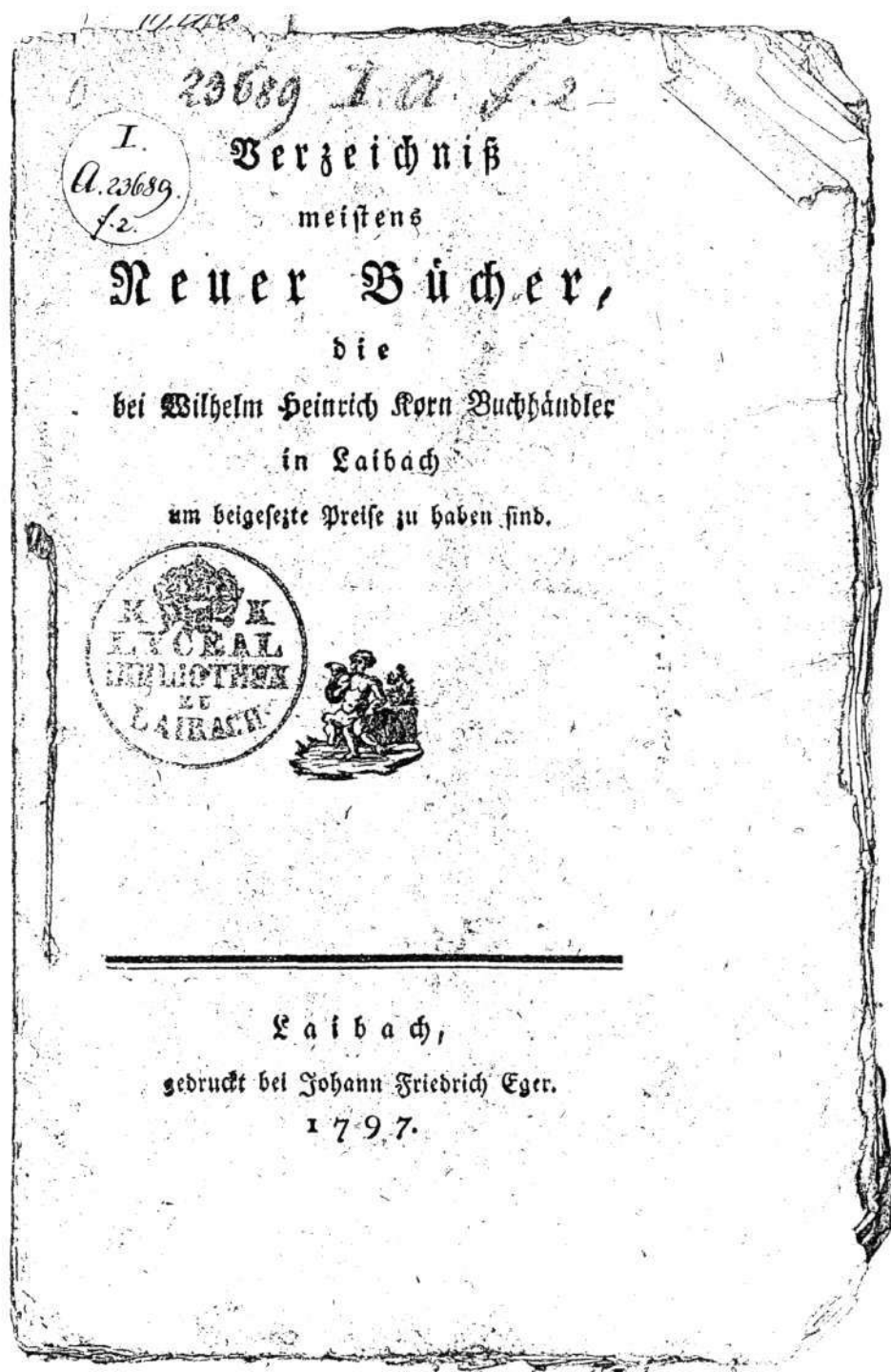
Iz seznama bomo izdvojili le nekaj pomembnih naslovov. Leta 1797 so prodajali v Ljubljani zbirko Kantovih del (*Kants noch nie gesammelte kleine Schriften*). Potopisnih knjig je bilo precej, med njimi naj opozorim na Andersonovo knjigo o Kitajski (*Andersons Geschichte der Brittischen Gesandtschaft nach China in den Jahren 1792 93 94.*) Na zalogi je bil nov stoletni koledar (*Kalender (100 jährige) vom Jahr 1797. = 1900*).

Posebej velja omeniti učbenike, ki so obravnavali razna področja za različne stopnje izobraževanja. Abecedniki ali A B C knjige so bile ob koncu 18. stoletja ilustrirani, otroci pa naj bi se ob njih igraje učili brati (*A B C. Buch (neues) für Kinder, welche auf eine sehr leichte und angenehme Art buchstabieren und lesen lernen wollen mit illuminierten K. ; A. B. C. Spiel mit K.*). Mladini so bili namenjeni tudi drugi priročniki (npr. *Taschenbuch (neues) zur nützlichen, und angenehmen Unterhaltung für wißbegierige Mädchen, und bildende Jünglinge*).

Del, ki bi obravnavala slovenske dežele ni na seznamu, pač pa je omenjem trojezični slovar *Wörterbuch in krainerisch, deutsch und lateinischer Sprache*. To je lahko le Pohlino delo *Tu malu besebesedishe treh jesikov* (1781), morda z dopolnilom *Glossarium slavicum*, ki je izšlo leta 1792. Med sedmimi knjigami o čebelarstvu so tudi tri Janšove publikacije (*Janscha praktische Bienenpflege für den Landmann; Janscha Lehre von der Bienenzucht mit K.;* ter prevod slednje v slovenščino - *das nehmliche Buch in krainer. Sprache*).

Na koncu je še seznam francoskih knjig. Zanimivo je, da so ti zapisi bibliografsko popolnejši. Le za dve knjigi ne poznamo kraja izida in le sedem nima pripisane letnice. V glavnem delu kataloga teh podatkov praktično ni. Francoske knjige so bile natisnjene v 27 različnih mestih, največ (25) v Parizu, sledita Amsterdam (7) in London (4). Najstarejša je izšla že leta 1701, najmlajša 1791, večina pa je bila natisnjenih v osemdesetih letih 18. stoletja. Po vsebini so francoske knjige zelo raznolike, saj so med njimi učbeniki (npr. *Cours de Géographie élémentaire par Ossterwald, 2 vol. Neuchatel 1787; Cours académique de la Langue françoise par Vernézobre. 1 vol. Dresde 1788*), leposlovna dela (npr. *Contes de J. Bocace, 10 vol. Londres 1779; Théâtre de*

Racine, 3 vol. en 1. Lyon 1701) ter filozofske in zgodovinske razprave (npr. *Esprit de Montaigne*. 2 vol. Berlin 1767; *Histoire des Iles francoises aux Indes*, par Rainal, 1 vol. Lausanne 1784; *La Morale d'Epicure*. Paris 1785).

22.10. Kornova založniška in knjigotrška dejavnost

Knjigotrška ponudba Viljema Henrika Korna, ki smo jo skušali predstaviti na podlagi reklamnih katalogov, je bila zelo pestra. V njihovih naslovih je vedno poudarjal, da so popisane predvsem nove knjige, zato v seznamih stara zaloga večinoma ni omenjena. Vendar pa zasledimo kljub temu primere, ko so ista dela predstavljena v treh zaporednih katalogih, a teh je malo.

Vsebinska analiza zalog Kornove knjigarne je pokazala, da je ponujal dela, ki so sledila najnovejšim filozofskim in naravoslovnim tokovom. V vseh seznamih je med pododdelki s strokovno literaturo najštevilnejši tisti z medicinskimi knjigami. Kornova knjigarna je bila očitno za to stroko specializirana, ne nazadnje je bil njen lastnik tudi založnik nekaterih medicinskih publikacij.

Veliko je bilo na seznamih učbenikov, ki so bili namenjeni otrokom, mladini in ženskam. Nekateri so spodbujali samoizobraževanje, druge pa so uporabljali pri šolskem delu. Pri Kornu so lahko kupovali tudi dela najpomembnejših pesnikov in pisateljev 18. stoletja. Posebnost Kornove ponudbe je bila tudi francoska literatura, kar lahko povežemo z njegovim poreklom, mati je bila namreč Francozinja.

Že v prvem katalogu je ponujal tudi literaturo o prostožidarjih, v nadaljnih zvezkih pa je temu gibanju posvečenih vedno več del. Ker je Korn tesno sodeloval s knjigotržcema Ignacom Kleinmayrjem in Carlom Friederichom Walliserjem,⁵¹¹ ki sta bila člana lože, lahko predpostavljamo, da je bil v gibanje vključen tudi sam, ali pa je bil vsaj njegov pristaš.

V Ljubljani je sodeloval z vsemi tiskarji, kar lahko razberemo iz naslovov knjigotrških katalogov. Tiskali so jih pri Kleinmayrju, Egru in Merku. Povezanost s tiskarji potrjujejo tudi oglasi v ljubljanskih časnikih. Objavljal jih je v obeh izdajah časnika Laibacher Zeitung in v Lublanskih Novizah. Na strokovnem področju je našel sodelavce med tedanjimi intelektualci, ki so se zbirali okoli Žige Zoisa, med njimi naj omenimo predvsem Valentina Vodnika, Antona Tomaža Linharta in Jerneja Kopitarja.

Ohranjenih je tudi nekaj dokumentov - Kornovih računov za knjige. Iz njih lahko razberemo, da je v letih 1787 do 1792 Žigi Zoisu prodal petinštirideset knjig, med njimi tudi dve Linnéjevi deli.⁵¹² Stike je imel tudi z družino Rudež, ki je imela v začetku 19. stoletja v lasti grad v Ribnici⁵¹³ ter z goriškimi grofi Strassoldi.⁵¹⁴

⁵¹¹ Erich Nussbaumer, *Geistiges Kärnten*, Klagenfurt 1956, 263 ss.

⁵¹² Zoisovi rokopisi v NMS fasc. II/2, št. 17, 38, 47, 58, 59, 62 in 100.

⁵¹³ Majda Smole, *Graščina Ribnica*, Graščinski arhivi 4 (Ljubljana 1980) str. 68.

⁵¹⁴ Ema Umek, *Erbergi in dolski arhiv* (Ljubljana 1991), 227.

Kornov ugled med knjigotržci potrjuje tudi dejstvo, da je bil za nekatere dunajske izdaje ekskluzivni prodajalec za Kranjsko. Temeljni pravni priročnik *Gründliche Anleitung zu der allgemeinen Kriminalgerichtsordnung*, ki ga je sestavil Joseph Leonard von Banniza, je v Ljubljani prodajal le Korn, v Celovcu Kleinmayr, na Dunaju in v Zagrebu pa Trattner.⁵¹⁵ Isti knjigarnarji so zbirali tudi prednaročila za knjigo *Tetrateuchus sive commentarius in sancta Jesu Christi Evangelia*.⁵¹⁶

Čeprav je v Ljubljani zadnjih dveh desetletjih 18. stoletja delovalo več knjigotržcev, sta imela najpomembnejše mesto med njimi Ignac Alojz Kleinmayr in Viljem Henrik Korn. Njuno ponudbo razmeroma dobro poznamo, zato lahko rečemo, da sta se med seboj dopolnjevala. Tako je na primer Korn prodajal Linnéjeva dela o naravoslovju, Kleinmayr pa knjige njegovega nasprotnika Georgesa Louisa Leclerca de Buffona. Nekatere publikacije je bilo možno kupiti pri obeh, kar lahko razberemo iz skupnih reklamnih oglasov v takratnem časopisju.⁵¹⁷

⁵¹⁵ Laibacher Zeitung Merkische Nr. 102 (23. 12.) 1789.

⁵¹⁶ Laibacher Zeitung Merkische Nr. 103 (26. 12.) 1789.

⁵¹⁷ npr. Laibacher Zeitung Nr. 17, 1784.

23.0 ZAKLJUČEK

Zgodovino knjigotrštva na Kranjskem, tu mislimo seveda na obdobje po izumu tiska, lahko razdelimo v več faz. Začetno obdobje je trajalo do sredine 16. stoletja, ko so prodajali knjige le nekateri knjigovezi. Hkrati je bil to čas, ko Slovenci v svojem jeziku še nismo imeli knjige, učena dela v latinščini in nemščini pa so uporabljali le redki izobraženi posamezniki. Predpostavljamo lahko, da so literaturo kupovali predvsem v bližnjih italijanskih in nemških univerzitetnih središčih.

Odločilen korak pri vzpostavljanju knjigotrške mreže je bil narejen v **drugi polovici 16. stoletja**. Takrat je Kranjska dobila prvega tiskarja, ob njem pa je pričelo delovati več knjigovezov, ki so razširjali tudi pisano besedo. Poleg prodaje v mestih je bilo potrebno vzpostaviti trgovske poti do manjših naselij in zaselkov, kjer je bil interes za knjige prav tako velik. Nošenje literature od vrat do vrat je bilo zaupano krošnjarjem. Žal je ohranjenih le nekaj poročil o njihovem delovanju in še ta niso vedno prijazno obravnala popotnih prodajalcev knjig.

Skoraj vsi ljubljanski knjigovezi so imeli poleg delavnic v **17. stoletju** tudi prodajalne, kjer je bilo moč kupiti razne vrste papirja, pisalne potrebščine in drobne tiskovine. Največkrat se v poročilih omenjajo navadni koledarji in koledarji za puščanje krvi. Ker v 17. stoletju na Kranjskem ni bilo nobenega papirnega mlina, so morali vzdrževati trgovske stike z obrtniki iz drugih dežel. Zelo verjetno so posameznikom na Kranjskem prav po teh poteh preskrbeli tudi zahtevnejšo literaturo. Žal primarnih virov o delovanju knjigovezov na področju knjigotrštva skoraj ni, pač pa lahko o njihovem delovanju sklepamo po ohranjenih inventarjih bibliotek. Očitno so imeli pomembno vlogo pri širjenju knjig tudi krošnjarji, ki so prihajali iz oddaljenih krajev in dežel. Omenjajo se prišleki iz Benetk, Augsburga in Nizozemske.

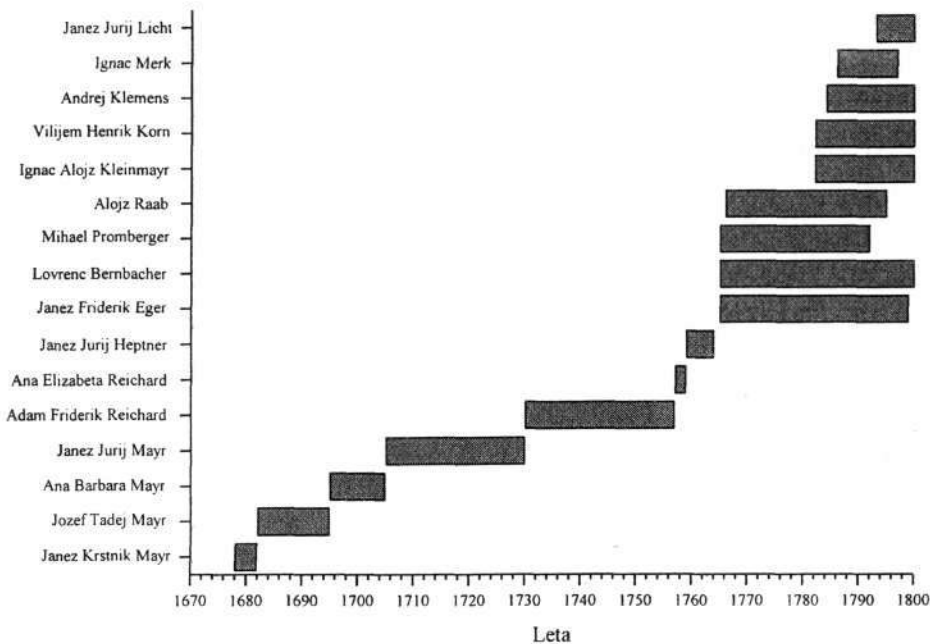
Pomemben mejnik v razvoju kranjskega knjigotrštva je leto **1678**, ko je Janez Krstnik Mayr v Ljubljani odprl podružnico svojega salzburškega podjetja. Mesto in dežela sta ponovno dobili tiskarno, ob njej pa je pričela delovati tudi knjigarna. Knjige so še vedno prodajali tudi knjigovezi, vendar pa je bil njihov doprinos k razširjanju literature poslej skromnejši. Za zgodovino knjigotrštva predstavlja letnica 1678 mejnik tudi zaradi tega, ker je bil to leto natisnjen prvi knjigotrški katalog knjig, ki so jih prodajali na Kranjskem. Ob koncu 17. stoletja dobimo torej prvi primarni vir za naša raziskovanja, iz 18. stoletja (predvsem njegove druge polovice) pa jih je ohranjenih še več.

Vse do leta 1782 je bila v Ljubljani le **ena tiskarna**. Za Mayrji so tu tiskali knjige še Adam Friderik Reichard, njegova žena Ana Elizabeta, in Janez Jurij Heptner. Temu je sledil Janez Friderik Eger. O njihovi tiskarski dejavnosti je bilo že precej napisanega, veliko podatkov pa najdemo tudi v samih knjigah, saj

so bili v njih vedno navedeni založniki oziroma tiskarji. Razmeroma malo pa imamo podatkov o njihovi knjigotrški dejavnosti, čeprav vemo, da so bili isti obrtniki hkrati tudi najvidnejši trgovci s knjigami. Od začetka 18. stoletja pa vse do leta 1775, ko je začel v Ljubljani izhajati prvi tednik z reklamnimi oglasi, nimamo namreč ohranjenih primarnih virov o tej dejavnosti.

Nadzor nad tiskarsko obrtjo so imeli dunajski cesarski uradniki, v njihovi pristojnosti je bila cenzura in izdajanje dovoljenj za tisk. Vse do leta 1782 se je več ljubljanskih obrtnikov brezuspešno potegovalo, da bi v mestu lahko ustanovili drugo tiskarno.

Drugače je bilo s **knjigarnami**. Knjigovezi so prodajali papir, pisala in drobne tiskovine. Postaviti mejo, kdaj lahko govorimo o pravih knjigarnah ob njihovih delavnicah, je težko. Vsekakor pa lahko še pred prihodom salzburških Mayrjev nekatere knjigoveze, na primer Janeza Helma, že uvrstimo med knjigarnarje.

Sl. 44. Na tabeli je označen čas delovanja ljubljanskih knjigotržcev.

Povsem jasno se vidi razcvet dejavnosti v drugi polovici 18. stoletja.

Več novih knjigarn, ki so imele dobre trgovske povezave tudi s tujimi založniki, pa so imeli knjigovezi v drugi polovici 18. stoletja. Tako sta sočasno prodajala knjige Alojz Raab in Lovrenc Bernbacher. Leta 1765 je odprl knjigarno v neposredni bližini škofije Mihael Promberger. To je bil prvi

knjigotržec, ki se ni dopolnilno ukvarjal z nobeno drugo dejavnostjo. V Ljubljani je bilo torej dovolj zanimanja za literaturo, da so lahko hkrati delovale kar štiri knjigarne, medtem ko so v osemdesetih letih kupovali knjige celo pri osmih trgovcih. Razcvet knjigotrštva v drugi polovici 18. stoletja je nedvomno odraz družbenih sprememb in kulturnih trendov na Kranjskem.

23.1. Knjigotrška ponudba

Sliko o vsebini knjigotrške ponudbe smo si ustvarili na podlagi ohranjenih katalogov in časopisnih oglasov. Študij teh virov pa ni pomemben le za zgodovino knjigotrštva, ampak ima tudi širši kulturnozgodovinski pomen.⁵¹⁸ Zato smo pri analizah kranjske knjigotrške ponudbe skušali predstaviti tako pestrost **vsebine knjig** kot tudi dela pomembnih avtorjev, ki so bila navedena v seznamih. Pri opredeljevanju smo si pomagali s splošnimi priročniki, za nekatera področja pa še s preglednimi študijami.⁵¹⁹ Kaj so prodajali posamezni knjigotržci, smo sicer že opisali ob predstavitvah knjigotrških katalogov in reklamnih oglasov. Naj na koncu strnemo sliko po posameznih obdobjih.

Knjigarna Janeza Krstnika Mayrja je bila leta 1678 zelo dobro založena z leposlovjem. Brali so lahko dela antičnih avtorjev, pesnikov iz 16. in 17. stoletja, na voljo pa so bili tudi priročniki za tiste, ki so se želeli sami ukvarjati s pisano besedo. Na seznamu je bilo precej historičnih in geografskih spisov. Mayr je svojo ponudbo namenil tudi strokovnjakom za različna področja. Tako je imel na zalogi številna teoretična dela za študij teologije, filozofije, naravoslovja, medicine in prava. Knjige so bile aktualne tako po letnicah izida kot tudi po tematiki. V njih so bila predstavljena vsa najnovejša dognanja juristov in zdravnikov, če omenimo le tisti dve stroki, ki sta bili najbolj pokriti.

Primarnih virov o knjigotrški ponudbi na Kranjskem v prvi polovici 18. stoletja nimamo. Pač pa lahko ob inštitucijah, ki so bile tedaj ustanovljene, tu mislimo predvsem na Akademijo operozov, ter ob imenih pomembnih Kranjcev, ki so tedaj ustvarjali, predpostavljamo, da so nasledniki Janeza Krstnika Mayrja s svojo knjigotrško ponudbo skrbeli tudi za rast njihovih bibliotek. Da se je v tem obdobju krog odjemalcev literature močno razširil, kažeta predvsem dva

⁵¹⁸ Ernst Weber ugotavlja, da so knjigotrški katalogi praktično še neizrabljen vir za kulturno zgodovino (WEBER 1985, 232 ss.).

⁵¹⁹ Pravo: Thomas Olechowski & Karin Hradlicka: *Rechtsgeschichte: Materialien und Übersichten*, WUV Arbeitsbücher JUS 8 (Wien 1999); Uwe Wesel, *Geschichte des Rechts: von den Frühformen bis zum Vertrag von Maastricht* (München 1997)

Medicina: Peter Borisov: *Zgodovina medicine: poskus sinteze medicinske misli* (Ljubljana 1985)

Filozofija: Karl Vorländer: *Zgodovina filozofije I-III* (Ljubljana 1968-1977)

Glasba: *Muzička enciklopedija I-II* (Zagreb 19??); Dragotin Cvetko: *Zgodovina glasbene umetnosti na Slovenskem* (Ljubljana 1958).

Teologija: *Zgodovina Cerkev 1-4* (Ljubljana 1988-1999); *Zgodovina Cerkev na Slovenskem* (Celje 1991).

dogodka. Janez Jurij Mayr je začel leta 1707 izdajati tednik *Wochentliche Ordinari (und Extra-Ordinari) Zeitung*, 1726 pa še slovensko pratiko.

Okoli leta 1765 so v Ljubljani sočasno delovali štirje knjigarnarji. Janez Friderik Eger, ki je bil hkrati tudi tiskar, je prodajal šolske učbenike, drobne priložnostne tiskovine, pratike in časopise. Alojz Raab in Lovrenc Bernbacher sta zalagala in prodajala predvsem literaturo v domačem jeziku, ki je bila namenjena preprostem prebivalstvu. Imela sta tudi dobre stike z nekaterimi najpomembnejšimi dunajskimi knjigotržci iz sredine 18. stoletja. Četrto knjigarno je imel Mihael Promberger, ki je prodajal publikacije, namenjene zgodovinarjem, pravnikom, zdravnikom, teologom in glasbenikom. Za preprosto ljudstvo je izdal slovenski knjigi o babištvu in veterini. Promberger je sodeloval tudi z dunajskim Trattnerjem in s knjigotržci v številnih nemških mestih, na seznamu pa je imel tudi publikacije tiskane v Benetkah. Na podlagi ohranjenih podatkov, ga moremo imeti za vodilnega kranjskega knjigarnarja vse do osemdesetih let 18. stoletja.

Nove razmere so nastale leta 1782, ko si je v Ljubljani uredil knjigarno in tiskarno Ignacij Alojz Kleinmayr. Istega leta je k nam prek Celovca prišel tudi knjigotržec Viljem Henrik Korn. Na podlagi ohranjenih knjigotrških prospektov lahko sklepamo, da je bilo nekatera dela možno kupiti tako pri Kleinmayrju kot pri Kornu, vendar je bila njuna ponudba v osnovi različna. Leposlovje sta na primer prodajala oba, prav tako tudi odrska dela, a italijanske dramske tekste je imel na zalogi le Kleinmayr. Pri njem so lahko kupovali knjige s praktičnimi navodili s področja ekonomije, prava in medicine.

Več teoretičnih del o tej tematiki je prodajal Korn, ki je bil bolj založen tudi s teološko literaturo. Prodajal je še notno gradivo, kot zanimivost pa lahko omenimo tudi to, da je imel v ponudbi francosko literaturo, kar je očitno povezano z njegovim francoskim poreklom. Kornova knjigarna je bila torej v osemdesetih letih 18. stoletja zelo dobro založena s strokovno literaturo, Kleinmayrjeva in Prombergerjeva s praktičnimi priročniki, medtem ko je Eger prodajal učbenike in tiskane formularje. Leta 1784 se je ljubljanskim knjigotržcem pridružil še knjigovez Andrej Klemens. Prodajal je predvsem literaturo s teološko vsebino ter leposlovje. Ljubljana in njeno zaledje pa sta bila očitno dovolj velika, da si je lahko leta 1786 v mestu uredil tiskarno in knjigarno tudi Ignac Merk. V devetdesetih letih 18. stoletja zasledimo še ime knjigotržca Janeza Jurija Lichta.

Z analizo oglasov in katalogov smo lahko ugotovili, da so bile v 17. in 18. stoletju na Kranjskem naprodaj knjige sodobnih pisateljev in pesnikov. Brali so lahko tudi vsa važnejša dela antičnih avtorjev. S pomočjo literature so sledili najnovejšim dognanjem v vseh znanostih od filozofije, prava in teologije, do zgodovine, medicine in naravoslovja. Prav tako je bilo moč v Ljubljani kupiti številne praktične priročnike.

23.2. Kdo je kupoval knjige?

Zanimivo si je ogledati, kdo so bili kupci knjig. Iz naslovov medicinskih del lahko na primer ugotovimo, da so bila pisana za različne stopnje razumevanja problematike. Ene so bile namenjene ljudstvu, druge splošnim zdravnikom, tretje pa strokovnjakom, ki so jih zanimala najnovejša specialna dognanja. Sicer pa je bilo tudi v prodajnih katalogih velikokrat jasno označeno, katera dela so bila namenjena strokovnjakom in katere knjige so bile na voljo laikom.

Že v prvem Mayrjevem katalogu sta na primer posebej omenjeni dve ciljni skupini prebivalstva, ki jima je namenil določeno literaturo. To so bili otroci oziroma mladina ter ženske (Frauenzimmerliteratur). Tudi v drugi polovici 18. stoletja teh dveh skupin bralcev niso pozabili omeniti. Predvsem mladini so namenjali čedalje več knjig, zanje so bila na primer prirejena številna klasična dela iz svetovne literature. Omenimo naj še tretjo skupino ljudi, ki jim je bila namenjena knjigotrška ponudba. To je bilo preprosto ljudstvo. Zanje so začeli tiskati pratike, nabožne tekste in učbenike. V podnaslovih knjig so se založniki pogosto obračali na bodoče bralce in s tem opredelili, komu so bila dela namenjena (npr.: *sa otroke inu kmetske ludy; sa mlade, inu stare ludy; sa hishne gospodarje inu gospodinje, tudi sa druge stanove stareh inu mladeh ludi; sa fantizhe inu dekleta gmajn ludi*). V obdobju prosvetljenstva, ko postane branje vsakdanja potreba, je te literature vse več. Knjigotrška ponudba nam torej pokaže tudi izobrazbeno strukturo prebivalstva neke dežele.⁵²⁰ Delež meščanstva, plemstva in inteligence, ki je kupoval knjige, je bil na Kranjskem precej velik.

23.3. Kaj je lahko kupil Valvasor v Ljubljani?

O Valvasorju, njegovih potovanjih, zbirkah in publicistični dejavnosti obstaja obsežna literatura.⁵²¹ Pogosto se omenja tudi njegova bogata knjižnica, za katero so se v preteklosti pojavljale ocene, da je imela 10.000 knjig. To število je pretirano, kar lahko vidimo iz objave knjižničnega kataloga, v katerem je popisanih 2630 del.⁵²²

Valvasor je imel publikacije, ki so izšle v skoraj vseh evropskih tiskarskih središčih. Največ jih je prišlo iz Frankfurta, Amsterdama, Nünberga, Leipziga, Augsburga, Strasbourg in Benetk. Seveda ni naš namen podroben opis in

⁵²⁰ WEBER 1985, 240 ss.

⁵²¹ REISP 1983, 91 ss.

⁵²² VALVASORIANA 1995.

vsebinska analiza biblioteke, zanima nas predvsem to, kje je Valvasor kupoval knjige. Nedvomno je precej literature prinesel s svojih številnih potovanj. V knjižnici je imel na primer knjigotrške kataloge frankfurtskih sejmov zato je lahko knjige različnih založnikov kupil tudi ob obiskih teh prireditev. Nas pa seveda zanima predvsem to, ali je knjige kupoval tudi v Ljubljani pri Janezu Krstniku Mayrju.

Primerjava popisa zagrebške Valvasoriane in Mayrjevega kataloga pokaže, da je imel Valvasor v svoji knjižnici 53 del, ki so bila natisnjena v Augsburgu pred letom 1678, med njimi bi jih kar devet lahko kupil pri Mayrju v Ljubljani.⁵²³ Med knjigami natisnjenimi na Dunaju je lahko kupil v Ljubljani le dve⁵²⁴, od matematičnih in tehniških priročnikov Gasparja Schotta, ki so izšli v Würzburgu, pa tri.⁵²⁵

V Ljubljani so bile Valvasorju na razpolago tudi izdaje nekaterih frankfurtskih založnikov. Tako je lahko od štirih knjig Johanna Görlina, ki jih zasledimo v Valvasoriani, lahko v Ljubljani kupil dve,⁵²⁶ med šestimi naslovi Andeae Johanna pa eno.⁵²⁷ Salzburške Mayrjeve izdaje je verjetno dobil kar v njegovi ljubljanski poslovalnici.⁵²⁸

Teh nekaj primerjav med Valvasorjevo biblioteko in Mayrjevim knjigotrškim katalogom smo nanizali predvsem zato, da pokažemo, kako kakovostna je bila ljubljanska knjigotrška ponudba ob koncu 17. stoletja. Celo baron Valvasor, bibliofil in zbiralec specialne literature, je lahko marsikaj kupil kar v Ljubljani.

23.4. Kje so knjige kupovali Smledniški?

K omiki plemstva so sodile tudi biblioteke. Za Turjačane vemo, da so imeli na svojem gradu knjige že v iztekajočem se srednjem veku, v naslednjih stoletjih pa so začele zbirati knjižno blago tudi druge kranjske rodbine. Podatke o premoženju graščakov najdemo v zapuščinskih inventarjih.⁵²⁹ V njih so popisane tudi knjige, vendar velikokrat zelo sumarno, zato del po okrajšanih naslovih skorajda ni mogoče identificirati. Prvovrstni viri za rekonstrukcijo knjižnic pa so katalogi. Eden takih seznamov - *Catalogus Librorum Francisci Baronis Flednigg Domini in Flednigg Cammerarij. & Consiliarij Suae Majestatis Imperatricis. & Reginae Hungariae. & Bohemiae. De Anno 1771 -*

⁵²³ VALVASORIANA 1995, št. 348, 378, 379, 808, 1706, 2196, 2425, 2426, 2481.

⁵²⁴ VALVASORIANA 1995, št. 1756 in 2595.

⁵²⁵ VALVASORIANA 1995, št. 2119, 2125 in 2129.

⁵²⁶ VALVASORIANA 1995, št. 2139 in 2404.

⁵²⁷ VALVASORIANA 1995, št. 2078.

⁵²⁸ VALVASORIANA 1995, št. 37, 79, 190, 512, 574, 591, 1074, 1075, 1664, 1870, 1871, 1872, 1874, 1875, 1876, 1877, 1878 in 2219.

⁵²⁹ ŽVANUT 1987; ŠTUHEC 1995.

je nastal na gradu Smlednik. Danes ga hrani knjižnica Narodnega muzeja Slovenije.

Ker je bil katalog, ki je obsegal 428 del, že predstavljen strokovni javnosti, naj na tem povzamemo nekatere ugotovitve.⁵³⁰ Knjige so bile po vsebini razdeljene v enajst sklopov (*Juristae, Historici et Geographici, Politica & Cammeralia, Philosophi & Mathematici, Gramatici, Poetae, Oratores, Medici, Oeconomici, Moral, Ascetae*). Študiju zgodovine in geografije je bilo namenjenih največ knjig, kar tretjina. Omenimo naj leksikone, priročnike ter dela antičnih historikov in pisateljev. Nekatere knjige so obravnavale zgodovino in geografijo posameznih evropskih dežel. Smledniški so imeli tudi dela o Kranjski, in sicer dve Schönlebnovi genealogiji, Valvasorjevo Slavo in album *Topographia Ducatus Carniolae modernae*. V svojo biblioteko so uvrstili tudi Steinbergovo delo o Cerkniškem jezeru in knjigo o koroški zgodovini - *Annales Carinthiae*.

Med pravniškimi knjigami najdemo v katalogu priročnike in dela o naravnem pravu. Brali so lahko tudi o najnovejših dognanjih na področju ekonomije, medicine, filozofije in naravoslovnih ved. V omarah smledniške knjižnice so bila leposlovna dela pisateljev in pesnikov 17. in 18. stoletja.

Katalog smledniške knjižnice je nastal leta 1771, ko je bil lastnik gradu Frančišek Smledniški. V obdobju med 1771 in okoli 1790 je bilo v seznam dopisanih 38 knjig. Med njimi je največ zgodovinskih knjig, nekaj pa je tudi publikacij s področja ekonomije, prava in politike. Prav za ta dokupljena dela bomo skušali ugotoviti, pri katerem ljubljanskem knjigotržcu bi jih lahko kupili. Analiza naslovov je pokazala, da so so v seznamu vsaj štirje naslovi, ki jih zasledimo tudi v prodajnih katalogih ljubljanskih knjigotržcev.⁵³¹

23.5. Ali so bili posredniki pri Zoisovih nakupih knjig tudi ljubljanski knjigotržci?

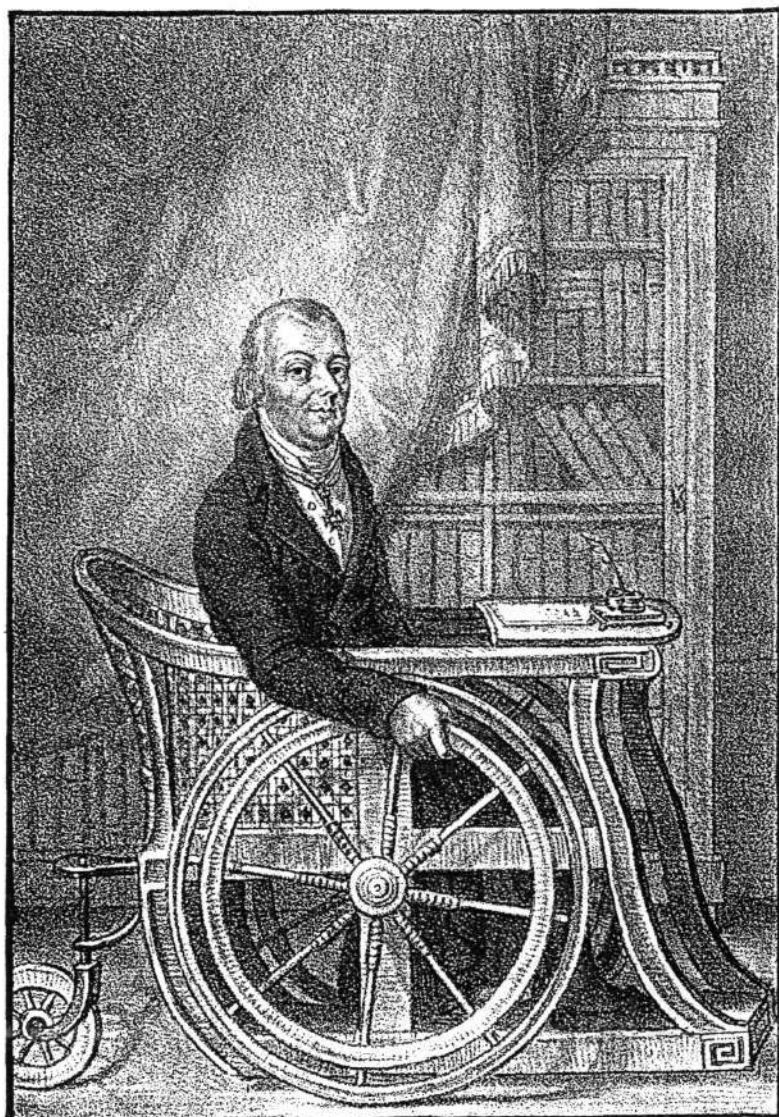
Posebno mesto med kranjskimi bibliotekami na prelomu iz 18. v 19. stoletje pripada Zoisovi knjižnici, ki jo je lastnik s pomočjo knjižničarjev sistematično urejal in dopolnjeval več desetletij. Tako je zgradil odličen fond slavistične in domoznanske literature, pozornost pa je posvečal tudi drugim področjem, na primer naravoslovju.

Za zgodovino knjigotrštva je pomembno, da so se v Zoisovem privatnem arhivu, ki ga po delih hranjijo Arhiv Republike Slovenije, Narodni muzej Slovenije in Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani, ohranila pisma in računi knjigotržcev, ki so mu pošiljali knjige. Največ imamo ohranjenih

⁵³⁰ DULAR 1986.

⁵³¹ To so Voltairovo delo *Histoire de Charles XII, roi de Suede*, knjiga novelista in zgodovinarja Gregoria Lettija *Theatro Belgico*, latinsko *Sveto pismo* in ..... Navedene knjige so prodajali Promberger, Kleinmayr in Korn.

naročil, računov in pogodb med Zoisom in dunajskim univerzitetnim knjigarnarjem Christanom Friederichom Wapplerjem ter njegovim naslednikom Carlom Friederichom Beckom.⁵³² Nekatero publikacije je zanj v prestolnici kupil tudi Jernej Kopitar.⁵³³ Kot posrednika pri nakupih knjig v Italiji pa se omenjata Rafael Zelli in Andrea Tintini.⁵³⁴

Spangenberg del.

Sl. 45. Žiga Zois v svoji biblioteki (po Richter, *Sigmund Zois, Freyherr v Edelstein* (1820).

⁵³² Cfr. Jože Faganel, *Zoisovi rokopisi: popis I* (Ljubljana 1999).

⁵³³ Narodni muzej Slovenije Zoisiana M 2 0 60.

⁵³⁴ Narodni muzej Slovenije Zoisiana M 11 P 44; M 11 P 46; M 11 P 47; M 13 P 83.

Nota.

1789. May	1. Linffelds Luftbannzucht	2	—
	1. Wills Anleitung	—	45
	1. Garten journal 15 ^o	—	30
	1. Junys Son Wisbanzucht	2	15
Jul:	1. Dallas flora rorica	1	12
	1. Gluditz botanica Abhandl.	3	30
abr	1. Garten Journal 16 ^o	—	30
	1. Uebungsb. 1. 2. 3. 4. 5 ^o	2	30
	1. Junys Gabrigan	—	45
		<hr/>	<hr/>
		2.	13 57

2. 8. Jan: Sambar veldert

Sambar d. 4. Jan: 1789. W. G. P.

Žiga Zois pa je trgoval tudi z ljubljanskimi knjigarnarji. Največ stikov je imel z Viljemom Henrikom Kornom. Korn mu je v osemdesetih in devetdesetih letih 18. stoletja prodal večje število naravoslovnih in historičnih del. Med njimi so tudi temeljne knjige naravoslovca Karla Linnéja in Kantovi filozofski spisi.⁵³⁵ Na Andreja Klemensa pa sta se brata Žiga in Karl Zois obračala s svojimi knjigoveškimi naročili, ki je bil očitno najkvalitetnejši knjigovez v zadnjem desetletju 18. stoletja.⁵³⁶ Vežal je za tedanjo Licejsko knjižnico pa tudi tako pomembne posameznike kot je bil Žiga Zois.

Dejstvo, da se je Zois obračal tudi na domače trgovce s knjigami, je pomemben pokazatelj kvalitete ljubljanske knjigotrške ponudbe na prehodu med 18. in 19. stoletjem.

23.6. Kako so sredi 18. stoletja prodajali Paglovčeve knjige?

V zadnjem času se vse bolj zavedamo pomembnosti dela tuhinjskega župnika Franca Mihaela Paglovca (1679-1759), ki se je v knjigah kot avtor oziroma prevajalec podpisoval le z inicialkami, zato je še vedno sporno, katera dela so res njegova. Zanesljivo avtorstvo je bilo ugotovljeno le za tri knjige, in sicer *Zvesti tovariš* (1742), prevod Kempčanovega dela *Hoja za Kristusom* (1745) in *Sveta vojska* (1747). Tiskali so jih, tu mislimo na prve izdaje, ljubljanski tiskarji Adam Reichard, Ana Elizabeta Reichard in Janez Jurij Heptner.

S knjigotrškega vidika je zanimiva ugotovitev, da tiskarji, čeprav znani ljubljanski knjigotržci, niso bili distributerji knjig. Ohranjeno je namreč Paglovčevo naročilo, kako naj se ravna z naklado dveh njegovih del, če bi umrl naglo in brez oporoke. Leta 1749 so namreč shranili v ljubljanski semeniški knjižnici 179 izvodov prve izdaje Svete vojske (1747) in 603 izvode prevoda Kempčanovega dela *Hoja za Kristusom* (1745). Cena je bila določena vnaprej tako da je bilo potrebno za posamezni izvod odšteti 10 oziroma 12 krajcarjev.

Prodaja je potekala tako, da so v naslednjih letih ljubljanski knjigovezi in tiskarji, ki so imeli tudi knjigarne, iz deponiranega fonda v semenišču postopoma prevzemali knjige za nadaljnjo trženje. Sveto vojsko so prodajali takole: leta 1749 šest izvodov, 1750 šestintrideset, 1751 dvanajst, 1752 devetindvajset, 1753 in 1755 po osemnajst, 1756 petnajst in 1757 trinajst. Izračun pokaže, da le za trideset izvodov ne vemo, kako so bili prodani. Več je bilo na zalogi Kempčanove knjige. Tudi to so prodajali kranjski knjigovezi in

⁵³⁵ Narodni muzej Slovenije Zoisiana M 2 0 17; M 2 0 41; M 2 0 51; M 2 0 68; M 11 P 45.

Kot zanimivost naj zapišemo, da je Linnéjevo delo o sistematizaciji rastlinskih vrst Korn naročil prek Leipziga in to Zoisu tudi posebej zaračunal, čeprav je bila ta knjiga že v prvem prodajnem katalogu tega knjigotržca (cfr. popis za leto 1783).

⁵³⁶ Narodni muzej Slovenije Zoisiana M 2 0 103 in M 2 0 25.

knjigotržci in sicer v povprečju po dvajset izvodov letno.⁵³⁷ Dejansko je prodaja potekala postopno, saj ko je bila prva izdaja razprodana, so leta 1778 natisnili drugo.

Poročil, da bi prodajali Paglovčeve knjige po župniških praktično ni. Tako lahko rečemo, da so se na Kranjskem s knjigotrštvom praviloma ukvarjali le profesionalci.

23.7. Sklep

Zgodovina knjigotrštva na Kranjskem se deli na več obdobj. Do druge polovice 16. stoletja imamo le nekaj skromnih dokazov o trgovanju s knjigami. Prvi mejnik pri vzpostavljanju knjigotrške mreže je obdobje protestantizma, ko je Kranjska dobila prvega tiskarja Janža Mandelca, ki se je ukvarjal tudi s prodajo knjig.

Po zastoju knjigotrštva v prvi polovici 17. stoletja, ko je bilo širjenje knjig le domena knjigovezov, predstavlja prelomnico leto 1678. Takrat je v Ljubljani ustanovil tiskarno in ob njej knjigarno salzburški knjigotržec Janez Krstnik Mayr. Za Mayrji so v 18. stoletju vodili tedaj edino kranjsko tiskarno in knjigarno še Adam Friderik Reichard, njegova žena Ana Elizabeta, Janez Jurij Heptner in Janez Friderik Eger. Šele leta 1782 je dobil dovoljenje za drugo tiskarno v Ljubljani Ignac Alojz Kleinmayr. Vsi tiskarji, ki so bili praviloma tudi knjigotržci, so do sredine 18. stoletja na tem področju ohranili vodilno vlogo. S prodajo knjig pa so se poleg njih ukvarjali še knjigovezi.

V drugi polovici 18. stoletja je zaradi spremenjenih družbenih razmer knjigotrštvo na Kranjskem znova zacvetelo. V šestdesetih letih so sočasno prodajali knjige štirje knjigarnarji, dvejsset let kasneje pa je bilo dovolj dela za osem trgovcev s knjigami. Med njimi velja posebej izpostaviti vlogo Mihaela Prombergerja, prvega, ki se je posvetil zgolj knjigotrštvu. V osemdesetih letih pa sta imela vodilno vlogo Viljem Henrik Korn in Ignac Alojz Kleinmayr.

Primarni viri za knjigotrško ponudbo so prodajni katalogi, reklamni oglasi in prospekti. Najstarejši knjigotrški katalog je natisnil Janez Krstnik Mayr leta 1678, v 18. stoletju, zlasti v njegovi drugi polovici, pa so bile take tiskovine in reklamni oglasi že bolj pogosti. Analiza oglasov je pokazala, da so v katalogih ponujali knjige, ki so bile aktualne tako po letnicah izida kot tudi po tematiki. V njih so bila predstavljena vsa najnovejša dognanja juristov, zdravnikov, naravoslovcev, zgodovinarjev in teologov, da naštejemo le glavna strokovna področja. Naprodaj je bila tudi pestra paleta leposlovnih del, od antičnih avtorjev pa vse do sodobnikov iz 17. in 18. stoletja. Dobro so bili založeni tudi s številnimi priročniki.

⁵³⁷ Leta 1760 so poslali 28 izvodov tudi na Koroško v Celovec. Cfr. Viktor Steska, Frančišek Mihael Paglovec, Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko 14, 1904, str. 75.

Knjigotrška ponudba je bila namenjena vsem nivojem bralstva. Tako so ponujali dela iz ozko specializiranih področij, prodajali pa so tudi splošne priročnike, in knjige za preprosto bralstvo. Primerjava med knjigotrško ponudbo in fondi bibliotek pa je pokazala, da so lahko kranjski knjigotržci s svojimi zvezami s knjigotrškimi središči po Evropi zadostili tudi taka bibliofila kot sta bila Janez Vajkard Valvasor v 17. in Žiga Zois v 18. stoletju. Zanimivo je, da se vse od prvega kataloga iz leta 1678 v oglasih posebej omenjata dve ciljni skupini in sicer ženske ter mladina.

Proučevanje knjigotrštva in njegove zgodovine lahko pomembno prispevata k poznavanju kulturnega življenja prebivalstva v določenem obdobju. Na podlagi podrobnih analiz, ki smo jih opravili za Kranjsko od 17. do začetka 19. stoletja, lahko ugotovimo, da so prodajali knjige, ki so bile natisnjene v številnih evropskih deželah, od Italije, Nemčije in Francije pa vse do Anglije in Skandinavije. Tako smo na podlagi knjigotrške ponudbe ugotovili vpetost našega prostora v miselne tokove tedanje Evrope.

24.0 Bookselling in Carniola from 17th to the beginning of the 19th century

The history of bookselling in central Slovenia can be divided into several phases. Until mid-16th century there was little evidence of the bookmarket. Only in the age of Protestantism in the second half of the 16th century the first printing-house in Ljubljana was established by Janž Mandelc (Joannes Mannlius), who was also a bookseller.

After Mandelc had been exiled, the bookbinders remained the only booksellers during the first half of the 17th century. The turning point was the year 1678 when a certain Janez Krstnik (Joannes Baptist) Mayr came to Ljubljana from Salzburg. Here he founded a printing-house and a bookshop and later on other members of his family took over. In the 18th century the Mayrs were succeeded by the owners of the only printing-house and bookshop in Carniola for a long time Adam Friderik Reichard and his wife Ana Elizabeta and by Janez Jurij Heptner and Janez Friderik Eger. Only in 1782 Ignac Alojz Kleinmayr was given a licence for a second printing-house in Ljubljana. As a rule all the most important booksellers until mid-18th century were printers, partly rivalled by bookbinders.

The second half of the 18th century witnessed the prosperity of the bookselling trade as a result of cultural and social changes. There were four booksellers in Ljubljana in the 1760s and twenty years later there was enough work for eight. Among them Mihael Promberger, the first man to take up bookselling as his sole source of income, must be mentioned. In the 1780s the two most prominent booksellers were Viljem Henrik Korn and Ignac Alojz Kleinmayr.

The primary source for the history of bookselling is sales catalogues and newspaper advertisements. The oldest known sales catalogue was printed by Janez Krstnik Mayr in 1678. From the 18th century, especially from the latter part of the 18th century, numerous booksellers' sales catalogues and newspaper advertisements have survived. Their analysis has shown that the books on offer were up-to-date, both according to their publication dates and to their topics. The books on sale discussed the latest achievements in law, medicine, natural sciences, humanities and theology, to mention only the main fields. As to fiction, a wide range from classical authors to the 17th and 18th century contemporary authors could be obtained. On sale were also different handbooks.

Professional books on sale were intended either for the use of scientists (centering on the latest world achievements), for practical use as manuals or as adaptations for amateurs. The comparison between the lists of books on sale and the contents of contemporary libraries in the country has demonstrated that the Carniolan booksellers using their connections in the bookselling centres across Europe were able to meet the needs of bibliophiles such as Janez Vajkard Valvasor

in the 17th and Žiga Zois in the 18th century as well as of the less demanding book buyers. It is interesting that there are especially two target groups of potential book buyers to whom certain titles were offered and were constantly mentioned in the advertisements from the first sales catalogues in 1678 onwards, and these were women and the young public.

By analysing the history of Carniolian bookseller's we got the information about the cultural and social life in the country from the invention of printing to the beginning of the 19th century.

25.0 SKRAJŠANO CITIRANA LITERATURA

AHN 1906

Ahn, Friederich, Johann Mannels deutsche Druckwerke (1575 bis 1593), *Mitteilungen des Musealvereines für Krain* 19, 1906, 1 ss.

BERČIČ 1968

Berčič, Branko, *Tiskarstvo na Slovenskem: zgodovinski oris* (Ljubljana 1968).

BERČIČ 1968 a

Berčič, Branko, Das slowenische Wort in den Drucken des 16. Jahrhunderts. - V: *Abhandlungen über die slowenische Reformation*, Geschichte, Kultur und Geisteswelt der Slowenen 1 (München 1968) 152 ss.

BERČIČ 1982

Berčič, Branko, Inkunabule. - V: *Zakladi Narodne in univerzitetne knjižnice* (Ljubljana 1982) 23 ss.

BERČIČ 1991

Berčič, Branko, s. v. Knjižnica, ES 5, 1991, 153 ss.

BERČIČ 1991 a

Berčič, Branko, s. v. Knjižničarstvo, ES 5, 1991, 159 ss.

BERČIČ 1995

Berčič, Branko, Bibliotekarska stroka in ustanove ter njihov razvoj na Slovenskem. - V: *Informativni kulturološki zbornik* (Ljubljana 1995) 99 ss.

BIRCHER 1995

Bircher, Martin, The "Splendid library" of the counts of Auersperg in Ljubljana. - V: *The German book 1450-1750* (London 1995) 285 ss.

BORSA 1979

Borsa, Gedeon, Der Drucker und Buchhändler Joannes Manlius im Dienste der Südslawen, *Studia Slavica Hungarica* 25, 1979, 63 ss.

BUČAR 1911

Bučar, Franjo, O nakladama nekih slovenskih protestantskih knjiga, *Carniola* n.v. 2, 1911, 286 ss.

CAVALLO & HILD 1997

Cavallo, Giulielmo & Friederich Hild, s. v. Buch. - V: *Der Neue Pauly Encyklopädie der Antike* 2 (Stuttgart, Weimar 1997) 809 ss.

DIMITZ 1874

Dimitz, August, *Geschichte Krains* I (Laibach 1874).

DIMITZ 1875

Dimitz, August, *Geschichte Krains* II-III (Laibach 1875).

DOLAR 1993

Dolar, Jaro, Knjižnica frančiškanskega samostana v Kamniku. - V: *500 let frančiškanov v Kamniku* (Kamnik 1993) 45 ss.

DULAR 1986

Dular, Anja, Knjižnica gradu Smlednik po katalogu iz leta 1771, *Kronika* 34, 1986, 15 ss.

DULAR 1989

Dular, Anja, Kornova knjigarna v hiši številka 180 v Ljubljani v času od 1783-1790. - V: *Slovenci v letu 1789* (Ljubljana 1989) 115 ss.

DULAR 1998

Dular, Anja, Iz zgodovine tiskarskih privilegijev. Ob privilegiju cesarja Leopolda za Valvasorjevo delo *Theatrum mortis humanae*, *Zgodovinski časopis* 52, 1998, 21 ss.

DURSTMÜLLER 1982

Durstmüller, Anton, *500 Jahre Druck in Österreich I: 1482 bis 1848* (Wien 1982).

EISENHARDT 1970

Eisenhardt, Ulrich, *Die kaiserliche Aufsicht über Buchdruck, Buchhandel und Presse im Heiligen Römischen Reich Deutscher Nation (1496-1806)*, Studien und Quellen zur Geschichte des Deutschen Verfassungsrechts 3 (Karlsruhe 1970).

EMERŠIČ 1993

Emeršič, Jakob, Leto 1793 - začetek ptujskega tiskarstva in knjižničarstva. - V: *Littera scripta manet* (Ptuj 1993) 8 ss.

EMERŠIČ 1993 a

Emeršič, Jakob, Med Schützom in ptujsko čitalnico. - V: *Littera scripta manet* (Ptuj 1993) 14 ss.

FONTAINE 1996

Fontaine, Laurence, *History of pedlars in Europe* (Cambridge 1996).

GLAVAN 1994

Glavan, Mihael, *Dalmatinova Biblija in Slovenci* (Ljubljana 1994).

GOLOB 1992

Golob, Nataša, Uvod k umetnostnozgodovinski metodi datacije srednjeveških iluminiranih rokopisov: Gesta Friderici, *Zgodovinski časopis* 46, 1992, 151 ss.

GOLOB 1994

Golob, Nataša, *Srednjeveški kodeksi iz Stične*, Monumenta Slovenica 4 (Ljubljana 1994).

GRAFF 1993

Graff, Theodor, *Bibliographia Widmanstadiana 1586-1805* (Graz 1993).

GRDINA 1995

Igor Grdina, *Starejša slovenska nabožna književnost* (Ljubljana 1995).

GROSSHAUPT 1991

Großhaupt, Walter, Kaufleute, Waren, Geldhandel und Nachrichtenübermittlung in der Neuzeit. - V: *Brücke zwischen Völkern - zur Geschichte der Frankfurter Messe I* (Frankfurt 1991) 219 ss.

GSPAN 1956

Gspan, Alfonz, Razsvetljenje. - V: *Zgodovina slovenskega slovstva I* (Ljubljana 1956) 329 ss.

GSPAN & BADALIĆ 1957

Gspan, Alfonz & Josip Badalić, *Inkunabule v Sloveniji*, Dela 2. raz. SAZU 10 (Ljubljana 1957).

HARTMAN 1992

Hartman, Bruno, Knjige in knjižnice v Mariboru do marčne revolucije 1848. leta, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 63, 1992, 188 ss.

KIDRIČ 1929-38

Kirdič, France, *Zgodovina slovenskega slovestva od začetkov do marčne revolucije* (Ljubljana 1929-38).

KLEBERG 1977

Kleberg, Tönnies, *Commercio librario ed editoria nel mondo antico*. - V: *Libri, editori e pubblico nel mondo antico*, Universale Laterza 315, 2.ed. (Bari 1977) 25 ss.

KOLAR 1998

Kolar, Bogdan, Prenovitveno delo škofa Tomaža Hrena s pomočjo sinod. - V: *Hrenov simpozij v Rimu*, Simpoziji v Rimu 15 (Celje 1998) 161 ss.

KRIEG 1953

Krieg, Walter, *Materialien zu einer Entwicklungsgeschichte der Bücherpreise und des Autoren-Honorars vom 15. bis zum 20. Jahrhundert* (Wien, Bad Bocklet, Zürich 1953).

LANG 1972

Lang, Helmut W., *Die Buchdrucker des 15. bis 17. Jahrhunderts in Österreich*, Bibliotheca bibliographica Aureliana 42 (Baden-Baden 1972).

LAVRIČ 1988

Lavrič, Ana, *Vloga ljubljanskega škofa Tomaža Hrena v slovenski likovni umetnosti*, Dela 1. raz. SAZU 32 (Ljubljana 1988).

LIEGL 1993

Liegl, Eva, *Der Klagenfurter Buchhandel im 17. und 18. Jahrhundert* (Wien 1993).

LOTSCHAK 1973

Lotschak, Johanna, *Geschichte des österreichischen Buchhandels: unter besonderer Berücksichtigung von Wien* (Graz 1973).

MATL 1940

Matl, Josef, Steierisch-südslawische Beziehungen im frühen steierischen Buchwesen, *Deutsche Archiv für Landes- und Volksforschung* 4, H.3/4, 1940, 425 ss.

MLINARIČ 1982

Mlinarič, Jože, Odnos kartuzijanov do knjige in naše slovenske kartuzije, *Knjižnica* 26, 1982, 23 ss.

MLINARIČ 1982 a

Mlinarič, Jože, *Kartuzia Pleterje 1403-1595* (Pleterje 1982).

MLINARIČ 1987

Mlinarič, Jože, *Kostanjeviška opatija 1234-1786* (Kostanjevica 1987).

MLINARIČ 1988

Mlinarič, Jože, Samostani starejših redov (Benediktinci, kartuzijani in cistercijani) na Slovenskem in knjiga. - V: *18. mednarodni kulturnozgodovinski simpozij Modinci* (Maribor 1988) 73 ss.

MLINARIČ 1991

Mlinarič, Jože, *Kartuzija Žiče in Jurkloster* (Maribor 1991).

MLINARIČ 1995

Mlinarič, Jože, *Stiška opatija 1136-1784* (Novo mesto 1995).

MLINARIČ 1995 a

Mlinarič, Jože, Odnos cistercijanov ter menihov stiškega in kostanjeviškega samostana do pisane besede, *Živa antika* 45, 1995, 223 ss.

MLINARIČ 1996

Mlinarič, Jože, Kartuzija Bistra od 1255 do 1782, *Vrhniški razgledi* 1, 1996, 111 ss.

MLINARIČ 1996 a

Mlinarič, Jože, Izobraževanje in izobrazba pri cistercijanih s poudarkom na stiški in kostanjeviški opatiji. - V: *Grafenauerjev zbornik* (Ljubljana 1996) 257 ss.

MLINARIČ 1997

Mlinarič, Jože, *Marenberški dominikanski samostan* (Celje 1997).

NEWOLE 1954

Newole, Karl Ernst, Die Offizin Kleinmayr in Klagenfurt bis zur Gründung der Zeitschrift "Carinthia", *Carinthia I* 144, 1954, 417 ss.

NEWOLE 1956

Newole, Karl Ernst, Die Offizin Kleinmayr in Klagenfurt seit der Gründung der Zeitschrift "Carinthia", *Carinthia I* 146, 1956, 295 ss.

NUSSBAUMER 1956

Nussbaumer, Erich, *Geistiges Kärnten* (Klagenfurt 1956).

PAISEY 1988

Paisey, David, *Deutsche Buchdrucker, Buchhändler und Verleger 1701-1750*, Beiträge zum Buch- und Bibliothekswesen 26 (Wiesbaden 1988).

PAISEY 1994

Paisey, David, *Catalogue of books printed in the German-speaking countries and of German books printed in other countries from 1601 to 1700 now in The British Library* (London 1994).

PEARSON 1994

Pearson, David, *Provenance research in book history: a handbook* (London 1994).

PESANDO 1994

Pesando, Fabrizio, *Libri e biblioteche, Vita e costumi dei Romani antichi 17* (Roma 1994).

PETRIČ 1998

Petrič, Franci, Življenska pot Tomaža Hrena (1560-1630). - V: *Hrenov simpozij v Rimu, Simpoziji v Rimu 15* (Celje 1998) 77 ss. + j

PIVEC-STELE 1971

Pivec-Stele, Melita, Srednjeveške knjižnice v Sloveniji, *Knjižnica 15*, 1971, 87 ss.

RADICS 1881

Radics, Peter, Geschichte des deutschen Buchhandels in Krain, *Archiv für Geschichte des deutschen Buchhandels 6*, 1881, 72 ss.

REISP 1962

Reisp, Branko, Mayrjev Catalogus librorum, prvi v Ljubljani tiskani knjižni katalog, spet v evidenci, *Kronika 10*, 1962, 59 ss.

REISP 1966

Reisp, Branko, Prvi v Ljubljani izdani knjigotrški katalog. - V: *Joannes Baptista Mayr, Catalogus librorum qui nundinis Labacensibus autumnalibus in officina libraria Joannis Baptistae Mayr, venales prostant. Anno MDCLXXVIII* (Ljubljana 1966) 1 ss.

REISP 1966 a

Reisp, Branko, Andrej Šuster-Drabosnjak (1768-1825). - V: *Andrej Šuster-Drabosnjak, Parodije in satirične pesmi* (Ljubljana 1966) 1 ss.

REISP 1966 b

Reisp, Branko, Novica o sončnem mrku, opazovanem blizu Vrhnike 28. januarja 1664. - V: *Sončni mrk 1664* (Ljubljana 1966) 1 ss.

REISP 1974

Reisp, Branko, Začetki tiskarstva v Ljubljani, *Situla 14/15*, 1974, 349 ss.

REISP 1983

Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor (Ljubljana 1983).

REISP 1989

Reisp, Branko, Tiskarska produkcija v Ljubljani od leta 1678 do 1764. - V: *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Obdobja 9* (Ljubljana 1989) 433 ss.

REISP 1989 a

Reisp, Branko, O nekdanji knjižnici knezov Auerspergov (Turjaških) v Ljubljani, *Zgodovinski časopis* 43, 1989, 37 ss.

REISP 1991

Reisp, Branko, Tiskarstvo. Oris razvoja v Sloveniji od začetkov do konca 19. stoletja. - V: *Gradovi minevajo, fabrike nastajajo* (Ljubljana 1991), 65 ss.

REISP 1993

Reisp, Branko, Prvi (protestantski) tiskar na Slovenskem, Janez Mandelc, *Zgodovinski časopis* 47, 1993, 509 ss.

REISP 1996

Reisp, Branko, Vodnikova Velika pratika za leta 1795, 1796 in 1797. - V: *Vodnikova Velika pratika za leta 1795, 1796 in 1797* (Ljubljana 1996).

REISP & MAGIĆ 1994

Reisp, Branko & Vladimir Magić, *Slowenien - Frankfurt* (Ljubljana 1994).

RICHTER 1965

Richter, Günter, *Verlagsplakate des XVI. und XVII. Jahrhunderts bis zum Beginn des dreissigjährigen Krieges* (Wiesbaden 1965).

SALEM 1985

Salem, Bert van, Die frühesten holländischen Auktionskataloge. - V: *Bücherkataloge als buchgeschichtliche Quellen in der frühen Neuzeit, Wolfenbütteler Schriften zur Geschichte des Buchwesens* 10 (Wiesbaden 1985), 67 ss.

SANTONINO 1991

Santonino, Paolo, *Popotni dnevnik 1485-1487* (Celovec, Dunaj, Ljubljana 1991).

SARKOWSKI 1982

Sarkowski, Heinz, Der Buchvertrieb von Tür zu Tür im 19. Jahrhundert. - V: *Buchhandel und Literatur. Festschrift für Herbert Göpfert zum 75. Geburtstag* (Wiesbaden 1982) 221 ss.

SCHEIDT 1994

Scheidt, Gabriele, *Der Kolportagebuchhandel (1869-1905): ein systematische Rekonstruktion* (Stuttgart 1994).

SIMONITI 1979

Simoniti, Primož, *Humanizem na Slovenskem* (Ljubljana 1979).

SKALA 1991

Skala, Dieter, Vom neuen Athen zur literarischen Provinz. Die Geschichte der Frankfurter Büchermesse bis ins 18. Jahrhundert. - V: *Brücke zwischen Völkern - zur Geschichte der Frankfurter Messe II* (Frankfurt 1991) 195 ss.

SLOKAR 1972

Slokar, Ivan, Rokodelstvo in industrija v Ljubljani od konca srednjega veka do leta 1732. - V: *Ljubljanska obrt od srednjega veka do začetka stoletja*, Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega: razprave 3 (Ljubljana 1972) 55 ss.

SMOLIK 1975

Smolik, Marjan, Novi odlomki protestantskih tiskov, *Kronika* 23, 1975, 161 ss.

STARCK 1989

Starck, Werner, Frankfurter Meßkataloge 1564-1592: die erweiterte Neubearbeitung der ersten Kumulation von Johann Cless 1602, *Biblos* 38, 1989, 154 ss.

STIPČEVIĆ 1988

Stipčević, Aleksandar, Tiskarstvo i knjiga u sjevernoj Hrvatskoj do kraja XVIII. stoljeća. - V: *18. Mednarodni kulturnozgodovinski simpozij Modinci* (Maribor 1988) 117 ss.

SZENTLELEKY-KOROKNAY 1985

Szentleleky-Koroknay, Eva, Knjigoveške starine Ljubljane in okolice, *Kronika* 33, 1985, 117 ss.

ŠLEBINGER 1933

Šlebinger, Janko, s. v. Mayr. - SBL 2, zv. 6, 1933, 74 ss.

ŠORN 1954

Šorn, Jože, Starejši mlini za papir na Slovenskem, *Zgodovinski časopis* 8, 1954, 87 ss.

ŠTUHEC 1995

Štuhec, Marko, *Rdeča postelja, ščurki in solze vdove Prešeren* (Ljubljana 1995)

TAUBERT 1966

Taubert, Sigfred, *Bibliopola: Bilder und Texte aus der Welt des Buchhandels = Pictures and texts about the book trade = Images et textes sur la librairie* (Hamburg 1966)

TAYLOR 1957

Taylor, Archer, *Book catalogues: their varieties and uses* (Chicago 1957).

VALVASORIANA 1995

Bibliotheca Valvasoriana: katalog knjižnice Janeza Vajkarda Valvasorja (Ljubljana - Zagreb 1995).

WEBER 1985

Weber, Ernst, Sortimentskataloge des 18. Jahrhunderts als literatur- und buchhandelsgeschichtliche Quellen. - V: *Bücherkataloge als buchgeschichtliche Quellen in der frühen Neuzeit*, Wolfenbütteler Schriften zur Geschichte des Buchwesens 10 (Wiesbaden 1985), 209 ss.

WIDMANN 1975

Widmann, Hans, *Geschichte des Buchhandels vom Altertum bis zur Gegenwart* (Wiesbaden 1975).

ŽNIDERŠIČ 1977

Žnideršič, Martin, *Knjiga in založništvo* (Ljubljana 1977).

ŽNIDERŠIČ 1982

Žnideršič, Martin, *Knjiga in trg* (Ljubljana 1982).

ŽNIDERŠIČ 1991

Žnideršič, Martin, s. v. Knjigotrštvo, ES 5, 1991, 135 s.

ŽNIDERŠIČ 1995

Žnideršič, Martin, Pregled razvoja založništva in knjigotrštva na Slovenskem od začetkov do danes. - V: *Informativni kulturološki zbornik* (Ljubljana 1995) 119 ss.

ŽVANUT 1987

Žvanut, Maja, Knjižnice na Kranjskem v 16. stoletju, *Zgodovinski časopis* 41, 1987, 277 ss.

ŽVANUT 1994

Žvanut, Maja, *Od viteza do gospoda* (Ljubljana 1994).

KRATICE

AS = Arhiv Republike Slovenije

ES = Enciklopedija Slovenije

NMS = Narodni muzej Slovenije

ÖNB = Österreichisches Nationalbibliothek Wien

SBL = Slovenski biografski leksikon

ZAL = Zgodovinski arhiv Ljubljana

